

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
Institutul de Istorie

STUDII

Revistă de istorie și filozofie

IV

ANUL 7

OCTOMBRIE — DECEMBRIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE
www.dacoromanica.ro

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE
APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHEREȘTEȘIU și CONF. UNIV. A. ROMAN (Redactori responsabili),
PROF. UNIV. L. BĂNYAI (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV.
BARBU CÎMPINA, PROF. UNIV. C. I. GULIAN, PROF. UNIV. ATHANASIE JOJA,
PROF. UNIV. I. IONAȘCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași),
PROF. UNIV. S. ȘTIRBU, PROF. UNIV. D. PRODAN (Cluj), ACAD. MIHAIL ROLLER.

BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1,

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICILE POȘTALE PRIN FAȚTORII POȘTALE
ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERII ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie și filozofie

IV

ANUL 7

OCTOMBRIE—DECEMBRIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE
APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘIU și CONF. UNIV. A. ROMAN (Redactori responsabili),
PROF. UNIV. L. BĂNYAI (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV.
BARBU CÎMPINA, PROF. UNIV. C. I. GULIAN, PROF. UNIV. ATHANASIE JOJA,
PROF. UNIV. I. IONAȘCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași),
PROF. UNIV. S. ȘTIRBU, PROF. UNIV. D. PRODAN (Cluj), ACAD. MIHAIL ROLLER.

BUCUREȘTI: LIBRĂRIE GENERALISIMUL STALIN nr. 1

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
 <i>STUDII</i>	
ȚATEI IONESCU, Colaborarea monopolurilor petrolifere americano-engleze cu cele germane în România în perioada celui de al doilea război mondial (1938—1944) ..	7 —
B. M. KOLKER, Lupta de eliberare națională în România în anii 1941—1944	45
LOTAR RĂDĂCEANU, Cu privire la periodizarea istoriei literaturii germane	55
MIHAI RALEA, Lupta poporului francez pentru independență și unitate națională	83
ELIZA CAMPUS, Destrămarea Micii Înțelegeri	103
V. LIVEANU, Armistițiul de la Focșani (1917)	127
V. CHERESTEȘIU, Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3—15 mai 1948 (I)	161
EUGEN STĂNESCU, Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al secolului al XVI-lea. (II)	187
 <i>DISCUȚII</i>	
AL. GRECU, Inceputurile dreptului scris în limba română	215
 <i>RECENZII</i>	
JAKO SIGISMUND, Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului și Călin (S. Vianu)	229
* * * Prefața la volumul «Documente privind istoria României», secolul XV, A. Moldova, vol. II (1476—1500)	232
FRANTIŠEK GRAUS, Istoria țărănilor din Cehia în epoca prehusită (Praga, 1953, vol. I) (Tr. Ionescu-Născov)	234
Problemele cuceririi Bizanțului în lumina cercetărilor sovietice publicate în «Vizantiiski Vremennik» (Gh. Cronț)	237

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
ÉTUDES	
MATEI IONESCU, La collaboration des monopoleurs du pétrole américano-anglais et allemands, en Roumanie, à l'époque de la seconde guerre mondiale (1938—1944)	7
B. M. KOLKER, Le mouvement de la libération nationale en Roumanie, au cours des années 1941—1944	45
LOTAR RĂDĂCEANU, Remarques faites sur la division en périodes de l'histoire de la littérature allemande	55
MÎHAI RALEA, La lutte du peuple français pour l'indépendance et l'unité nationale	83
ELIZA CAMPUS, La désagrégation de la Petite Entente	103
V. LIVEANU, L'armistice de Focșani (1917)	127
V. CHERESTEȘIU, Préparation et objectifs de l'Assemblée de Blaj du 3/15 mai 1848 (I)	161
EUGEN STĂNESCU, La coopération militaire entre Roumains et Cosaques durant le dernier quart du XVI ^e siècle. (II)	187
DISCUSSIONS	
AL. GRECU, Les commencements du droit écrit en roumain	215
COMPTES RENDUS	
JAKO ŠIGISMUND, Historique des manufactures de potasse de Valca Ungurului et de Călin (<i>S. Vianu</i>)	229
* * * Préface du volume « Documents ayant trait à l'histoire de Roumanie », XV ^e siècle. A. Moldavie, II ^e volume (1476—1500)	232
FRANTISEK GRAUŠ: Histoire des paysans de Bohême à l'époque pré-hussite (Prague, 1953, 1 ^{er} volume) (<i>Tr. Ionescu Neșcov</i>)	234
Les questions de la conquête de Byzance, à la lumière des recherches soviétiques publiées dans « Vizantïski Vremennik » (<i>Gh. Cronț</i>)	237

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
СТАТЬИ	
М. ИОНЕСКУ, Сотрудничество американо-английских и германских нефтяных монополий в Румынии в период второй мировой войны (1938—1944) ..	7
Б. М. КОЛКЕР, Национально-освободительная борьба в Румынии в 1941—1944 гг.	45
ЛОТАР РЭДЭЧАНУ, О периодизации истории немецкой литературы.....	55
М. РАЛЯ, Борьба французского народа за независимость и национальное единство	83
Е. КАМПУС, Распад Малой Антанты	103
В. ЛИВЯНУ, Фокшанское перемирие (1917)	127
В. КЕРЕСТЕШИУ, Подготовка съезда в Блаже 3—15 мая 1848 г. и его цели (I)	161
Е. СТЭНЕСКУ, Военное сотрудничество румын и казаков в последней четверти XVI в. (II)	187
 ДИСКУССИИ	
А. ГРЕКУ, Начало писанного права на румынском языке	215
 РЕЦЕНЗИИ	
ЯКО СИГИЗМУНД, Исторический очерк калиевой мануфактуры в Вилля Мугрулуй и Кэлине (<i>С. Виану</i>).....	229
*, *, * Предисловие к тому «Документы, касающиеся истории Румынии, XV в., А. Молдавия, т. II (1476 — 1500)	232
ФРАНЦИШЕК ГРАУС, История крестьян в Чехии в догуситскую эпоху, (Прага, 1953, т. I) (<i>Т. Ионеску-Нешко</i>)	234
Вопросы завоевания Византии в свете советских исследований, опубликованных в «Византийском Временнике» (<i>Г. Кронц</i>).....	237

COLABORAREA MONOPOLURILOR PETROLIFERE AMERICANO-ENGLEZE CU CELE GERMANE ÎN ROMÂNIA ÎN PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1938-1944)

DE

MATEI IONESCU

Literatura istorică apărută după terminarea celui de al doilea război mondial oferă un bogat material cu privire la rolul de importanță hotărâtoare pe care l-au avut marile monopoluri din Statele Unite ale Americii și Anglia în organizarea agresiunii hitleriste împotriva Uniunii Sovietice. Documentele arhivelor diplomatice capturate de Armata Sovietică în Germania, dezvăluirile proceselor marilor criminali de război ca și mărturiile a numeroși bărbați de stat, diplomați, generali, înalți funcționari și corespondenți de presă din țările occidentale — au dovedit, fără putință de tăgadă, complicitatea magnaților capitalului din America și Anglia cu marile monopoluri germane în opera de sprijinire a mașinii de război a lui Hitler înaintea, și în timpul războiului antisovietic. Chiar și multor istorici burghezi le-a fost greu să nu recunoască, sub o formă sau alta, faptul incontestabil că, în ciuda existenței coaliției antihitleriste dintre U.R.S.S., S.U.A. și Anglia în anii 1941-1945, cercurile imperialiste din America și Anglia nu au renunțat nici un moment la vechile lor planuri de distrugere a statului sovietic și a mișcării comuniste internaționale.

Aceste planuri au ocupat temporar în perioada războiului un rol secundar datorită contradicțiilor dintre cele două tabere capitaliste. În lucrarea sa „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.”, I. V. Stalin a arătat că: „lupta dintre țările capitaliste pentru piețe și dorința de a-și îneca concurenții s-au dovedit a fi în practică mai puternice decât contradicțiile dintre lagărul capitalismului și lagărul socialismului”¹. Această teză a lui I. V. Stalin ne dă cheia pentru înțelegerea adevăratelor cauze care au făcut ca cel de al doilea război mondial să înceapă

¹ I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 35.

nu printr-un razboi împotriva U.R.S.S., ci printr-un razboi între țările capitaliste.

Contradicțiilor dintre imperialiștii germani și cei americano-englezi li s-a adăugat însă un factor de însemnătate primordială care a dat războiului antihitlerist un caracter profund deosebit de cel al primului război mondial. Războiul împotriva Germaniei și Japoniei a devenit un război al popoarelor iubitoare de pace împotriva fascismului, cel mai odios și mai sîngeros regim de asuprire a maselor populare, exponent al celei mai negre reacțiuni și al celui mai tîlhăresc imperialism. În fruntea luptei popoarelor pentru zdrobirea fascismului a stat primul stat socialist din lume, fapt ce nu putea să nu dea războiului un hotărît caracter de război de eliberare națională și socială. Alianța Uniunii Sovietice, Angliei și Statelor Unite ale Americii n-a fost numai o alianță între state, ci o coaliție a popoarelor îndreptată în spre zdrobirea celui mai crunt dușman al lor: fascismul. Această coaliție a popoarelor a depășit însă cu mult limitele pe care le întrevăzuseră capitaliștii din S.U.A. și Anglia; ea a acționat cu o forță mereu crescîndă paralizînd orice încercare serioasă de spargere a coaliției antihitleriste, și împiedicînd înțelegerea separată dintre puterile occidentale și Germania hitleristă, la care tindeau, spre sfîrșitul războiului, unele cercuri conducătoare din S.U.A. și Anglia.

Masele populare din America și Anglia n-au putut însă împiedica acțiunea intensă de subminare a războiului antihitlerist — desfășurată adesea departe de ochii lor — pe care au condus-o din culise marile monopoluri americane și engleze. Firește că această acțiune — dusă în spatele popoarelor — nu a putut salva fascismul german de la pieire, nu a putut împiedica victoria istorică a Uniunii Sovietice în cel de al doilea război mondial și nu a reușit să oprească eliberarea a încă 700 milioane de oameni din jugul imperialismului. Ea a costat însă popoarele milioane de vieți și a provocat omenirii suferinți cumplite.

Poporul român a cunoscut din proprie experiență rezultatele politicii marilor monopoluri americano-engleze în anii războiului; îndeosebi el a cunoscut rolul pe care l-au avut filialele din România ale trusturilor petrolifere americano-engleze în sprijinirea potențialului militar al Germaniei hitleriste în timpul pregătirii și desfășurării războiului antisovietic

În ciuda stării de razboi existente între imperialiștii germani și cei americano-englezi, societățile petrolifere din România cu capital „inamic” — american, englez, francez — au realizat beneficii uriașe de pe urma exportului de petrol destinat armatei germane. Petrolul românesc nu a constituit însă numai o sursă de beneficii pentru trusturile americane și engleze; sucursalele acestora din țara noastră au îndeplinit și un important rol politic în sud-estul european ca element principal în transformarea României într-o bază militară antisovietică. Politica urmată de societățile petrolifere din România în perioada celui de al doilea război mondial face parte însă dintr-un cadru mult mai larg; ea reprezintă numai o parte a unui vast mecanism menit să slujească, pe plan mondial, scopurilor antisovietice și antipopulare ale burgheziei imperialiste din occident. De aceea, chestiunea petrolului românesc în perioada istorică respectivă, nu poate fi tratată izolat de ansamblul evenimentelor

politice și militare, de aspectele generale ale politicii interne și externe ale României burghezo-moșierești în anii 1938-1944.

Războiul a scos în evidență cu mai multă limpezime aspectele politice ale problemei petrolului nostru și a permis maselor largi populare să înțeleagă cu mai multă ușurință rolul pe care l-a avut această bogăție de seamă a țării, în perioada cea mai întunecată a istoriei poporului român.

În cele ce urmează vor fi deci prezentate unele aspecte ale problemei petrolului românesc între anii 1938-1944 în care se va pune un accent deosebit tocmai pe latura ei politică. Actualitatea temei impune o astfel de orientare: colaborarea dintre monopolurile americano-engleze și cele germane, care a jucat rolul cunoscut în dezlănțuirea războiului din 1939-1945, continuă și se dezvoltă astăzi în văzul lumii întregi, pregătind terenul pentru un al treilea război mondial.

S-a remarcat, și pe bună dreptate, o particularitate a marilor monopoluri petrolifere care explică într-o însemnată măsură interesul deosebit al acestora față de problemele păcii și războiului. Progresele științei din ultimul sfert de veac au determinat o creștere enormă a importanței strategice a petrolului: acesta nu produce numai combustibil necesar aviației, tancurilor și navelor militare, ci e folosit pe scară largă și ca materie primă pentru fabricarea explozibililor și a diferitelor produse chimice legate de necesitățile războiului. Folosirea multiplă a petrolului în scopuri militare, rolul lui hotărâtor în sporirea potențialului de război al fiecărui stat, au făcut ca monopolurile petrolifere să ocupe un loc central în politica internațională și au dus la accentuarea subordonării guvernelor din țările capitaliste față de acestea. Interesul deosebit al marilor monopoluri petrolifere pentru conflictele armate a făcut ca, în ciuda concurenței dintre ele, să manifeste și tendința de a încheia acorduri și alianțe provizorii pentru pregătirea războiului. Aceste alianțe se refereau desigur în măsura cuvenită, la asemenea probleme ca: împărțirea debușeelor și a sursei de materii prime, la schimbul de patente și de informații cu caracter tehnico-științific, economic, politic și chiar militar. Însă înțelegerile dintre monopoluri vizau și obiective mai largi care afectau întregul curs al politicii internaționale; tocmai acest aspect trebuie subliniat aici pentru a putea stabili locul României în combinațiile de proporții mondiale ale capitaliștilor din occident.

Politica marilor monopoluri petrolifere în România în preajma și în timpul războiului poate fi just înțeleasă numai dacă este privită prin prisma relațiilor dintre aceste monopoluri pe plan internațional. De aceea este extrem de necesar să amintim aici foarte pe scurt — ca introducere la chestiunea petrolului românesc — unele evenimente care au avut o influență hotărâtoare asupra poziției internaționale a României în perioada istorică la care ne referim.

Atenția cercetătorilor istoriei celui de al doilea război mondial a fost reținută de importante dezvoltări ale procesului de la Nürnberg cu privire la legăturile pe care marele concern petrolifer american Standard Oil of New Jersey aparținând grupului Rockefeller, le-a întreținut înaintea și în timpul războiului cu concernul chimic german I. G. Far-

benindustrie. Pe deasupra fronturilor și a câmpurilor de bătălie a funcționat în tot timpul războiului, între aceste două mari monopoluri, cea mai perfectă și mai strânsă colaborare pe tărîm economic, politic și chiar militar. În spatele popoarelor, departe de privirile milioaneilor de luptători din tranșeele celui de al doilea război mondial s-a făurit în culise o monstruoasă și multilaterală înțelegere secretă care a cauzat omenirii jertfe imense, dar care a adus beneficii uriașe unui grup restrîns de profitori.

Sînt suficiente cîteva cifre edificatoare pentru a reda cu toată amplexarea importanța rolului pe care cele două mari concerne l-au jucat în perioada războiului. În rîndul marilor monopoluri americane, de pildă, Standard Oil se situează pe locul doi — după General Motors — în ceea ce privește beneficiile realizate în timpul războiului, cu suma de aproape 900 milioane dolari. Această cifră este desigur mult inferioară beneficiilor reale, deoarece ea a fost dedusă după impozitele asupra venitului; or, se știe că falsificarea bilanțurilor și camuflarea veniturilor reale este o practică obișnuită de capitaliști pentru a ocoli fiscalul¹. În ceea ce privește concernul I. G. Farbenindustrie, despre forța acestuia vorbesc de la sine următoarele cifre: în pragul celui de al doilea război mondial acest gigantic concern hitlerist avea un capital de 6 miliarde mărci investit în peste 380 întreprinderi germane și cu ramificații în peste 500 societăți străine. După expresia unui comentator sovietic I. G. Farbenindustrie își întindea imperiul său peste 93 de țări ale lumii capitaliste. Beneficiile acestui trust au înregistrat o creștere prodigioasă: 8 milioane mărci în 1932, 363 milioane mărci în 1939, 822 milioane mărci în 1943².

Colaborarea dintre I. G. Farbenindustrie și Standard Oil a început cu mult înainte de venirea lui Hitler la putere. Încă înainte de 1930, Standard Oil a cedat lui I. G. Farbenindustrie și altor monopoluri chimice germane peste 500 mii din acțiunile sale în valoare de 30 milioane dolari; în 1929 cînd I. G. Farbenindustrie și-a creat o filială a sa în America, din consiliul de administrație al acesteia făcea parte însuși președintele lui Standard Oil, Walter Teagle.

Cu știrea și cu sprijinul lui Standard Oil, conducătorii lui I. G. Farbenindustrie au luat parte activă și directă la aducerea lui Hitler la putere. În 1932, cînd partidul hitlerist trecea prin dificultăți financiare, a avut loc o întrevvedere între viitorul fîhrer și doi din reprezentanții lui I. G. Farbenindustrie: Schnitzler și Gottinaw. De comun acord cu Standard Oil, aceștia i-au oferit sprijinul lor bănesc cu condiția ca atunci cînd va veni la putere să sprijine experiențele — foarte costisitoare — pentru producția pe scară largă a benzinei sintetice, lucru cu care Hitler a fost de acord.

Îndată după conferința de la München, în toamna anului 1938, Standard Oil, acționînd de comun acord cu trustul anglo-olandez Royal Dutch-Shell, a încheiat un important acord cu I. G. Farbenindustrie. Acordul pe care-l menționează și Nota istorică a Biroului Sovietic de Informațiuni intitulată „Falsificatorii istoriei“, prevedea obligația din

¹ N. Weizman, Les balances des monopoles américains, în « Temps nouveaux », 1950, nr. 34, p. 6—8.

² D. Melnikov, Monopoliștii americani restabilesc legăturile cu industriei germani, în « Graul nou », 1 decembrie 1947.

partea lui I. G. Farbenindustrie de a renunța la exportul benzinei sintetice din Germania. Într-o perioadă ca aceea, când hitleriștii stocau cantități uriașe de benzină pentru războiul ce-l plănuiau, aceasta „renunțare” a lui I. G. Farbenindustrie putea fi cu greu denumită o concesiune. Totuși, în schimbul acestei „concesiuni”, I. G. Farbenindustrie a obținut dreptul de a participa la beneficiile rezultate din vânzarea benzinei de avion produsă de Standard Oil în Statele Unite. De asemenea, Standard Oil se obliga să dea consorțiului german concursul la întocmirea unui plan de dezvoltare a producției de benzină sintetică pentru motoare de avion în Germania.

Un al doilea eveniment important în istoria relațiilor dintre Standard Oil și I. G. Farbenindustrie s-a petrecut la începutul celui de al doilea război mondial, în zilele când armatele hitleriste răpuneau ultimii apărători ai Varșoviei. Acest eveniment a avut loc în Olanda și poartă denumirea de „Acordul de la Haga”. La 25 septembrie 1939, Frank A. Howard — director al lui Standard Oil și Ringer — reprezentant al lui I. G. Farbenindustrie au semnat la Haga o convenție pentru împărțirea zonelor de influență și pentru luarea unor măsuri ce se impuneau ca urmare a deschiderii ostilităților. Conform convenției, debușeele au fost împărțite în felul următor: Standard Oil avea în zona sa de influență imperiile britanic, francez și Statele Unite ale Americii; restul lumii (bineînțeles inclusiv teritoriul sovietic) era la dispoziția lui I. G. Farbenindustrie. Printre altele, la Haga s-a luat măsura ca — în caz de război între S.U.A. și Germania — 20% din veniturile realizate de Standard Oil în timpul duratei ostilităților, să fie reținute pentru a fi remise lui I. G. Farbenindustrie la terminarea războiului. Pentru ca acordul de la Haga să treacă drept un document antebellic, el a fost datat 1 septembrie 1939, dată la care Anglia și Franța — aliatele virtuale ale S.U.A. — nu declaraseră încă război Germaniei.

Perioada septembrie 1939—decembrie 1941 (data intrării S.U.A. în război cu Japonia și Germania) oferă numeroase exemple de legături între trusturile petrolifere americano-germane. Crearea zonei neocupate din Franța — după prăbușirea acesteia în iunie 1940 — a fost nu numai un mijloc comod pentru hitleriști de a dispune de marile resurse naturale ale imperiului francez încăput pe mîna guvernanților de la Vichy, ci și o punte de legătură cu cercurile profasciste americane. Prin Franța neocupată, hitleriștii au primit materii prime rare, brevete și chiar produse finite de importanță strategică de la prietenii lor influenți din S.U.A. și în primul rînd de la conducătorii lui Standard Oil.

America latină a fost o altă regiune a globului unde au acționat în timpul ostilităților prevederile acordului de colaborare dintre Standard Oil și I. G. Farbenindustrie. În mai 1941, H. Dalton — ministrul englez al războiului economic — declara că succursalele americane ale lui I. G. Farbenindustrie au anulat de fapt blocusul englez prin intermediul Americii latine

Întrarea Statelor Unite în război nu a dus la întreruperea legăturilor dintre cele două convingeri complice; numeroase fapte vin să ateste că aceste legături au continuat și în timpul războiului — în condiții mai dificile desigur — și au contribuit la alimentarea neconținută a mașinii de război germane cu produse petrolifere și cu diferite alte materii prime

strategice de mare importanță. Aceste legături au devenit publice încă din timpul războiului; magnații trusturilor dispuneau de atâtă putere și influență încît și-au permis, în plin războiu, să-și mărturiească deschis combinațiile lor cu hitleriștii. Sub presiunea opiniei publice indignate, guvernul Roosevelt a deschis o anchetă care a dus la rezultate impresionante: după rapoartele anchetei conduse de Ministerul Justiției reieșea că în mai 1942 erau în S.U.A. 162 de trusturi care nu rupseseră legăturile lor cu industriașii hitleriști. Un publicist american, R. Sasuly, relatează că însuși Harry Truman, pe atunci vicepreședinte al S.U.A., a condus ancheta la Standard Oil: după ce, la început, formulase acuzații grave împotriva acestui concern, Truman a sfîrșit — datorită combinațiilor din culise — prin a declara — că nu au fost decît motive de afaceri în sprijinirea lui Hitler, nu politice. În concluzie, Harry Truman i-a categorisit pe conducătorii lui Standard Oil — aceia care aprovizionau industria și armata hitleristă cu materii prime, petrol și informații militare — în rîndul „inconștienților politici” și i-a absolvit de răspundere¹. Anchetele oficiale și declarațiile nu au stîmjenit cîtuși de puțin serios legăturile lui Standard Oil cu hitleriștii, W. Teagle, președintele consiliului de administrație al lui Standard Oil a declarat deschis — după cum relatează R. Sasuly — la o adunare a acționarilor ținută în 1943 că refuză să rupă legăturile cu I. G. Farbenindustrie și cu alte monopoliuri germane².

Cu privire la natura acestor legături, R. Sasuly citează conținutul demascator al unui raport prezentat în 1944 consiliului de administrație al lui I. G. Farbenindustrie de către o comisie de savanți din serviciul consorțiului german. Acest raport — găsit în arhiva secretă a lui I. G. Farbenindustrie — consemna printre altele și un eveniment proaspăt petrecut declarînd:

„Guvernul german a cerut lui I. G. Farbenindustrie dacă nu e cu putință, mulțumită relațiilor sale amicale cu Standard Oil, să cumpere în numele firmei, dar în realitate pe contul guvernului german benzină de avion și alte produse derivate din petrol pentru o sumă de 20 milioane dolari. Dacă noi am putut să ne achităm de această misiune, este numai mulțumită ajutorului lui Standard Oil”³.

Această scurtă incursiune în culisele celui de al doilea război mondial ne permite să apreciem cu mai multă exactitate rolul și locul monopoliurilor petrolifere în cadrul politicii generale a imperialismului americano-englez. Dacă cercetăm cu atenție labirintul acestei politici vedem că toate personajele importante care apar în momentele istorice hotărîtoare pentru planurile antisovietice ale reacțiunii internaționale — sînt tocmai acele personaje care au direct sau indirect legătură cu grupul Rockefeller, stăpînul lui Standard Oil. Acțiunea cercurilor politice influente din Statele Unite a căror atitudine prohitleristă și antisovietică era inspirată de grupul Rockefeller a constituit un factor important al situației internaționale în perioada războiului; ea a contrabalansat poli-

¹ M. Rubinstein, Un trust international de fomentateurs de guerre, în « Temps nouveaux », 1948, nr. 2, p. 25--30.

² Ibidem.

³ Ibidem.

tica lui Roosevelt și într-o serie de împrejurări a reușit să impună evenimentelor un curs defavorabil războiului antihitlerist. Acest centru de raliere al reacțiunii internaționale a fost unul din inspiratorii principali ai politicii care urmărea prin toate mijloacele salvarea Germaniei fasciste de la zdrobirea ei totală și — ulterior — ai planurilor singeroase pentru dezlănțuirea unui al treilea război mondial.

E bine cunoscut că pînă la izbucnirea războiului, în 1939, n-au existat în Europa decît două state mari producătoare de petrol : U.R.S.S. și România. Producția celorlalte state europene era de mică importanță, excepție făcînd Polonia ale cărei regiuni petrolifere dădeau aproximativ 500.000 tone anual, și într-o oarecare măsură Germania care, de pildă, în 1937 producea circa 450.000 tone petrol.

În preajma războiului, producția Austriei nu trecea de 100.000 tone, iar Ungaria figura, în 1938, în statisticile de specialitate, cu 37.000 tone anual. Fără îndoială că existau în fiecare din țările europene rezerve încă necunoscute sau identificate dar nepuse în exploatare ; acest lucru a fost dovedit de altfel în decursul războiului cînd, de pildă, producția de țiței a Austriei a depășit un milion de tone, iar a Ungariei 800.000 tone anual. Fapt este însă că evaluările cele mai optimiste ale resurselor petrolifere europene — nesocotind pe cele ale Romîniei — nu erau nici pe departe de natură să aducă, cit de cit, o rezolvare problemei petrolului care se punea cu ascuțime în preajma războiului agresorilor fasciști. Dat fiind că petrolul sovietic și cel din Orientul apropiat nu puteau intra decît în socotelile lor, regiunea petroliferă a Romîniei rămînea singura sursă naturală importantă și relativ ușor accesibilă pe care ei puteau conta în Europa.

Înainte de a arăta felul cum s-a ajuns la realizarea planurilor hitleriste în legătură cu petrolul romînesc, e necesară o scurtă privire retrospectivă asupra politicii trusturilor petrolifere engleze și americane în România în anii ce au precedat dezlănțuirii războiului antisovietic. E vorba îndeosebi, de perioada formării focarelor de război în Europa, Africa și Asia, cînd a fost adoptată de către puterile occidentale faimoasa politică de neamestec, de neintervenție, care însemna de fapt încurajarea și sprijinirea agresorilor fasciști.

I. V. Stalin a dat o reușită caracterizare acestei politici arătînd că : „În politica de neintervenție se întrezărește tendința, dorința unora de a nu împiedica pe agresori să săvîrșească fapta lor mîrșavă, de a nu împiedica, de pildă, Japonia să se încurce într-un război cu China sau, și mai bine, cu Uniunea Sovietică ; de a nu împiedica, de pildă, Germania să se împotmolească în treburile europene, să se încurce într-un război cu Uniunea Sovietică, de a lăsa pe toți cei care iau parte la război să se afunde adînc în mlaștina războiului, de a-i încuraja pe furiș, de a-i lăsa să se slăbească și să se epuizeze unii pe alții — pentru ca apoi, cînd aceștia vor fi îndeajuns de slăbiți, ei să apară pe scenă cu forțe proas-

pete, să intervină, firește „în interesul păcii” și să dicteze condițiile lor țărilor beligerante, slăbite în război“¹.

În lumina tezelor de mai sus ne apare acum deosebit de clară și politica urmată de trusturile petrolifere, atât pe plan mondial, cât și în legătură directă cu România. Evenimentele petrecute în industria petroliferă a României pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial, cât și după aceea, fac parte integrantă din acțiunea generală de sprijinire a agresorilor fasciști ; faptele petrecute în această perioadă istorică indică într-un mod foarte convingător locul pe care România — și principala ei bogăție strategică, petrolul — l-a ocupat în politica de sprijinire a mașinii de război hitleriste. Pentru aceasta, sînt suficiente cîteva cifre cu privire la orientarea pe care filialele din România ale lui Royal Dutch-Shell și Standard Oil au dat-o în preajma războiului exportului de petrol românesc. Astfel, în ceea ce privește debușeele petrolifere ale României pe 1936, situația primelor patru locuri era următoarea : pe locul întîi, Germania cu 1072 mii tone, pe locul doi și trei Franța și Anglia — prima cu 866 mii tone, iar a doua cu 846 mii tone — și pe locul patru, Italia cu 653 mii tone. Cu doi ani înainte, în 1934, Italia ocupa locul întîi : se pregătea agresiunea împotriva Abisiniei. Crearea focarelor de război în Europa și Africa a dus la o creștere considerabilă a exportului de petrol și derivate ; în 1935 acesta se dublase față de 1931. Un economist burhez arăta că această creștere se produsese „din cauza cererilor mari din Italia, Austria și Ungaria“. „Războiul abisinian — scria acesta — a determinat un consum extraordinar pentru unitățile motorizate ale Italiei și atât ea direct, cât și Austria și Ungaria ca procuratoare ale ei, au sporit enorm exportul nostru de petrol și derivate“². Orientarea exportului de petrol spre Germania și aliata sa Italia, a fost deci una din căile principale prin care capitalul american și englez a legat puternic economia românească de cea a Reichului hitlerist și a complicilor lui încă mult înainte de expansiunea militară a Germaniei în Balcani.

Cîteva date preliminare cu privire la întreprinderile cu capital englez și american din industria petroliferă ne permit să apreciem importanța acestora în ansamblul economiei naționale a României.

În 1938, cele cinci societăți principale cu capital englez și american, adică Astra Română, Romîno-Americană, Concordia, Steaua Romînă și Unirea extrăgeau împreună 69,51% din întreaga producție de petrol brut a țării ; ele tratau în rafinăriile proprii 72,2% din cantitatea totală de petrol brut supus tratării. Din totalul exportului de produse petrolifere aceste societăți acopereau 64,83%. Singură, Astra Romînă, acoperea aproape un sfert din exportul total de produse petrolifere al României. Societățile petrolifere engleze și americane dețineau monopolul la transportul pe conducte, căruia i se adăuga și un quasi-monopol al desfacerii produselor petrolifere pe piața internă. De pildă, în 1938, Distribuția —

¹ I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 585.

² M. Plătăreanu, Politica economică și socială a României. București, 1936, p. 165.⁴

un cartel din care făceau parte: Astra Română, Romîno-Americană și Steaua Romînă — controla 64% din consumul intern din Romînia.

În ceea ce privește raporturile dintre societățile petrolifere străine și statul burghezo-moșieresc romîn se pot cita de asemenea unele fapte extrem de concludente. Cît de hotărîtoare era influența acestora asupra politicii interne și externe a Romîniei se poate vedea și din faptul că în consiliile de administrație ale societăților petrolifere cu capital anglo-saxon au figurat numeroși politicieni burghezi și chiar câțiva foști prim-miniștri ca: Gh. Mironescu și Armand Călinescu la Astra Romîna, Al. Vaida Voevod la Romîno-Americană, C. Argetoianu la Steaua Romînă. Compoziția consiliilor de administrație și, în general, a cercurilor petrolifere din Romînia prezintă și alte aspecte demne de remarcat. În deosebi merită să fie subliniată prezența unor categorii foarte variate: alături de politicieni, bancheri și industriași apăruiți pe primul plan al vieții publice între cele două războaie mondiale, societățile petrolifere americano-engleze au polarizat în jurul lor resturi ale vechii moșierimi și aristocrații, ale fostului partid conservator din familiile: Soutzu, Cantacuzino, Știrbey, Bibescu, Filipescu, Mitileneu, Lahovary etc. Dacă privim cu atenție componența consiliilor de administrație, vom constata că partea romînească a acestora este formată în bună parte din elementele aparținînd celor mai reacționare și cosmopolite virfuri ale vechii boierimi romîne. Astfel de elemente vor asigura de regulă, în perioada dominației hitleriste, continuitatea intereselor americane și engleze în petrolul romînesc.

Cu ajutorul neprecupețit al statului și al politicienilor burghezi, sucursalele din Romînia ale marilor trusturi petrolifere au realizat beneficii uriașe, rezultate din jefuirea celei mai de seamă bogății naturale a țării și din exploatarea muncitorilor romîni. „Din anul 1920 — scria economistul fascist Gh. M. Leon — pînă în anul 1939 inclusiv, adică în intervalul de 20 de ani, Romîno-Americană a realizat un beneficiu net de 2.183.282.415 adică în mediu 109.164.120 lei anual și cum întreprinderea n-a venit în țară decît cu 12.500.000 lei, rezultă că în medie a cîștigat în fiecare an de 8,73 ori capitalul pe care l-a adus în țară”¹.

În anul 1937, Astra Romînă a realizat un beneficiu declarat de peste 804 milioane lei; în anul următor, 1938, beneficiul a crescut; la adunarea generală a acționarilor din 29 aprilie 1939 s-a cerut majorarea dividendului, rămas prea modest față de beneficiile realizate.

Dar beneficiile reale, nedeclarate, erau mult mai mari decît cele ce apăreau în bilanțuri. Una din formele de camuflare și însușire a profiturilor — și totuși nu cea mai importantă — era salarizarea urcată a personalului superior. Cu prilejul unei ședințe a consiliului de administrație a Astrei Romîne care a avut loc la Paris în 1939 s-a discutat între altele și salarizarea conducătorilor societății. Procesul verbal al ședinței arată că, începînd de la 1 ianuarie 1939, deci retroactiv, directorii Astrei Romîne — F. Gartner și J. G. A. M. Bierman — aveau un salariu lunar de cîte 300.000 lei, procuratorii societății salarii lunare variînd între 110.000 și 175.000 lei, iar Otto Stern — directorul general —

¹ Gh. M. Leon, *Economia politică și politica economică*, p. 120.

6.000 lire sterline anual (la cursul de atunci al lirei cam 1/2 de milion pe lună).

Activitatea economica a societăților petrolifere străine prezintă multe alte aspecte interesante, care însă nu intră în economia lucrării de față.

E necesar însă să ne oprim și asupra situației juridice a societăților petrolifere străine. Statutul juridic al acestora avea la bază legea minelor adoptată în martie 1937. Caracteristica principală a noii legi era tendința vădită a capitalului românesc de a-și întări — în măsura posibilităților reduse existente — pozițiile sale din industria petroliferă. Această tendință depășea cadrul juridico-economic; ea se manifesta zgomotos și în viața politică a țării. E știut că perioada fascizării României s-a caracterizat prin întărirea pozițiilor capitalului monopolist străin, dar și ale celui românesc, mai cu seamă în ramurile industriale ce produceau masiv pentru înarmări. Contradicțiile dintre burghezia română și capitalul străin se reflecta în această perioadă destul de puternic și în industria petroliferă. În anii ce au urmat marii crize mondiale din 1929—1933, fasciștii români de toate nuanțele au dezlănțuit o puternică campanie împotriva capitalului anglo-american din industria petroliferă, căutând în mod demagogic — și reușind în parte — să creeze în opinia publică un curent ostil acestuia. Nu întâmplător, după 1933 apar o puzderie de lucrări ale unor economiști burghezi români care demască, destul de argumentat, jefuirea petrolului nostru de către marile trusturi din apus. „România petroliferă”, ziarul asociațiilor micilor producători de petrol — în realitate al tuturor capitaliștilor români din această ramură — a dus de asemenea o vehementă campanie împotriva capitalului străin. Fără a exagera prea mult importanța unei astfel de manifestări, trebuie spus că ele își aveau totuși rostul lor, în pregătirea opiniei publice pentru orientarea României spre puterile Axei fasciste. Totodată atitudinea ostilă — afișată public — a unor cercuri economice și politice burgheze față de capitalul apusean, era menită să justifice ameliorarea pozițiilor capitalului românesc în petrol cu ajutorul noii legi a minelor.

Legea minelor din 1937 a fost primită oarecum nefavorabil de trusturile petrolifere străine: împotriva ei s-a pronunțat însuși Kessler, conducătorul lui Royal Dutch-Shell. Această atitudine negativă se datora faptului că noua lege limita — doar formal și numai într-o măsură redusă — posibilitățile trusturilor străine de a acapara noi terenuri petrolifere. Fără a intra în dezbaterile amănunțite a prevederilor legii respective și a polemicii ce a urmat după adoptarea ei, vom menționa aici doar o mărturie destul de elocventă cu privire la sensul real al legii. La începutul anului 1938 a fost publicat în „Monitorul petrolului român” un articol cu titlul destul de sugestiv: „Legea minelor din 24 martie 1937 nu are caracter șovin”¹. Combătind atitudinea unei reviste petrolifere franceze care afirma „că legea din 1937 creează un quasi-monopol de exploatare în favoarea societăților cu caracter specific românesc” — articolul făcea următoarea precizare:

„...Într-adevăr, legea din 1937 a creat unele avantaje în favoarea întreprinderilor românești; însă aceste avantaje sînt departe de ideea că ele ar constitui un fel de monopol în favoarea unor asemenea întreprinderi”.

Aceste avantaje pe care le vizează autorul, se referă la acordarea drepturilor de explorare și a concesiunilor de exploatare. Or, în materie de explorare, legea (art. 7, al. 6) spune: „la 4 perimetri de explorare atribuite oricăror societăți anonime se va rezerva un perimetru pentru societăți românești“. Articolul conchidea în felul următor:

„Statul poate să-și reguleze politica sa economică în materie de petrol după timp și împrejurări, dispozițiunile legii în această direcție fiind foarte elastice, nu într-atita însă pînă la nesocotirea societăților cu capital străin cu care statul român a căutat să colaboreze întotdeauna într-un mod loial și echitabil“¹.

„Colaborare loială și echitabilă“ era desigur puțin spus. Statul burghezo-moșieresc român era departe de a fi un partener egal în drepturi: el era de mult o semicolonie a trusturilor internaționale. Însă la acea dată, profitind de conjunctura provocată de cursa înarmărilor, de nevoile „apărării naționale“ — burghezia română găsisese totuși momentul prielnic de a obține o mică parte din terenurile petrolifere încă nevalorificate. Pretențiile ei nu erau, și nici nu puteau fi mari: aceasta o dovedește însăși raportul de 4/1 în favoarea monopolurilor străine, menționat în articolul din legea minelor referitor la perimetrele de explorare. De altfel, chiar Octavian Goga, șeful primului guvern fascist al României, cu prilejul unei audiențe acordate delegației Camerei de comerț britanice din București, condusă de Frederic Low, directorul general al lui Bank of Roumania Ltd — a ținut să pună lucrurile la punct și să potolească neliniștea provocată în străinătate de noul statut juridic al petrolului românesc. În legătură cu această audiență, ziarul „Times“ din 8 ianuarie 1938 relatează că primul ministru român, referindu-se la chestiunea petrolului, „a dat toate asigurările că înlesniri vor fi făcute — în deplină securitate — societăților care vor să-și extindă programul lor de activitate în România“¹.

La drept vorbind, odată cu agravarea situației internaționale, divergențele în legătură cu legea minelor au trecut pe un plan cu totul secundar; presa economică din România și din străinătate avea la ordinea zilei un alt subiect important în legătură cu petrolul: războiul. Se terminase perioada vorbirii despre „epuizarea zăcămintelor de petrol în 13 ani“ cu care scribii trusturilor umpluseră coloanele presei pentru a justifica scăderea producției și urcarea prețurilor în timpul unei crize economice mondiale, care începuse în a doua jumătate a anului 1937. Cu cît situația internațională se agnava, cu atît presa vorbea mai insistent despre „necesitățile apărării“ și pleda pentru o exploatare intensivă a petrolului. Se apropia momentul cînd România avea să intre deschis în zona de influență a Germaniei hitleriste.

Pînă atunci însă România burghezo-moșierească nu a servit numai ca sursă de petrol și grîne pentru Germania, ci și ca pion principal în pregătirea și desfășurarea dictatului de la München. Rolul burgheziei și moșierimii române în trădarea Cehoslovaciei a fost cu atît mai odios cu cît el a fost mascat de o simpatie afișată de formă — sub presiunea maselor populare — pentru Cehoslovacia amenințată de fasciști. Guvernul

¹ • Monitorul petrolului român, nr. 2, ianuarie 1938.

² Ibidem.

dictaturii regale a lovit mișesește în aliata Romîniei opunîndu-se trecerii trupelor sovietice prin teritoriul romîn spre Cehoslovacia. Ministrul de Externe al Romîniei de atunci, Petrescu-Comnen, motivînd această atitudine a declarat deschis: „Nimeni nu poate cere de la Romînia ca ea să consimtă dinainte să lase să treacă trupele sovietice. *Ea știe de care parte va fi în caz de război*” (subliniat de noi M.I.)¹.

Sapte luni mai tîrziu, după dictatul de la Munchen, în martie 1939, cînd statul cehoslovac a dispărut pentru scurt timp de pe harta Europei, s-a petrecut un eveniment important care explica sensul real al cuvintelor lui Comnen. Tratatul economic cu Germania — căci despre el e vorba — constituie o parte integrantă a complotului împotriva Uniunii Sovietice și a păcii pe care l-au urzit trusturile americane și engleze în colaborare cu cele hitleriste. Imprejurările în care s-a realizat acest tratat, ca și cele ce au urmat după încheierea lui, sînt de natură să arate deosebit de convingător, că înfaptuirea acestui act n-a fost decît un episod — e drept important, însă local — al politicii genenale de încurajare a agresorilor fasciști. Faptul că cel mai important factor al acestui tratat era petrolul romînesc, arată o dată mai mult cit de covîrșitoare a fost influența acordurilor secrete dintre Standard Oil, Royal Dutch-Shell pe de o parte, și trusturile germane în frunte cu I. G. Farbenindustrie pe de altă parte asupra mersului evenimentelor internaționale. Predarea în mîna hitleriștilor a celei mai importante poziții economice a capitalului apusean din această regiune a globului — petrolul — a atras după sine, în mod firesc, cedarea sistemului de comunicații al Dunării inferioare, și odată cu aceasta a deschis drumul expansiunii economice, politice și militare a Germaniei în Balcani.

Din partea Romîniei, tratatul a fost semnat de trădătorul Gr. Gafencu, iar din partea Germaniei hitleriste de Helmuth Wohlthat, oficial director ministerial mandatar al „Vierjahresplan“-ului, în realitate împunătorul marilor monopoluri germane. Acest personaj va apare din nou în centrul politicii mondiale cu puțin înaintea declanșării războiului.

În esență, tratatul prevedea în mod oficial întocmirea unui plan economic pe 5 ani „care va menține ca principiu de bază echilibrarea schimburilor economice“. Planul prevedea fondarea unei societăți mixte romîno-germane pentru exploatarea petrolului, pentru executarea unui program de foraj și pentru prelucrarea țițeiului. După cum se știe, o asemenea societate nu a mai luat ființă niciodată; în linii mari, nemții s-au mulțumit cu producția pe care le-o puneau la dispoziție sucursalele romîne ale lui Standard Oil și Royal Dutch-Shell. Investițiile lor în explorare, foraj și prelucrare au rămas înfime pînă la sfîrșit.

De fapt, tratatul era o convenție de livrare de petrol romînesc contra armament german. Lichidarea acestui cont urma să se facă printr-o compensație directă și reciprocă; Germania își lua obligația ca livrările de materiale de război să se facă în așa măsură încît ele să acopere livrările de petrol. Despre felul cum s-a respectat acest acord, despre consecințele și modificările lui ulterioare vom mai avea prilejul să vorbim. Acum însă e necesar să arătăm adevăratul lui caracter așa cum reiese din

¹ Ministère des Affaires Étrangères de l'U.R.S.S., Documents et matériaux se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale, tome I-er, p. 146.

citeva mărturii interesante ale unor personaje importante ale vremii. Odată cu Wohlthat venise la București Edith von Coller „specialistă în cercetarea problemelor economice internaționale” cum o recomanda un reporter fascist. Evident, era o spioană în slujba marilor monopoluri germane. Referindu-se la armamentul cehoslovac pe care hitleriștii se obligasera a-l livra României în schimbul petrolului, ea a declarat într-un interviu: „Nu-ți înarmezi pe cei care-ți socotești dușmanii tăi... nimeni nu-și inarmează decît prietenii!”¹.

Cu prilejul unei uriașe parade militare ținută la Berlin în zilele acelea, Hitler confirma cele mărturisite de agenta sa din București, spunându-i lui Vaida Voevod într-o convorbire particulară: „Reichul are tot interesul ca România să fie tare și sănătoasă”². În sfîrșit, pe aceeași linie se situau și declarațiile lui Wohlthat, autorul direct al dictatului. Într-un articol din „Berliner Börsenzeitung” el scria textual:

„Succesele acestui acord vor convinge lumea ca noile drumuri deschise în sud-estul Europei nu sînt soluții de moment, provizorii...”³.

Ecoul tratatului de la București a stîrnit revoltă și îngrijonare adîncă în opinia publică din Anglia. Călcarea acordului de la München de către Hitler și cedarea României în fața agresorilor, agita puternic masele poporului englez. Ținînd seama de această stare de spirit, Chamberlain a fost silit să se pronunțe cu privire la tratatul economic romîno-german. În ședința din 27 martie a Camerei Comunelor, el a declarat:

„...trebuie să așteptăm, înainte de a formula vreo concluzie definitivă, a vedea modul în care acest acord se va aplica”.

Chamberlain spunea întîmplător, deși parțial, adevărul. Evident că el nu aștepta aplicarea tratatului dintre Germania și România; aceasta ar fi fost ridicol, absurd și imposibil. În realitate, imperialismul englez aștepta să vadă dacă Hitler va proceda așa cum doriseră susținătorii lui din Europa și America. Lăsîndu-l pe Hitler să șteargă Cehoslovacia de pe hartă și predîndu-i petrolul României, fără de care el nu putea începe războiul, capitaliștii din țările occidentale credeau că acesta va porni în sfîrșit atacul împotriva Uniunii Sovietice. Dar numai la cîteva zile după aceste două evenimente, generalul von Epp, conducătorul ligii coloniale germane declara:

„Succesele noastre în estul și sud-estul european nu pot pentru nimic în lume să ne împiedice a valorifica tocmai acum revendicările noastre coloniale... avem dreptul fiind cei mai puternici din Europa, să participăm după cum merităm la stăpînirea lumii”⁴. Mussolini ținea isonul hitleriștilor. El spunea în aceleași zile:

„Problemele coloniale italiene au un nume și se cheamă: Tunis, Gi-butti, Canalul de Suez. Italia n-are de gînd să rămînă prizonieră în Mediterana”⁵.

Avertismentul pe care I. V. Stalin îl dăduse chiar în acele zile adeptilor politiciii de încurajare a agresorilor și în care-i prevenea pe aceștia

¹ • Curentul », 26 martie 1939.

² Ibidem, 24 Aprilie 1939.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, 26 martie 1939.

⁵ Ibidem.

că primejdiosul lor joc politic poate sfîrși printr-un eșec serios pentru ei — se adeverea.

În acest timp, masele largi populare din toate țările și mai cu seamă din Franța și Anglia înțelegeau tot mai limpede complotul pe care reacțiunea internațională îl pusese la cale împotriva Țării Sovietice și a întregii omeniri iubitoare de pace. Sub presiunea miniei și revoltei populare, guvernele Angliei și Franței au trebuit deci să ia unele măsuri menite să înșele masele, să le adoarmă vigilența și să stăvilească lupta împotriva trădării ce se desfășura sub ochii lor. Aceste măsuri priveau sectorul sud-estului european și în mod direct România, petrolul românesc. Lunile aprilie și mai 1939 s-au caracterizat prin manevrele puterilor occidentale întreprinse cu scopul de a da popoarelor respective impresia că sud-estul nu este cedat Germaniei hitleriste și că în acest spațiu al Europei ar exista în cel mai rău caz un echilibru de influență. La 30 martie 1939, România a încheiat așadar un acord comercial cu Franța în baza căruia exportul de produse petrolifere al României în Franța urma să se dubleze față de 1938. S-a încheiat de asemenea și un acord cultural romîno-francez. În aprilie 1939 au fost date României și Greciei cunoscutele garanții. În sfîrșit, tot în aprilie a plecat spre România o delegație comercială britanică în frunte cu Frederic Leith Ross, consilier șef economic al guvernului englez. Din această delegație făcea parte și conducătorul lui Royal Dutch-Shell, Kessler: aceasta avea să fie ultima lui călătorie în România. Care au fost urmările practice ale acestei activități febrile a imperialiștilor anglo-francezi?

Asupra valorii garanțiilor date României nu mai e necesar să stăruim; ele au rămas, precum se știe, simple petece de hîrtie. Despre aplicarea acordului comercial cu Franța se poate spune, în esență, că exportul de petrol în această țară n-a crescut în 1939 decît cu aproximativ 25% față de 1938; în 1940, Franța s-a prăbușit și acordul n-a mai putut fi aplicat. S-ar mai putea însă adăuga o apreciere a lui André Tardieu — cunoscut politician reacționar francez — asupra acordurilor semnate la București ca răspuns la tratatul germano-romîn. Într-un articol publicat în ziarul fascist „Gringoire”, Tardieu scria: „Franța a reacționat semnînd un acord comercial și unul cultural, care sînt poate excelente, dar la care îți vine să surîzi. D-l Chamberlain a declarat în Camera Comunelor că acordul Berlin-București nu-l neliniștește și că nu e un tratat politic”¹.

În lumina poziției lui Chamberlain trebuie privit și acordul anglo-romîn semnat la 11 mai 1939 la București. Articolul I al acestui acord se referea, bineînțeles, la petrol; participarea însăși a lui Kessler la tratative arăta odată mai mult cît de strîns se împletea diplomația Angliei față de România cu interesele lui Royal Dutch-Shell.

Cu privire la petrol, acordul prevedea că: „Societățile petrolifere existente în România să fie încurajate a-și extinde operațiunile în scopul de a-și spori producția de petrol și a îmbunătăți calitatea petrolului prin întrebuințare de echipament modern de rafinaj”.

Acordul cuprindea trei clauze importante:

— Acordarea tratamentului națiunii celei mai favorizate societăților cu capital englez „în chestiunile privitoare la acordarea de permise de

¹ • Curentul, 15 aprilie 1939.

explorare și exploatare de terenuri noi, precum și în toate chestiunile referitoare la acordarea de concesiuni și la operațiunile în legătură cu producția petrolului“.

— Crearea în viitorul apropiat a unui „cadru legal care se nădăjduiește că va conduce la o dezvoltare a industriei petrolifere“ și simplificarea sistemului de control al exportului cu scopul de a stimula exportul produselor petrolifere.

— Scăderea spezelor de transport și a taxelor de export.

Deci, două probleme esențiale: acapararea de terenuri noi și în principal, mărirea exportului. Cum s-a aplicat acest acord? Exportul de petrol a fost într-adevăr sporit: de la 41,9% cît reprezenta în 1939 valoarea exportului de petrol față de exportul total al României, în 1940 acest procent s-a ridicat la 62,4%, iar în 1941 la 77,8%. Cu privire la principalele țări ce au primit petrol românesc pînă în 1940 — cînd România a aderat oficial la pactul tripartit al statelor fasciste — este edificatoare următoarea statistică comparativă a evoluției exportului român de petrol în anii 1938—1939.

În 1938 — Germania a importat de la noi 693.264 tone, Italia — 556.535 tone, Anglia — 540.431 tone, Franța — 189.338 tone.

În 1939 — Germania a importat 848.569 tone, Italia — 634.948 tone, Anglia — 625.188 tone, Boemia și Moravia (teritorii ocupate de nemți din martie 1939) — 436.584 tone, Franța — 238.062 tone¹.

În 1939, statele fasciste au primit în total mărfuri din România (petrol și produse agricole în principal) în valoare de peste 14 miliarde lei, (din care numai Germania — 8,5 miliarde) în timp ce, de pildă, Anglia a importat mărfuri de 3,7 miliarde. E concludent, de pildă, raportul dintre cantitatea de grâu exportată în Germania și cea vîndută în Anglia, așa cum reiese din situația comerțului de grîne din toamna anului 1939: la 16 octombrie (decî după începerea războiului) din România „neutră“ se livrau la Brăila, Galați și Constanța pentru Anglia — 100.000 tone grâu, în timp ce la aceeași dată se încărcau în șlepuri pentru Germania — 300.000 tone de grâu.

Pe baza cifrelor de mai sus se pot trage două concluzii importante cu privire la reala valoare a acordului comercial anglo-român din mai 1939. Prima concluzie este aceea că societățile petrolifere engleze, franceze și americane — care controlau circa 65—70% din exportul de petrol al României — și-au mărit considerabil exportul tocmai în acele state cu care țările lor de origine s-au aflat, în 1939 — de fapt sau virtual — în stare de război. A doua concluzie este aceea că acordurile comerciale ale României cu puterile occidentale și îndeosebi acordul anglo-român nu au contrariat dictatul lui Wohlthat, ci dimpotrivă l-au sprijinit și l-au completat: cifrele arată clar că în 1939 dependența economică a României față de Germania hitleristă nu a slăbit, ci dimpotrivă, s-a accentuat în comparație cu 1938.

Așadar, se poate spune că intrarea României în sfera de influență a Germaniei hitleriste, s-a făcut pe o cale deosebită care scoate și mai mult în relief preponderența considerentelor de ordin politic ce au determinat puterile occidentale să cedeze hitleriștilor spațiul sud-est european. În ce

consta specificul, caracterul deosebit al trecerii României în zona de interes a Germaniei fasciste? Particularitatea acestei treceri constă în aceea că ea s-a făcut în condițiile menținerii preponderenței capitalului american, englez și francez în multe din principalele sectoare ale economiei românești și îndeosebi în industria petroliferă. De fapt, economia României n-a fost acaparată direct de hitleriști decât târziu, abia după intrarea armatei germane pe teritoriul român. Deși pătrunderea capitalului german în România s-a intensificat între anii 1935—1939, totuși ea n-a reușit să ducă, până după 1940, la o înțietate a acestuia față de capitalul englez, american și francez, luate la un loc. Acapararea României s-a realizat în această perioadă prin intermediul capitalului englez, american și francez, care a furnizat Germaniei, cu *ajutorul exportului nostru*, tot ce acesta avea nevoie pentru război, în primul rând, petrol.

Situația existentă în domeniul petrolifer în perioada premergătoare invaziei militare hitleriste, dovedește pe deplin că România a fost *predată* Germaniei fasciste — desigur și cu concursul burgheziei și moșierimii române — de către trusturile internaționale în frunte cu cele petrolifere. Politica urmată în această perioadă de marile monopoluri americane și engleze în petrolul românesc se încadrează perfect în politica generală de încunajare a agresorilor fasciști; ea oglindește cu o claritate excepțională *caracterul de înțelegere, de acord între trusturi* pe care l-a avut înfeudarea României de către hitleriști.

Concesiile facute Germaniei cu scopul de a o împinge în războiul cu U.P.S.S. și de a rezolva astfel pe seama Uniunii Sovietice contradicțiile dintre cele două tabere de imperialiști, nu au dus la rezultatul dorit de cercurile conducătoare din Franța, Anglia și S.U.A. Hitleriștii aveau motive serioase ca să evite deocamdată un conflict armat cu statul sovietic. Ei știau că, departe de a fi o pradă ușoară, — „un colos cu picioare de lut”, cum scria pe atunci presa anglo-franceză — Uniunea Sovietică era un adversar puternic; catastrofa sângeroasă suferită de agresorii japonezi în 1938 în regiunea lacului Hassan (Extremul orient) arătase că metoda intimidării cu ajutorul forței, obișnuită în mod curent de fasciști, nu putea fi folosită în relațiile cu U.R.S.S. Guvernării fasciști știau de asemenea că Uniunea Sovietică nu are de gând să atace pe nimeni și că politica ei de pace era într-adevăr sinceră. În același timp însă, hitleriștii cunoșteau și forța reală a statelor burgheze, „democrate” din apus. Fluturând în fața claselor dominante din aceste state spectrul „pericolului comunist”, ei erau siguri că nu vor întâmpina acolo, din această pricină, o rezistență serioasă, cum s-a și dovedit după aceea.

De fapt, și acesta e principalul, imperialiștii germani erau puși în fața unei alternative grave: să dezlănțuie grabnic războiul și să cucerască prin forță piețele de desfacere, și sursele de materii prime necesare, sau să se prăbușească în marasmul crizei economice în care intraseră cu doi ani înainte țările occidentale.

La Congresul al XVIII-lea al P.C. (b) al U.R.S.S., I. V. Stalin, prezentând situația internațională din ajunul războiului, a făcut o analiză profundă a caracterului, particularităților și liniei de dezvoltare a noii

crize economice care începuse din a doua jumătate a anului 1937, după depresiunea de un fel deosebit.

I. V. Stalin arată că trăsătura caracteristică a noii crize constă în aceea că ea se deosebește în multe privințe de criza precedentă din 1929—1933, nu însă în bine, ci în rău.

Pe când criza din 1929—1933 izbucnise după o perioadă de prosperitate industrială, noua criză începuse după o depresiune și o oarecare înviorare care nu se transformase însă în prosperitate, de unde rezulta că împotriva ei era mai greu de luptat ca împotriva crizei precedente. Apoi, din pricină că aceeași criza izbucnise într-o perioadă când războiul începuse și când înarmările erau în creștere, capitalismul avea mult mai puține rezerve decît în 1929—1933 ca să iasă normal din această criză.

În al treilea rînd, I. V. Stalin arată că: „spre deosebire de criza precedentă, criza actuală nu este o criză generală, ci cuprinde deocamdată mai ales țările puternice din punct de vedere economic, care nu s-au angajat încă pe calea economiei de război. În ce privește țările agresive, ca Japonia, Germania și Italia, care și-au reorganizat economia pe picior de război, acestea, dezvoltîndu-și intens industria de război, nu trec încă printr-o criză de supraproducție, deși se apropie de ea. Aceasta înseamnă că în timp ce țările neagresive, țări puternice din punct de vedere economic vor începe să iasă din perioada de criză, țările agresive, epuizîndu-și rezervele de aur și de materii prime în febra războiului, vor trebui să intre în perioada unei crize cumplite”¹.

Semnele acestei crize începuseră să se arate în statele fasciste încă din 1938. Producția Italiei și Japoniei începuse să scadă, iar rezervele de aur ale celor trei state agresive, luate la un loc, erau mai mici decît ale Elveției. Industria Germaniei, care și reorganizase economia pe picior de război mai înainte decît aliatele ei fasciste, trecea încă, în primele luni ale anului 1938 printr-un oarecare progres.

„Nu încape îndoială — spunea I. V. Stalin — că, dacă nu se va întîmpla ceva neprevăzut, industria Germaniei va trebui să apuce aceeași cale de regres, pe care au și apucat-o Japonia și Italia”².

Cum războiul încă nu izbucnise, fenomenele de criză economică apăruseră la sfîrșitul anului 1938 și în Germania. Din pricina uriașelor stocuri de material de război importat, în 1938 balanța comercială a Germaniei se încheiase cu un deficit de 400 milioane mărci. Un indiciu serios al agravării situației economice a Germaniei, a fost demisia — la începutul anului 1939 — a lui H. Schacht, ministrul de finanțe al Reichului hitlerist. În martie 1939, atașatul militar al Angliei la Berlin arăta guvernului britanic necesitatea ca Germania să fie ajutată de a-și rezolva greutățile sale comerciale. Era desigur vorba de piețele de desfacere pe care le cereau insistent și amenințător hitleriștii. Cum piața sovietică nu intra în planurile lor imediate, ei cereau coloniile. Or, acceptarea acestei revendicări ar fi adîncit criza ce zguduia Anglia și Franța, țări posesoare de colonii. O împărțire a coloniilor în defavoarea lor ar fi îngustat și mai mult piețele de desfacere ale capitaliștilor englezi și francezi și i-ar fi pus pe

¹ I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 580—581.

² Ibidem, p. 582.

aceștia în fața catastrofei. La rîndul lor, imperialiștii americani, care se arătau atît de zeloși în vînzarea de materiale de război hitleriștilor, se ciocneau pe piața mondială cu imperialiștii germani, cînd ambii se întilneau în calitate de exportatori. Pe de altă parte, imperialiștii americani nu puteau sub nici un motiv să admită ca piețele de desfacere și sursele de materii prime engleze și franceze să treacă în alte mîini decît ale lor. Antagonismul principal din lumea capitalistă fusese în al treilea deceniu al secolului al XX-lea între Anglia și S.U.A. Acum, în fața S.U.A. se ridica un concurent și mai puternic decît Anglia. În deceniul al IV-lea al secolului al XX-lea, antagonismul dintre Anglia și S.U.A. a trecut pe plan secundar ; principalul concurent al S.U.A. pe piața mondială devenise Germania hitleristă.

Mersul evenimentelor a dovedit desigur că contradicțiile dintre statele fasciste și puterile occidentale s-au dovedit a fi pînă la urmă mai puternice decît contradicția dintre lumea capitalistă și U.R.S.S. Aceasta nu înseamnă că pînă la izbucnirea războiului, și după aceea, imperialiștii englezi, americani și francezi nu au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a determina statele fasciste să-și rezolve revendicările pe seama U.R.S.S. E bine cunoscută politica de duplicitate a guvernelor Angliei și Franței manifestată în primăvara și vara anului 1939 cu prilejul tratativelor de la Moscova ; e știut că, paralel cu aceste tratative s-au desfășurat în secret și tratative între imperialiștii englezi și cei germani. Astfel, în iulie 1939 — cînd toate punțile între hitleriști și puterile occidentale păreau definitiv rupte — s-a ținut la Londra o conferință internațională pentru pescuitul balenelor. A fost un original prilej pentru desfășurarea unor tratative secrete care nu aveau nimic comun cu pescuitul marin. Imperialiștii germani erau reprezentați de același Wohlthat care semnase tratatul de la București, de Dirksen, ambasadorul hitlerist la Londra și de consilierul de ambasadă Kordt ; din partea Angliei au participat ministrul de externe Halifax, consilierul intim al lui Chamberlain — G. Wilson, ministrul comerțului exterior — Hudson și alții.

În tot timpul tratativelor, Wohlthat a avut o atitudine foarte rezervată, plăcîndu-i mai mult să asculte decît să se pronunțe, fiind — cum relatează textual documentele — „un ascultător abil“. Era evident că această ultimă încercare a englezilor de a-i îndrepta pe hitleriști împotriva Uniunii Sovietice eșuase.

Dar, un punct fusese totuși cîștigat și aceasta interesează aici în mod direct : din toate convorbirile, nemții au desprins hotărîrea englezilor de a ceda Germaniei — indiferent de rezultatele generale ale tratativelor — pozițiile lor din sud-estul european, inclusiv petrolul românesc, ca bază pentru agresiunea împotriva Uniunii Sovietice.

O dovadă elocventă în această privință o constituie un episod petrecut în culise care a fost dezvăluit mai tîrziu, abia după terminarea războiului. Acest episod constituie rezumatul direct al înțelegerii secrete, pe plan internațional, dintre marile monopoluri petrolifere și chimice engleze, americane și germane, în legătură cu rolul Romîniei în cel de al doilea război mondial. Iată ce a declarat cu privire la acest act Eugen Cristescu, fostul șef al siguranței antonesciene, la procesul marilor criminali de război romîni :

„Eu am colaborat cu Abwehrul german (serviciul de spionaj hitlerist — *M. I.*). Această colaborare nu am făcut-o eu, ea data din 1939 fiind întemeiată de amiralul Canaris, șeful serviciului german de la Berlin, împreună cu Mihai Moruzov, chiar înainte de începerea războiului cu Polonia, pentru ca să asigure în primul rând interesele germane în zona petroliferă. În primele zile ale lunii septembrie 1940, amiralul Canaris a venit să intervină la Antonescu pentru Moruzov, dezvaluindu-se că există colaborare secretă între Abwehrul german și serviciul secret român încă cu un an de zile mai înainte”¹.

Șeful siguranței fasciste a mers însă și mai departe cu dezvăluirile :

„Eu am colaborat numai cu Abwehrul german. În ce a constat această colaborare? Era în primul rând colaborarea făcută în zona petroliferă, pentru apărarea acestei zone, unde se găseau agenți germani veniți cu ani de zile înainte, împerechiți cu agenți români...”². Deci, nici din 1939, ci încă cu mult înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial, clasele dominante din România serviseră ca element de legătură între serviciile de spionaj ale puterilor occidentale și Abwehrul hitlerist. Este lucru bine cunoscut că serviciul secret român, ca și politica generală a țării, erau puse în slujba aceluși grup de capitaliști străini, care dețineau pîrghiile de comandă în economia României, în speță în slujba monopolistilor anglo-franco-americani. E deci limpede că prezența spionilor hitleriști în zona petroliferă — și nu numai acolo — era cunoscută și tolerată de imperialiștii englezi, francezi și americani, din moment ce siguranța română nu era decît o unealtă supusă a Intelligence Service-ului și a Biroului al II-lea francez.

În timpul acesta clasele dominante înșelau poporul român cu fraze răsunătoare despre „prietenie tradițională” cu aliații din fosta Antanta. În realitate chiar „aliații” occidentali precizaseră de mult locul României alături de Germania în cadrul coaliției antisovietice. În complicitate cu clasele dominante din țară, aceștia s-au silit pînă în ultimul moment să ascundă poporului român viitoarea sa alianță antisovietică cu Germania : poporul nostru nu uitase anii negri ai invaziei armatei Kaiserului pe pămîntul românesc. Întreaga campanie de presă împotriva Ungariei hor-tiste și a prietenilor ei fasciști de la Roma și Berlin, dusă pînă la 31 august 1940, nu a fost menită decît să ascundă, sub un potop de fraze patriotarde pregătirea războiului antisovietic.

Fără îndoială că formele sîngeroase pe care le-a luat ciocnirea dintre agenții deschiși ai Germaniei hitleriste, legionarii și cercurile politice legate de capitalul englez în frunte cu Carol al II-lea — au contribuit în mod obiectiv la mărirea confuziei politice și la dezorientarea unor mase largi. Se bucura de o oarecare circulație ideea că dictatura fascistă regală și-ar avea ascuțișul îndreptat pe plan extern împotriva Axei fasciste, iar în interior împotriva agenților lui Hitler, adică a legionarilor. De fapt, dictatura lui Carol a servit în felul ei tot atît de conștiincios interesele hitleriștilor — ca și legionarii — ținînd seama bineînțeles de condițiile specifice situației internaționale din etapa respectivă. Era însă firesc ca imperialiștii germani să aibă rezerve față de Carol al II-lea pentru

¹ „Scnteia”, 10 mai 1946.

² Ibidem.

legaturile lui strinse cu capitalul anglo-american și în schimb să conteze pe credința, serios verificată de ei, a Gărzii de fier fasciste. La drept vorbind, hitleristii se orientau spre acele grupuri ale burgheziei și moșierimii care le puteau pune la îndemână, în cele mai bune condiții, bogățiile țării și carnea de tun necesară războiului antisovietic.

Faptul că imperialiștii nu și-au putut rezolva contradicțiile pe seama statului sovietic și că cel de al doilea război mondial a început ca un război între țările capitaliste, a produs nemulțumire și îngrijorare în cercurile conducătoare din România. În octombrie 1939, agentul fascist Pamfil Șeicaru scria: „Este oare așa de sigură Anglia că duce războiul cu Germania, că în acest moment se pune problema supremației prin alternativa Germania sau Anglia? Tocmai această ignorare voită a opunerii reale: „Anglia sau Rusia Sovietică“ — ne îngrijorează”¹.

Aceste rînduri erau scrise în perioada „războiului ciudat“, cînd în loc de operațiuni militare se desfășurau așa-zisele „ofensive ale păcii“ — inițiate de imperialiștii americani în frunte cu Summer Welles și Allan Dulles în complicitate cu Vaticanul, cu Carol al II-lea și cu monarhii Olandei și Belgiei. Aceste încercări erau menite să ducă la o împăcare între imperialiștii anglo-francezi și cei germani și să transforme războiul dintre ei într-o coaliție generală a statelor capitaliste împotriva U.R.S.S.. Pamfil Șeicaru explica greutățile întâmpinate de „ofensivele păcii“, în felul următor:

„Dacă nu se poate ajunge la o pace rapidă, faptul se datorește nu unor pasiuni dezlănțuite ce nu mai pot fi frîmate, ci doar greutăți de a se găsi o mediană, un echilibru”².

„Mediana“, adică reîmpărțirea sferelor de influență pe care pașnică, n-a putut fi trasată. Însă în perioada „războiului ciudat“ imperialiștii au încercat să o găsească și să o rezolve între ei prin tratative directe și publice. În decembrie 1939 a avut loc, de pildă, la Amsterdam o așa-zisă reuniune a Comitetului Camerei de comerț internaționale în care delegații țărilor beligerante au fost prezenți cu aprobarea guvernelor respective. Cu acest prilej s-a format și un comitet care să discute problema „păcii economice“ dintre monopolurile germane și cele anglo-franceze.

Dacă „pacea economică“ nu a putut fi realizată pe plan mondial, în schimb au fost încheiate o serie de acorduri locale care au devenit vizibile chiar și în timpul operațiunilor militare intense ce au urmat „războiului ciudat“.

Unul din aceste acorduri locale a funcționat în legătură cu zona petroliferă a Romîniei; el nu a fost desfăcut decît în ultimul moment, atunci cînd a devenit clar că petrolul romînesc era oricum pierdut de nemți.

Pînă în 1943, regiunea petroliferă a Romîniei nu a suferit, precum se știe, nici un atac aerian din partea aviației anglo-americane, cum de altfel n-au fost atacate nici arterele de comunicații din estul Europei, nici regiunile unde era concentrată majoritatea industriei de război hitleriste (Austria, Bavaria, Boemia), nici zona petroliferă polonă, nici portu-

¹ • Curentul •, 9 octombrie 1939.

² Ibidem, 22 octombrie 1939.

rile Dunării și Balticei — care, toate, deserveau în întregime frontul de rășărit.

Depărtarea acestor zone de bazele aeriene engleze nu constituiau o piedică serioasă. Pentru un asemenea obiectiv strategic de valoare a zonei petrolifere românești — unica sursă importantă de combustibil natural pentru armata germană — nu s-ar fi cruțat în mod normal pierderile. Aceasta s-a dovedit de pildă la 1 august 1943, când avioanele americane au pornit spre România tocmai din Egipt și când, în ciuda pierderilor grele, ele au provocat pagube mari industriei petrolifere.

Nu poate fi invocat nici motivul că România n-a fost în stare de război cu Anglia decât din a doua jumătate a anului 1941. În noaptea de 6 spre 7 aprilie 1941, avioanele britanice pornite de pe baze din Grecia, au atacat Sofia și valea Strumei, deci obiective dintr-o țară cu care Anglia nu se afla la data aceea în stare de război, și care erau situate geografic aproape de regiunea petroliferă a României.

„Pacea economică“, antisovietică, dintre monopolurile petrolifere anglo-americane și cele hitleriste, s-a manifestat cu o deosebită limpezime și în alt moment important din perioada războiului: acela al trecerii „juridice“ a industriei petrolifere române sub controlul imperialiștilor germani. Exemplele de mai jos se referă la cele două sucursale principale din România ale lui Standard Oil și Royal Dutch-Shell: Romîno-Americană și Astra Romînă.

Metamorfoza consiliului de administrație al societății Romîno-Americană scoate cu tărie în evidență și lămurește pe deplin complicitatea dintre monopolurile americane și hitleriste, dintre Standard Oil și asociații lui I. G. Farbenindustrie, în anii războiului.

În luna octombrie 1940 a fost numit la Romîno-Americană un consiliu de administrație care avea ca președinte pe Al. Vaida Voevod, iar ca membri pe P. W. Lambright, Rică Georgescu, D. I. Maxwell, C. D. Alworth și M. G. Rarîncescu.

Vaida Voevod, vechi agent al habsburgilor înainte de primul război mondial, și-a înscris numele în istoria „României Mari“ ca ucigaș al muncitorilor ceferiști și petroliști în timpul eroicelor lupte din februarie 1933 și ca unul din pionii principali ai fascismului român. Ulterior, Vaida Voevod a devenit unul din stâlpii dictaturii fasciste regale. La a 50-a aniversare a „führerului“, în martie 1939, Vaida Voevod a fost trimisul special al guvernului fascist care tocmai vînduse Germaniei hitleriste petrolul și grîul românesc. Acesta era omul căruia Standard Oil îi încredințase în anii războiului funcția de răspundere în conducerea sucursalei sale din România, alături de ceilalți agenți americani din consiliul de administrație. În februarie 1941, consiliul de administrație în formația de mai sus, a aprobat memoriul Asociației industriașilor din petrol către guvernul Antonescu, prin care aceștia își exprimau dorința de a intensifica exportul în Germania. Din partea societății Romîno-Americană memoriul a fost semnat de agentul american G. Mathingly.

La 5 luni după decretarea stării de război dintre România și Statele Unite, în mai 1942, guvernul fascist l-a numit pe M. G. Rarîncescu — omul lui Standard Oil — în funcția de „administrator de romînizare“. Un asemenea post, specific guvernării fasciste, ar fi atras cel puțin în mod formal, îndepărtarea lui M. G. Rarîncescu din conducerea societății după

23 August. În realitate, Standard Oil s-a declarat foarte mulțumit de felul cum Rarincescu a condus în timpul războiului administrarea societății „inamice” Romîno-Americană, împreună cu hitleriști ca Geyer, Klassen și alții. Pentru că, în decembrie 1944 — deci după 23 August — același Rarincescu a fost ales din nou ca membru în consiliul de administrație de la Romîno-Americană.

Momentele trecerii întreprinderilor petrolifere cu capital anglo-american din România sub controlul monopolurilor germane, au prilejuit, prin forța împrejurărilor, dezvăluirea multor aspecte importante ale colaborării secrete dintre capitaliștii celor două tabere de beligeranți. Astfel, e deosebit de instructiv modul cum s-a produs transferarea conducerii Astrei Romîne în mîinile hitleriștilor. În legătură cu aceasta s-au păstrat dările de seamă asupra cîtorva importante ședințe ale consiliului de administrație al Astrei Romîne, ținute în cursul anului 1940, înainte și după instaurarea dictaturii fasciste antonesciene. În ședința din 24 mai 1940, care a avut loc la București în zilele imediat următoare ocupării Olandei de către nemți, a fost supusă spre aprobare consiliului cererea lui N. V. de Bataaf-sche Petroleum Maatschappij (namura olandeză a grupului Royal Dutch-Shell), ca un număr de 260.064 acțiuni Astra la purtător să fie transformate în acțiuni nominative pe numele acestei societăți, adică a lui N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij¹. Consiliul a aprobat această cerere „ținînd seama de împrejurările excepționale care au pricinuit această derogare de la regulile stabilite în 1930 și 1934 referitoare la formalitățile de îndeplinit pentru transformarea acțiunilor la purtător în acțiuni nominative”. Totodată procesul verbal al ședinței menționează că: „avînd în vedere împrejurările actuale, acțiunile au fost depuse la Londra la Lloyds Bank Ltd, care a confirmat această depunere prin telegrama din 21 mai a.c.”¹.

Așadar, pentru orice eventualitate, trustul anglo-olandez Royal Dutch-Shell își pusese la adăpost acțiunile Astrei Romîne. Aceasta însă nu i-a împiedicat pe hitleriști să acapareze conducerea Astrei Romîne cu aproape un an înainte de decretarea stării de război între România și Anglia. Ba, dimpotrivă, ei s-au bucurat în această privință chiar de sprijinul vechilor conducători ai societății. Iată cum s-au petrecut mai departe lucrurile. În ședința consiliului de administrație din 13 august 1940 președintele acestuia, Gh. G. Mironescu, a dat citire unei scrisori a lui Kessler care anunța că Otto Stern, directorul general al Astrei „a fost chemat de grupul Royal Dutch-Shell în Statele Unite unde serviciile d-sale sînt acum necesare”. În locul lui Stern, a fost ales Fr. Gartner, fost pînă la data aceea director și totodată mîna dreaptă a lui Otto Stern.

Următoarea ședință a consiliului de administrație s-a ținut două luni mai tîrziu, la 24 octombrie 1940. Între timp, România transformată în „stat național legionar”, aderase în mod oficial la Axa Roma-Berlin, iar trupele germane intraseră pe teritoriul ei. La această ședință au participat toți membrii consiliului de administrație; pe Kessler îl reprezenta președintele consiliului Gh. G. Mironescu. Participanților li s-a adus la cunoștință conținutul unor copii de pe adresa Ministerului Economiei Na-

¹ Arhiva societății Astra Romîna. Din registrele de procese verbale ale ședințelor consiliului de administrație pe anii 1938—1941.

ționale nr. 80.094 din 9 octombrie 1940 și de pe scrisoarea adresată Ministerului Economiei Naționale de N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij din Haga, prin care această societate:

„...pretinzându-se — spune procesul-verbal — ca posesoare a 77% din acțiunile societății Astra Română atrage atenția d-lui ministru ca actualul director general Fr. Gartner, nu ar mai fi indicat a conduce societatea și crede necesar să fie revocat din această funcție, propunând numirea d-lui ing. I. H. W. Rost van Tonningen ca director general în locul său”¹.

Această adresă a provocat, pare-se, în ședință discuții destul de aprinse deoarece procesul verbal arată că:

„...din comunicările făcute anterior societății Astra Română rezultă că sediul lui „N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij” a fost mutat de la Haga la Willemstad-Curaçao înainte de ocuparea Țărilor de Jos și că acțiunile societății Astra Română ce această societate deține, nu mai sînt la Haga”².

Devenea clar că monopolistii germani, fără să se sinchisească prea mult de forme, căutau să impună în conducerea societății pe omul lor; Rost van Tonningen era într-adevăr un om al lor de încredere, fiind frate cu primul ministru Quisling al Olandei. Dar el — cum vom vedea îndată — nu se bucura numai de încrederea hitleriștilor. Căci procesul-verbal al ședinței menționează următoarea intervenție a însăși principalului vizat de adresa quislingilor olandezi:

„Domnul dir. gl. Gartner însă, în dorința de a nu se crea dificultăți societății, pune la dispoziția consiliului, demisia sa din funcția de director general”³.

Și, aprobînd — firește „cu părere de rău” — demisia lui Gartner, consiliul își amintește subit de unele vechi calități ale noului director general propus de nemți, consemnînd următoarele:

„...avînd în vedere că persoana despre care tratează adresa de mai sus a fost mulți ani în serviciul societății „N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij”, că în această calitate a avut a se ocupa de operațiunile societății Astra Română în ce privește rafinăria, venind de cîteva ori în România, că deci nu este străin de activitatea societății noastre, consiliul numește pe domnul inginer Tonningen...”⁴.

Apoi Gartner a fost numit administrator delegat fixîndu-i-se un salariu egal cu cel al lui Tonningen: 360.000 lei lunar. În concluzie reiese, că Royal Dutch-Shell, adaptîndu-se situației noi create în România și Olanda, a convenit cu asociații săi germani la un schimb de persoane și de decor, Astra Română devenind dintr-odată o societate aparent pur olandeză, condusă formal de un olandez. Evoluția ulterioară a compoziției consiliului de administrație arată că hitleriștii nu s-au oprit numai la înlocuirea directorului general; pe de altă parte, în consiliu au rămas totuși mai departe și reprezentanții ai vechii conduceri care au susținut în timpul

¹ Arhiva societății Astra Română. Din registrele de procese verbale ale ședințelor consiliului de administrație pe anii 1938—1941.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

războiului interesele engleze în consiliu. Deși Gartner, Mironescu, Miti lineu și alții au demisionat în lunile ce au urmat, iar în conducerea Astrei Romine au apărut hitleriști ca : Klass, Rittgen, Priekel, Em. Antonescu etc, — totuși, unii membrii ca Al. Lahovary, Em. Pantazi din vechiul consiliu au ramas mai departe și în timpul războiului. Acești vechi agenți ai imperialismului englez au subscris și ei, alături de hitleriști, convenția Astrei Romine cu Continentale Oil din mai 1941 menita sa intensifice jefuirea petrolului românesc pentru războiul antisovietic ce avea să înceapă cu o lună mai târziu. După începerea războiului, atât Lahovary cât și Pantazi și-au dat aprobarea, împreună cu ceilalți, pentru construirea unei instalații în incinta rafinării din Ploești destinată sa producă 32.000—45.000 tone de benzină de aviație cu octane superioare pentru mașina de război germană.

De altfel, în tot timpul războiului, pînă la 23 August, Gartner a rămas în România conducind din umbră Astra Romină ; deși nu mai figura pe nici un stat de salarii oficial, el primea din partea lui Tonningen o leafă de 180.000 lei lunar.

Fără îndoială că un asemenea eveniment ca trecerea industriei petrolifere sub conducerea hitleriștilor nu putea să se rezume numai la aspectul unei convenții secrete. Era natural ca venirea hitleriștilor și plecarea englezilor să se desfășoare în public cu totul altfel decît în culise. Și așa s-a și întimplat. Presa fascistă a reluat, încă înainte de venirea lui Antonescu la putere, vechea campanie din 1934—1938 împotriva trusturilor americane și engleze. Cu acest prilej se debitau cunoscutele atacuri contra „plutocraților” cu care demagogii hitleriști și agenții lor din România cautau sa înșele masele și să atragă de partea lor pe muncitori. Speculind una acestora și a tuturor oamenilor cinstiți din țară împotriva vechilor jefuitori ai petrolului nostru, fasciștii romîni căutau să acopere esența tilhărească a imperialismului german, pretendent proaspăt la petrolul Romîniei, cu ajutorul unor fraze demagogice ca „lupta împotriva trusturilor iudeo-masonice” și alte diversiuni de acest gen.

Îndată după victoria sa ușoară din apus, Hitler și-a îndreptat din nou atenția către sud-estul european. În perioada imediat următoare capitulării Franței, Ribbentrop a întocmit, conform obiceiului, o așa-zisă „Carte Albă” despre relațiile franco-germane, în care se referea la niște preținse planuri anglo-franceze de a distruge instalațiile din zona petroliferă și de a bloca Dunărea. Publicarea acestui document avea scopul bine precizat de a pregăti propagandistic preluarea zonei petrolifere romine de către nemți. Guvernul romîn fascist al lui Carol al II-lea a tras atât de prompt concluzii practice din publicarea acestor documente, încît numai după două zile de la apariția lor, la 27 iulie 1940, Ministerul de Interne a și publicat un comunicat în care anunța identificarea a 12 persoane „din lista indicată în documentele germane ca făcînd parte din secția de sabotaj organizată pe teritoriul romîn”¹. Comunicatul anunța că au fost expulzați Coulond Pierre, directorul general de la Colombia și alți capitaliști francezi, și că la conducerea Astrei Romine a fost numit

¹ • Curentul », 27 iulie 1940.

un comisar special pe motiv că societatea nu a pus la dispoziția Comisariatului general al petrolului datele necesare cu prilejul unui control. Expulzările continuând, guvernul englez a reacționat de îndată și a trecut la represalii sechestrând la Port-Said trei vase române: Oltenia, Bucegi și Steaua Română.

După venirea legionarilor la putere, organele locale ale acestora — luând drept bună atitudinea oficială a hitleriștilor și nefiind la curent cu ce se petrecea în culise — s-au dedat pe alocuri la maltratarea citorva cetățeni britanici din personalul tehnic superior al societăților petrolifere. Că în cercurile conducătoare fasciste din România domnea o atmosferă diametral opusă campaniei zgomotoase antiengleze din viața publică — o dovedește însăși poziția lui Antonescu în această chestiune. Acesta a ținut chiar să-și arate în mod deschis atitudinea binevoitoare, înțelegătoare, față de capitaliștii englezi. Cartea „Pe marginea prăpastiei” care s-a editat după rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 din ordinul lui Antonescu, nu urmărea numai să justifice represiunea antilegionară; în cuprinsul ei se pot întâlni și unele luări de poziție discrete însă foarte interesante în legătură cu aspectele externe ale guvernării fasciste. În carte este reprodusă, de pildă, o dispută care ar fi avut loc într-un Consiliu de miniștri între Antonescu și Sturdza, ministrul de externe legionar, în cadrul căreia Antonescu a vorbit despre „actul neuman de brutalitate și nelegal comis în contra unor supuși străini la Ploiești”¹. (Același Antonescu avea să ordone peste un an masacrarea a zeci de mii de oameni nevinovați în România și în teritoriile sovietice cotoșite). De asemenea este redată în mod semnificativ o izbucnire violentă a lui Antonescu care s-ar fi produs în timpul consiliului de miniștri din 22 octombrie 1940. Vrînd să-și arate dezaprobarea față de vexațiile suferite de englezi în zona petroliferă, Antonescu ar fi ajuns pînă acolo încît să-i pună lui Horia Sima alternativa colaborării lor în guvern în felul următor: „...ori eu plec, ori Dvs. plecați. Nu vreau să am dificultăți cu englezii”².

Nu-i de prisos să menționăm și amănuntul că în toată cartea nu se întâlnește nici un atac al lui Antonescu împotriva englezilor. Mai mult decît atît, vorbind ziariștilor la o conferință de presă, Antonescu a spus acestora că el dorește „o presă decentă, ca presa engleză”. Desigur că faptele expuse în această carte trebuie privite cu maximum de rezervă. Dar fie că ele s-au petrecut sau nu întocmai așa cum sînt redade, totuși apariția lor într-un document oficial care exprima punctul de vedere autorizat al claselor dominante din România — este deosebit de semnificativă. De altfel, în nici un din cuvîntările și proclamațiile sale, Antonescu nu a atacat în vreun fel — nici înainte, nici în timpul războiului — pe imperialiștii americani și englezi. El a adoptat cu regularitate față de ei un ton de scuză sau cel mult de reproș timid, atunci cînd nu le putea ignora prezența ca „inamici”.

Printre multiplele motive care determinau atitudinea favorabilă a lui Antonescu față de anglo-americani, se număra și aporiul pe care aceștia îl aduceau în „războiul sfînt”.

¹ Președinția Consiliului de Miniștri, Pe marginea prăpastiei. București, 1941, vol. I, p. 150.

² Ibidem, p. 174.

Iată câteva cifre și date despre contribuția societăților petrolifere „inamice” la sporirea potențialului de război al blocului statelor fasciste.

Deși producția globală de țiței a României a înregistrat o scădere continuă datorită exploatarei sălbătice a zăcămintelor petrolifere, totuși producția de benzină, uleiuri și motorină — produse de importanță strategică — a crescut simțitor. La produsul principal strategic, benzina ușoară și mijlocie, producția a crescut de la 1.270.624 tone în 1938 la 1.359.917 tone în 1942; la motorină producția a crescut de la 770.221 tone în 1939 la 897.650 tone în 1941, iar la uleiuri minerale de la 65.454 tone în 1938 la 102.891 tone în 1941 și apoi la 158.783 tone în 1942¹. În schimb, la produsele petrolifere destinate exclusiv sau în mare măsură consumului civil — ca petrolul lampant sau păcura — producția a înregistrat scăderi. De pildă, la petrolul lampant ea a scăzut de la 839.946 tone în 1938 la 488.358 tone în 1943, adică s-a redus aproape la jumătate. La păcură, producția din 1941 era cu 582.826 tone mai scăzută ca cea din 1938². Din totalul de 1.416.257 tone de benzină produse în 1941, cele 5 societăți principale cu capital englez și american: Astra-Română, Romîno-Americană, Concordia, Steaua Română și Unirea au produs 1.027.429 tone (peste 70%) din care numai Astra Română și Romîno-Americană au produs împreună peste 600.000 tone³.

Iată evoluția producției de benzină a Astrei Romîne și a societății Romîno-Americană între anii 1940-1943 (în tone)⁴:

	1940	1941	1942	1943
Astra Romînă	338.903	389.600	429.997	441.554
Romîno-Americană	224.304	213.246	226.951	250.050

Între anii 1940 și 1943, cele două societăți au supus tratării în rafinăriile proprii următoarele cantități de petrol brut (în mii de tone):⁵

	1940	1941	1942	1943
Astra Romînă	1200	1382	1505	1557
Romîno-Americană	706	728	808	740

În ceea ce privește forajul, creșterea e masivă mai ales la societățile engleze. De pildă, în 1943, Astra Romînă a forat 104.115 m față de 46.962 m. foraji în 1939, Steaua Romînă — 34.000 m față de 22.039 în 1939, iar Concordia a forat 52.763 m în 1943 față de 39.577 m foraji în 1939.

¹ « Monitorul petrolului român », martie-aprilie 1945.

² Ibidem.

³ Ibidem. noiembrie-decembrie 1944.

⁴ Ibidem. ianuarie-februarie 1945.

⁵ Ibidem, septembrie-octombrie 1944.

Cifrele de mai sus, grăitoare prin ele înșile, nu mai au nevoie de comentarii. Trebuie însă să menționăm că ele nu exprimă realitatea decât în parte, dat fiind că provin dintr-o sursă atât de dubioasă ca asociația fascistă a industriașilor de petrol. În realitate cifrele sînt mult mai mari.

Cu toate străduințele agenților americani și englezi de a șterge urmele colaborării lor cu hitleriștii, s-au păstrat unele documente care dovedesc că aceasta nu le-a reușit întru totul. Astfel a fost descoperită printre altele o notă cu data de 11 iunie 1941 prin care P. W. Lambricht, directorul general de la Romîno-Americană, îl autoriza pe Maxwell, directorul rafinării Ploești, să expedieze în Germania o mie de tone de benzină, motorină și alte produse petrolifere¹. În arhiva rafinării Ploești a fost de asemenea găsită o scrisoare cu data de 1 iunie 1941 iscălită de Maxwell prin care acesta îl anunța pe Lambricht că s-au trimis 28 vagoane de benzină medie lui Rumăniien Mineraloel Berlin, în contul exportului în Germania². Sucursala din România a unei alte societăți petrolifere din grupul Rockefeller: Socony Vacuum Oil Company care preluase încă din 1934 fosta rafinărie Photogen de la Brașov, și-a intensificat și ea legăturile cu Germania hitleristă în ajunul războiului anti-sovietic care au continuat și după aceea. S-a păstrat, printre altele, un raport zilnic cu data de 29 ianuarie 1941, al unuia din agenții lui Vacuum Oil prin care se arăta că, în conformitate cu dispoziția centralei de la Budapesta a lui Socony Vacuum Oil pentru Europa centrală și a Biroului de transporturi Schenker urmează să fie expediate de la Băicoi o cantitate de produse petrolifere în Germania³.

Burghezia și moșierimea romînă au jucat un rol de mare însemnătate în îndeplinirea scopurilor de jaf ale imperialiștilor germani și ale complicilor lor americano-englezi. Cu ajutorul și prin mijlocirea claselor dominante din România, imperialiștii americani și englezi au pus petrolul și celelalte resurse naturale ale țării la dispoziția armatei germano-fasciste. Rezultatele dezastruoase ale jafului combinat al capitaliștilor americani, englezi, germani și romîni pentru economia Romîniei se pot deduce după cîteva cifre edificatoare. După cum se știe, în toamna anului 1940, tratatul economic din martie 1939 cu Germania a suferit modificări — în sensul agravării lui — prin încheierea unui tratat și mai înrobitor cu hitleriștii. După vizita lui la Berlin, Antonescu a pretins într-un consiliu de miniștri ținut la 10 decembrie 1940 că un principiu pe care l-ar fi susținut acolo ar fi fost acela ca hitleriștii să nu pătrundă în economia noastră decît în înțelegere cu fasciștii romîni și numai în limitele fixate de aceștia din urmă.

„Prin urmare — spunea Antonescu — dacă s-au produs incursiuni care au depășit aceste principii de bază pe care le-am pus și care au fost acceptate, lucrurile se vor rectifica“⁴.

¹ „Scînteia tineretului“, 23 martie 1951.

² „Flamura Prahovei“, 25 martie 1951.

³ „Scînteia tineretului“, 12 mai 1951.

⁴ Președinția Consiliului de Miniștri, Pe marginea prăpastiei. București, 1941, vol. I, p. 118.

„Incursiunile“ nu au fost rectificate, cum căuta dirigitorul fascist să înșele poporul, ci au căpătat în realitate proporțiile unui sistem de jaf nemaiîntâlnit. La procesul marilor criminali de război români din mai 1946, rechizitoriul arată că lichidarea celor două conturi (export-petrol contra import-armament) prevăzute în tratatul din martie 1939, a fost scoasă cu timpul din sistemul compensării directe și reciproce și a trecut în clearingul romîno-german. Acest fapt, spunea rechizitoriul, a dat posibilitate Germaniei să trimită cu totul alte mărfuri în locul armamentului, în cea mai mare parte lipsite de importanță pentru economia țării. „Aceste mărfuri — conchidea rechizitoriul — rămînînd necumpărate, moneda nu poate fi absorbită de piață iar B.N.R. trebuia să facă noi emisiuni ca să poată finanța exportul de petrol în Germania. Cu toate astea, exportul e mărit“¹.

În ciuda creșterii inflației, exportul a fost dus pînă la asemenea limite încît în iulie 1942 — la începutul bătăliei de la Stalingrad — Antonescu a predat nemților pînă și rezerva de benzină a aviației romîne, în cantitate de 14.350 tone. Pe aceeași linie se situiază și modificarea legii minelor din 1942 — făcută la ordinul hitleriștilor — care urmărea pe de o parte intensificarea jefuirii zăcămintelor de petrol și pe de altă parte „o politică de încurajări și compensații din partea statului pentru sacrificiile și riscurile întîmpinate de exploatatori“².

Statul burghezo-moșieresc romîn a pus la dispoziția societăților petrolifere „inamice“ care aprovizionau mașina de război germană, instalații importante construite *ad hoc* în urma unor investiții uriașe.

Toate acestea erau menite să slujească exportului în Germania și în statele vasale ei.

Catastrofa sîngeroasă a armatei hitleriste la Stalingrad a produs panică și derută în tabăra reacțiunii internaționale. Prietenii lui Hitler din Europa și America — aceiași care-l sprijiniseră la München, care-l încurajaseră la război împotriva U.R.S.S., care-i pusese în întreaga Europă la dispoziție, și care întîrziaseră deschiderea celui de al doilea front — fură siliți după Stalingrad să admită eșecul planurilor lor și să ia măsuri în consecință. Reacțiunea mondială își modifică planurile ei strategice împotriva țării sovietice și a mișcării comuniste internaționale și stabili noi obiective de luptă potrivit cu situația creată.

În zilele cînd posturile de radio germane încă mai difuzau zi și noapte muzică funebră pentru armata hitleristă ce pierise la Stalingrad — s-au desfășurat în Elveția tratativele secrete dintre prințul M. Hohenlohe, reprezentantul Germaniei hitleriste și delegații americani: Allan Dulles, Mc. Kittrik, Lada Mocarski. În Nota istorică a Biroului Sovietic de Informațiuni „Falsificatorii istoriei“, care descrie unele momente ale tratatelor, se arată că Dulles, trecînd în revistă noua situație creată pe frontul de răsărit, a prezentat punctul de vedere al cercurilor conducătoare

¹ • Scînteia, 15 mai 1946.

² Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 — 6 septembrie 1943, București, 1943, p. 121—122.

din S.U.A. și Anglia, cu privire la viitorul Europei. În expozeul său, Dulles s-a ocupat mult de estul european și de România. El s-a pronunțat pentru „extinderea Poloniei spre est” și „menținerea unei Românie și Ungarii puternice” deci pentru reconstituirea faimosului cordon sanitar antisovietic. Recunoscând „întru totul pretențiile industriei germane la un rol preponderent în Europa”, Dulles a precizat că: „este mai mult sau mai puțin de acord cu organizarea statală și industrială a Europei pe baza marilor spații, considerând că o Germanie mare federativă (asemănătoare Statelor Unite) alături de o Confederație dunăreană ar fi cea mai bună garanție a ordinii și redresării Europei centrale și orientale”¹.

După tratativele englezilor cu Hess, purtate înainte de atacul german împotriva U.R.S.S., mai avuseseră loc luări de contact între țările capitaliste beligerante la Lisabona și în Elveția. Însă tratativele din februarie 1943 umbresc prin importanța lor deosebită toate celelalte tratative; ele au avut loc într-un moment când cumpăna războiului se aplecase în defavoarea hitleriștilor. Scopul principal al acestor tratative a fost acela de a determina întărirea și prelungirea la maximum a rezistenței germane în răsărit și de a salva de la pieire nucleul principal al mașinii de război hitleriste în vederea folosirii lui într-un al treilea război mondial. De altfel, întreaga politică a cercurilor reacționare din Anglia și S.U.A. este vizibil îndreptată în această perioadă, paralel cu participarea la război spre obiective mai îndepărtate.

După catastrofa de la Stalingrad, blocul fascist dădea semne vădite de descompunere. Zdrobirea completă a armatelor română, italiană și ungară pe cîmpiile Donului și Volgii, avuseseră urmări grave în țările respective. Mînia crescîndă a popoarelor din țările vasale Germaniei nu întîrziase să provoace spărturi în însăși rîndurile căpeteniilor fasciste. cum s-a întîmplat, de pildă, în Italia. La numai 5 zile după terminarea bătăliei de la Stalingrad, Ciano fusese demis din guvernul italian. Ca să-și impresioneze prietenii lor influenți din S.U.A. și Anglia, hitleriștii își mărturiseau acum deschis incapacitatea lor de a rezista în răsărit și nu se sfiau să vorbească despre „amenințarea năvalei bolșevice”; întregul aparat de propagandă fascist schimbase brusc tonul arogant din anii precedenți și solicita pe față ajutorul reacțiunii din Anglia și S.U.A. pentru „salvarea civilizației occiden'ale”.

Pe baza noilor stări de lucruri din Europa cotropită, cercurile conducătoare din S.U.A. și Anglia și-au fixat ca obiectiv principal întărirea prin toate mijloacele a rezistenței germane pe frontul de răsărit, pentru ca să se dea timp armatelor anglo-americane să ajungă în Europa sud-estică și centrală înaintea celor sovietice. Așa s-a născut planul reacțiunii imperialiste care a intrat în istoria celui de al doilea război mondial sub denumirea de „varianta Churchill”.

Poziția geografică și importanța strategică a României au stat, de fapt, în centrul atenției autorilor variantei Churchill. În afară de Polonia — unde armatele puterilor occidentale, oricum nu ar fi putut pătrunde — România oferea unica posibilitate pentru acestea de a împiedica intrarea trupelor sovietice în Balcani și pe căile dunărene de acces spre Eu-

¹ Falsificatorii istoriei. Nota istorică a Biroului Sovietic de Informațiuni. Ed. P.M.R., 1948, p. 72.

ropa centrală. În lumina variantei Churchill trebuie explicată și poziția pe care comandamentul forțelor aeriene anglo-americane din Orientul apropiat a avut-o față de regiunea petroliferă a României în cursul anului 1943 și în primele trei luni ale anului 1944.

La începutul celei de a doua jumătăți a anului 1943 se petrecuse pe frontul de răsărit un eveniment militar hotărâtor. În cursul lunii iulie, armata sovietică a zdrobit, într-o uriașă bătălie de tancuri, armata hiteristă în bătălia istorică de la Kuršk-Bielgorod. Cu privire la această victorie I. V. Stalin spunea: „Dacă bătălia de la Stalingrad a prevestiț declinul armatei fasciste germane, bătălia de la Kursk a adus-o în fața catastrofei”¹. Ca urmare a victoriei de la Kursk-Bielgorod întregul front sudic se prăbușise, liniile de apărare germane de pe râul Mius fuseseră străpunse și curind armatele sovietice aveau să treacă Niprul, cea mai importantă barieră naturală pînă la Dunăre.

Aceasta era situația pe frontul de răsărit, cînd, în dimineața zilei de 1 august 1943, o formațiune de 125 avioane de bombardament de tip Liberator, aparținînd armatei a IX-a aeriene a Statelor Unite din Orientul apropiat — a decolat din Egipt cu destinația România. După ce au traversat Mediterana, arhipelagul grecesc și Bulgaria, avioanele au ajuns în primele ore ale după amiezii deasupra zonei petrolifere romîne. Comentînd rezultatele acestui atac aerian, agenția engleză Reuter l-a calificat ca pe „unul din evenimentele mari ale celui de al doilea război mondial” comparîndu-l chiar cu bătălia aeriană pentru apărarea Angliei din 1940 și cu campania din Tunisia. Importanța lui militară era desigur intenționat exagerată, deși pagubele provocate au fost, cum vom vedea îndată, foarte serioase. În schimb, semnificația politică a bombardării regiunii petrolifere, era într-adevăr remarcabilă. Aceiași regi ai petrolului, care îi dăduseră lui Hitler petrolul românesc și-i predaseră zona petroliferă în cea mai perfectă stare, aceiași care evitaseră cu grijă, vreme de patru ani, bombardarea și distrugerea celui mai important obiectiv strategic din Europa — se hotărîseră să-l distrugă abia acum cînd nemții erau pe cale de a-l pierde. Era într-adevăr, așa cum spuneau imperialiștii englezi, un eveniment important. Curînd însă s-a văzut că acest eveniment a rămas, pentru o lungă perioadă de timp, doar un fapt izolat. Evoluția situației militare pe frontul de răsărit dusea la o stabilizare temporară a aripii lui de sud, adică a acelei părți din front care îi interesa în mod deosebit pe imperialiștii americani și englezi. Pînă spre primăvara anului 1944, frontul sudic s-a menținut în regiunea Niprului, deci încă foarte departe de petrolul românesc.

În timpul acesta, în România — ca pretutindeni în Europa ocupată — clasele dominante, urmînd linia trasată la tratativele secrete din Elveția, făcuseră și ele o cotitură hotărîită în atitudinea lor față de război și față de perspectivele acestuia. În primul rînd, burghezia și moșierimea, ținînd seama de rolul deosebit al României în cadrul variantei Churchill, au luat toate măsurile pentru prelungirea rezistenței germane și pentru întîrzierea înaintării sovietice spre Balcani. Armata romînă, zdrobită la Stalingrad, a fost în parte înlocuită cu alta proaspătă, rezultată printr-o

¹ I. Stalin. Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei. Ed. P.M.R., 1950, ed. a II-a, p. 97.

noastră mobilizare și prin încorporarea noilor contingente. La 11 ianuarie 1943, Mihai Antonescu și Clodius au semnat un protocol potrivit căruia exportul de petrol în România și Italia urma să se ridice în cursul anului 1943 la 4 milioane tone. Despre contribuția fasciștilor români la prelungirea rezistenței germane în cursul anului 1943, Pamfil Șeicaru scria după un turneu comandat prin capitalele țărilor oficial neutre unde se întâlnise cu agenții americani și englezi: „...n-au lipsit nici ecurile prețurii venite de la cei din celălalt front de luptă. Sîntem înțeleși în dramaticele noastre silinți de a ține cumpănă eroică unui destin geografic”¹.

Pe de altă parte însă, clasele dominante aveau — ca și stăpînii lor imperialiști — și obiective mai îndepărtate pentru eventualitatea, devenită certitudine, a prăbușirii regimului antonescian. Partidele „istorice” care părăsiseră scena în decembrie 1937, conducînd din culise colaborarea cu Germania, încep acum să apară pe primul plan. Vechi politicieni ca Brătianu, Maniu, Vaida Voevod, D. R. Ioanițescu, Mihalache, sînt elogiați în presa fascistă cu ocazia diferitelor aniversări istorice, semnează articole sau țin chiar și conferințe publice (Vaida Voevod, de exemplu). Sprijinitorii camuflați ai fasciștilor își aranjează internarea în lagăre de concentrare pentru a poza ulterior în „victime” ale fascismului: spionul fascist Pătrășcanu, pătruns în conducerea Partidului Comunist, își continuă în poziția favorabilă de „internat” acțiunea criminală, trădătoare, împotriva partidului și poporului. Cu știrea siguranței antonesciene sosesc în țară agenți englezi și americani parașutați. De la aceștia, Maniu primește — după cum a mărturisit el însuși — aparat de radio emisiune și cifru propriu, secret, pentru legătura cu comandamentul anglo-american de la Cairo.

În această perioadă, în afară de Allan Dulles, a jucat un rol important în manevrele de culise ale reacțiunii internaționale și un alt personaj bine cunoscut: P. H. Bruce Lockhart — arestat și expulzat de guvernul sovietic după Revoluția din Octombrie. În epoca Münchenului, acesta condusese secția spionajului politic al Foreign-Office-ului² pentru țările balcanice și Europa centrală, iar în perioada războiului ținea legătura cu „opозиția” din țările ocupate sau vasale Germaniei.

În septembrie 1943, guvernul român fascist a ținut să facă în mod semnificativ cunoscut că „din spirit de prevedere s-a luat și măsura ca toate sumele ce se datorează supușilor statelor inamice să fie depuse la Casa de depuneri într-un cont special”³. Aceeași grijă pentru „supușii statelor inamice” — în marea lor majoritate acționari ai societăților petrolifere — se manifestă și cu prilejul acordării despăgubirilor pentru distrugerile bombardamentului aerian din 1 august 1943. Acest bombardament a provocat pagube importante. Printre altele a fost greu lovită și scoasă un timp, din funcțiune, rafinăria din Cîmpina a societății Steaua Română. În timp ce sutele de familii îndoliate sau sinistrate de pe urma bombardamentului au trebuit să se mulțumească cu danii strinse

¹ „Curentul”, 19 ianuarie 1944.

² Ministerul de externe englez.

³ Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 — 6 septembrie 1943. București, 1943, p. 152.

la onomastia Mariei Antonescu, pentru despăgubirea societăților petrolifere a fost pus, prin lege, să plătească poporul întreg. Potrivit decretului din 13 decembrie 1943, enis de guvernul antonescian, fondul de refacere al instalațiilor petrolifere distruse sau avariate de bombardament, urma să fie alimentat printre altele, și prin instituirea unei suprataxe asupra produselor consumului intern. Astfel, la fiecare kilogram de petrol și petrol ușor se plătea o suprataxă de 0,15 lei, iar la kilogramul de benzină, suprataxa era dublă¹. În ceea ce privea pe sinistrați, fasciștii au folosit prilejul bombardamentului american spre a găsi o justificare „legală” pentru a se eschiva de la plata ajutoarelor. Această justificare pornea în aparență de la considerente umanitare:

„Guvernul — spunea un comunicat special din 6 august 1943 — nu va acorda ajutoare și pensii acelor care nu se supun instrucțiunilor de apărare pasivă”².

De fapt, guvernanții fasciști se socoteau astfel deslegați de obligații și pentru viitor. Era cert că imperialiștii americani și englezi nu aveau să se mărginească numai la atacul aerian din 1 august 1943. Ei nu așteptau decît momentul favorabil pentru declanșarea ofensivei aeriene împotriva Romîniei. Dacă ei nu o declanșaseră încă, aceasta se datora stabilizării temporare a frontului sudic din răsărit și nu lipsei de baze aeriene apropiate, cum au pretins după aceea. La sfîrșitul lunii septembrie 1943, armatele anglo-americane ocupaseră baza italo-germană de la Foggia — folosită ulterior ca bază aeriană de atac împotriva Romîniei. Dar din septembrie 1943 și pînă în aprilie 1944, zona petroliferă romînă a fost evitată cu toate că în cursul toamnei și al iernii aviația anglo-americană a mai executat atacuri în Balcani. De pildă, în noaptea de 1 octombrie 1943 avioanele anglo-americane au zburat chiar deasupra Romîniei: în loc de bombe ele au lansat însă manifeste și spioni parașutiști. În ziua de 14 noiembrie 1943, aviația anglo-americană a bombardat puternic Sofia; la 10 și la 20 decembrie 1944, atacul asupra Sofiei a fost repetat. La 11 ianuarie 1944 a fost violent bombardat Pireul, iar în noaptea de 16 spre 17 martie 1944, Sofia a fost din nou atacată.

La începutul lunii aprilie însă, comandamentul anglo-american a schimbat brusc itinerariul flotei sale aeriene. Situația frontului sudic din răsărit, din a doua jumătate a lunii martie, nu mai lasă nici o îndoială asupra motivelor ce au determinat această schimbare subită. Ca urmare a dezastrului hitlerist de la Uman, armata sovietică trecuse Bugul, Nistru, Prutul și Siretul și ajunsese la Carpați și lîngă Iași. La 2 aprilie 1944, V. M. Molotov făcea cunoscuta declarație a guvernului sovietic care anunța intrarea armatei sovietice pe teritoriul romîn și afirma prietenia față de poporul nostru, asigurarea integrității teritoriale și independenței politice a Romîniei și neamestecul în afacerile ei interne. La numai 48 de ore după această declarație istorică, aviația anglo-americană a dezlănțuit ofensiva împotriva Romîniei inaugurînd-o prin sălbaticul atac aerian asupra Bucureștilor din 4 aprilie 1944. O zi după aceea, la 5 aprilie a fost violent bombardată zona petroliferă. Timp de 5 luni, din aprilie și pînă în august 1944, aviația anglo-americană a executat 46 de

¹ „Curentul”, 15 decembrie 1943.

² Ibidem, 6 august 1943.

atacuri asupra regiunii petrolifere și a sistemului de comunicații terestre și fluviale ale României, din care 22 numai asupra industriei de petrol.

Operațiunile militare aeriene împotriva regiunii petrolifere s-au înpletit cu o intensă activitate de culise pe tărâm politic diplomatic. Pe de o parte, bombardamentele aeriene demonstau că imperialiștii anglo-americani erau convingeți de apropiata prăbușire a frontului românesc, și că ei luau măsuri în consecință pentru distrugerea zonei petrolifere înainte de ocupării ei de către trupele sovietice. Pe de altă parte însă ei căutau, cu ajutorul reacțiunii interne, să împiedice sau să amâne la maximum iesirea României din război. Aceasta se vede clar din poziția lor adoptată în cursul tratativelor de armistițiu de la Cairo. Severitatea condițiilor de armistițiu propuse de anglo-americani a mers pînă acolo încît la mijlocul lunii aprilie 1944 ea a luat forma unui ultimatum cu termen de 72 de ore. Înțelegînd că anglo-americanii le-au furnizat astfel un pretext pentru tărăgînirea tratativelor, fasciștii romîni și șefii partidelor „istorice” au „respins” ultimatumul invocînd severitatea lui. Între timp însă veniseră și alte condiții de armistițiu prin Legația romînă din Stockholm din partea Uniunii Sovietice; acestea cuprindeau clauza referitoare la anularea dicatului de la Viena și înapoierea Ardealului de nord României. Aflînd de aceste condiții — care erau menite să ajute lupta forțelor patriotice populare conduse de Partidul Comunist Român pentru doborîrea regimului fascist și scoaterea României din război — imperialiștii anglo-americani au transmis lui Maniu, în mai 1944, prin agentul lor din Elveția, Gafencu, ordinul de a nu grăbi încheierea armistițiului. Scopurile urmărite de imperialiștii americano-englezi și de clasele dominante din România au devenit și mai vizibile în ajunul actului de la 23 August. Astfel — după două întrevederi, una cu reprezentantul hitlerist Clodius și alta cu agentul american Mihalache — Antonescu a propus în ultimul Consiliu de Miniștri al guvernului fascist, ținut la Snagov, în dimineața zilei de 23 August, binecunoscutul plan de prelungire a rezistenței și de transformare a țării în teatru de război. Potrivit acestui plan, guvernul fascist urma să se mute la Hațeg, iar după încercarea de înjghebare a unui front pe linia de rezistență Focșani-Nămoloasa-Galați, linia următoare de retragere avea să se mute pe un front mergînd din Oltenia pînă în Bihor. Între timp, începînd din ziua de 17 august, aviația americano-engleză a supus, zi și noapte, Valea Prahovei unor bombardamente care depășeau cu mult prin violență pe cele precedente. După cum reiese din însăși raportul comisiei anglo-americane, care a constatat ulterior pagubele — rafinăria Astrei Romîne a primit cele mai grele lovituri abia în zilele de 18 și 19 august. După cum se știe, în zorii zilei de 19 august, armatele sovietice au dezlănțuit ofensiva lor nimicitoare de la Marea Neagră și pînă la Carpați; începuse lovitura a șaptea stalinistă care a dus la eliberarea României și care a spulberat definitiv ultimele nădejdi ale autorilor variantei Churchill. Urmînd ordinele marilor monopoluri germane, armata hitleristă a căutat, în ultimele zile, și cu ultimele forțe disponibile, să desăvîrșească distrugerile aviației anglo-americane din zona petroliferă. Și această ultimă speranță a imperialiștilor americani și englezi a fost spulberată de armata sovietică, de cea romînă și de eroicul proletariat de pe Valea Prahovei.

Bilanțul colaborării monopolurilor petrolifere anglo-americane cu hitleriștii, precum și cel al bombardamentelor aeriene a fost dezastruos pentru economia națională a României. În raportul politic al Comitetului Central la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej spunea următoarele cu privire la situația petrolului nostru la sfârșitul celui de al doilea război mondial :

„Industria petroliferă, în urma distrugerilor provocate de bombardamente, și-a redus capacitatea de prelucrare a rafinăriilor cu 85% la distilare și cu 82% la cracking. Capacitatea de înmagazinare a fost redusă cu 61%, ca rezultat al distrugerii rezervoarelor. Valoarea pagubelor suferite de industria petroliferă se ridică la 70 de miliarde de lei. Aceste distrugerii, combinate cu exploatarea sălbatică și nerațională a resurselor de petrol ale țării, cu neglijarea menținerii nivelului de producție prin noi exploatări de terenuri, au făcut ca în 1944 producția de petrol să scadă la 3.505.000 de tone, față de 5.273.000 de tone în 1943, deci o scădere de o treime“¹.

Imensele daune provocate poporului român de trusturile petrolifere anglo-americane sînt departe de a se mărgini numai la distrugerile de război și la exploatarea nerațională, sălbatică a zăcămintelor noastre de petrol. Vreme de aproape patru ani după 23 August 1944, Standard Oil și Royal Dutch-Shell au mai avut încă posibilitatea de a aduce multe daune economiei noastre. Încă din primele zile ale eliberării, capitaliștii englezi și americani au revenit în zona petroliferă în calitate de „învingători“ și s-au așezat în fotoliile calde încă, abia părăsite de asociații lor hitleriști. Spre a lovi în regimul democrat-popular, ei au desfășurat timp de patru ani un sabotaj de proporții uriașe. Agentul imperialist Gartner, care condusesese din umbră sprijinirea mașinii de război germane și care primise bani pentru aceasta de la hitleriști — conducea acum o acțiune vastă de sabotaj, spionaj și diversiune în scopul scăderii producției, al degradării și distrugerii instalațiilor petrolifere. În același timp, la tribunalul de la Nürnberg, avocații lui Standard Oil și Royal Dutch-Shell luau apărarea foștilor lor complici. La procesul conducătorilor concernului I. G. Farbenindustrie în laboratoarele căruia se fabricase faimosul gaz mortal „Zitron W“ cu care fuseseră uciși milioane de oameni în cuptoarele morții — procurorul general al S.U.A., Taylor, declara :

„Societatea Anonimă, adică persoana juridică I. G. Farbenindustrie, n-a comis crime. Ea n-a fost decît un instrument...“¹.

La Conferința de pace de la Paris din 1946, marile trusturi petrolifere au pus la cale un adevărat complot împotriva independenței patriei noastre. Despăgubirea pagubelor produse de aviația anglo-americană, a fost un pretext pentru încercarea acestora de a-și întări și lărgi pozițiile în petrolul nostru. Arătînd cu această ocazie că Romîno-Americană a obținut în 1943 un profit de 726 milioane lei, iar Astra Romînă de 846 milioane lei — A. I. Vișinski întreba pe delegatul american Thorpe :

„Delegația americană se plînge de pierderile regilor de petrol ame-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatura politică, 1952, ed. a III-a, p. 41.

² „Graiul nou“, 9 octombrie 1947.

ricani din România și cere compensarea pagubelor lor. Dar ce se aude cu câștigurile?"¹.

Datorită ajutorului acordat de Uniunea Sovietică la Conferința de pace, imperialiștii americani și englezi nu și-au putut atinge scopurile lor de înrobire a poporului nostru, însă ei au reușit în parte să pună condiții grele pentru țara noastră secătuită de război. Acestea însă n-au putut împiedica eliberarea României din lanțurile imperialismului: istoria lui Standard Oil, a lui Royal Dutch-Shell și a tuturor monopolurilor străine din România, s-a încheiat odată cu aceea a marii burghezii autohtone — pentru totdeauna. Și nu există nici o forță în lume ca să poată smulge din nou poporului român bogățiile sale, cuceririle sale revoluționare, onoarea și demnitatea lui de popor liber, stăpîn pe soarta sa.

СОТРУДНИЧЕСТВО АМЕРИКАНО-АНГЛИЙСКИХ И ГЕРМАНСКИХ НЕФТЯНЫХ МОНОПОЛИЙ В РУМЫНИИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (1938 — 1944)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе обсуждаются некоторые стороны вопроса румынской нефти в период последней мировой войны, причем особое внимание уделяется политической части этой проблемы. Такого рода ориентировка необходима главным образом вследствие актуальности темы. Деятельность отделений крупных нефтяных монополий «*Standard Oil of New Jersey*» и «*Royal Dutch-Shell*» вполне соответствовала общей политике американских, английских и французских капиталистов — политике поддержки фашистских агрессоров и превращения Румынии в базу для антисоветских выступлений; она отражает местное сотрудничество крупных американских, английских и германских концернов, содействовавших развязыванию второй мировой войны. Ввиду того что послевоенная историческая литература обстоятельно проанализировала роль американских и английских нефтяных монополий в организации гитлеровской агрессии и снабжении германской военной машины, ощущалась необходимость (и отчасти чувствуется и теперь, так как настоящая работа не может полностью исчерпать всего вопроса) в изучении проблемы румынской нефти, поскольку Румыния являлась главным естественным источником нефти для германской военной машины.

Настоящая работа содержит данные, касающиеся доминирующего положения нефтяных обществ с американским и английским капиталом накануне мировой войны и того, как эти общества направляли экспорт в Германию и Италию еще задолго до политической и военной экспансии Германии на Балканах. Сущность работы — доказать решающую роль румынских филиалов «*Standard Oil*» и «*Royal Dutch*» в закабалении Румынии гитлеровской Германией. Основная идея этой работы — показать, что несмотря на противоречия великих капиталистических

* «Scinteia», 29 septembrie 1946.

держав, приведшие к второй мировой войне, Румыния, с ее нефтью, зерном и кровью, пролитой ее сынами, была уступлена той великой державе, которая издавна предназначалась для начала выступления против СССР, а именно гитлеровской Германии.

Работа содержит материал, касающийся закулисных интриг, приведших с помощью крупных американско-английских монополий и румынской буржуазии к предоставлению румынской нефтяной зоны гитлеровцам, а также роли «вражеских» обществ с американским и английским капиталом в антисоветской войне и позиции Англии и Америки в отношении Румынии в последней фазе войны, в период так называемого «черчилевского варианта», и т. д.

В этой работе выявляется также гнусная роль румынских господствующих классов в данный исторический период и оказанная ими помощь инициаторам антисоветской агрессии.

В заключение указывается катастрофическое положение румынской экономики, в частности нефтяной промышленности, в итоге второй мировой войны.

LA COLLABORATION DES MONOPOLES DU PÉTROLIÈRES AMÉRICANO-ANGLAIS ET ALLEMANDS, EN ROUMANIE, À L'ÉPOQUE DE LA SECONDE GUERRE MONDIALE (1938—1944)

(RÉSUMÉ)

L'ouvrage traite de certains aspects de la question du pétrole roumain à l'époque de la seconde guerre mondiale et en souligne surtout le côté politique. Cette orientation est imposée par l'actualité de ce thème. L'activité des filiales roumaines des grands monopoles du pétrole « Standard Oil of New Jersey » et « Royal Dutch Shell » rentre parfaitement dans le cadre de la politique générale — des capitalistes des Etats-Unis d'Amérique, de Grande-Bretagne et de France — d'encouragement des agresseurs fascistes et de transformation de la Roumanie en une base d'attaque antisoviétique. Sur le plan local, elle reflète la collaboration des grands trusts pétroliers et chimiques des Etats-Unis d'Amérique, de Grandes Bretagnes et d'Allemagne qui ont contribué à déclencher la seconde guerre mondiale. Comme la littérature historique d'après guerre a amplement traité du rôle des monopoles du pétrole, américains et anglais, dans l'organisation de l'agression hitlérienne et pour l'alimentation de la machine de guerre allemande, il était nécessaire (et cette nécessité se fait encore ressentir, étant donné que ce travail ne peut épuiser tous les aspects du problème) d'examiner la question du pétrole roumain — sachant que la Roumanie a constitué la principale source de pétrole de la machine de guerre allemande.

Ce travail comprend des données sur la position dominante des compagnies de pétrole à capital américain et anglais à la veille de la seconde guerre mondiale, ainsi que sur la manière dont ces compagnies ont dirigé leur exportation vers l'Allemagne et l'Italie, longtemps déjà avant l'expansion politique et militaire de l'Allemagne dans les Balkans. L'ensemble de ce travail cherche à prouver le rôle prépondérant des succursales roumaines de la « Standard Oil » et de la « Royal Dutch » dans l'action d'inféodation de la Roumanie à l'Allemagne hitlérienne.

L'idée fondamentale qui se dégage de l'ouvrage est que malgré les contradictions qui existaient entre les grandes puissances capitalistes et qui ont abouti au déclenchement de la seconde guerre mondiale, la Roumanie — son pétrole, ses céréales et le sang de ses fils — a été cédée à la grande puissance destinée depuis longtemps à diriger l'attaque contre l'U.R.S.S., à savoir: l'Allemagne hitlérienne.

Le travail comprend des données sur les manoeuvres de coulisses qui ont abouti à l'abandon de la région pétrolifère roumaine aux mains des nazis avec le concours des grands monopoles américano-anglais et de la bourgeoisie roumaine, des données sur la contribution concrète des sociétés « ennemies », aux capitaux américains et anglais, à la guerre antisoviétique et sur l'attitude de la Grande-Bretagne et des États-Unis d'Amérique à l'égard de la Roumanie durant la dernière phase de la guerre, durant la période de l'ainsi nommée « Variante Churchill », etc.

L'ouvrage se propose de mettre également en évidence le rôle odieux des classes dominantes de Roumanie durant la période historique considérée, l'aide que ces classes dominantes ont prêtée aux initiateurs de l'agression antisoviétique.

La conclusion présente les résultats, désastreux pour l'économie de la Roumanie et surtout pour son industrie pétrolière, de la seconde guerre mondiale.

LUPTA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ ÎN ROMÎNIA ÎN ANII 1941—1944 *

DE

B. M. KOLKER

În 1941, cercurile guvernante din România burghezo-moșierească, după ce au vîndut Germaniei hitleriste independența țării, au atras poporul român în războiul cîmpitor împotriva U.R.S.S. Însă în tot cursul acestui război, păturile progresiste ale poporului român au luptat împotriva jugului hitlerist și a sîngerosului regim fascist al lui Antonescu, pentru eliberarea națională și pentru independența patriei lor.

Lupta de eliberare națională s-a împletit strîns cu lupta socială împotriva moșierilor și a marii burghezii, reazimul ocupației hitleriste și al regimului fascist. Partidele burghezo-moșierești și liderii socialiștilor de dreapta au sprijinit regimul fascist și războiul antisovietic. Lupta de eliberare națională și antifascistă a oamenilor muncii d.n România era condusă de Partidul Comunist din România. În condițiile deosebit de grele ale ilegalității, Partidul Comunist își îndeplinea cu bărbăție datoria sa față de clasa muncitoare și față de toți oamenii muncii. Pe baza îndrumărilor Internaționalei Comuniste, Partidul Comunist din România a elaborat o linie politică justă, de desfășurare a mișcării generale naționale împotriva fascismului și a războiului antisovietic. Partidul Comunist s-a adresat tuturor partidelor și organizațiilor patriotice și democratice, chemîndu-le să creeze un front național unit al poporului român în vederea luptei împotriva ocupanților hitleriști și a clicii militaro-fasciste a trădătorului Antonescu. În directiva din 8 iulie 1941 a Comitetului Central al P.C.R. se spunea :

„Sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist Român în fața poporului român constă în organizarea în România a luptei — alături de marele popor sovietic și celelalte popoare cîmpite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german, a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea ocupanților germani din România, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu Antonescu, pentru eliberarea țării de

* Articol publicat în „Voprosi istorii”, 1954, nr. 8.

sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România liberă și independentă”¹.

La 6 septembrie 1941, Comitetul Central al P.C.R. a publicat o platformă-program pe baza căreia propunea unirea tuturor forțelor patriotice din țară. În această platforma erau formulate următoarele revendicări: 1. — încetarea războiului împotriva U.R.S.S.; pace și luptă comună cu Uniunea Sovietică împotriva Germaniei hitleriste; 2. — alungarea ocupanților germani. Restabilirea libertății și independenței naționale a României; 3. — răsturnarea dictaturii militaro-fasciste a lui Antonescu. Formarea unui guvern de independență națională, cu reprezentanții tuturor forțelor patriotice; 4. — anularea arbitrajului de la Viena și eliberarea Transilvaniei de nord; 5. — încetarea asupririi naționale a populației din Basarabia și Bucovina, a evreilor etc.; 6. — arestarea și pedepsirea trădătorilor, care au aruncat poporul român în războiul împotriva U.R.S.S.².

Aceste revendicări exprimau adevăratele interese ale poporului român, care nu dorea să lupte împotriva U.R.S.S. Dovadă era marele număr de dezertori din armata română³, precum și rezultatele plebiscitului, înscenat de Antonescu în toamna anului 1941. În ciuda teroarei fasciste și a amenințărilor din partea autorităților, plebiscitul a suferit un răsunător eșec; n-a participat la el decît 7% din întreaga populație⁴. Rezultatele subscrierilor la împrumutul de război, emis de Antonescu, au arătat de asemenea că poporul român nu aprobă războiul împotriva U.R.S.S. Guvernul nu a reușit să plaseze decît ceva mai mult de jumătate din obligațiunile emise⁵.

Platforma propusă de Partidul Comunist a fost întâmpinată cu ostilitate de conducătorii partidelor burghezo-moșierești și de social-democrații de dreapta. Masele largi ale omenilor muncii aprobau însă aceste propuneri.

Încă de la începutul războiului împotriva U.R.S.S., la chemarea Partidului Comunist, păturile progresiste ale oamenilor muncii au pornit la luptă împotriva mașinii de război hitleriste. S-au săvîrșit numeroase acte de sabotaj și diversiune în portul Constanța, în întreprinderi militare, în mine de cărbuni etc.

La începutul lui ianuarie 1942, la Petroșani, 12.000 mineri, exprimîndu-și protestul împotriva războiului, au încetat lucrul. Tinerii mineri din orașul Anina au refuzat, de asemenea, să iasă la lucru⁶. La uzinele din orașul Reșița, cele mai mari uzine din țară, a fost scoasă din funcțiune centrala electrică. Pe Valea Prahovei, unde se află cele mai mari exploatare petroliifere, au izbucnit incendii. Trenuri întregi cu avioane romîncști I.A.R. au fost înapoiate de pe front, deoarece aparatele s-au dovedit inuti-

¹ « Scnteia », 21 august 1949; vezi și Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică și pedagogică, 1952, p. 645.

² Documente din istoria Partidului Comunist din România. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 346—347.

³ La procesul principalilor criminali de război care a avut loc în mai 1946, Antonescu a fost nevoit să recunoască, că pentru a nu se înrola în armată, oamenii se înscriseră în diferite secte religioase, care interziceau membrilor lor să lupte în război.

⁴ « Pravda », 3 martie 1942.

⁵ V. A. Karra, Construirea economiei socialiste în Republica Populară Romînă. Moscova, 1953, p. 47.

⁶ « Scnteia », 15 mai 1946.

lizabile. Ceferiștii au provocat deraieri ale trenurilor cu trupe hitleriste¹. Alte acte de sabotaj s-au produs și la uzina Lemaitre din București, la Arsenal în orașul Tirgoviște etc.

La lupta oamenilor muncii împotriva războiului, guvernul fascist din România a răspuns cu o teroare bestială. Antonescu a dat ordin să fie împușcați comuniștii și să fie pedepsiți în modul cel mai crunt toți „cei care turbură ordinea”². Au fost efectuate arestări în masă la fabrica Wolf din București și în rândul muncitorilor de la Arsenal. Sute de luptători pentru libertatea și independența României, au fost aruncați în lagărul de concentrare de la Tirgu Jiu.

În iulie 1941, a fost executat comunistul Filimon Sirbu, fiu credincios al poporului român. „Primesc moartea cu ochii deschiși — a spus el înainte de execuție — pentru că mor pentru o cauză dreaptă... Trăiască România liberă ! Moarte fasciștilor !”³. În noiembrie 1941, a fost executat un alt numeros grup de luptători împotriva fascismului și a războiului antisovietic. La sfârșitul anului 1942, a fost arestat, iar în februarie 1943 a fost executat Petre Gheorghe, secretarul Comitetului din București al P. C. R.

În drum spre locul de execuție, Petre Gheorghe a strigat celorlalți deținuți politici : „Capul sus ! Noi vom învinge în lupta împotriva cotorpiților, lor fasciști !” El a primit moartea cu cuvintele : „Afară cu ocupanții fasciști ! Trăiască Partidul Comunist Român !”⁴. La 18 martie 1944, fasciștii români au aruncat în aer închisoarea din Rîbnița, unde se afla un numeros grup de antifasciști români. Printre cei care au pierit atunci au fost Andrei Bernat și Lazăr Grünberg, membri ai Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România.

Teroarea siguranței n-a frânt însă voința poporului român de a opune o rezistență activă. Comuniștii explicau maselor muncitoare că salvarea poporului român stă în unirea tuturor forțelor patriotice din țară. Ei demascau politica trădătoare a liderilor partidelor burghezo-moșierești, Maniu și Brătianu, care erau întru totul de acord cu clica lui Antonescu.

Starea de spirit antifascistă pătrundea tot mai adânc în rândurile armatei române. Încă din primele zile ale războiului au început dezertări din rândurile ei. Dezertările s-au intensificat mai ales după victoria trupelor sovietice de la Stalingrad. În marea bătălie de la Stalingrad, împreună cu trupele germane au fost distruse și trupe românești ; întregi divizii românești s-au predat. Înfrîngerea trupelor fasciste la Stalingrad a produs derută în cercurile guvernante din România. În inimile oamenilor muncii din România însă, înfrîngerea de la Stalingrad a sădit speranța că nu este departe ziua când fascismul va fi nimicit.

La sfârșitul anului 1942, sub conducerea comuniștilor, a fost creată organizația intelectualității progresiste din România, Uniunea Patrioților. Această uniune a activat în București și în alte orașe ale țării, avînd ca scop unirea forțelor poporului român într-un front patriotic unic de

¹ „România liberă”, 28 ianuarie 1943.

² „Scnteia”, 15 mai 1946.

³ Ibidem, 19 iulie 1949.

⁴ Ibidem, 8 februarie 1950.

luptă, pentru eliberarea patriei de sub jugul hitlerist¹. La începutul anului 1943 a fost organizat Frontul Patriotic Antihitlerist, în care au intrat Partidul Comunist din România, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul socialist-țărănesc și Madosz (Organizația oamenilor muncii de naționalitate ungară din Transilvania)². Frontul Patriotic a strâns în rândurile sale paturile cele mai progresiste ale muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și micii burghezii.

Crearea Frontului Patriotic Antihitlerist a constituit un mare succes al P.C.R. și a însemnat începutul izolării politice a partidelor burghezo-moșierești și a agenților lor, socialiștii de dreapta. Frontul Patriotic Antihitlerist avea la baza activității sale platforma C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941. La 28 ianuarie 1943, a apărut primul număr al ziarului ilegal „România liberă”, care era organul forțelor patriotice din țară.

Starea de spirit și sentimentele păturilor largi ale poporului român s-au oglindit și în acțiunile soldaților și ofițerilor români care s-au predat trupelor sovietice.

Prima conferință a prizonierilor români aflați în U.R.S.S., care a avut loc în ianuarie 1942, a adoptat un apel către poporul român, în care se spunea: „Vrem să avem guvernul nostru român în persoana unui guvern cu adevărat național, a unui guvern al păcii, libertății și independenței României³. Prizonierii îndemneau pe oamenii muncii din România să organizeze detașamente de partizani pentru a lupta împotriva ocupanților germani, iar pe compatrioții lor aflați pe front — să întoarcă armele împotriva lui Hitler și Antonescu. În U.R.S.S. apărea ziarul în limba română „Graiul liber”, la care colaborau soldați și ofițeri români prizonieri. Numeroși prizonieri publicau apeluri și mesaje către compatrioții lor sau vorbeau la radio, demascând pe ucigașii și cotropitorii fasciști.

La 2 februarie 1943, ziua în care s-a terminat lichidarea trupelor germano-fasciste în regiunea Stalingrad, 2700 soldați și 43 ofițeri prizonieri români s-au adresat guvernului sovietic, rugându-l să le permită să participe la luptele împotriva Germaniei hitleriste⁴. Congresul prizonierilor români care a avut loc în septembrie 1943, cu participarea comuniștilor români aflați în emigrație în U.R.S.S., a adoptat un program de luptă bazat pe platforma Frontului Patriotic Antihitlerist⁵.

Ținând seama de năzuințele patriotice ale prizonierilor români și dorind să-i ajute să-și aducă aportul lor la cauza zdrobirii fascismului, gu-

¹ „România liberă”, 28 ianuarie 1943.

² Organizația țărănească Frontul Plugarilor a luat ființă în 1933. Încă de la nașterea sa, Frontul Plugarilor s-a bucurat de sprijinul Partidului Comunist din România. Programul Frontului Plugarilor prevedea colaborarea strânsă a țăranimii cu clasa muncitoare. Madosz este denumirea prescurtată a Uniunii oamenilor muncii de naționalitate ungară din România. Această Uniune a strâns în rândurile sale masele principale ale oamenilor muncii de naționalitate ungară din România. Activitatea sa avea ca scop lupta comună a oamenilor muncii de naționalitate ungară și română împotriva fascismului și a războiului, pentru libertăți democratice. Partidul socialist țărănesc una în rândurile sale o parte a membrilor partidului național-țărănist conviși că linia trădătoare a lui Maniu îi ducea la pieire. După 23 august 1944, acest partid s-a contopit cu Frontul Plugarilor.

³ „Pravda”, 25 ianuarie 1942.

⁴ Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică și pedagogică, 1952 p. 656.

⁵ „România liberă”, 15 martie 1951.

vernul sovietic a satisfăcut, la 2 octombrie 1943, cererea prizonierilor și a emigranților revoluționari români, de a crea o divizie de voluntari români din rîndurile prizonierilor de război¹. Guvernul sovietic a luat asupra sa cheltuielile pentru formarea și înarmarea acestei divizii. Prin acest act s-a manifestat profundul internaționalism al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și încrederea Uniunii Sovietice în oamenii muncii din România. Divizia a căpătat numele conducătorului răscoalei țărănești din 1821 din Muntenia, împotriva boierilor și a turcilor — Tudor Vladimirescu.

Vestea formării acestei divizii a provocat un uriaș entuziasm în rîndurile prizonierilor de război români. 90% din soldații prizonieri și-au exprimat dorința de a intra în rîndurile diviziei². Divizia Tudor Vladimirescu a participat la luptele pentru eliberarea Transilvaniei și a ajutat popoarele din Ungaria și Cehoslovacia să scuture jugul hitlerist. Guvernul sovietic a apreciat mult operațiile militare ale diviziei de voluntari români Tudor Vladimirescu. Prin ordinul Înaltului comandament, divizia a capatat numele Debrețin, în amintirea participării ei la luarea Debreținului, iar la 3 mai 1945 a fost decorată cu ordinul Steagul Roșu.

În septembrie 1943 a avut loc consfătuirea conducătorilor Partidului Comunist, închiși în lagărul de la Tîrgu Jiu.

La această consfătuire a fost adoptată hotărîrea de a se crea detașamente înarmate de patrioți în vederea luptei împotriva ocupanților germani și a acoliților lor români. Cu organizarea acestor detașamente au fost însărcinați membri ai Comitetului Central al P.C.R., aflați în libertate, E. Bodnăraș, C. Pîrvulescu și I. Rangheț³. Desfășurarea luptei de eliberare națională și organizarea unui front larg antihitlerist erau însă împiedicate de agenții dușmani, strecurați în conducerea Partidului Comunist. Demascarea lor era o condiție primordială pentru înfăptuirea de către partid a sarcinilor sale istorice. Numai prin înlăturarea trădătorilor puteau fi întărite și activizate organizațiile comuniste și închegate toate forțele patriotice antihitleriste, pentru a răsturna dictatura lui Antonescu și pentru a întoarce armele împotriva Germaniei hitleriste.

În aprilie 1944, ca urmare a unor măsuri energice, s-a reușit să se izoleze agentura dușmană din sînul partidului și să se constituie o conducere provizorie, care întreținea un contact permanent cu conducătorii partidului, închiși în lagărul de la Tîrgu Jiu. Această legătură o făcea E. Bodnăraș. El a reușit să se întâlnească de cîteva ori cu Gh. Gheorghiu-Dej, de la care primea sfaturi și îndrumări⁴.

Întărirea conducerii partidului a jucat un rol deosebit de important în intensificarea luptei de eliberare națională. Din acest moment, mișcarea patriotică, antifascistă din România, a luat o amploare mult mai largă. Lupta de eliberare națională a poporului român s-a intensificat odată cu trecerea de către Armatele Sovietice a graniței dintre U.R.S.S. și România (la sfîrșitul lui martie 1944) și cu eliberarea unei părți din Moldova de sub ocupația trupelor fasciste. O însemnătate imensă pentru lărgirea luptei

¹ « Scnteia », 2 octombrie 1953.

² Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică și pedagogică, 1952, p. 656.

³ « Scnteia », 24 august 1945.

⁴ Ibidem, 1946.

de eliberare națională a avut-o declarația făcută de V.M.Molotov, Comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., la 2 aprilie 1944 : „Guvernul sovietic declară că nu urmărește să dobândească nici o parte din teritoriul românesc și nici să schimbe orînduirea socială din România. Intrarea Armatei Roșii pe teritoriul românesc se datorește necesităților militare și continuării rezistenței opuse de trupele inamice”¹.

Comentînd declarația lui V. M. Molotov, ziarul „România liberă” sublinia că pentru poporul român lupta împotriva fascismului are o însemnătate primordială : „A venit momentul hotărîtor ; nu se mai poate aștepta. Poporul român trebuie să-și ia soarta în propriile sale mîini și să lupte pentru ieșirea din război”².

Partidul Comunist din România a desfășurat o muncă uriașă pentru organizarea detașamentelor de partizani. În iunie 1944, în munții Carășului, lîngă orașul Oravița, a luat ființă detașamentul de partizani Mărășești, în fruntea căruia se afla muncitorul ceferist Ștefan Plavăț. Sub conducerea sa, detașamentul ataca transporturile germane de armament și alimente. Fiu credincios al poporului său, Ștefan Plavăț a căzut într-o luptă inegală cu jandarmii romîni³. Un alt detașament de partizani lupta în regiunea Brașov — Ploești. Grupele acestui detașament operau la marginile orașelor Sibiu, Sf. Gheorghe, Ploești etc. Numai în lunile iunie și iulie 1944 acest detașament a aruncat în aer șapte transporturi germane de combustibil. Detașamentul controla comunicațiile în jurul orașului Craiova și liniile de cale ferată Ploești—Făurei—Brăila⁴. Autoritățile fasciste au trimis împotriva detașamentului două regimente de soldați. În luptele cu trupele fasciste a căzut eroicul partizan ceferist român, Ștefan Goidea. Îndeplinind indicațiile Comitetului Central, comuniștii au creat detașamente ale gărzii patriotice. Un grup de patrioți romîni — soldați și ofițeri din regimentul cantonat în orașul Turnu Măgurele — alimenta aceste detașamente cu armament și muniții⁵. Sub conducerea lui E. Bodnăraș, au fost create detașamente armate în Oltenia și depozite de armament în munți și în satul Brezoi, fostul județ Vilcea.

La sfîrșitul lunii aprilie 1944, comuniștii romîni au obținut un succes însemnat în unirea forțelor antifasciste din țară. Sub presiunea membrilor de rînd ai partidului social-democrat, liderii săi de dreapta au acceptat propunerea P.C.R. pentru constituirea Frontului Unic Muncitoresc, care a fost creat la 1 mai 1944⁶. Formarea Frontului Unic Muncitoresc a contribuit la intensificarea activității politice a clasei muncitoare și la ridicarea rolului său în lupta de eliberare națională. Formarea Frontului Unic Muncitoresc a însemnat totodată primul pas spre zdrobirea oportunismului în mișcarea muncitorească din România.

¹ Politică externă a Uniunii Sovietice în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei. Moscova, 1946, vol. II, p. 105.

² „România liberă”, 2 mai 1944.

³ „Scîntela”, 24 august 1946.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Din primele zile ale războiului, P.C.R. a propus, în repetate rînduri, crearea Frontului Unic Muncitoresc, însă liderii partidului social-democrat respingeau sistematic aceste propuneri. Vezi articolul lui C. Pirvulescu, Adevărul despre 23 August, în ziarul „Scîntela” din 25 și 27 martie 1946.

În manifestul lansat la 1 mai 1944, Frontul Unic Muncitoresc a chemat pe toți oamenii muncii din România să desfășoare o luptă hotărâtă împotriva armatei hitleriste și a clicii lui Antonescu, pentru prietenie și alianță cu Uniunea Sovietică¹. Sub conducerea comuniștilor, Frontul Unic Muncitoresc a desfășurat o muncă intensă în mase. Au fost organizate comitete ale Frontului Unic Muncitoresc la uzina de avioane S.E.T., la întreprinderile metalurgice Malaxa, la fabrica de încălțăminte Mociornita și în alte întreprinderi din București, precum și în celelalte centre industriale din țară. Paralel cu revendicările cu caracter politic național general, comitetele formulau și revendicări economice ale clasei muncitoare.

În mai 1944, Frontul Patriotic Antihitlerist a încheiat o înțelegere cu un grup din partidul național-liberal, în frunte cu Tătărescu. Acest grup fusese legat în modul cel mai strâns de fostul rege Carol și de camarila acestuia și de aceea fusese înlăturat de la conducerea țării în timoul dictaturii lui Antonescu. Când înfrângerea Germaniei hitleriste a devenit evidentă, grupul Tătărescu a început prin E. Beneș tratative cu cercurile guvernante din S.U.A. și Anglia în vederea ieșirii României din război. Întrucât grupul Tătărescu s-a declarat pentru ieșirea României din războiul împotriva U.R.S.S., Partidul Comunist s-a hotărât să încheie o înțelegere cu acest grup.

După ce trupele sovietice au eliberat o parte din România de sub ocupația trupelor germano-fasciste, liderii partidului național-țărănist și ai partidului național-liberal, Maniu și Brătianu, au început să manevreze. Ei au acceptat să înceapă tratative cu reprezentanții Partidului Comunist și ai Partidului social-democrat, în vederea creării unui bloc al partidelor democratice, dar au refuzat să ducă tratative cu reprezentanții celorlalte partide și organizații care făceau parte din Frontul Patriotic Antihitlerist: Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților etc. După îndelungate tratative, tergiversate intenționat de către liderii partidelor burghezo-moșierești, la 20 iunie 1944 reprezentanții P.C.R., ai partidelor social-democrat, liberal și național-țărănist au semnat un acord pentru crearea Blocului național-democrat. Potrivit acestui acord, partidele intrate în bloc s-au obligat să lupte pentru încheierea armistițiului, pentru răsturnarea dictaturii lui Antonescu, pentru instaurarea unei orînduiri democratice și pentru restabilirea independenței țării².

Reprezentanții Partidului Comunist au încheiat acest acord, ținând seama că pentru răsturnarea dictaturii fasciste acordul poate avea un oarecare rol pozitiv. Comuniștii nu refuzau să colaboreze chiar și cu partidele burghezo-moșierești, dacă acest lucru putea fi de folos pentru cauza eliberării naționale. Liderii partidelor burghezo-moșierești duceau însă un joc dublu. Ei pozau în partizani ai răsturnării dictaturii fasciste și ai ieșirii din războiul antisovietic, pentru a pune mâna pe conducerea mișcării de eliberare națională și pentru a-i împiedica avîntul. Maniu și Brătianu duceau tratative cu reprezentanții S.U.A. și Angliei și doreau ocu-

¹ Documente din istoria Partidului Comunist din România. Ed. pentru literatură politică. 1953, ed. a II-a, p. 381—382.

² „Scnteia”, 1 ianuarie 1945.

parea României de către trupele acestor țări. Totodată, ei l-au anunțat pe călăul poporului român, Antonescu, de constituirea blocului național-democrat¹.

Totuși, în ciuda acțiunilor trădătoare ale liderilor partidelor burghezo-moșierești, lupta de eliberare națională lua un caracter tot mai larg de masă. Sub conducerea comuniștilor, Frontul Patriotic Antihitlerist își întărea rîndurile și își lărgea legăturile. În mai 1944, P.C.R. a stabilit contactul cu un grup de ofițeri patrioți români. În aprilie și iunie 1944, un grup de profesori români, în frunte cu C. I. Parhon, a cerut guvernului român încetarea criminalului război antisovietic². Cercul luptătorilor români împotriva regimului fascist și a continuării războiului antisovietic se lărgea tot mai mult. Forțele interne erau însă prea slabe și sleite de teroarea fascistă, pentru a obține ele singure victoria în această luptă. Era necesar un ajutor din afară. Acest ajutor a venit din partea Uniunii Sovietice.

În raportul la a 26-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, I. V. Stalin a expus principiile fundamentale ale politicii externe a Uniunii Sovietice în perioada de după război³. Aceste principii prevedeau acordarea de ajutor pentru eliberarea popoarelor din țările înrobite de către hitleriști și pentru crearea statelor lor naționale independente. Popoarele înrobite trebuiau să primească dreptul de a dispune ele înșile de soarta lor și de a rezolva independent problema orînduirii de stat a țărilor lor. Realizarea acestui program asigura poporului român restabilirea independenței sale, crearea unui stat român unit, independent și suveran.

Justa politică externă a Uniunii Sovietice, bazată pe respectarea drepturilor și independenței tuturor popoarelor, și-a găsit o expresie vie în condițiile de armistițiu propuse României de guvernul sovietic la 12 aprilie 1944. Aceste condiții asigurau restabilirea independenței României. Ele corespundeau năzuințelor naționale ale poporului român. Condițiile prevedeau „ruperea legăturilor cu nemții și lupta comună a trupelor române alături de trupele aliaților, inclusiv de Armata Roșie, împotriva nemților, în scopul restabilirii independenței și suveranității României”. Mai departe, în aceste condiții se arăta că guvernul sovietic este de acord „să anuleze hotărârile arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania și să dea ajutor pentru eliberarea Transilvaniei”⁴. Preferind să continue războiul criminal antisovietic, guvernul Antonescu a respins propunerile guvernului sovietic, ascunzîndu-le poporului. În același timp, guvernul român duceau tratative cu imperialiștii din S.U.A. și Marea Britanie pentru ocuparea României de către trupele anglo-americane.

Răsturnarea regimului Antonescu nu putea fi realizată fără înfrîngerea prealabilă a armatelor fasciste germane și românești. Zdrobirea arma-

¹ La procesul lui Maniu și al celorlalți lideri ai partidului național-țărănist, care a avut loc în noiembrie 1947, a fost prezentat un document, scris la 2 august 1944 de către locțiitorul primului ministru al României, Mihai Antonescu, în care acesta confirma că Maniu l-a comunicat constituirea și componența Blocului național-democrat (Le procès des dirigeants de l'ancien parti national-paysan, București, 1947, Annexe 18).

² „Scnteia”, 24 august 1945.

³ Vezi I. Stalin, Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei, Gospolitizdat, 1950, p. 125; vezi Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 113–114.

⁴ Politică externă a Uniunii Sovietice în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei, Moscova, 1946, vol. II, p. 174–175.

telor germane și române în regiunea Chișinău-Iași a dat o lovitură nimici-toare hitleriștilor și complicilor lor români. Guvernul Antonescu continua însă războiul împotriva Uniunii Sovietice, încercând să organizeze rezistența pe linia Galați-Nămoloasa-Focșani, pentru a întârzia ofensiva trupelor sovietice. Antonescu spera să obțină ajutor din partea Germaniei hitleriste și, prin rezistența sa, voia să ajute debarcarea trupelor engleze și americane în Balcani. Maniu, Brătianu și lacheii burgheziei, socialiștii de dreapta care lucrau mină în mină cu ei, sperau că sub paravanul tratativelor pentru încheierea armistițiului să pregătească o nouă linie de apărare împotriva ofensivei trupelor sovietice. Ofensiva victorioasă a Armatei Sovietice a răsturnat, însă, toate șecotelile clicii reacționare. În aceste împrejurări, Maniu, Brătianu, Titel Petrescu și ceilalți încercară să-l înduplece pe Antonescu să înceapă tratative de armistițiu cu U.R.S.S., promițându-i sprijin deplin. Ei sperau că vor reuși pe această cale să mențină în țară regimul fascist.

Refuzul guvernanților români de a încheia un armistițiu în condițiile propuse de guvernul sovietic la 12 aprilie 1944, a atras după sine continuarea operațiunilor militare. Transformarea României într-un câmp de luptă ar fi însemnat însă pentru poporul român o catastrofă națională. În aceste împrejurări, nu mai era nici un moment de pierdut. Numai forțele patriotice din țară, conduse de detașamentul înaintat al clasei muncitoare, P.C.R. puteau salva țara de la pieire.

Pentru a întări conducerea luptei de răsturnare a regimului fascist, pe baza hotărârii Comitetului Central al P.C.R. s-a organizat în noaptea de 9 spre 10 august 1944, evadarea lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagărul de concentrare de la Tîrgu Jiu. Evadarea a fost organizată cu ajutorul activiștilor de partid — profesori și țărani din fostele județe Gorj și Vâlcea¹. Peste câteva zile, s-a organizat și evadarea celorlalți conducători ai P.C.R.

Ofensiva Armatei Sovietice a contribuit la întărirea Frontului Patriotic Antihitlerist. Pentru muncitori, țărani, pentru intelectualitatea progresistă, Armata Sovietică era eliberatoarea lor, aliatul lor credincios. Victoriile Armatei Sovietice au creat o situație favorabilă pentru lichidarea dictaturii fasciste.

Lupta pentru răsturnarea clicii lui Antonescu n-a luat forma unei răscoale populare de masă. Ea a fost totuși un act revoluționar, care dovedea forța politică a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist. La 23 august 1944, un detașament al Gărzii patriotice, condus de Emil Bodnăraș, l-a arestat pe Antonescu în palatul regal. Intreaga clică fascistă a fost pusă sub stare de arest. În aceeași zi, comuniștii au început organizarea apărării capitalei împotriva trupelor germane, ocupînd principalele puncte strategice ale orașului. S-a organizat comandamentul forțelor patriotice. Partidul Comunist a lansat un apel către cetățenii Bucureștiului, chemîndu-i să participe la apărarea capitalei pînă la sosirea trupelor sovieti-

¹ Amănunte despre evadarea lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagăr sînt descrise în ziarul «Scînteia», din 24 august 1946.

ce¹. După răsturnarea lui Antonescu, o parte a armatei române a întors armele împotriva fasciștilor germani.

La 24 și 25 august 1944, garda muncitorească și o parte a armatei române au respins încercările trupelor hitleriste de a ocupa Bucureștiul.

Victoria trupelor sovietice a constituit un factor hotărâtor, care a contribuit la răsturnarea regimului lui Antonescu la 23 august 1944.

„Acest eveniment — a remarcat Gh. Gheorghiu-Dej — a constituit un punct de cotitură în întreaga istorie a poporului român”². Eliberarea României de către Armata Sovietică a permis poporului român să intre în coaliția popoarelor iubitoare de pace, în frunte cu Uniunea Sovietică, și să ia parte activă la zdrobirea Germaniei hitleriste. Poporul român a căpătat libertatea națională și a pășit pe calea construirii unei vieți noi.

¹ • România liberă •, 6 mai 1951.

² Gh. Gheorghiu-Dej, Glorioasa aniversare a eliberării României. • Pravda •, 23 august 1950.

CU PRIVIRE LA PERIODIZAREA ISTORIEI LITERATURII GERMANE

DE

PROF. UNIV. LOTAR RĂDĂCEANU
ŞEF AL CATEDREI DE LIMBA ŞI LITERATURA GERMANĂ
LA UNIVERSITATEA „C. I. PARHON“

I

Problema periodizării istoriei literaturii germane nu poate fi tratată independent de aceea a periodizării istoriei generale a societăţii pe de o parte, de aceea a istoriei literaturii în general, pe de alta.

Dacă în ceea ce priveşte prima problemă, acordul între istoricii marxişti este deplin în sensul că periodizarea trebuie să se orienteze după succesiunea formaţiilor social-economice fundamentale, nu tot acelaşi acord pare a domina în ceea ce priveşte cea de a doua problemă, aceea a periodizării istoriei literaturii.

Intr-adevăr, cercetînd din acest punct de vedere cîteva dintre cele mai recente manuale sovietice, e lesne de constatat că se aplică în ele criterii de periodizare foarte diferite.

Astfel, în „Istoria literaturii ruse“ de N. Pospelov, P. Şabliovski şi A. Zercianinov¹, împărţirea se face în două mari perioade: cea veche şi cea nouă. „Perioada veche se întinde de la primele manuscrise şi pînă în secolul al XVIII-lea. Perioada nouă începe din secolul al XVIII-lea şi continuă pînă în zilele noastre (literatura ultimelor decenii din perioada nouă este cunoscută de obicei sub numele de literatura modernă sau contemporană).... La rîndul ei, literatura veche se împarte, pe baza evenimentelor celor mai importante din istoria Rusiei, în trei perioade: 1. perioada Rusiei kievene (din sec. al IX-lea pînă la mijlocul sec. al XIII-lea); 2. perioada Rusiei nord-estice (de la mijlocul sec. al XIII-lea pînă la sfîrşitul sec. al XV-lea) şi 3. perioada Statului moscovit (de la sfîrşitul secolului al XV-lea pînă la sec. al XVIII-lea)“².

Autorii, simţind — pe cît se pare — că această periodizare poate întîmpina obiecţii şi nedumeriri, ţin să sublinieze: „Această împărţire are,

¹ N. Pospelov, P. Şabliovski şi A. Zercianinov, *Istoria literaturii ruse*. Ed. de Stat, 1950.

² Ibidem, p. 7.

desigur, un caracter convențional, deoarece o delimitare precisă între anumitele perioade ale literaturii nu e cu puțință. Totuși trebuie să ne folosim de ea, deoarece ne ajută să studiem calea lungă, de mii de ani, pe care a urmat-o dezvoltarea literaturii ruse”¹.

De acord că această periodizare, ca de altfel oricare alta, are un caracter convențional, mai bine zis: în oarecare măsură arbitrar, deoarece fenomenele literare se împletesc și se întretaie totdeauna peste limitele cronologice trasate de istorici. Dar împărțirea lui N. Pospelov, P. Șabliovski și A. Zercianinov are un caracter convențional și din altă cauză, nesubliniată de autori: ea urmează pur și simplu metode de periodizare tradiționale, moștenite de la istoriografia literară burgheză. Ea trece peste date riguros științifice, stabilite de însuși Lenin, ca aceea cu privire la consolidarea feudalismului (secolul al XI-lea), începutul procesului de formare a capitalismului (secolul al XVII-lea) și consolidarea formației economico-sociale capitaliste, marcată prin reformele din cel de al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea², date, care, fără îndoială, indică evenimentele cu adevărat importante pentru dezvoltarea Rusiei și a poporului rus și nu pot să fie lipsite de orice legătură cu dezvoltarea literaturii.

Nici vorbă că asemenea periodizare este în contradicție cu aceea din „Histoire de l'U.R.S.S.”³, întocmită sub conducerea cunoscutei savante A. Pankratova, și care se orientează, firește, după perioadele istorice fundamentale, nicidecum după centrele succesive ale vieții naționale rusești.

Astfel, dezvoltarea literaturii ca fenomen suprastructural este ruptă de mișcarea bazei, de viața societății în general, și aceasta nu numai prin terminologia întrebuițată, dar și în fapt.

Criteriul cronologic și geografic care domină manualul de „Istoria literaturii ruse” (după care s-au orientat — după cât se pare — și autorii recentei „Istории a literaturii române” apărută la noi) nu este, însă, general în istoriografia literară sovietică.

În lucrarea lui P. V. Ivășeva „Curs de istorie a literaturii Europei apusene din secolul al XIX-lea”⁴, materia este împărțită pe fenomene și curente literare ca: romantismul, poezia revoluționară, Heine ș.a.m.d., dar încadrată într-o concepție istorică justă, astfel încât apare limpede că procesul istoric literar respectiv se plasează în cadrul perioadei victoriei și statornicirii capitalismului în Europa apuseană.

De la un punct de vedere just pornește și L. I. Timofeev în a sa „Literatura sovietică rusă”⁵. El pune problema neted pe planul specialității științifice marxist-leniniste.

„Istoria literaturii sovietice”, spune L. I. Timofeev, „corespunde în mod firesc cu fazele de dezvoltare a construirii socialismului în U.R.S.S.

Ea cuprinde perioada războiului civil și a refacerii economice a țării,

¹ N. Pospelov, P. Șabliovski și A. Zercianinov, *Istoria literaturii ruse*. Ed. de Stat., 1950, p. 7.

² *Vezi Enzyklopädie der Union der sozialistischen Sowjetrepubliken*. Berlin, 1950.. Bd. I, p. 274.

³ *Histoire de l'U.R.S.S.* Editions en langues étrangères. Moscou, 1948.

⁴ P. V. Ivășeva, *Kurs lekții po istorii zapadno-evropeiskoi literatury XIX vek*. Moscova, 1951.

⁵ L. I. Timofeev, *Literatura sovietică rusă*. Ed. Cartea rusă, 1950.

perioada avîntului economic pe baza cincinalelor staliniste, perioada Mare-lui Război de Apărare a Patriei și în sfîrșit perioada construirii postbelice“.

II

În ceea ce privește literatura germană, nu există pînă în prezent (în afară de lucrarea lui Alfred Kleinberg)¹ nici o istorie a ei, scrisă din punct de vedere marxist, și nu s-au purtat — după cît cunoaștem — nici discuții asupra problemei periodizării.

Lucrarea lui Kleinberg are meritul de a fi prima — și pînă astăzi singura — încercare de acest gen, dar fiind întreprinsă cu mijloace insuficiente și purtînd adesea prea vizibil amprentele formației austro-marxiste a autorului, ea nu poate fi decît de un foarte redus folos cercetătorului de azi.

În puținele publicații din R. D. Germană în care am găsit încercări de periodizare, se aplică criterii variate, ceea ce dovedește că problema nu a fost pusă încă la punct nici acolo.

Astfel, într-o carte de texte germane vechi și medii de sus, destinată uzului facultăților de muncitori și țărani², textele sînt împărțite în trei capitole intitulate „Literatura societății feudale“, „Începuturile literaturii burgheze“, „Literatura de la războiul țărănesc pînă la începutul iluminismului“. Împărțirea aceasta care, în fond, egalează cu o încercare de periodizare, e făcută, după cum se vede limpede, la repezeală sau, mai bine zis, de mîntuială. Există, fără îndoială, o literatură a societății feudale, dar oare burghezia orășenească, creatorea „începuturilor literaturii burgheze“ nu făcea parte din această societate? Desigur că da. Nu se înțelege de ce aceste „începuturi“ sînt separate de „literatură societății feudale“ și nu încorporate în aceasta. Sau, de ce nu se vorbește, de exemplu, despre „literatură clasei feudale“ în loc să se vorbească despre „literatură societății feudale“, ceea ce ar însemna că fenomenele literare sînt împărțite după un criteriu unic, *cel de clasă*, și nu după două criterii, acela al orînduirii sociale și acela al conținutului de clasă. De asemenea e de neînțeles de ce pentru cea de a treia subîmpărțire se sare dintr-o dată de la criterii social-economice (feudalism, burghezie) la criterii în fond pur cronologice (războiul țărănesc, începutul iluminismului).

Cu atît mai mult, periodizarea ce se încearcă la articolul „Deutsche Literatur“ din „Lexikon A-Z in einem Band“³ este de valoare foarte îndoieală. Eclecticismul neprincipial al criteriilor de periodizare este aici și mai bătător la ochi.

Articolul împarte istoria literaturii germane în următoarele nouă perioade :

1. — *Germanische Frühzeit* (perioada veche germanică) pînă la anul 750.

2. — *Althochdeutsche Zeit* (perioada limbii germane vechi de sus), între anii 750—1050.

¹ Alfred Kleinberg, *Die deutsche Dichtung in ihren sozialen, zeit- und geistesgeschichtlichen Bindungen*. Berlin. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., G.m.b.H., 1927.

² *Lesebuch für den Deutschunterricht, I. Teil*, Deutscher Verlag der Wissenschaften. Berlin, 1954.

³ „Lexikon A—Z in einem Band“, VEB Bibliographisches Institut. Leipzig, 1954.

3. — *Mittelhochdeutsche Zeit* (perioada limbii germane medii de sus) între anii 1050—1250.

4. — *Übergangszeit* (perioada de tranziție) între anii 1250—1500.

5. — *Literatur im Zeitalter des Absolutismus* (literatura în epoca absolutismului) între anii 1500—1680.

6. — *Literatur des aufsteigenden Bürgertums* (literatura burgheziei ascendente) între anii 1680—1850, cu următoarele subdiviziuni:

a) *Aufklärung* (iluminismul).

b) *Sturm und Drang*

c) *Klassik* (clasicismul)

d) *Romantik* (romantismul)

e) *Vormärz* (perioada premergătoare revoluției burgheze din martie 1848).

7. — *Der bürgerliche Realismus* (realismul burghez) între anii 1850—1880.

8. — *Literatur im Zeitalter des Imperialismus* (literatura în epoca imperialismului) între anii 1880—1945.

9. — *Die demokratisch-antifaschistische Literatur* (literatura democratică antifascistă) de la 1945 încoace.

Avem așadar în față nu mai puțin decît șase criterii diferite, și anume:

1. Criterii cronologice (perioadele 1 și 4).

2. Criterii filologice (perioadele 2 și 3).

3. Criterii de sistem politic dominant (perioada 5.)

4. Criterii social-economice (perioadele 6 și 8).

5. Criterii literare (perioada 7).

6. Criterii politico-ideologice (perioada 9).

Este limpede că o asemenea periodizare nu poate fi satisfăcătoare din punct de vedere științific.

Datarea perioadelor, chiar așa cum le stabilește „Lexikon“-ul, nu este nici ea mai judicios făcută. Astfel, nu se poate înțelege de ce „perioada limbii germane medii de sus“ este datată între anii 1050 și 1250. Dacă e vorba să aplicăm criteriul lingvistic, sfîrșitul perioadei ar trebui fixat nu la mijlocul secolului al XIII-lea, ci mult mai târziu. Același „Lexikon“ la articolul „Deutsche Sprache“ (Limba germană) plasează perioada limbii germane medii de sus între anii 1050 și 1500, potrivit cu faptul că limba documentelor literare păstrează pînă în secolul al XV-lea caracterele specifice ale limbii germane medii de sus, deși încă din secolul al XIV-lea încep să se manifeste fenomene care indică trecerea ce se va produce ulterior, la limba germană nouă de sus. Chiar dacă ne-am ralia la părerea, recent tot mai mult îmbrățișată (dar pe care nu este cazul s-o discutăm aici în fond), că trebuie să intercalăm o perioadă intermediară „Frühneuhochdeutsch“ (germana nouă de sus timpurie), datată cam între anii 1350 și 1650¹, tot nu putem ajunge la anul 1250 ca an terminus al „perioadei limbii germane medii de sus“. După 1250 încep într-adevăr a se înmulți fenomene literare care justifică fixarea unei noi perioade, dar a unei peri-

¹ Vezi asupra acestei probleme Otto Behagel, *Die deutsche Sprache*, VEB Max Niemeyer Verlag, Halle an der Saale, 1953, p. 113 și urm. (ed. a 10-a, comentată de Friederich Maurer).

oade în dezvoltarea *literaturii*, nu în aceea a *limbii* care rămîne încă multă vreme cea germană medie de sus. De ce atunci perioada pînă la 1250 este numită „mittelhochdeutsch“, iar aceea care urmează anului 1250 altfel, rămîne un mister.

Tot astfel perioada a 4-a, așa-zisă „perioadă de tranziție“ este absolut arbitrar fixată și tot atît de arbitrar datată. După articol, ea ar fi caracterizată prin „înlocuirea poeziei cavaleriești prin cea mic burgheză“. Nu știu ce burghezie mică va fi existat atunci, de vreme ce nu exista încă o burghezie în sensul modern al cuvîntului, ci — așa cum au caracterizat-o clasicii noștri — doar o burghezie orășenească, acea stare burgheză medievală din care abia se dezvoltă ulterior burghezia modernă și care este altceva decît aceasta¹. Deci ar fi fost corect să se spună poezie burghezo-orășenească. Nici data de 1500 ca an terminus al acestui așa-zis proces de „înlocuire“ nu se poate justifica. Insuși textul „Lexikon“-ului citează în cadrul acestei perioade cărțile populare, traducerea bibliei de către Luther, mesajele lui și cîntecele lui bisericești, scrierile lui Thomas Münzer, absolut toate din secolul al XVI-lea. „Till Eulenspiegel“ apare în prima versiune germană nouă de sus în 1515, „Dr. Faustus“ în 1587, „Die Schildbürger“ în 1597. Luther publică traducerea „Noului testament“ în 1522, textul întreg al Bibliei în 1534 și ediția definitivă abia în 1541. Thomas Münzer își publică lucrările între 1523—1525. De ce atunci „perioada de tranziție“ se termină totuși la 1500, rămîne de asemenea misterios.

Greșeala de fond nu constă, însă, în aceste contraziceri cronologice, ci în faptul că se încearcă ruperea procesului literar de procesul bazei, în tendința idealistă de a periodiza literatura fără a ține seama de funcțiile ei concrete istorice.

Să presupunem că anul 1250 marchează într-adevăr decăderea poeziei cavaleriești și începutul pătrunderii spiritului burghez în literatură, ceea ce ar echivala cu începutul perioadei feudalismului tîrziu (Spätfederalismus) în care, odată cu dezvoltarea puternică a orașelor și a burgheziei orășenești, apare o literatură de tip nou, orășenesc-burghez. Dar este ea oare, istoricește, o perioadă de tranziție cel puțin din punct de vedere literar?

Desigur, datorită caracterului dialectic al dezvoltării istorice, orice fază a istoriei are în fond un caracter de tranziție, și constituie o punte de trecere spre o altă fază; în orice fază istorică „se naște și se dezvoltă ceva, se distruge și dispare ceva“². În acest sens cu totul general, desigur că și perioada de timp între 1250 și 1500 — ca și, de altfel, oricare altă perioadă de timp în istorie — este o perioadă de tranziție. Dar științificește nu pot fi numite, după părerea mea, perioade de tranziție decît acele perioade istorice în care, în urma acumulării progresive de schimbări cantitative, se coc condițiile pentru realizarea, prin salt, a unei schimbări calitative a înseși orînduirii social-economice. Între feudalismul timpuriu și cel dezvoltat, și între acesta și feudalismul timpuriu există desigur procese de tranziție, dar prin aceste procese nu se produce încă o schimbare calitativă, ci se acumulează doar schimbări cantitative, cu deosebire în domeniul produc-

¹ Vezi Karl Marx, în Marx-Engels-Lenin-Stalin, Zur deutschen Geschichte Dietz Verlag, Berlin, 1953, vol. I, p. 581.

² I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a p. 554.

ției și circulației de mărfuri. Abia la sfârșitul epocii feudale, procesul de acumulare cantitativă este destul de înaintat pentru a se produce saltul spre o nouă calitate: apariția modului de producție capitalist și, prin aceasta, sa se pună însăși problema trecerii la o nouă orînduire.

Urmările acestui salt în evoluție se constată cu ușurință și în suprastructură. În epoca orînduirii feudale, așa-zisa poezie mic-burgheză despre care vorbește „Lexikon“-ul, este încă destul de anemică. Între 1250 și sfârșitul secolului al XV-lea, lucrările literare de tip burghez sînt relativ rare și nu trec limitele unor critici sau satire cele mai adeseori destul de inofensive și totdeauna lipsite de ascuțime principială. Abia în secolul al XVI-lea se produce marea răzvrătire politică, ideologică și literară (reforma lui Luther, războiul țărănesc, Thomas Münzer), pentru că abia atunci există ceva într-adevăr nou în istorie: modul de producție capitalist. Abia atunci începe o nouă epocă și în literatură.

Deci „perioada de tranziție“ din „Lexikon“ este de domeniul fanteziei. În realitate, ea începe atît la bază cît și în suprastructură atunci cînd „Lexikon“-ul o prezintă ca încheiată, adică la răspîntia secolelor XV și XVI și ia proporțiile unei epoci. I. V. Stalin a formulat cu precizie caracteristicile specifice ale revoluției burgheze a cărei problemă se pune mai mult sau mai puțin acut odată cu apariția modului de producție capitalist. „Revoluția burgheză“, spune el, „începe de obicei, cînd există deja forme mai mult sau mai puțin gata ale orînduirii capitaliste, forme care s-au dezvoltat și s-au copt în sînul societății feudale înainte de izbucnirea revoluției“¹. Întocmai așa s-a întîmplat și în Germania. „Marea luptă a burgheziei europene împotriva feudalismului — spune Engels — a culminat în trei mari bătălii hotărîtoare. Prima a fost ceea ce noi numim reformația în Germania. Chemării la rebeliune a lui Luther i-au răspuns două răscoale politice: întîi aceea a nobilimii de jos, sub conducerea lui Franz von Sickingen, apoi marele război țărănesc din 1525“². Engels arată apoi că celelalte două mari bătălii hotărîtoare „au fost revoluția burgheză din Anglia și cea din Franța“. În conceptul său pentru o lucrare asupra reformei și a războiului țărănesc din Germania, Engels numește de asemenea „reforma lui Luther și Calvin = revoluția nr. 1 a burgheziei“³. Aceeași caracterizare o găsim la Lenin⁴. Că această revoluție nu a biruit și de ce ea nu a putut birui, este o altă problemă care nu ne poate preocupa aici. Dar că ea s-a putut produce, se datorește saltului realizat prin prima apariție a modului de producție capitalist. Peste 300 de ani, revoluția burgheză va izbucni din nou violent în Germania și va duce, de astă dată, la rezultate mai remarcabile din punct de vedere istoric. În tot acest interval, istoria Germaniei este caracterizată prin antagonismul acut între clasa burgheză și cea feudală, problemă asupra căreia va trebui să mai revenim în cursul acestei lucrări. Toată această epocă, în care feuda-

¹ I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a, p. 111.

² Fr. Engels, Introducerea la ediția engleză a broșurii, Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință, în Marx-Engels-Lenin-Stalin, op. cit., p. 180.

³ Marx-Engels-Lenin-Stalin, op. cit., p. 179.

⁴ V. I. Lenin, Opere, ed. a IV-a rusă, vol. 15, p. 45. Despre aprecierea revoluției ruse.

lismul nu mai este absolut dominant și burghezia nu a devenit încă o clasă dominantă, în care aceste două clase se afla într-o continuă luptă — este adevărata perioadă de tranziție. Aici nu mai este vorba de simplul salt de la producția de marfuri simplă la modul de producție capitalist în sinul societății feudale, ci de trecerea de la orînduirea socială feudală la cea capitalistă; salt cu adevărat epocal în istorie, pentru care în Germania, ce-i drept, a trebuit o neobișnuit de lungă perioadă de pregătire.

Tot astfel stau lucrurile și cu „perioada absolutismului“. În primul rînd trebuie remarcat că „Lexikon“-ul datează aceasta perioada între 1500—1680 și, totuși, alineatul respectiv nu tratează decît literatura secolului al XVIII-lea. Unde e secolul al XVI-lea atît de bogat în frămîntări, lupte și ciocniri revoluționare? Il găsim vîrit într-un colț al așa-zisei perioade de tranziție care, totuși se termină la 1500! Luther, Münzer, Hutten, un Jörg Wickram, creatorul romanului burghez în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sînt astfel comprimați între Stricker și — Opitz!

Și apoi, este oare secolul al XV-lea — abstracție făcînd de orice criterii propriu-zis literare — un secol al absolutismului, iar absolutismul semnul său caracteristic? Dimpotrivă, el este dominat de acea „prima mare bătălie a burgheziei“ despre care am vorbit mai sus. Rezultatul războiului țărănesc și al războaielor reformatiei duce doar la o nouă întărire a puterii princiare și creează bazele dezvoltării absolutismului în Germania. Tot „Lexikon“-ul, în articolul „Deutschland“ dă o justă prezentare a acestui proces din care rezultă clar că dezvoltarea absolutismului în Germania începe după pacea religioasă de la Augsburg (1555), este accelerată de prăbușirea puterii imperiale în războiul de 30 de ani, și este pecetluită prin pacea vestfalică (1648). Articolul precizează: „In der Periode 1648 bis 1789 vollständiger Ausbau des kleinstaatlichen Absolutismus“¹. Cum rămîne atunci cu perioada absolutismului 1500—1680? Oare după 1680, absolutismul încetează să mai ființeze în Germania? Dimpotrivă, el ajunge la culmea dezvoltării sale abia în secolul al XVIII-lea și ultimele sale rămășițe nu dispar decît în 1918, odată cu detronarea Hohenzollernilor și a celorlalte dinastii germane.

Deci, cel mult s-ar putea concepe ca întreaga epocă de la începutul secolului al XVI-lea pînă la biruința orînduirii capitaliste, să fie numită „absolutistă“. De orînduire „precapitalistă“ sau „absolutisto-feudală“ vorbesc și I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov în ale lor „Observații cu privire la conștientul de «istorie modernă»“, asupra cărora vom reveni mai pe larg.

Perioada următoare, aceea a „Literaturii burgheziei ascendente“ este de asemenea arbitrar fixată și datată. Oare după 1850, cînd „Lexikon“-ul face să înceapă o altă perioadă, aceea a „realismului burghez“, burghezia nu mai este ascendentă și „realismul burghez“ expresia decadenței ei? Fără să mai vorbim de faptul că tot în „burghezia ascendentă“ este vîrită în două rînduri poezia revoluționară socialistă, de la 1848, prima manifestare a celei de a doua culturi în literatura germană.

Trebuie spus că încercarea de periodizare din „Lexikon“ este complet nereușită.

¹ În perioada 1648 pînă la 1789 dezvoltarea absolutismului mic-statal.

Periodizarea, oarecum oficială, ce se încearcă în „Lehrplan für Arbeiter und Bauern-Fakultäten“¹ este și ea nesatisfăcătoare. Eclecticismul și arbitrarul înfrîng și aici punctul de vedere principial, iar periodizarea se deosebește de aceea a „Lesebuch“-ului citat mai sus, deși acesta este destinat aceleiași facultăți. Frapează, îndeosebi, mulțimea de epoci în care este împărțită nu istoria literaturii, ci istoria ca atare, căci „Lehrplan“-ul nu vorbește de epoci în dezvoltarea literaturii, ci de literatura în diversele epoci istorice, procedeu fără îndoială just, cu condiția ca și epocile să fie just fixate și delimitate.

Să enumerăm aceste epoci după „Lehrplan“:

Literatura epocii de la Homer pînă la revoluția burgheză engleză;

Literatura epocii de la revoluția burgheză engleză pînă la revoluția burgheză franceză;

Literatura epocii de la revoluția burgheză franceză pînă la revoluția burgheză din Germania de la 1848;

Literatura epocii de la revoluția burgheză din Germania de la 1848 pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie;

Literatura epocii de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă în prezent.

Cuvîntul „epocă“, întrebuițat științificește, desemnează o perioadă de timp caracterizată prin elemente noi, proprii și specifice numai ei, și care o deosebesc esențial de alte perioade de timp, anterioare sau ulterioare. De aceea se poate vorbi de epoca sclavagistă, de cea feudală, de cea precapitalistă sau feudal-absolutistă (I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov), de cea capitalistă, de epoca de tranziție de la capitalism la socialism (Lenin), și nici nu înțeleg de ce autorii „Lehrplan“-ului n-au adoptat această terminologie. Dacă vrem, însă, neapărat să cuprindem într-o expunere cursivă secole care, între ele, sînt despărțite prin evenimente istorice într-adevăr epocale (cum este cazul cu „epoca“ care începe cu Homer și se termină cu revoluția burgheză din Anglia și cuprinde orînduirea gentilică, orînduirea sclavagistă, cea feudală și trecerea de la feudalism la capitalism cel puțin în parte, atunci termeni ca „perioada“ sau „timp“ (Zeit, Zeitraum) îmi par mai potriviți, deoarece înseamnă pur și simplu „interval de timp“, indiferent de conținutul acestuia.

Dar greșeala principală a acestei periodizări constă în faptul că ea este cu totul neprincipială. Ce are a face Homer, fenomen literar, cu revoluția burgheză engleză, fenomen eminamente politic? Avem aici două puncte de reper eterogene, arbitrar alese, care nu redau esențialul desfășurării fenomenului istoric nici în ceea ce privește baza, nici în ceea ce privește suprastructura.

Tot astfel mi se pare cam riscat a vorbi de epoci care ar despărți revoluția burgheză engleză de cea franceză și aceasta din urmă de revoluția burgheză din Germania. Engels ne-a arătat doar atît de limpede că este vorba de „trei mari bătălii decisive ale burgheziei“ care s-au succedat, în

¹ Lehrplan für Arbeiter- und Bauern-Fakultäten (Programă analitică pentru facultățile muncitorești-țărănești), Deutsch, 1-3 Studienjahr, Berlin, August 1952.

diverse forme, dar cu același conținut și care, firește, din punct de vedere istoric formează un singur tot, o singură perioadă, mai ales când este vorba de o periodizare a istoriei europene în ansamblul ei.

Cred că ar fi fost mai bine dacă „Lehrplan“-ul s-ar fi condus, cel puțin în ce privește „epocile“, după știința marxist-leninistă care a prezentat această problemă în mod destul de limpede.

Faptul că istoria literaturii germane este încadrată în aceea a literaturii universale nu justifică arbitrarul „epocilor“, despre care am vorbit. Vorbind despre creația poetică germană în diversele perioade, „Lehrplan“-ul ar fi putut foarte ușor să arate influența și fenomenele similare străine, chiar anterioare cronologiceste, fără să înfrângă principiile clasice ale periodizării istoriei.

Ceva mai just procedează „Lehrplan“-ul în ceea ce privește perioadele literare dinăuntru „epocilor“, deși nici aici criteriile de periodizare nu sînt uniforme. Dacă el ar fi renunțat la „epocile“ lui arbitrar, valoarea lui științifică ar fi mult mai mare.

Ce să mai spunem despre numeroasele încercări de periodizare ale istoriografiei literare burgheze? Ar fi timp pierdut să le înșirăm și să le analizăm. Menționăm doar că unii istorici literari burghezi, simțind nevoia unei împărțiri a istoriei literaturii în cîteva perioade mari, s-au ajutat aplicînd literaturii criterii lingvistice. Astfel, ei vorbesc despre „Literatura în limba germană veche de sus“, despre aceea în limba germană medie de sus și aceea în limba germană nouă de sus.

Trebuie să ne oprim puțin asupra acestui criteriu de periodizare, deoarece — după cum am văzut — el nu a dispărut complet nici în R. D. Germană.

Este adevărat că din punct de vedere cronologic, etapele de dezvoltare a limbii germane corespund în linii generale cu perioadele istorice fundamentale, cel puțin pînă la orînduirea socialistă, abia în curs de a fi construită într-o parte a Germaniei. Limba germană veche se transformă în germana medie odată cu consolidarea feudalismului, germana medie corespunde epocii feudale, apariția limbii germane noi coincide cu apariția modului de producție capitalist.

Consider, însă, extrem de periculos a merge pe această cale în periodizarea literaturii. Mai întîi, nici nu este vorba de trei „limbi“ diferite, ci de una și aceeași limbă germană al cărei fond principal de cuvinte și a cărei gramatică au rămas în esență aceleași, schimbările care justifică împărțirea în germană veche, medie și nouă de sus fiind în principal de domeniul lexical și fonetic. Apoi — și aici este punctul hotărîtor — I. V. Stalin a arătat că limba nu este suprastructură și că ea „nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sînul unei societăți date, ci de întreg mersul istoriei societății și al istoriei bazelor de-a lungul veacurilor“¹. Deci, nu în limbă, ci numai în conținut rezidă caracterul suprastructural al literaturii, fapt de care trebuie să țină seama orice încercare de periodizare. A proceda altfel, echivalează în mod obiectiv cu o încercare de a readuce în știința filologică, pe ușa din dos, teoriile greșite ale lui N. I. Marr despre caracterul suprastructural al limbii.

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 7.

III

Această diversitate și șovăire cu privire la criteriile de periodizare chiar în lucrările marxiste de istorie a literaturii este suprinzătoare. Concepția marxist-leninistă a istoriei este atât de clară și nesupusă îndoielilor, încât încercările de a porni în istoria literaturii de la alte criterii decât în istoria societății, îmi par ciudate și de neînțeles. Literatura nu este un fenomen independent de societate și de baza acesteia și, ca atare, nici nu este supusă altor legi de dezvoltare. Cine scrie în spirit marxist, de pildă, istoria R.P.R. nu scrie numai istoria bazei și a suprastructurii politice, ci și istoria culturii și deci și a literaturii. Istoria R.P.R. apărută sub redacția acad. M. Roller¹ se bazează pe periodizarea clasică a istoriei după cele cinci formațiuni economico-sociale fundamentale și reușește foarte bine să încadreze și fenomenele de conștiință socială. Prospectul istoriei Germaniei, de curînd lansat, adoptă cel puțin în prima sa parte aceeași periodizare, cuprinzînd de asemenea capitole speciale privind literatura². Inutil de spus că atât autorii romîni cît și cei germani s-au orientat după istoriografia sovietică. De ce, oare, am proceda altfel atunci cînd, din istoria unei țări, desprindem numai un aspect suprastructural, căutînd fie cu orice preț denumiri „noi“, fie păstrînd fără vre-un motiv concludent o periodizare învechită și neștiințifică? Eu nu reușesc să văd întrucît termenul „literatura veche“ ar fi mai nimerit decît, de pildă, „literatura din perioada feudalismului“? Sau, de ce termeni ca literatura „nouă“, „modernă“, „contemporană“, ar fi mai concludenți decît termenii marxiști? Și nici nu văd superioritatea unui întreg mozaic de criterii sau a unor formulări beletristice *ad hoc* asupra noțiunilor clare pe care le exprimă terminologia științifică marxist-leninistă.

Iată cum critică I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov întrebuintarea termenilor „vechi“ și „nou“ în ale lor „Observații cu privire la conspectul de «istorie modernă»“:

„Ar fi bine ca din conspect să fie excluse expresii vechi și răsuflete ca „vechea orînduire“, „noua orînduire“ și altele. Ar fi mai bine ca ele să fie înlocuite prin cuvintele „orînduirea precapitalistă“ sau, și mai bine, prin cuvintele „orînduirea absolutisto-feudală“, iar în loc de „noua orînduire“ să se spună „orînduirea capitalismului și a democrației burgheze“. În urma acestor schimbări, așa-zisa „noua orînduire“, adică orînduirea capitalistă, va apare ca o orînduire veche în comparație cu orînduirea sovietică din U.R.S.S., care reprezintă un tip superior de organizare a societății omenești“³.

Iată o mică lecție de gîndire dialectică, peste care socotesc că nu se poate trece nici în istoria literaturii.

În afară de aceasta nu trebuie uitat că, periodizînd Istoria literaturii, noi trebuie să ne străduim a exprima chiar în denumirea perioadelor pe cît posibil însăși esența fenomenelor literare din perioadele respective. Vom

¹ Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică și pedagogică.

² Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Jahrgang 1, 1953, Heft 4, p. 628—646.

³ I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov, Observații cu privire la conspectul manualului de «istorie modernă», în Hotărîri și documente ale P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la propagandă și agitație, p. 359—360.

reuși noi oare aceasta vorbind despre literatura „veche“, „nouă“ ș.a.m.d. ? Am văzut doar ce valoare relativă au aceste noțiuni. Dar dacă întrebuițăm terminologia cunoscută marxistă, nu dăm un titlu gol și vag, ci arătăm limpede caracterul general al perioadei respective. De ce să întrebuițăm termenul „literatura veche“ care nu ne spune nimic, și să nu vorbim despre „literatura din perioada feudală“, când doar în acest din urma caz determinăm prin două cuvinte însăși esența acestei literaturi : dispariția poeziei orînduirii gentilice, nașterea unei literaturi exprimînd interesele și mentalitatea noii clase stăpînitoare, primele începuturi ale unei literaturi cu spirit antifeudal, burghez, care exprimă faptul istoric că „noua“ clasă de azi va deveni veche mîine și va fi înlocuita de o „nouă“ clasă stăpînitoare, burghezia, pe scurt întreaga mișcare dialectică a contrazicerilor specifice acestei perioade ?

Aceasta nu înseamnă că trebuie să renunțăm neapărat la termenii intrați în uz de : literatura „veche“, „nouă“ etc. Dar, dacă, pentru motive de ordin practic, vrem sau trebuie să le menținem ca titluri de manuale sau cursuri, este necesar să determinăm precis conținutul științific al fiecărui dintre acești termeni și să lichidăm orice rămășițe de criterii pur cronologice, formaliste și idealiste în periodizare.

Dacă la alte forme de conștiință socială cu o capacitate mult mai mare de abstractizare, cum ar fi de pildă muzica, s-ar putea înțelege cautarea altor criterii de periodizare, literatura — care oglindește realitatea socială atît de nemijlocit și fidel, înfățișîndu-ne-o mai ales în creațiile epice și dramatice pînă în cele mai mici amănunte — nu poate fi cercetată, înțeleasă și expusă mai bine decît în legătură cu întregul proces istoric, în legătură cu baza. Aceasta se referă atît la conținutul ei ideologic, cît și la forma ei artistică. E foarte greu, dacă nu imposibil, să determinăm elemente de clasă concrete, burgheze, în muzica lui Beethoven, dar aceste elemente sînt săritoare în ochi chiar la un Goethe, nu mai puțin titanic ca artist, dar prea legat de mijloace specifice ale creației poetice pentru a putea atinge același nivel de abstractizare. Și, totuși, nici măcar în istoria muzicii nu este nevoie de inovații în periodizare, adică în expunerea istorică a fenomenelor. Astfel, de exemplu, în articolul despre istoria muzicii germane în „Marea Enciclopedie Sovietică“ (vol. XI) autorii se orientează după criterii marxiste. Despre Beethoven se spune, între altele, că creația lui „oglindește creșterea mișcării antifeudale în Germania“. Cu atît mai ciudat este că mai există oameni care strîmbă nasul cînd se vorbește despre Goethe în legătură cu burghezia !

Iată considerentele principale care mă determină să conchid că periodizarea istoriei literare trebuie să pornească de la criteriile de periodizare valabile pentru istoriografie în general, adică de la cele cinci orînduiri economico-sociale fundamentale ce se succed în dezvoltarea societății omenești.

IV

Evident, aceasta nu înseamnă că periodizarea literaturii germane, la care revenim acum, se poate face printr-o simplă împărțire în perioade literare corespunzînd celor cinci tipuri fundamentale de raporturi de producție, pe care le cunoaște istoria.

Particularitățile istorice ale dezvoltării sociale în diferitele țări fac ca nu pretutindeni toate aceste cinci tipuri fundamentale să poată fi constatate. În Germania n-a existat orînduirea sclavagistă, ceea ce exclude de la început această perioadă atît din istoria ei generală cît și, firește, din istoria ei literară.

Pe de altă parte, trecerea de la o orînduire la cealaltă nu se produce subit, ci printr-o luptă, adesea foarte îndelungată, între forțele sociale care acționează pe baza contrazicerilor ivite în procesul dialectic al istoriei. De aici, nevoia de a vorbi, pentru o mai clară și completă prezentare a procesului istoric — după cum arată I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov în textul mai sus citat, în care vorbesc chiar despre „orînduirea precapitalistă” — despre o perioadă prefeudală ca perioadă de trecere de la democrația militară la feudalism, despre o perioadă precapitalistă, sau feudal-absolutistă ca perioadă de trecere de la feudalism la capitalism¹ și — în sfîrșit — despre o perioadă de trecere de la capitalism la socialism.

¹ În istoriografia marxistă există o oarecare șovăire de a determina și denumi după criterii de orînduire socială fundamentală perioada istorică de la sfîrșitul feudalismului propriu-zis și începutul capitalismului (în ce privește istoria germană, perioada dintre răsplîntia secolelor XV și XVI și răzbierea definitivă a orînduirii capitaliste în 1830—1848.) Aceasta se vede, între altele și în articolul despre istoria Germaniei din « Marea Enciclopedie Sovietică » în care partea I-a, intitulată: « Germania în epoca feudalismului cuprinde evenimentele istorice pînă în secolul al XVII-lea (pacea vestfalică), iar partea a doua intitulată « Germania în epoca victoriei, consolidării, decăderii și a crizei generale a capitalismului », evenimentele din secolul al XVII-lea pînă în zilele noastre. Fenomenele de tranziție, care rezultă din lupta nedecisă încă, între cele două feluri de relații de producție coexistente, sînt astfel tratate fie în capitolul despre feudalism, fie în acela despre capitalism.

Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german, asupra căreia vom reveni pe larg mai jos, începe cu perioadele prefeudală, feudală, timpurie etc., pentru a trece apoi la perioade determinate exclusiv după evenimente istorice importante. Astfel, chestiunea dacă Germania se mai află încă în orînduirea feudală sau a intrat în cea capitalistă, rămîne deschisă pînă în secolul al XIX-lea, cînd în terminologia periodizării apar termeni ca « victoria capitalismului », « imperialism » ș.a.

Cred, totuși, că trebuie să vorbim limpede despre o epocă specială, de trecere. Nu întîmplător s-a ajuns a se stabili o epocă sau perioadă prefeudală. Este vorba despre coexistența în luptă a doua feluri de relații de producție, a doua formații social-economice. Și, mai ales, nu întîmplător a vorbit Lenin despre epoca de tranziție de la capitalism la socialism. Cucerirea puterii politice de către proletariat nu a însemnat transformarea imediată și automată a relațiilor de producție. A continuat să existe, a coexistat alături de sectorul socialist în curs de construire, și un sector capitalist (fără să mai vorbim de celelalte trei formațiuni social-economice mai vechi care și ele au mai dăinuit o vreme chiar sub dictatura proletariatului).

Tot astfel, odată ce relații de producție capitaliste se dezvoltă în sînul societății feudale, modificînd înseși relațiile de producție feudale și structura internă a clasei feudale, nu mai putem vorbi despre o orînduire feudală pur și simplu, după cum, firește, cu atît mai puțin putem vorbi despre o orînduire capitalistă. Ambele feluri de relații de producție coexistă în continuă luptă, societatea a intrat pe făgașul trecerii de la feudalism la capitalism. Din punct de vedere al bazei, Germania secolului al XVI-lea nu mai este aceeași ca Germania secolului al XIV-lea sau chiar a secolului al XV-lea. S-a adăugat un element nou care determină într-un sens nou conținutul și direcția dezvoltării istorice: modul de producție capitalist.

Dé altfel, și ale lor « Observații cu privire la conspectul manualului de « istorie modernă » asupra cărora de asemenea vom reveni mai pe larg, I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov ne dau o indicație prețioasă în această direcție, atunci cînd dau orînduirii imediat precedente celei capitaliste, denumirea de « precapitalistă » sau absolutisto-feudală » și nu pur și simplu denumirea « feudală ».

Orientîndu-mă după formula lui Lenin: « epoca de trecere de la capitalism la socialism », prefer acest termen analog celui de « precapitalist » sau « absolutisto-feudal », pentru că exprimă mai cuprinzător caracteristica întregului proces istoric din această epocă.

Aceste perioade de tranziție sînt caracterizate prin faptul că contrazicerile interne, dezvoltate în germeni încă în orînduirea socială precedentă, au ajuns la un grad de ascuțime care împinge la ciocnirea lor decisivă și la lichidarea lor și face necesar saltul de la cantitate la calitate. Din punct de vedere al materialismului istoric avem de-a face aici cu perioade caracterizate prin coexistența a două formațiuni social-economice principale în luptă acută și continuă. Este de la sine înțeles că lupta între ele își găsește expresia și în suprastructură.

Pornind de la aceste considerații, istoria literaturii germane se împarte în :

1. — Literatura germană în epoca ¹ prefeudală
2. — Literatura germană în epoca feudală.
3. — Literatura germană în epoca trecerii de la feudalism la capitalism.
4. — Literatura germană în epoca capitalistă.
5. — Literatura germană în epoca de trecere de la capitalism la socialism.

Firește că, înainte de a trece la expunerea istoriei literaturii germane, va trebui să ne ocupăm, într-un capitol introductiv, de creația poetică populară din epoca comunismului primitiv. Creația poetică gentilică n-a putut da naștere unei literaturi, dar stăruința îndelungată a influenței ei în literatura ce se va dezvolta ulterior, ne obligă să-i dăm o importanță mai mare decît în alte literaturi europene, mai puțin favorizate din acest punct de vedere.

Literatura din perioada prefeudală, nefiind bogată și ocupînd un spațiu de timp redus, poate fi încorporată în epoca feudală ca un capitol introductiv.

Periodizarea de mai sus poate servi și pentru definirea exactă a termenilor intrați în uz, de literatură „veche”, „nouă”, „modernă” ș. a., precum și pentru cercetări privind anumite perioade sau fenomene literare, bineînțeles ținîndu-se cont și de considerațiile ce vor urma cu privire la subîmpărțirile ce trebuie făcute înăuntrul epocilor.

Astfel, epocile prefeudală și feudală formează împreună *literatura veche* (ältere deutsche Literatur), epoca trecerii de la feudalism la capitalism și perioada capitalistă, *literatura nouă* (neuere deutsche Literatur) ² și, în sfîrșit, epoca de trecere de la capitalism la socialism, *literatura contemporană* (zeitgenössische oder neueste deutsche Literatur).

Procesul real de dezvoltare a literaturii germane se încadrează în mod firesc și complet, fără nici o siluire, în schema de mai sus. Depen-

¹ Pe baza considerațiilor expuse mai sus și pentru mai multă precizie terminologică voi întrebuița de aici înainte termenul de epocă pentru marile perioade istorice, corespunzînd orînduirilor social-economice, respectiv perioadelor de trecere de la o orînduire la alta. Termenul «perioadă» urmează a desemna faze distincte înăuntrul epocilor istorice, fie în dezvoltarea bazei, fie în aceea a suprastructurii.

² Această epocă, care cuprinde peste trei secole, prezintă o mare varietate de fenomene literare și necesită, deci, o subîmpărțire potrivit cu diferitele faze de desfășurare a procesului literar. Totuși, toate aceste fenomene literare sînt legate ca printr-un fir roșu de faptul că ele exprimă ascensiunea, apogeul și declinul burgheziei odată cu declinul clasei feudale, dispariția acestei clase și ascensiunea clasei muncitoare, adică întregul proces istoric care începe cu formarea burgheziei și se termină cu doborîrea ei.

dența suprastructurii de baza își găsește în acest fapt o nouă și deplină confirmare științifică. Nu este nevoie de o periodizare specială în istoria literaturii. Aceasta trebuie să se orienteze după epocile și perioadele principale ale dezvoltării istorice în general.

V

Rămâne încă problema spinoasă a datării.

În primul rînd, este destul de greu a stabili cînd anume începe diferențierea populațiilor germanice care au devenit baza formării viitorului popor german, de celelalte popoare care, fie ca au dispărut, ca francii din Galia și goții din Italia și Spania, fie că au luat o direcție proprie de evoluție (anglo-saxonii, germanicii nordici). Pentru lămurirea acestei probleme sînt foarte importante criteriile arheologice și lingvistice asupra cărora nu este locul să insist aici. Se poate spune că procesul de diferențiere începe în secolul al IV-lea, odată cu migrațiunea popoarelor care împrăștie triburile și uniunile tribale germanice, le plasează și le izolează geograficește și le pune în diferite situații de dezvoltare economică, dar le împinge, pe toate, treptat, pe calea dezvoltării democrației militare și apoi pe aceea a trecerii de la democrația militară la feudalism (prefeudalism).

Și mai greu este a delimita cronologic, epoca orînduirii gentilice de perioada prefeudală, deoarece — datorită deosebirilor mari în nivelul de dezvoltare istorică a triburilor, respectiv populațiilor germanice și germane — în secolul al VIII-lea de pildă, unele din ele se aflau încă pe treapta democrației militare (saxonii), în timp ce altele (bavarezii, alemanii și turin-gienii) pășiseră deja cel puțin în perioada prefeudală, iar la altele (francii) se dezvoltase orînduirea feudală. Orice periodizare a orînduirii gentilice, a celei prefeudale și a celei feudale se izbește astfel de dificultăți care nu pot fi învinse fără amănunțite și complicate cercetări istorice. Nu este posibil să le încercăm în cadrul acestei lucrări; se poate însă spune că perioada prefeudală începe în unele regiuni ale Germaniei cel mai tîrziu în secolul al VIII-lea și se extinde în altele cel puțin pînă la stingerea liniei carolingiene (911), cînd se formează abia un stat german independent, mai precis, diferite state regionale germane (Bavaria, Suabia, Saxonia, Franconia și Lotaringia), unite sub sceptrul unui rege fără putere. Aceasta este perioada în care există în mod cert populații germane, diferențiate clar de masa aproape uniformă a germanicilor dinainte de migrația popoarelor. Imperiul franc de răsărit n-a fost în fapt altceva decît o subîmpărțire succesorală a imperiului franc, cu centrul de gravitate spre apusul franc, nu spre răsăritul german, după cum dovedesc în modul cel mai limpede încercările regilor franci răsăriteni de a reuni sub sceptrul lor întregul imperiu franc.

Este, poate, cel mai nimerit lucru a nu se vorbi în istoria Germaniei despre o perioadă prefeudală distinctă. Mai ales pînă în secolul al X-lea, așa-zisa istorie a poporului german este un proces lipsit de unitate evolutivă și ar trebui descompusă, de fapt, în istoria diferitelor populații germane. Articolul despre istoria Germaniei din Marea Enciclopedie Sovietică

tică”¹, procedează, după părerea mea, foarte just când evita orice periodizare cronologică a prefeudalismului și feudalismului timpuriu, și le cuprinde pe amândouă în capitolul „Formarea orînduirii feudale”, careia îi urmează capitolul „Germania în perioada dominației feudalismului dezvoltat”. Mai puțin fericita îmi pare includerea secolului al XVI-lea în această din urma perioadă, deoarece izbucnirea primei revoluții burgheze germane, și europene totodată, constituie o dovada clară că limitele orînduirii feudale au fost depășite.

Contopirea celor două perioade nu înseamna ca în expunerea procesului istoric nu trebuiesc scoase în evidența și caracterizate ca atare fenomenele prefeudale alături de cele feudale. Tot astfel, și în istoria literaturii trebuie distinse fenomenele care oglindesc trecerea la feudalism de acela în care-și gasesc expresia relațiile feudale constituite.

„Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german” face o delimitare cronologică precisă între cele două perioade (prefeudalism — secolele V—VIII, feudalism timpuriu — secolele VIII—XI), delimitare care poate fi corectă pentru Francia galică, dar este cu siguranță greșită pentru anumite teritorii germane. Insuși prospectul o recunoaște atunci când vorbește la capitolul „Formarea feudalismului în imperiul franc” despre lupta de trei decenii a saxonilor ale căror condiții sociale poartă încă caracterul societății primitive, împotriva cuceritorilor franci și despre faptul ca această luptă a fost în același timp o luptă pentru libertate și o luptă de clasă² și mai ales când amintește la capitolul „Descompunerea imperiului franc și formarea statului german-franc de est” despre „întinderea feudalizării” care a dus la „o luptă crescîndă de clasă a maselor populare împotriva nobilimii france ca și a celei proprii” (germane)³. Toate aceste evenimente, caracteristice nu feudalismului, care se instituie abia pe ruinele orînduirii gentile, ci perioadei prefeudale în care se produce trecerea de la orînduirea comunismului primitiv la noile relații de producție feudale, se petrec fie la răspîntia secolelor VIII și IX, fie mai ales în plin secol al IX-lea (împărțirea imperiului franc care a avut loc în anul 843).

Greșeala provine din faptul că perioadele de dezvoltare ale centrului imperiului franc (Galia) au fost aplicate de autori mecanic și regiunilor periferice cucerite. Or, chiar prospectul citează din I. V. Stalin caracterizarea imperiilor multinaționale de tipul celui franc: „Aceste imperii nu numai că nu aveau, dar nici nu puteau să aibă o limba unică pentru întreg imperiul și înțeleasă de toți locuitorii imperiului. Imperiile acestea reprezentau un conglomerat de triburi și populații care își traiau viața lor proprie și aveau fiecare limba lui”⁴. Printre aceste populații se numarau și cele germanice, pe cale de a deveni sau devenite germane, de dincolo de Rin, respectiv de pe malul stîng al Rinului superior. Dar în timp ce, pe teritoriul Galiei feudalismul se înfiripa cu putere, în teritoriile germane

¹ Marea Enciclopedie Sovietica, vol. XI, p. 21 i urm.

² Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german, p. 635.

³ Trebuie făcute rezerve față de calificarea acestor lupte și a altora a emanatoare, ca lupte de clasă. Prin ele rîu se exprima încă conflict între clasele constituite, ci împotriva maselor contra înscăunării dominației de clasă. Abia rascoala țăranilor saxoni din secolul al XI-lea împotriva măririi sarcinilor feudale poartă un caracter de clasă propriu zis.

⁴ I. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Ed. pentru literatura politică, 1953 p. 12.

stăruia încă orînduirea gentilică sub forma unor democrații militare aflate pe diverse trepte de dezvoltare, iar trecerea spre feudalism nu s-a produs decît succesiv și treptat, mai ales în măsura înglobării acestor teritorii germane în imperiul franc. Lipsa fundamentală a prospectului în această problemă constă în faptul că autorul lui n-a reușit să se dezbrace complet de influența istoriografiei burgheze, pentru care includerea istoriei francilor în istoria germană este un lucru de la sine înțeles. Socotesc că sarcina prospectului ar fi fost, dimpotrivă, să pornească de la întrebarea cînd și în ce împrejurări, populațiile care pe urmă au format poporul german, s-au desprins din masa germanică, care au fost condițiile generale istorice în care s-au dezvoltat și orînduirile sociale prin care au trecut, și cum se plasează în timp aceste orînduiri. Desigur că o asemenea cercetare nu s-ar fi putut și nici n-ar fi trebuit să se abțină de la scoaterea în relief a legăturilor istorice între istoria germanilor și cea a francilor, romanilor, hunilor sau slavilor, legături adesea foarte adînci și importante, și nici nu s-ar fi putut face fără cercetarea trecutului comun germanic, dar ea n-ar fi putut să ducă la confundarea francilor cu germanii. Francii au fost germanici, nu germani. Istoria lor face parte din istoria poporului francez, din însăși etnogeneza lui. Dacă se poate înțelege concepția istoriografiei burgheze care servea ideologia șovinistă a burgheziei germane, stăruirea aceleiași concepții la istorici cu vederi marxiste îmi pare neadmisibilă și trebuie lichidată.

Astfel, secolul al X-lea vede încheierea completă a perioadei prefeudale, iar feudalismul — deplin biruitoare în cursul secolului al X-lea — rămîne apoi sistemul social dominant pînă spre sfîrșitul secolului al XV-lea cînd apar primele manifestări ale modului de producție capitalist și, odată cu ele, forțe sociale capabile să pornească lupta pentru orînduirea capitalistă în devenire.

Lupta dintre elementele capitaliste, în devenire, și orînduirea feudală, în continuă decădere, ocupă secolele XVI, XVII, XVIII și primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Biruînța și statornicirea sistemului capitalist se produce între anii 1830—1870. Preferăm să datăm epoca capitalistă care începe astfel, nu cu anul 1848, ci cu anul 1830, deoarece în al patrulea deceniu al secolului, dezvoltarea capitalismului ia un avînt deosebit în Germania, se formează Uniunea vamală prusacă și încep manifestările revoluționare care vor culmina în 1848. Tot în jurul anului 1830 se produce în literatura germană cotitura de la clasicism și romantism la realismul combatant al unui Börne și Heine.

Epoca de trecere de la capitalism la socialism poate fi datată cel mai potrivit de la întemeierea R. D. Germane (1949). Asupra acestei probleme vom reveni mai pe larg la locul potrivit.

VI

Dar problema periodizării nu se reduce numai la atît.

Înăuntrul fiecărei epoci, în raport cu natura contrazicerilor apărute și cu ascuțimea lor, mai mare sau mai mică, dar și cu forma de manifestare principală a lor, se deosebesc diferite perioade care necesită o subîmpărțire a epocii.

Astfel, de exemplu, din epoca comunei primitive, Friedrich Engels desprinde ca o perioadă deosebită aceea a democrației militare (căreia îi corespund și fenomene de suprastructură, speciale). În ambele perioade, atât în cea premergătoare, a democrației gentilice primitive, cât și în aceea a democrației militare, avem de-a face cu o orinduire socială fără clase; numai că, în perioada democrației militare, germanii viitorului antagonism de clasă încep să se manifeste prin slăbirea organelor gentilice și prin trecerea autorității acestora în mâna căpeteniilor de război. Este o fază de acumulare cantitativă, care duce la o accentuare a contradicțiilor interne, încă neantagonice, ce au început să apară încă înainte pe baza unor simple deosebiri de avere și a sclavajului patriarhal. Aceste contradicții formează baza viitoare dezvoltări a clasei feudale.

În epoca feudală se pot deosebi perioada feudalismului timpuriu (Frühfeudalismus), aceea a feudalismului dezvoltat (Hochfeudalismus) și, în sfârșit, perioada decăderii clasei feudale, feudalismul târziu (Spätfudalismus). Fiecareia din aceste faze îi corespund și fenomene literare specifice.

În epoca de trecere de la feudalism la capitalism, procesul istoric nu se desfășoară liniar și într-un ritm regulat. Faza de dezvoltare puternică a modului de producție capitalist la începutul secolului al XVI-lea, careia îi corespund politicește reformația și războiul țăranesc, este urmată — datorită schimbării drumurilor comerțului mondial — de o scădere aproape catastrofală și o stagnare îndelungată a dezvoltării economice în Germania. Abia spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se reafirmă elementul capitalist cu mai multă putere în economie. Tuturor acestor faze, dintre care fiecare are particularitățile sale în toate domeniile, le corespund și fenomene literare specifice care nu ar fi putut să apară și ar fi inexplicabile fără această variație, istoricește determinată, a gradului de intensitate și a formelor de manifestare a contradicțiilor între cei doi factori principali ai acestei epoci: a relațiilor de producție feudale, care vor dispărea treptat, dar dovedesc o putere de rezistență variabilă, și a relațiilor de producție capitaliste, care se dezvoltă și vor birui, dar care și ele dovedesc o putere variabilă de izbire în raport cu împrejurările istorice. Antagonismul acesta, atât de vădit în secolul al XVI-lea se atenuiază aproape pînă la stingere pînă la sfârșitul secolului al XVII-lea, se ascute din nou în cursul secolului al XVIII-lea spre a ajunge abia în 1848 la ciocnirea decisivă în revoluția burgheză de la 1848.

În ceea ce privește istoria modernă, adică a epocii capitaliste, I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov în lucrarea citată mai sus¹, recomandă a se face împărțirea în trei faze:

1. — Perioada victoriei și statornicirii capitalismului în țările înaintate, care începe cu revoluția burgheză franceză și durează pînă la războiul franco-prusian și Comuna din Paris (exclusiv).

2. — Perioada începutului decăderii capitalismului, a primei lovituri date capitalismului de către Comuna din Paris, a transformării vechiului capitalism „liber” în imperialism și răsturnarea capitalismului în

I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov, *Observații cu privire la conșpectul manualului de istorie modernă*, în *Hotărâri și documente ale P.G. (b) al U.R.S.S. cu privire la propagandă și agitație*. p. 359. www.dacoromanica.ro

U.R.S.S. prin forța Revoluției din Octombrie, care a deschis o nouă eră în istoria omenirii. Această perioadă durează de la războiul franco-prusian și Comuna din Paris pînă la victoria Revoluției din Octombrie din Rusia și sfîrșitul razboiului imperialist (inclusiv).

3. — Perioada imperialismului postbelic în țările capitaliste, a crizei economice și politice în aceste țări, perioada fascismului și a intensificării luptei pentru colonii și sfere de influență, pe de o parte, iar pe de altă parte — perioada razboiului civil și a intervenției în U.R.S.S., perioada primului plan cincinal și aceea a începutului celui de al doilea plan cincinal — perioada cînstuirii socialismului în U.R.S.S., perioada lichidării ultimelor rămășițe ale capitalismului, perioada victoriei și a avîntului industriei socialiste în U.R.S.S., a victoriei socialismului la sate, a victoriei colhozurilor și a sovhozurilor (de la sfîrșitul anului 1918 pînă la sfîrșitul anului 1934).

Pe baza acestor indicații, periodizarea științifică a istoriei moderne este hotărîtor ajutată. Desigur că — recenzia fiind scrisă în anul 1936 — periodizarea trebuie dusă mai departe pînă în zilele noastre, iar criteriile date pentru un manual de istorie universală, urmează a fi aplicate — cînd este vorba de Germania — împrejurărilor specifice ale dezvoltării istoriei acestei țări. Astfel, perioada victoriei și statornicirii capitalismului în Germania nu poate fi datată de la revoluția burgheză franceză, ci în mod vădit abia de la revoluția burgheză germană, respectiv de la 1830 etc.

Trebuie deci să împărțim, și în tratarea istoriei literaturii, perioadele dinăuntru epocilor după criteriile rezultate din mișcarea bazei? Cu alte cuvinte, trebuie să întitulăm, de pildă, capitolul privitor la literatura născută în jurul reformației și războiului țărănesc „Literatura din vremea primului avînt al modului de producție capitalist și al primei bătălii decisive a burgheziei europene“, sau asemănător, sau trebuie s-o caracterizăm și denumim numai după specificul ei propriu-zis literar?

Aici lucrurile trebuie cercetate cu multa atenție, deoarece problema nu este numai de ordin formal terminologic.

Socotesc ca putem face încă un pas pe calea terminologiei obișnuite marxiste fără a ne teme de a cădea în bucherism și pedanterie sociologizantă, cel puțin în ceea ce privește subperioadele principale ale perioadelor fundamentale.

Astfel, în epoca comunei primitive, împărțirea în perioadele democrației gentilice primitive și aceea a democrației militare este binevenită și în istoria literaturii. Esența procesului social-economic își găsește aici expresia în creația poetică a perioadelor respective prin trecerea de la poezia populară a democrației gentilice primitive la poezia eroică a democrației militare chemată să cînte faptele de arma ale triburilor și ale șefilor lor noi oglindind totodata în mod eritic dezagregarea progresivă a societății fara clase.

De a menea, în epoca feudală, vom putea pastra împărțirea obișnuită în trei perioade, deoarece astfel vom marca de la început faza ascendență, culminanță și descendență a literaturii cu conținut feudal, în lupta cu creația poetică de sursă gentilică, apoi — după ce aceasta și-a atins culmile în epopeea eroică și curtenească — cu aceea de sursă orășenească burgheză, întocmai cum se desfășoară, în deplina conformitate cu baza, procesul istoric literar. **www.dacoromanica.ro**

Tot astfel, în epoca de trecere de la feudalism la capitalism, iese în relief limpede și în literatură perioada afirmării puternice a elementului nou burghez, apoi reculul și stagnarea lui, urmată de o reafirmare mai mult sau mai puțin puternică în cursul secolului al XVIII-lea.

În sfârșit, epoca capitalistă se împarte clar în perioadele definite de I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov.

Pentru a ține seama de specificul fenomenului literar, trebuie făcute însă unele rectificări și adaosuri.

Astfel, de pildă, literatura din prima jumătate a secolului al XVI-lea nu este îndeajuns de just caracterizată numai prin faptul afirmării puternice a burgheziei. Ea nu este o simplă literatură de opoziție și critică anti-feudală, ci exprima izbucnirea violentă a contradicțiilor acumulate (reformația, răscălașul cavalerilor, războiul țărănesc).

De unde se vede că, în periodizarea istoriei literaturii, trebuie ținut cont nu numai de mișcarea bazei, dar și de evenimentele politice hotărâtoare pe care aceasta le generează și care pot exercita o influență considerabilă asupra conținutului și formei fenomenelor literare.

Dar asupra acestei probleme vom reveni mai amănunțit în partea a doua a studiului nostru.

Se mai pun încă două probleme în legătură cu periodizarea: mai întâi, dacă împărțirea în epoci și perioade este suficientă.

Fără îndoială că nu. În afară de periodizare, este nevoie și de o subîmpărțire a perioadelor după conținutul de clasă al fenomenelor literare. Altfel, într-adevăr, istoria literaturii ar fi un proces foarte simplu și lesne de pătruns. Dacă literatura feudală, cea burgheză, apoi cea socialistă s-ar succede mecanic și fără întrepătrunderi, periodizarea nu ne-ar pune altă problemă de dezlegat decât aceea a constatării exacte cronologice. Dar în nici o epocă sau perioadă, literatura nu are un conținut unitar din punct de vedere al conținutului. Literatura din epoca feudalismului oglindește continuu ciocniri sociale și politice care caracterizează însăși epoca istorică și care se exprimă și prin procesele și fenomenele literare ale suprastructurii. Deci, este nevoie și de o împărțire după conținutul social și ideologic al diverselor fenomene literare. Această împărțire trebuie să aibă ca singur criteriu realitatea procesului literar. Deci, ea va fi cronologică atunci când este vorba de fenomene literare care se succed în timp, ca spre pildă, în perioada feudalismului dezvoltat, poezia curtenească de toate genurile și apoi cea antifeudală, burghezo-orășenească, sau în perioada biruinței depline și consolidării capitalismului, „Tinara Germanie“, poezia revoluționară, literatura epigonică etc. Dar ea se va orienta după deosebiri de conținut și formă atunci când este vorba de fenomene literare simultane. În perioada feudalismului târziu, de pildă, va trebui să tratăm separat, și totuși ținând mereu seama de legătura dialectică dintre ele, manifestările creației poetice feudale în declin și cele ale burgheziei orășenești în ascensiune. În perioada revoluției burgheze din 1848 va trebui să deosebim între poezia liberală, cea democratico-revoluționară și cea proletară. În fapt, aceste două forme de prezentare vor trebui de cele mai multe ori împlinite.

Iată criteriile de care trebuie neapărat ținut seama în tratarea istoriei literare dacă nu vrem să facem din istoria literaturii o searbada și idilică

desfășurare a unei evoluții lente și netulburate de nici o contradicție, ceea ce ar contrazice orice adevăr istoric. Vom vedea că această împărțire după criterii de clasă se confundă în liniile ei generale cu împărțirea fenomenelor literare după criterii artistice.

A doua problemă este dacă trebuie să urmărim rigid și schematic această periodizare legată de perioadele istorice fundamentale și de subîmpărțirile principale ale acestora. După părerea mea, nu rigiditatea schematică este lucrul principal. Principalul este ca epocile și perioadele literare să fie scoase în evidență astfel încît, cu toată libertatea — legitimă și necesară — a cercetătorului literar de a-și da contribuția personală în orînduirea materialului — să nu se estompeze legătura cauzală între succesiunea istorică a orînduirilor sociale și suprastructura acestora, între fenomenele literare și fenomenele de bază, economice, și celelalte fenomene suprastructurale, mai ales politice, care influențează adesea atît de puternic creația literară — ci, dimpotrivă, ca această legătură să fie limpede scoasă în relief.

Nu trebuie să ne ferim a introduce în expunerea istoriei literaturii noțiuni ca orînduire socială, luptă de clasă, stat, revoluție etc. sub cuvînt că vom evita astfel sociologismul. Faptul că literatura este o oglindire și totodată o parte a întregului proces istoric, nu trebuie ascuns sub fraze estetizante.

VII

Avînd astfel bine fixată schema generală a dezvoltării literaturii, indicînd prin terminologia științifică întrebuițată conținutul istoric și social al diverselor perioade, și stabilind astfel punctele de vedere generale din care trebuiesc tratate fenomenele literare, putem porni la cercetarea și analizarea propriu-zisă a acestora.

Cerînța științifică a determinării proceselor și fenomenelor literare din punct de vedere al conținutului de clasă și istoric, precum și al semnificației progresiste este rezolvată prin faptul că ele sînt plasate într-o anumită perioadă ca expresie a unui anumit moment al dezvoltării unor anumite clase în perioada respectivă. Dar problema formei poetice, a genurilor, a măiestriei artistice etc. — adică tocmai problemele în care constă specificul literar — necesită o tratare aparte și diferită de cercetarea istorică propriu-zisă care se referă, în primul rînd, la legătura suprastructurii literare cu baza.

De aceea, în expunerea istoriei literaturii înăuntrul perioadelor mari care indică mișcarea ei generală, elementele rezultate din analiza directă a fenomenelor suprastructurale, adică — în cazul nostru — a fenomenelor literare, sînt de o importanță decisivă.

Desigur, prima sarcină în cercetarea istoriei literaturii, mai ales cînd este vorba de reconsiderarea în spirit marxist și de stabilirea valorilor moștenirii culturale pe care ea ne-o poate transmite, este analiza istorică, analiză care, prin firea lucrurilor, este „sociologică” și politică, adică partinică. Nimeni nu se poate gîndi să excludă acest lucru din istoriografia literară, dacă vrea să evite capcanele pe care le întind, din toate părțile, obiectivismul, cosmopolitismul și idealismul.

Dar istoria literaturii nu poate fi cu adevărat științifică, dacă se menține exclusiv pe acest teren. În această privință articolul: „Să învingem rămânerea în urmă a științei literaturii“, apărut în „Pravda“ din 9 iunie 1953, ne dă foarte prețioase indicații și îndrumări. „Pravda“ spune: „Se pot constata încă rămășițe ale sociologismului vulgar care trece cu vederea peste specificul creației artistice. Unii critici și cercetători literari cred că și-au îndeplinit sarcina dacă au redat fugitiv ideea operei, și trec nepăsători pe lângă problemele tipicului, măestriei artistice, limbii, stilului, compoziției ș.a.m.d., deci pe lângă tot ceea ce constituie carnea și sîngele artei. Cercetătorii și criticii noștri literari trebuie să lichideze rămășițele sociologismului și ale disprețului pentru măestria artistică“. Este ușor de înțeles cît de binevenite sînt asemenea critici la noi, cel puțin în ceea ce privește istoria literaturii germane, unde s-o mărturisim, sociologismul este încă în floare. Faptul că sociologismul constituie o etapă inevitabilă și necesară tocmai din punct de vedere al trierii, grupării și înțelegerii juste a materialului literar, nu înseamnă că lichidarea predominării sociologice nu constituie o sarcină de imediată actualitate. Trebuie deci să urmăm și noi germaniștii, *și mai ales noi*, indicațiile ziarului „Pravda“ și să dăm o cît mai mare importanță problemelor teoretice de bază care sînt în legătură cu esența creației artistice, acelei desfășurări după legi proprii ale procesului literar, pe care rușii o numesc cu un termen pentru care nu avem încă un corespondent românesc „zaconomernost“ (Gesetzmässigkeit).

De aceea, odată ce — lucru absolut necesar — am schițat liniile generale ale dezvoltării literaturii pe baza dezvoltării bazei pe care aceasta o oglindește și o influențează neîncetat, nu mai putem să operăm doar cu „repetarea talmudică a unora și acelorași adevăruri sociale“ („Pravda“), adică să tot cîntăm monoton despre clasa feudală, burghezie, mică burghezie, proletariat etc., uitînd că în operele literare respective mai există și frumusețe artistică, adică măiestrie de stil, de limbă, compoziție, măiestrie în elaborarea tipicului etc.

Aceasta ne este cu atît mai puțin îngăduit cu cît literatura este și ea un mijloc de cunoaștere a adevărului și străduințele ei întru acest scop nu constau pur și simplu în dezvăluirea adevărului, ci tocmai în crearea unei forme artistice de nivel înalt prin care adevărul, sau partea de adevăr găsită, capătă o valabilitate mai generală și permanentă ce trece dincolo de determinațiunile concrete ale perioadei respective. Ulrich von Hutten, de pildă, n-a cîntat ideea libertății în sensul în care o concepem noi, cei de azi. El n-a exprimat decît tendințele antipapale și centraliste ale micii nobilimi de la începutul secolului al XVI-lea. Dar puterea temperamentului lui artistic și măestria lui au știut să dă a acestui sentiment de opoziție o expresie atît de generalizatoare încît nici azi, Hutten nu poate fi șters din rîndul marilor cîntăreți ai libertății și ai independenței naționale. A analiza specificul acestui temperament artistic și metodele de creație întrebuițate, este o sarcină tot atît de importantă a istoriei literare ca și analiza conținutului ideologic, ba devine, la un moment dat al expunerii, chiar sarcina predominantă.

Intr-un articol¹ A. G. Țeitlin examinează, în lumina articolului citat din „Pravda“, problema periodizării literaturii ruse din secolul al XIX-lea. Deși articolul lui Țeitlin conține unele teze discutabile, după cum ține să sublinieze însași redacția revistei, el pune în lumină și câteva criterii care-mi par juste și merită, în tot cazul, atenția cercetătorilor. Articolul pornește de la următoarea indicație a lui Lenin despre periodizarea luptei de eliberare a poporului rus în secolul al XIX-lea: „Mișcarea de eliberare din Rusia a trecut prin trei etape principale, corespunzătoare principalelor trei clase ale societății ruse și care și-au imprimat pecetea asupra acestei mișcări: 1. perioada nobiliară, aproximativ din 1825 pînă în 1861; 2. perioada raznocinților, sau perioada burghezo-democrată, aproximativ din 1861 pînă în 1895; 3. perioada proletară, dela 1895 pînă în prezent“²

Analizînd fenomenele *literare* în cadrul acestor perioade ale luptei de eliberare, Țeitlin ajunge să împartă literatura rusă din secolul al XX-lea în șapte perioade, dintre care patru pînă în deceniul al VI-lea (prima perioadă stabilită de Lenin) și trei corespunzînd celei de a doua perioade; perioada literaturii bazată pe apariția proletariatului ca clasă luptătoare este datată de la 1890 înainte. Nu este cazul să discutăm aici aceste împărțiri și datări ale lui Țeitlin. Dar punctul de vedere general de la care pornește, ne dă un ajutor prețios pentru a înțelege esența problemei în fața căreia stăm. „Periodizarea“, spune Țeitlin, „trebuie să se bazeze pe *procesul literar în masă*. Un rol deosebit trebuie să-l joace lupta curenților literare. Prin ele s-a elaborat o metodă anumită de redare a realității, o structură anumită a ideilor și a mijloacelor de stil prin care se exprimă aceste idei“. Și mai departe: „La baza periodizării istoriei literaturii ruse din secolul al XIX-lea trebuie să stea procesul luptei curenților literare care oglindesc, într-o formă originală, dezvoltarea mișcării de eliberare din Rusia... La baza fiecărei perioade trebuie să stea schimbările esențiale în viața istorică a poporului, cotiturile în dezvoltarea culturii lui naționale. În fiecare perioadă trebuie descoperită clar sarcina principală, pusă de viață în fața literaturii și îndeplinită de aceasta în diferite feluri“.

Socotesc cu totul justă părerea lui Țeitlin că nici periodizarea după criterii propriu-zis literare nu trebuie ruptă de procesul istoric de bază. De fapt, acest lucru nici n-ar fi cu putință decît dacă vrem să siluim cu orice preț realitatea pentru a o strînge în corsetul unor formule savant ticluite dinainte. În mod firesc, procesul istoric literar urmează procesul istoric al bazei și al suprastructurii ei politice în care baza își găsește principalul suport ideologic și material. Oricît de vădit ar fi caracterul relativ de sine statător al dezvoltării suprastructurilor ideologice, în cele din urmă răzbesc și biruiesc tot elementele ideologice corespunzătoare bazei. De aceea, periodizarea după criterii pur literare, dacă e făcută în mod cu adevărat științific, corespunde de la sine în linii generale cu desfășurarea procesului social privit în ansamblu. Un proces literar de masă, adică un *curent literar*, nu poate fi decît opera unor poeți și scriitori care, datorită întregului proces istoric și a asemănării poziției lor ideologice, au o mentalitate și o sensibilitate comună. Dar problema constă nu atît în a determina această corespondență cauzală între baza și suprastructură, ci în a analiza și scoate

¹ Izvestia Akad. Nauk SSSR „Otdelenie literatury i iazika, 1954, tom. XIII, fasc. 1.

² V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 240.

În relief în mod limpede și complet, tocmai *modul concret* cum se reflectă baza în suprastructură, adică de a analiza și scoate în relief în *mod concret* mijloacele de realizare ale formei artistice respective a conștiinței sociale, în acest caz cele ale literaturii.

Specificul unui proces literar de masă, al unui curent literar, nu consta în faptul că el își gasește expresia în poezii, drame, romane etc., ci în faptul că aceste poezii, drame, romane etc. au anumite caractere artistice comune care le deosebesc esențial de alte poezii, drame, romane etc., aparținând altui proces literar de masă, atît în ce privește conținutul ideologic cît și în ce privește forma artistică. Dacă concepem pur formal noțiunea de „proces literar de masă“, întreaga istorie a literaturii poate fi caracterizată ca atare, deoarece — de-a lungul întregii ei desfășurări — ea este manifestarea muncii unei mase mai mari sau mai mici de oameni care, pe baza separării muncii intelectuale de cea fizică, acționează în domeniul celei dintîi. Deci noțiunea „proces literar de masă“ nu poate fi concepută just decît în funcție de elementele concrete propriu-zis literare ce o diferențiază, nu în funcție de elementele generale care-i sînt comune ca fiind producție nematerială

VIII

Accentul pe care, cu drept cuvînt, articolul din „Pravda“ îl pune pe elaborarea elementului specific literar, nu trebuie însă să ducă la o sărire peste cal, în sensul de a se înlocui sociologismul vulgar cu un esteticism nu mai puțin vulgar. O lucrare de istorie literară poate vorbi, oare, în mod cu adevărat științific numai despre stilul sau despre lexicul unui scriitor, fără a se considera — sau, în cel mai bun caz, numai în treacăt — poziția lui ideologică, semnificația istorică, adică progresistă a operei lui, deci conținutul pe care-l exprimă opera? Cred că nu. Greutatea principală pe care o întîlnim în istoria literaturii constă în îmbinarea justă a celor doi factori care, abia împreună, constituie miezul unei opere literare: conținutul ideologic și forma artistică, factori ce se află în cea mai strînsă interdependență și legătură cauzală. Istoriografia literaturii germane este încă departe de a fi atins acest nivel, nu numai la noi, dar și în R. D. Germană, unde, abia de relativ scurtă vreme, se pun mai apăsător problemele de maestrie artistică, ba chiar și în U.R.S.S., după cum dovedesc, între altele, articolele, cu nota predominant sociologizantă, din „Marea Enciclopedie Sovietică“.

Trebuie totuși pornit pe acest drum. Periodizarea îmi pare cel mai sigur mijloc de a-l urma cu succes și metodic.

E necesar să arătăm în ce constă semnificația istorică și progresistă a unei opere literare, a unui curent literar, a unui scriitor?

Periodizarea istoriei literaturii după criterii rezultate din mișcarea bazei ne dă putință să facem acest lucru.

Este necesar să analizăm mijloacele de creație artistică, măiestria cu care acestea sînt întrebuințate, particularitățile de limbă, stil, compoziție, metodele de creație etc.?

Împărțirea după specificul literar, înăuntrul perioadelor istorice, ne dă putință să facem față și acestei sarcini.

De exemplu, în perioada biruinței și statornicirii capitalismului, deci — ceea ce privește Germania — între 1830 și 1870, desfășurarea întregului proces literar nu poate fi înțeleasă fără a o pune în legătură cu principalele fapte economice și politice survenite în acea perioadă, cum sînt: dezvoltarea accentuată a forțelor de producție sub impulsul capitalismului, uniunea vamală, afirmarea tot mai puternică a opoziției burgheze, apariția pe scenă a proletariatului, teza lui Marx și Engels despre transformarea revoluției burgheze germane în revoluția proletară, particularitățile revoluției burgheze din 1848, apoi alianța monstruoasă între burghezie și junkeri, unificarea Germaniei „de sus în jos“ (Fr. Mehring) ș.a. Dar perioadele literare respective, subîmpărțirile fenomenelor literare diferite, succesive sau simultane, vor fi determinate evident după criterii proprii esenței lor *literare*; ultimele manifestări ale romantismului, „Germania tînă“, literatura socialismului „adevărat“ sau „german“, poezia politică liberală, cea revoluționară, literatura epigonă a școlii müncheneze, încercările de realism critic de pe poziții filistine ale unui Gustav Freytag și altele asemenea vor fi perioadele, respectiv subcapitolele în care se împarte, potrivit și cu forțele de clasă ce acționează înăuntrul ei, această perioadă.

Dacă tratăm, de pildă, literatura din perioada feudalismului dezvoltat constatăm — în afară de unele fenomene tranzitorii — patru fenomene literare principale, numite în mod obișnuit: 1) epopeea populară sau eroică (rămîne încă de văzut căreia din aceste formule trebuie dată preferință); 2) epopeea curtenească; 3) lirica curtenească sau Minnesang-ul (se pune aceeași problemă terminologică ca la epopeea populară) și 4) primele manifestări literare ale burgheziei orășenești. Unii dintre acești termeni sînt acceptabili fără discuție ca, de pildă, acela de „epopee curtenească“. Termenul de „epopee populară“, cît și acela de „epopee eroică“ prezintă unele inconveniente. Nici unul din ei nu exprimă faptul că aceste opere erau destinate curților princiare și nobiliare, că e vorba de prelucrări a unor vechi epopei populare în spirit feudal-cavaleresc. Totuși termenul s-a înțepenit și nu văd de ce am căuta cu orice preț altul. Am putea spune — ceea ce ar fi un plus de exactitate — epopeea eroică populară, dar nici acest termen nu este complet satisfăcător, deoarece nu conține nimic din elementele falsificării feudale a vechiului conținut popular. Putem întrebuința deci, și termenul convențional. În această ordine de idei interesează doar principiul: periodizarea și împărțirea fenomenelor literare înăuntrul marilor perioade trebuie să urmeze aspectele specifice ale suprastructurii, iar terminologia poate, și trebuie chiar uneori, să mențină o serie de elemente ale terminologiei vechi, elaborate de știința literară burgheză.

Același lucru se poate spune despre toate perioadele din istoria literaturii germane. Problema este ca periodizarea și împărțirea fenomenelor literare înăuntrul perioadelor mari să se facă just din punctul de vedere îndoit al conținutului și al formei literare.

Pornind de la aceste considerații ne propunem a încerca în capitolele ce urmează o schițare a epocilor, perioadelor, fazelor și fenomenelor principale ale istoriei literaturii germane, ca îndreptar pentru tratarea acestei materii în manuale și cursuri.

Este vădit că nu poate fi vorba decât de o încercare, deoarece atât problema periodizării istoriei literaturii în general cât și aceea a periodizării istoriei literaturii germane în special, comportă încă multe discuții și cercetări pentru a putea fi soluționată într-adevăr satisfăcător, și nici nu poate fi opera unui singur cercetător.

О ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ НЕМЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Несмотря на то что марксистско-ленинское учение не оставляет ни малейшего сомнения в том, что всякая периодизация принципиально должна обосновываться пятью основными системами общественного устройства, в периодизации истории литературы все же отмечается явное отсутствие единства критериев периодизации, тенденция к эстетизму и беспринципному эклектизму.

Недопустимо, чтобы вполне объяснимое отрицательное отношение к социологическому подходу к истории литературы приводило к игнорированию классических принципов марксизма-ленинизма относительно периодизации или пренебрежению ими. Периодизация, с самого своего начала, должна и в истории литературы базироваться на пяти больших исторических эпохах (первобытно-общинный строй, рабовладельческий строй, феодализм, капитализм, социализм и коммунизм) и на их переходных эпохах (дофеодальный строй; докапиталистический строй, или феодальный абсолютизм, то есть переход от феодализма к капитализму; переход от капитализма к социализму). Самые важные исторические периоды внутри этих эпох должны служить и для периодизации истории литературы, различающей, например, первобытную родовую демократию и военную демократию или дофеодализм, расцвет феодализма и поздний феодализм. Что касается современной эпохи, то Сталин, Киров и Жданов указывают правильный путь разрешения этого вопроса. Так, принцип группировки и представления литературных явлений внутри этих эпох соответственно периодов, в тесной связи с эволюцией базы, является в периодизации первым критерием. Применение этого принципа позволяет рассматривать литературные явления как выражение их классовой базы и их исторической роли, как действенные факторы исторического процесса, а также с точки зрения их прогрессивного и гносеологического значения.

Не пренебрегая терминами «древняя», «новая» и «современная» литература, необходимо все же точно установить историческое содержание и длительность этих периодов, во избежание чисто хронологических, формальных и идеалистических критериев. В данном случае дело не в педантизме в вопросе классификации, а в правильном выявлении классового характера, обусловленного классовой борьбой и диалектической эволюцией всей литературы.

Внутри этих эпох соответственно основных периодов, определенных таким образом, следует произвести разделение согласно литературным критериям, которое в то же время, конечно, должно соответствовать

социальным критериям; все же литературные критерии должны находиться на первом плане. К вопросу художественного мастерства, языка, стиля, то есть всех тех элементов, которые взятые вместе определяют специфический характер беллетристики, не следует подходить поверхностно, так как он опосредствует понимание особой художественной формы, с помощью которой могут быть выражены различные чувства и идеи, в свою очередь обусловленные своей классовой принадлежностью. Конечно, недопустимо переходить от одной крайности к другой, не менее отталкивающей, от социологизма к эстетизму. Одновременное применение общеисторических критериев периодизации, способствующих уточнению литературного содержания и литературно-исторических критериев периодизации, анализу конкретного поэтического выражения этого содержания, позволяет избежать этих уклонов, давая возможность понять и представить литературное произведение в диалектическом его единстве в отношении содержания и формы.

В свете этих данных работа представляет опыт периодизации немецкой литературы, задуманный лишь как база для дискуссий. Удовлетворительную с научной точки зрения периодизацию можно создать лишь в итоге широких дискуссий и продолжительных исследований в той мере, в которой они доступны каждому историку литературы в отдельности.

REMARQUES FAITES SUR LA DIVISION EN PÉRIODES DE L'HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE ALLEMANDE

(RÉSUMÉ)

Bien que la doctrine marxiste-léniniste ne laisse aucun doute sur le fait que toute division en périodes doit, en principe, avoir pour point de départ les cinq organisations sociales fondamentales, on remarque, justement dans la division en périodes de l'histoire littéraire, le défaut évident d'une unité de critères de division en périodes, une tendance esthétisante et un éclectisme dépourvu de principes.

Il est inadmissible que la répulsion justifiée pour une histoire littéraire « sociologisante » porte à déconsidérer ou à négliger les principes classiques de division en périodes, du marxisme-léninisme. Dès ses débuts, la division en périodes doit être fondée, dans l'histoire de la littérature aussi bien qu'ailleurs, sur les cinq grandes époques historiques (communisme primitif, société esclavagiste, féodalisme, capitalisme, socialisme et communisme) sur les époques de transition entre les époques citées (préféodalisme, précapitalisme ou absolutisme féodal, c'est-à-dire la transition du féodalisme au capitalisme, puis, du capitalisme au socialisme). Dans le cadre de ces époques, les périodes historiques les plus importantes demeurent également valables pour la division en périodes de l'histoire de la littérature, par exemple : la différence entre la démocratie gentile primitive et la démocratie militaire ou entre le préféodalisme, le féodalisme d'apogée et le féodalisme tardif. En ce qui concerne l'époque moderne, Staline, Kirov et Jdanov indiquent le point de vue le plus juste. Ainsi, le principe, selon lequel les phénomènes littéraires se rattachant à ces époques — respectivement à ces périodes —,

doivent être groupés et présentés en étroit rapport avec l'évolution de la base, constitue le premier critérium de la division en périodes. L'application de ce principe permet de traiter les phénomènes littéraires, en tant qu'expressions de leur base de classe et de leurs fonctions historiques, comme des facteurs actifs dans le processus historique et au point de vue de leur valeur progressiste et gnoseologique.

Sans déconsidérer l'usage de certains termes comme littérature « ancienne », « nouvelle », « moderne », etc., il est cependant nécessaire d'établir clairement le contenu historique et l'étendue des périodes ainsi désignées, en évitant tout critérium purement chronologique, formaliste et idéaliste. Il va de soi qu'il ne s'agit pas là d'une pédanterie en matière de classification, mais de quelque chose de concret, c'est-à-dire de mettre en évidence, d'une manière adéquate le caractère de classe de toute la littérature, le fait qu'elle est conditionnée par la lutte de classe et par l'évolution dialectique.

Dans le cadre de chaque époque ou période fondamentale ainsi déterminée, il faut établir une division d'après des critères littéraires. Cette division correspond en même temps, tout naturellement, à la division établie d'après les critères d'ordre social. Cependant, ce sont les critères littéraires qui doivent l'emporter. La question de la maîtrise artistique, du thème, du style — c'est-à-dire de tous les éléments qui, réunis, déterminent le caractère spécifique des belles-lettres en tant que domaine littéraire — doit être traitée d'une manière approfondie, car cela facilite la compréhension de la forme artistique particulière à l'aide de laquelle sont exprimés différents sentiments et idées, déterminés à leur tour, tout naturellement, par leur appartenance de classe. Il n'est pas admissible de passer de cette extrême qu'est la conception « sociologisante » à cette autre extrême, tout aussi détestable que la première, la conception purement « esthétisante ». L'application simultanée des critères de division en périodes générales historiques, contribuant à préciser le contenu de la littérature, et des critères de division en périodes littéraires-historiques, facilitant l'analyse de l'expression poétique concrète du contenu littéraire, permet d'éviter les déviations « sociologisantes » ou « esthétisantes » et aide à comprendre et à présenter l'œuvre littéraire dans l'unité dialectique de son contenu et de sa forme.

Partant de ces principes, l'ouvrage présente une esquisse de division en périodes de la littérature allemande qui, selon la conception de l'auteur, peut servir de point de départ à des discussions. Une division en périodes, satisfaisante au point de vue scientifique, ne peut être que le résultat de discussions sur un plan plus vaste et de longues recherches, dans la mesure où elles sont possibles à chaque historien littéraire en particulier.

LUPTA POPORULUI FRANCEZ PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

DE

ACAD. MIHAI RALEA

În ultimele șase luni s-au petrecut în viața politică a Franței o serie de evenimente semnificative, care nu pot scăpa atenției istoricului sau observatorului politic. Răsturnarea guvernului Laniel-Bidault, angajat integral în ratificarea proiectului armatei europene, semnarea armistițiului cu Indochina, respingerea prin votul Adunării Naționale a proiectului armatei europene; iar de atunci încoace, frământarea grandioasă a opiniei publice franceze în legătură cu ratificarea acordurilor de la Londra arată o trezire impetuoasă a conștiinței naționale franceze. Acordurile de la Londra au încercat să camufleze sub o formă slab deghizată vechile proiecte ale renașterii militarismului nazist și ale refacerii Wehrmachtului. Se întreprinde o întreagă operă de mistificare a opiniei maselor prin care se încearcă a se arăta că ratificarea nu exclude înțelegerea cu Uniunea Sovietică pentru o politică de securitate colectivă, de unificare pașnică a Germaniei, ca, dacă ratificarea n-ar avea loc, S.U.A. ar înarma direct Germania și că nici un control n-ar mai fi posibil. Toate aceste argumente sofistice trebuie demascate. În fond, dacă ratificarea s-ar realiza, Franța, după cum a afirmat generalul de Gaulle, pierzându-și armata națională și-ar pierde implicit și suveranitatea națională. În adevăr, dintre marile puteri (Anglia se menține de o parte), se cere numai Franței să renunțe, nu la o parte, ci cu timpul la întreaga ei independență națională. Puține țări, în tot trecutul lor, au dovedit o conștiință națională mai trează, mai conștientă decît Franța. În istoria ei, Franța a avut multe momente dezastruoase, cînd solul ei a fost invadat după înfrîngeri militare, cînd poporul împărțit temporar de tendințe opuse, risca să-și piardă independența națională. După un efort suprem însă, ea a știut să-și rezolve dificultățile și să-și salveze ființa proprie „prenant vigueur de son propre dommage“, după cum scria poetul Ronsard încă în secolul al XVI-lea. Ajutată de împrejurări istorice, Franța și-a creat o concepție de viață a întregului popor, în care ideea națională îmbinată cu ideea de civilizație și umanitate, formează crezul celei mai mari părți a cetățenilor ei. În numeroasele momente grave prin care a trecut istoria acestui popor, s-a evidențiat în mod clar și consecvent aceeași trasătură caracteristică: în permanență, clasa stăpînitore, situată de partea dușmanului extern, a încercat să trădeze independența țării și întotdeauna masele poporului.

lui, neînduplecate în voința lor de a păstra suveranitatea națională, au învins. De la Jeanne d'Arc, pînă la apărătorii revoluției burgheze, de la Valmy și pînă la apărătorii din „maquis”-uri contra lui Pétain, poporul francez a știut să opună sentimentul național, tentativelor de trădare ale clasei conducătoare. Discursurile din ultimele ședințe ale parlamentului francez, în care aproape toate partidele au luat o atitudine clar patriotică în fața proiectelor de „comunitate europeană”, efervescența de mult neîntîlnită în care se găsește opinia publică a întregii țări, manifestată în sute de mitinguri, adunări și petiții, la care participă mari instituții de cultură ca Sorbona, consiliile comunale, parlamentarii, militarii activi alături de muncitorime — demonstrează clar faptul că voința națională, conștiința patriotică sînt încă treze în sinul poporului francez. La puține popoare încercările de a le sili să renunțe la istoria și destinul lor propriu se vor izbi și în viitor de o rezistență mai îndrîjită, de o hotărîre mai tenace. Aceste particularități de psihologie națională ar trebui să pună pe gînduri pe toți acei care încearcă azi să frustreze acest popor conștient de viața sa proprie. Să analizăm mai de aproape caracteristicile ideii naționale franceze și diferitele împrejurări istorice în care ea s-a realizat prin luptă dîră.

Înainte de toate, popoarele Europei occidentale, Franța intră în istoria modernă ca un stat național puternic unificat. Încă din epoca lui Ludovic al XI-lea și apoi a lui Richelieu, puterea centrală lichidează fracționismul feudal al puterilor locale și constituie organizația de stat națională, care poate rezolva problema războaielor religioase. Sentimentul unității naționale, mai întîi instinctiv, apoi conștient, domină în masele populare încă din secolul al XIII-lea. Înfrîngerile, ocupațiile străine temporare nu numai că nu slăbesc acest sentiment, dar îi adaugă în permanență o nouă vigoare.

Bineînțeles, această unitate s-a realizat încet și cu multă greutate. Cu drept cuvînt Engels deosebea în Franța primelor secole din evul mediu două naționalități, fiecare cu limba și cultura sa: naționalitatea din sud (provensală) și cea de nord. Expresia lingvistică a acestor țări era, după cum se știe „la langue d'oc” și „la langue d'oïl”. După ce galii au fost absorbiți de civilizația romană într-un conglomerat nou, același lucru s-a întîmplat și cu germanii. Aceștia părăseau dialectele lor tribale și adoptau dialectele franceze ale latinei populare galo-romane. În locul modului de viață tribal al popoarelor germanice, se forma peste tot o orînduire nouă, feudală¹. Constituind un progres față de orînduirea anterioară, sclavagistă, feudalismul diviza noua națiune în curs de formare într-o serie de ducate, comitate, baronate etc., care aspirau fiecare la o independență și autonomie anarhică, înțelegînd să rămînă stăpîni absolute ale fiefului lor. Dar, pe lîngă descentralizarea locală a economiei și puterii, lumea feudală se caracteriza printr-un principiu ierarhic, în virtutea căruia fiecare nobil era vasalul ori stăpînul oricărui alt nobil; cu toții, însă, acceptau a fi vasalii regelui Franței.

„Toată jumătatea de nord a Franței (exceptînd Bretania) era teritoriul naționalității franceze de nord, și pe această bază s-a format o

¹ F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*, p. 147 și urm.

oarecare unitate de stat, destul de slabă. Regele Franței n-a fost la început decît suveranul acestui teritoriu. E de la sine înțeles ca, în timpul perioadei fărîmîțării feudale, unitatea politică a acestui teritoriu avea adesea un caracter iluzoriu. Dar oricît de mari ar fi fost certurile care sfișiau clasa feudală, și oricît ar fi fost de independenți anumiți vasali față de rege, legatura între feudali n-a putut totuși să fie rupta niciodată... Structura statului feudal se dezvoltă pornind de la structura economiei feudale, a cărei trăsătură fundamentală (în interiorul clasei feudalilor) era supunerea în proprietate vasală, contra unui serviciu personal și a anumitor contribuții materiale. Nu numai regele, dar chiar întreaga clasă feudală era interesată să păstreze anumite legături, cît de slabe. Aceste legături asigurau o anumită coeziune, indispensabilă pentru a ține în frâu țărănimea exploatată. În afară de aceasta, „regele era virful întregii organizații feudale, șeful suprem, de care vasalii nu se puteau lipsi și împotriva căruia se răsculau necontenți”. Singură autoritatea regală putea apăra pe vasali unii împotriva altora și împotriva inamicului extern. Pentru aceasta, oricît de puternici și independenți ar fi fost marii vasali ai regelui Franței, această independență n-a ajuns niciodată să dezmembreze complet statul în părți separate.

Mai tirziu, pe măsură ce orașele creșteau și cu ajutorul lor, regele Franței nu numai că și-a mărit treptat domeniul, dar și-a întins și autoritatea mai întii asupra jumătății de nord și apoi asupra jumătății de sud¹.

Astfel, cu timpul, creșterea domeniului regal a ajutat la începăturile formării conștiinței naționale franceze. Dezmembrarea imperiului carolingian sfărîmase însă o organizație șubredă, în mai multe părți componente centrifuge. Unitatea statului regal a trebuit să soluționeze deocamdată două mari probleme: unificarea nordului cu sudul și alipirea ducatului Bourgoigne la statul monarhic.

Despărțirea dintre nord și sud a fost mai întii favorizată de o deosebire lingvistică de dialecte. Apoi o problemă de geografie: între nord și sud se interpune masivul central muntos al Auvergnei, care desparte cele două provincii. Mai trebuie avută în vedere și o piedică comercială și economică: sudul întreținea relații de afaceri cu Mediterana occidentală, cu Italia și chiar cu Levantul. Comerțul cu orientul a ajutat la creșterea meșteșugăriei (artisanat) și la formarea mult mai timpurie a unei burghezii orășenești. Dușmănia, lupta deschisă între nobili și burghezi, începe mai înainte decît în nord și decît în alte țări, deși are un caracter ceva mai benign. „Mulți nobili trăiau în orașe și se ocupau cu comerțul. Datorită acestor condiții, majoritatea orașelor din sud s-au eliberat repede de influența marilor feudali, și aceasta, fără intervenția puterii regale. În decursul secolului al XII-lea s-au format aproape pretutindeni așa numitele „consulate”. În orașe, autoritatea s-a concentrat în miinile consulilor, paralel cu aceștia existînd și „marile consilii”. Astfel, orașele erau protejate împotriva marilor seniori”².

¹ A. Liublinskaja, Nașterea și dezvoltarea naționalității franceze, în „Voprosi istorii”, nr. 9, 1953, p. 81—82. Cf. Engels Războiul țărănesc german, *passim*.

² A. Liublinskaja, *op. cit.*, p. 84.

Concomitent cu dezvoltarea vieții economice și politice a apărut și un deosebit avânt cultural. Universitățile din Toulouse și Montpellier sînt dintre cele mai vechi din Europa¹.

„Naționalitatea proversală — scria Engels — a reînviat în plin ev mediu flacăra elenismului antic“. Ea este prima care a elaborat o limbă literară și a creat în aceasta limbă o gândire așa de frumoasă, încît a servit drept model tuturor popoarelor din Europa occidentală... Consecința acestui nivel ridicat de dezvoltare a fost erezia așa numită a „albigensilor“, care s-a răspindit în comitatul Toulouse. Aceasta exprima protestul orașelor împotriva feudalității. Nu numai orașenii, dar și o parte a nobilimii și a clerului inferior s-au numărat printre albigensi. Faptul că mica nobilime s-a raliat luptei orașenilor împotriva clerului se explică prin dependența lor de orașe și prin comunitatea lor de interese în aceasta luptă... Marea amploare a opoziției față de feudalismul clerical ne arată cît era de înaintată pentru epoca sa regiunea Toulouse, prima care a început pe o scară atît de vastă lupta împotriva catolicismului“².

Dar superioritatea economică și politică a sudului începe să fie ruinată de concurența în Mediterana, pe de o parte a republicilor italiene, pe de altă a orașelor spaniole din Aragon și Catalonia.

Orașele sudului n-au putut să-și mențină importanța nici înăuntrul țării, deoarece n-aveau legături cu ținuturile muntoase unde stăpînea nobilimea. În secolul al XII-lea, Provența a devenit moștenitoare a Planta-genetilor. După războaiele albigense, sudul s-a găsit între influența Franței și Angliei. Astfel, n-a fost prea greu ca în secolul al XV-lea sudul să fie cucerit de către nord. Nobilimea feudală a trecut repede de partea englezilor, și de aceea a fost ușor ca naționalitatea provensală „să fie remorcată ca o masă inertă de către francezii de nord“, după expresia lui Engels.

Pentru ca Franța regală să se întregască într-o unitate de stat, mai trebuia rezolvată chestiunea Bourgognei. Cu drept cuvînt scrie A. Liublinkaia: „a treia împrejurare (pe lîngă unificarea nordului cu sudul și lupta contra Angliei, de care vom vorbi mai departe — M.R.) care a îngreuiat dezvoltarea naționalității franceze, și ulterior și procesul de formare a națiunii franceze, a fost lupta pentru teritoriile burgunde“³. Deși în cazul acestei provincii nu exista dificultatea vorbirii unei alte limbi, diferitele acte successorale lăsară această provincie în afara „domeniului regal“ din Ile-de-France. În timpul războiului de o sută de ani, din cauza alianței lor cu Anglia, ducii Bourgognei au păstrat o atitudine independentă. Apoi încheind cu Franța un tratat care consfințea pacea de la Arras, această pro-

¹ Vezi K. Marx, Aus dem literarischen Nachlass, vol. III. Într-un articol din 2 septembrie. 1848 contra lui Arnold Ruge, K. Marx scria despre civilizația provensală a sudului Franței: «Ea are înaintea tuturor țărilor Europei o limbă literară foarte mată. Ea era în fruntea dezvoltării culturale europene. Artă poeziei ei servea drept model englezilor și germanilor. În ceea ce privește cavalerismul medieval, ea se lua la întrecere cu castilanii, francezii din nord și englezii. În industrie și comerț nu era în urma italienilor. Ca și Polonia însă, ea a fost mai întîi împărțită între Anglia și Franța, apoi aservită Franței de nord... Secole de-a rîndul au luptat provensalii contra stăpînitorilor. Evoluția istoriei (către formarea națiunii franceze—M.R.) a fost însă nefîndurătoare. După trei sute de ani, frumoasa lor limbă a devenit un «patois», iar ei au devenit francezi».

² A. Liublinkaia, op. cit. p. 84.

³ Ibidem, p. 87.

vincie a profitat spre a se întinde către răsărit. Sub Carol Temerarul, ea anexează Lorena și alte provincii, întinzându-se în nord pînă la Dieppe, pe malul Mării Minecii, și încercînd să creeze un regat autonom, care, afara de ținuturile din bazinul Saône, cuprindea Franche-Comté, Picardia, Artois, Flandra și Lorena. După moartea lui Carol Temerarul, Picardia și ducatul Bourgogne a revenit Franței. În ce privește restul, Artois și Franche-Comté datorită „succesiunii Bourgognei” au intrat în imperiul habsburgic sub Carol Quintul. Sub Ludovic al XI-lea, procesul de unificare cu regatul Franței s-a terminat, rămînînd în afara domeniului regal central doar Bretania, Savoia, Flandra meridională, Lorena și Roussillon, iar Bretania urmînd să se unească cu Franța abia în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Astfel, domeniul regal — care nu era, cum cred unii istorici, vechiul regat de origine carolingiană, ci întinderea teritorială a familiei Capetienilor — a devenit cadrul unității franceze. „Puterea regelui asupra Franței i-a venit nu din titlul său de rege, ci din domeniul său de prinț feudal”¹. În această privință, întinderea domeniului regal prin moșteniri și războaie a avut totuși pentru vremea aceea, cum observă K. Marx, un caracter progresist, deoarece a ajutat la unificarea statului și la crearea unității franceze.

„Cum au devenit regi adevărați regii Franței, care nu erau regi decît cu numele, aceasta e o istorie lungă, plină de lupte meschine, de trădări și de intrigi. Dar ea e totuși istoria nașterii unei națiuni”².

Aceasta nu înseamnă — cum încearcă să demonstreze școala „regalistă” a „naționalismului integral” francez — că Franța e opera regilor săi. Domeniul regal s-a întins fiindcă a găsit condiții favorabile atît teritoriale, cît și lingvistice și economice. Intregul popor francez a voit și a impins la această unitate. Factorii, obiectivi și cei subiectivi, ai dorinței către unificare a întregului popor francez au condiționat opera realizării unui larg domeniu regal, care constituia pentru acel timp singura formă de concentrare a provinciilor franceze într-o singura unitate. „Adevărul ar fi să spunem nu că regii au făcut Franța, ci că Franța s-a făcut prin intermediul regilor și că istoria acestei țări poate purta ca motto: *Gesta Franciae per regis*. Chestiunea duce la o altă, așa de des dezbătută, de a cerceta dacă statul a făcut națiunea sau națiunea a făcut statul, la care trebuie răspuns că aici statul a făcut națiunea, dar numai pentru ca a știut să înțeleagă voința națiunii și să devină instrumentul ei...

...În plus, e sugestiv de observat că toți conducătorii Franței, inclusiv cei mai autocrați, mai ales cei mai autocrați, au ținut să se prezinte ca reprezentanți ai voinței naționale, cum se socoteau în fond ei înșiși, că puterea lor nu era reală, decît în măsura în care posedă acest caracter: Ludovic al XIV-lea voia în „Memoriile” sale ca „în persoana prințului să rezide națiunea întreagă”; Napoleon declară membrilor corpului legislativ, pentru a justifica autocratismul său, că el singur «reprezintă națiunea»³.

¹ Ch. Seignobos, *Histoire sincère de la nation française*, p. 123.

² K. Marx și F. Engels, *Scrisori alese* citat de Liublinskaia, op. cit., p. 82.

³ Julien Benda, *Esquisse d'une histoire des Français dans leur volonté d'être une nation*, p. 22—23.

Elementele componente ale națiunii, indicate în definiția clasică a lui Stalin: comunitatea de limbă, de teritoriu, de viață economică și de fac-tura psihică sint ilustrate pregnant de istoria Franței. Ele n-au fost „date” ci s-au format cu încetul, neajungînd la forma lor actuală decît în momen-tul triumfului capitalismului. „Bine înțeles că elementele națiunii — limba, teritoriul, comunitatea culturală, etc. — nu au căzut din cer, ci s-au creat treptat încă în perioada precapitalistă. Aceste elemente se găseau însă în stare embrionară și în cel mai bun caz reprezentau doar ceva potențial, adică posibilitatea formării națiunii în viitor în anumite condiții favorabile”¹.

În volumul al doilea al „Istoriei Franței”, istoricul Michelet a de-scris în culori mișcătoare „tabloul Franței”, peisajul ei geografic, indicînd particularitățile fiecărei regiuni, completîndu-se unele pe altele și formînd un tot organic unitar, ceea ce el numește „l'élément liant de la France”².

Fără îndoială că așezarea peisajului francez, apărat la nord, vest și sud de trei mări, la vest și est de două linii de munți, cu o singură des-chizătură la nord-est — pe unde vor veni toate invaziile germane — va-rietatea climatelor și a terenurilor de cultură, a așezării drumurilor tra-sate încă de gali și de romani și care converg către centru, toate acestea au contribuit într-o măsură oarecare la formarea unității poporului francez. „Poziția ocupată de Franța, la extremitatea occidentală a continentului european, în fața Atlanticului și Mîncii, face din ea una din țările cele mai dotate și mai armonios așezate din Europa. În contact intim cu Europa continentală — în timp ce Spania, aparent mai bine situată pentru a fi fațada occidentală a vechii lumi comunică greu cu ea — Franța se des-chide larg către țările de peste ocean... De cînd există comerțul, Franța a fost străbătută de caravane de negustori; de-a lungul coastei mediterane trecea drumul arămii din Spania în Italia; de la coasta normandă în Pro-vența trecea calea cositorului din Cornouailles englez pentru a fi aliați arămii în atelierile de bronz ale orașelor mediteraneene... Istoria ne amintește că drumurile naturale care asigură Franței contactul cu celelalte țări din Eu-ropa au fost reluate mereu de invazii. Pe acolo, din secol în secol s-au adăugat aporturile care amestecate în topitoarea franceză au dat naștere națiunii noastre, hotărîte de azi înainte să-și apere patrimoniul său, apă-rînd porțile de intrare pe teritoriul său”³.

¹ I. Stalin, Opere, vol. 11, Ed. PMR. p. 369-370

² J. Michelet, Histoire de France, vol. II, p. 75-76, în «Tableau de la France»: «Varietatea infinită a lumii feudale, multiplicitatea obiectelor prin care aceasta obosește la început vedere și atenția nu constituie mai puțin revîlția Franței. Pentru prima oară ea se înfățișează în forma sa geografică. Cînd vîntul risipește această zădarnică și uniformă ne-gură, cu care imperiul german acoperise și întunecase totul, țara apare în diversitatea ei locală, desenată prin munții săi, prin rîurile sale. Împărțirile politice corespund împărțirilor geo-grafice. Departe de a constata — cum s-a spus — confuzie și haos, găsim ordine și o regularitate în-vitabilă și fatală. Lucru ciudat: cele optzeci și șase de departamente ale noastre corespund celor optzeci și șase districte ale capitularilor din care au ieșit majoritatea suveran-ităților feudale și Revoluția care a dat ultima lovitură feudalismului, n-a făcut decît să le imite. Adevăratul punct de plecare al istoriei noastre trebuie să fie o diviziune politică a Franței formată după împărțirea sa fizică și naturală. Istoria e mai întâi geografie...»

³ Pierre George, Géographie économique et sociale de la France. Ed. Hier et aujourd'hui, 1949. p. 13—14.

Teritoriul a fost, așadar, prin condițiile favorabile pe care le ofera, primul factor de unificare într-o națiune a tuturor francezilor.

Pentru francezi, teritoriul național a ajuns o entitate abstractă a justiției și națiunii însăși. Un scriitor contemporan scrie: „Frontierele naționale sînt în mod real frontierele Franței. Ele nu pot fi violate fără nedreptate... În adevăr, sentimentul frontierelor naturale e mult prea puternic în orice francez. Teritoriul Franței e el singur o justiție, fiindcă constituie o armonie”¹.

Dar, după cum a arătat Stalin, aceasta nu e suficient. Pe același teritoriu s-au perindat în Franța diferite forme de stat, același teritoriu cu munții și mările sale — frontiere de apărare — au existat și pe vremea galilor și totuși aceștia n-au putut forma o unitate națională, păstrînd pînă la urmă forma tribală: „Numai prezența tuturor trăsăturilor caracteristice, luate împreună, formează națiunea”².

De aceea, la contribuția teritoriului trebuie să adăugăm și influența unei *limbi comune*. Am văzut cum, datorită unei serii de împrejurări economice și sociale, sudul (Provența) e cucerit cu încetul de regalitatea din ținuturile nordice. În același timp, dialectele locale, „le limousin” și celelalte, încep să piardă din importanța lor și să devină, față de limba franceză oficială, dialecte provinciale care au durat multă vreme sub această formă și într-o anumită măsură se mai mențin și astăzi.

Limba franceză a întregului stat s-a dezvoltat pe baza dialectului din Ile-de-France, numit la început „le francien”, concomitent cu importanța crescîndă a Parisului ca centrul din nord al națiunii. Încă din secolul al XII-lea dialectul central apare și în domeniul limbii literare. Dacă la sfîrșitul secolului al XII-lea, unul dintre participanții la cruciada a patra, Robert de Clary, mai scrie o cronică în dialect picard, apoi mareșalul din Champagne, Villehardouin, la începutul secolului al XIII-lea își scrie cronicile sale în limba unificată a nordului. Putem cita printre altele, afara de cronicile lui Villehardouin și Chanson de Roland și Chrestien de Troyes³.

În secolul al XIII-lea asistăm la o extensiune a dialectului nordic, devenit limbă oficială: popularitatea versiunii franceze a colecției intitulate „Grandes chroniques de France” întocmită la Saint-Denis în 1274 este o dovadă în acest sens. „În secolul al XIV-lea, în literatura și documentele oficiale din nordul Franței predomină fără îndoială dialectul centrului. Prin intermediul funcționarilor regelui, el începe să pătrundă și în sud”⁴.

Războiul de o sută de ani a constituit, desigur, o piedică în dezvoltarea comunității de limbă între nord și sud. Însă în nord, în acea epocă, războiul cu Anglia n-a putut opri fixarea limbii franceze. Limba Jeannei d'Arc, de exemplu, originară dintr-o provincie de graniță, Lorena, era înțeleasă de toți soldații armatei franceze, proveniți din toate regiunile. Limba franceză devenise, cum se zice, o limbă vehiculară.

Care sînt elementele sociale ale unificării diferitelor dialecte într-o singură limbă literară, destinată a deveni în curînd oficială și predată în

¹ E. Berl, Discours aux Français, p. 136.

² I. V. Stalin, Marxismul și problema națională. Ed. P.M.R., 1952, p. 24.

³ Vezi Marcel Cohen, Histoire d'une langue: Le français, p. 132—34.

⁴ A. Liublinskaja, op. cit. p. 94.

scoli, pe deasupra diversității limbajurilor locale — se întreabă lingvistul francez Marcel Cohen? El deosebește trei factori importanți: regalitatea, biserica, burghezia. „Regele Franței este suveranul tuturor marilor seniori. El împarte dreptatea între ei; deliberând cu ei, el poate să dea ordonanțe și să ia măsuri financiare pe întreg regatul. El este șeful militar, atunci când e vorba de expediții în afara. El singur are puterea consacrată printr-un act religios, oncțiunea sacralui.

Biserica e o putere care deborda cu mult cadrul regalității. Dar înăuntrul ei are o grupare legată de rege. Ea sprijină măsurile generale ale regalității după cum aceasta protejează pe membrii clerului. Sărbătorile religioase și marile pelerinaje de la sfârșitul secolului al XI-lea, cruciadele, au fost cauze de unificare, suscitând și întreținute de biserică. Orașele, după perioada dezastruoasă a începutului evului mediu, au luat dezvoltare. Burghezia scapă în această epocă de organizație proprie feudală; ea e adeseori legată de acțiunea regalității, chiar în afară de domeniul propriu al regelui, unde se găsesc orașe populate care iau o importanță particulară, ca sediu al administrației regale”¹.

Rolul indirect al acestor factori trebuie relevat. E necesar însă de făcut o serie de rezerve în ce privește acțiunea regalității cit și a bisericii în unificarea limbii franceze. În ce privește regii, concursul lor direct se rezumă la ordonanța de la Villers-Cotterêts, emisă abia în secolul al XVI-lea și care cerea întrebuițarea limbii franceze în actele judiciare, precum și ordonanța din 1629 relativ la prescripțiile tribunalelor ecleziastice. Unificarea a fost foarte puțin ajutată de intervenția regilor, prin indiferența lor față de propagarea limbii franceze unitare în provincie. Cu excepția lui Colbert, nici un administrator n-a înțeles rolul și importanța limbii în unitatea morală a unui popor².

Același lucru trebuie menționat în ce privește rolul bisericii. Istoricul limbii franceze, F. Brunot scrie: „Biserica nu înțelege să grăbească întrebuițarea limbii franceze riscând interesele credinței. Biserica întrebuițează latina și dialectele.

Învățămîntul limbii franceze în locul latinei a fost combătut în vechiul regim nu numai de iezuiți, dar și de universitățile care se găseau în mâinile clerului”³.

Mai târziu, unificarea limbii franceze într-un tot se datorește operațiilor literare, în special scriitorilor din secolul al XVI-lea. În sfârșit, revoluția burgheză din 1789 a încununat această evoluție prin lupta contra dialectelor provinciale și pentru introducerea limbii franceze obligatorie pentru toate regiunile.

În ce privește *comunitatea economică*, Franța este una din țările în care lichidarea feudalismului și formarea burgheziei apar destul de timpuriu. Încă din secolul al XIV-lea dezvoltarea producției meșteșugărești (artisanat), a corporațiilor de meșteșugari și a diviziunii muncii prin specializare mereu crescîndă, provoacă schimburi susținute între diferitele regiuni ale regatului. Circulația bunurilor se mărește considerabil încă din

¹ Vezi Marcel Cohen, op. cit., p. 84—85.

² F. Brunot, *Historie de la langue française*, t. V., cap. XII; J. Benda, op. cit., p. 98

³ F. Brunot, op. cit., t. V, p. 42, 65, citat de J. Benda, op. cit., p. 98—99.

secolul al XIII-lea, iar bîlciurile și piețele locale tind să se concentreze într-o piață unică, Paris sau Lyon.

Războiul de o sută de ani, bineînțeles, împiedică o bucată de vreme această evoluție, unificarea menținându-se abia în partea de nord. Contopirea economică între nord și sud se realizează abia în secolul al XVII-lea, și începutul secolului al XVIII-lea, adică în epoca de apariție a capitalismului. În secolul al XV-lea relațiile de schimb între nord și sud erau încă destul de slabe.

În nord, condițiile unei comunități economice sînt create de transporturile pe apă și în special în bazinul Senei și al Loirei. Orașele apar și cresc pe riurile principale: Sena, Marna, Oise, Somme, în special Paris pe Sena și Orléans pe Loire. La Paris, încă din secolul al XII-lea apare „Hansa negustorilor pe apă”. În 1210, după cucerirea Normandiei, negustorii pe apă din Paris și Rouen încheie un contract privitor la comerțul pe Sena. Negustorii de pe Yonne și Saône în Bourgogne vin să se unească la acest contract. În Champagne, bîlciurile devin celebre: ele sînt vizitate de negustori francezi din diferite părți, dar și de negustori germani, italieni etc. Negustorii din toate orașele Franței vin la bîlciul numit *lendet* la Saint-Denis, lingă Paris.

În felul acesta, există în secolul al XIV-lea legături economice, schimburi de materii prime necesare meșteșugurilor, cît și de diferite materii agricole. O anumită specializare pe provincii se afirmă: Normandia pentru minereul de fier, sarea, vitele și stofele; vinurile și țesăturile fine în Champagne și Bourgogne; articole manufacturate, la Paris. Regiunile încep să depindă unele de altele. Politica economică a lui Ludovic al XI-lea ajută această largire a comerțului. Bîlciurile se întind și către sud, de pildă la Lyon. Metalurgia și lucrarea metalelor se extinde apreciabil; sericicultura și producția mătăsii, la fel. Importanța Lyonului, ca piață intermediară între nord și sud, crește considerabil. Ludovic al XI-lea acordă pieței acestui oraș importante privilegii. În orice caz, în secolul al XIV-lea aici se face marele comerț cu stofe venite din Normandia, Toulon, Berry, Languedoc, Brest, Beaujolais, Rouennais, cu blănuri lucrate în Auvergne și Limousin, cu coloranți din Beaujolais, Lyonnais, Genaudan, în fine cu articolele fabricate în Paris. Astfel, comerțul din Lyon joacă un rol esențial în unificarea economică a Franței, în special în schimburile între nord și sud. O rețea de drumuri pe uscat și apă crează relații în această epocă între Rouen și Marsilia, ca și între alte orașe mediteraneene, prin Sena, Saône și Rhone. Bayonne, Bordeaux, La Rochelle, Nantes întrețin un comerț susținut cu Marea Britanie. În 1463, Ludovic al XI-lea acordă acestor porturi o libertate comercială deplină. Din secolul al XVII-lea aceste porturi leagă schimburi economice cu Parisul. Coasta Atlanticului ia avînt ca și coasta Mediteranei în ce privește comerțul de export. Unificarea economică între nord și partea de apus a sudului nu se desăvîrșește însă dîcît în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Ea întîrzie față de unificare și cucerirea politică a sudului. Dar tocmai această cucerire în urma dezvoltării regimului capitalist dă naștere unei comunități economice care se realizează pe întreaga Franță.

Evoluția raporturilor agrare oferă iarăși o serie de posibilități în această direcție. Încă de la începutul istoriei sale, pe urma treptat, de-a lungul secolelor, o bună parte din jobagii legați de pămînt (*attachés à la*

glêbe) se eliberează. Spre deosebire de alte țări, în Franța au existat totdeauna țărani liberi (frâncs), descendenți ai vechilor coloni romani, care aveau dreptul de a părăsi domeniul seniorial, de a-și lua soție de undeva și de a-și transmite succesoral averea lor urmașilor¹. Astfel, o parte din populația rurală era posesoare a pământului patriei și solidarizată cu teritoriul, producția și schimburile agrare. De aceea ridicările în masă de armate populare în cazuri de invazie — cum a fost la apelul lui Ludovic cel Gros contra coaliției împăratului Henric al V-lea și a regelui Angliei — au avut un caracter masiv. În afară de aceasta, nobilii pecați în cruciade își vindeau o parte din pământuri, care intrau astfel în posesia țăranilor. În timpul razboiului de o sută de ani, apărarea țării contra englezilor a avut un mare răsunet în masele posesoare de pământ. În fine, destrămarea treptată a regimului feudal a trecut iarăși, din nevoia de bani a economiei feudale deficitare, o altă parte de pământ în mâinile țăranilor².

Numeroase revolte țărănești (jacqueries), în decursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, au impus revoluții burgheze din 1789 să lichideze definitiv drepturile senioriale. Decretul convențiunii din 17 iulie 1793 asupra vinderii bunurilor naționale a dat o formă juridică definitivă acestui lung proces³. „Astfel a fost necesar exodul în masă al privilegiaților pentru ca să se producă marea adjudecare a solului Franței către majoritatea francezilor, și urmarea sa firească asupra dezvoltării sentimentului patriotic: e vorba de acea vânzare a bunurilor naționale, cea mai mare translație de pământuri (într-o societate burgheză — *M.R.*), operată în timpurile moderne și care a făcut ca mii de burghezi și țărani să simtă — și au dovedit acest lucru — că binele Franței se confundă cu binele lor. Și fără îndoială că, prin acest gest, Franța ridică asupra ei și pentru multă vreme ura marilor săi nobili și clerici. Dar națiunea care știe să-și înstrăineze o inimă și să-și atașeze o mie, este o națiune înțeleaptă. Dar pentru ca Franța să devină o națiune nu era de ajuns ca pământul său să aparțină tuturor francezilor. Trebuia ca fiecare francez să simtă că pământul întregii Franțe e al lui, și nu numai bucata de pământ pe care locuia el... trebuia substituită ideea posesiunii individuale prin ideea posesiunii colective; trebuia substituită ideea unui pământ francez compus din bucăți aparținând fiecărui francez, prin ideea unei Franțe transcendente acestor bucăți și aparținând colectivității franceze, a unei Franțe transcendente indivizilor“⁴.

„Nobilimea exploatoare și regii care o susțineau, menținând țăranul legat de pământ, opreau acest sentiment abstract al posesiunii pământului patriei, înăbușeau conștiința națională a acestei „terre de France“ care trebuia să fie a tuturor și care crea ideea unei posesiuni abstracte a patriei în locul unei posesiuni concrete a propriei bucăți de pământ“⁵.

Așadar, extinderea schimbului pe întregul teritoriu al Franței, accesul unei majorități de țărani la posesiunea pământului au ajutat ca și con-

¹ Ch. Segnobos, *Histoire sincère de la nation française.*, p. 137

² J. Calmette, *La société féodale*, p. 108 și urm.

³ Feudalitatea era totuși încă puternică în 1789: Mathiez, *Notes sur l'importance du prolétariat en France à la veille de la révolution*, în « *Annales historiques de la révolution* », 1930; Hulard, *La révolution française et le régime féodal*, 1919.

⁴ J. Benda, *op. cit.*, p. 88—89.

⁵ J. Benda, *op. cit.*, p. 91..

dițiile teritoriale și cele lingvistice la lupta pentru formarea ideii naționale în Franța. În fine, suprimarea barierelor locale între provincii, (Voltaire protesta contra faptului că trebuie să schimbe cai de poșta de 20 de ori în fiecare provincie la o călătorie din nord în sud), instaurarea prin revoluția burgheză a unei economii naționale libere de piedicile locale și provinciale pe tot teritoriul țării au contribuit la formarea unei solidarități economice a întregii națiuni.

În fine, ideea de națiune s-a consolidat atunci cînd a apărut conștiința de clasă a întregului proletariat francez, organizat național. Solidaritatea muncitorească, răspîdită în toate ramurile industriei, în toate colțurile țării a consolidat atașamentul muncitorimii față de independența națională. Așa se explică cum în ultimul război, eroismul măreț în lupta împotriva cotropitorului hitlerist, l-a arătat mai ales clasa muncitoare în frunte cu partidul său, partidul comunist. Acest fenomen îl vom trata mai departe.

Pentru ca poporul francez să devină o națiune, pe lingă teritoriu, limbă și comunitate economică mai era necesară și formarea unei facturi psihice comune, a unui *caracter național*. Despre structura psihică națională I. V. Stalin scrie că intrucit se exprimă în originalitatea culturii comune națiunii, ea este perceptibilă și nu poate fi ignorată. Comentînd această afirmație, istoricul sovietic A. Liublinskaia adaugă: „Datorită unor anumite condiții de existență, fiecare națiune își formează din generație în generație o factură proprie, o fizionomie spirituală proprie, un „caracter național“... Variind odată cu condițiile de viață ale națiunii, caracterul național își pune amprenta asupra fizionomiei națiunii. Comunitatea de cultură, ca unul din elementele națiunii, se formează și ea încetul cu încetul”¹.

Nenumărate încercări s-au făcut de către o pretinsă psihologie etnică de a fixa caracterul național francez. Evident, asemenea încercări, lipsite de o metodologie științifică și bazate pe o concepție psihologică subiectivistă, n-au putut decît să dea faliment. O anumită trăsătură, care pretindea că exprimă totalitatea caracterului francez, ori era dovedită ca parțială și unilaterală, ori era contrazisă de o altă trăsătură, considerată și aceea ca esențială. Asemenea încercări provenite dintr-o concepție idealistă în psihologie, adesea urmărind doar o concluzie politică ori justificarea unei ideologii de clasă, n-au putut reuși². Unii au pretins că psihologia francezului se reduce la sociabilitate, alții la ironie, alții la raționalism, alții la avaricie și așa mai departe.

Altceva e însă a distinge aspectul comunității de cultură, așa cum reiese ea din literatura națională, din folclor, din organizația socială și economică. Marx și Engels au făcut în această privință importante caracterizări științifice asupra psihologiei poporului francez.

O anumită comunitate unilaterală se remarcă în Franța încă de la începuturile formării naționalității sale: stilul unitar în arhitectură: goticul; o anumită vioiciune a spiritalului și o luminoasă luciditate, un spirit critic în arta prozei, în proverbe, în moravuri, în producțiile „finite” ale

¹ A. Liublinskaia, op. cit., p. 94.

² În această privință au făcut încercări neizbutite: A. Fouillée, *Psychologie du peuple français*; A. Siegfried, *Tableau de partis politiques en France etc.*

artei meșteșugărești; un spirit de protest revoluționar al maselor împotriva nedreptății. Dar nu anumite caracteristici calitative specifice, ale civilizației franceze, ne interesează aici: ci problema unității culturale, care a servit la formarea mentalității naționale autonome. Lupta contra Angliei, apoi aceea contra Germaniei și contra papalității au dat francezilor sentimentul de dragoste pentru patria lor, „cette douce France“, cum se zicea în evul mediu, și conștiința că apără o anumită valoare. Aceasta a fost opera literaților, a istoricilor și scriitorilor, a artiștilor de tot felul, începînd de la jongleurii medievali, de la artizanii artiști și pînă la marii scriitori din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea. Chiar din mijlocul secolului al XIV-lea o culegere ca „Les grandes chroniques de France“, un repertoriu imens de cronică alcătuită la Saint-Denis, a răspîndit ideea unității Franței. Popularitatea acestei cronică, scrisă în limba natală și citită de largi mase ale poporului, a răspîndit peste tot ideea unei Franțe unice și a istoriei ei. Imprimeria a difuzat apoi pe întreg teritoriul producțiile spirituale. A început apoi literatura propriu-zisă: mistere, fabliaux-uri, romane didactice și apoi epice etc. În secolul al XVI-lea, concepția despre o cultură comună era deja formată. Ideea de patrie capătă în conștiința scriitorilor ei o anumită accepție. Vitalitatea sentimentului național francez e datorită în bună parte și semnificației largi în care el e înțeles. În timp ce alte popoare în faza capitalistă fac din patriotism o manifestare strîmt egoistă, în Franța, încă de la scriitorii ei din secolul al XVI-lea, la Motaigne și Rabelais, dar mai ales la filozofii materialisti din secolul al XVIII-lea ca Diderot, d'Holbach, Helvetius și Voltaire, apoi la cei din secolul al XIX-lea în special la Victor Hugo, Michelet etc., sentimentul național reușește să se consolideze și să formeze un concept comun cu acela de umanitate. Și mai înainte, chiar din zorii istoriei sale, Franța luptă cu ideea că cuceririle ei folosesc nu numai poporului său, ci lumii întregi. Cruciadele, de pildă, reprezintă în ochii poporului ideea că Franța nu luptă pentru ea, ci pentru creștinătate; revoluția burgheză din 1789 e concepută ca servind libertatea tuturor popoarelor; Comuna din 1870 păstrează ideea că luptă pentru drepturile muncitorimii de pretutindeni, iar războiul din 1914—1918 a putut fi suportat cu imensele lui suferințe pe baza ideii că păstrînd integritatea sa, Franța apără dreptul contra forței, drept valabil pentru toate popoarele. Un autor german observă cu drept cuvînt că în timp ce în istoria recentă a Germaniei „ideea de naționalitate și ideea de universalitate s-au opus mereu una alteia, în Franța ele s-au unit în mod constant“¹. Mai mult decît atît, același autor observă că „în Franța ideea de universalitate a fost complet absorbită de gîndirea națională... Prin schimbul și fuziunea forțelor respective, cele două principii au căpătat un spor de putere. Toate pretențiile universalismului au fost transferate ideii naționale și, servind ideea sa națională, Franța, pretinde a realiza o valoare universală“².

Cu începere din secolul luminilor, un Voltaire, Helvetius și Diderot, introduc în ideea de națiune încă o componentă, aceea de civilizație. Istoricii burghezi ai secolului al XIX-lea, Michelet, Mignet, Thierry, vorbesc mereu de misiunea civilizatoare a Franței în lume. Franței i-ar reveni,

¹ E. Curtius, *Essai sur la France*, p. 26.

² E. Curtius, *op. cit.* p. 26.

cum se spunea curent la începutul secolului trecut, „pontificatul civilizației. Saint-Simon și saint-simonienii vorbesc de „noua civilizație“, tehnică și industrială, pe care urmează s-o inaugureze Franța. Auguste Comte, filozoful pozitivist, voește să creeze o nouă religie, aceea a umanității, descoperirile științifice și tehnice ale lui Pasteur, Claude Bernard, sînt concepute ca daruri oferite de francezi omenirii întregi. S-ar putea cita sute de exemple în același sens din literatura și publicistica celei de a doua jumătăți a secolului trecut. După invazia germană din 1870, aceasta idee devine un fel de evidență de la sine înțeleasă. Renan vorbește de „viitorul științei“ ca de o ofrandă franceză. În același spirit s-au desfășurat și evenimentele paletice ale „afacerii Dreyfuss“, în timpul căreia toți apărătorii acestuia au invocat identitatea între ideea de patrie și ideea de justiție și civilizație umană. În concluzie, celățeianul francez, nutrit de literatura și ideologia curentă, crede că concepția de civilizație e expresia prin care se evidențiază spiritul național, că cele două concepte — națiune și civilizație — coincid, că ele reprezintă o sinteză, o comunitate. Cînd un francez vorbește de „civilizație“, el se gîndește în primul rînd la Franța, el nu poate gîndi realitatea națională decît în perspective universale. Un istoric important al Franței, E. Lavisse, rezumînd această concepție a ideii naționale, scrie: „Franța și umanitate nu sînt două cuvînte care se opun unul altuia. Ele sînt unite și inseparabile. Patria noastră e cea mai umană dintre patrii“. Asemenea afirmații sînt curențe în publicistica franceză. Nu importă aci faptul dacă aceste credințe sînt adevărate sau justificate în totul sau în parte. Ceea ce importă e semnificația și realitatea acestor credințe, felul cum se reflectă ele în mentalitatea poporului, faptul că ideea națională, fermă și consolidată, încearcă să se definească prin atribute de superioritate pentru a-și legitima existența.

Conștiința de sine a poporului francez nu s-a format numai prin dezvoltarea *internă* a factorilor menționați mai sus. Ea este și opera *externă*, a vecinilor Franței care, de-a lungul istoriei, au încercat s-o cotopească. Independența națională franceză s-a format prin rezistența dirză față de trei tendințe de acapărare din afara ei: Anglia, puterea papală, Germania. *În toată istoria Franței, clasa dominantă, exploatoare — nobilimea pînă la revoluția burgheză, precum și marea burghezie în timpurile noastre — a căutat să favorizeze tendințele de acapărare prin repetate acte de trădare. Întotdeauna libertatea națională a fost apărută și realizată de către masele populare.*

Prin căsătorii, moșteniri și alianțe, regii Angliei și ai Franței nu s-au dat îndărăt de la ideea creării unui mare stat anglo-francez. Această perspectivă nu începe numai cu rivalitatea între Eduard al III-lea și Filip de Valois, ci încă de la cucerirea Angliei de către Wilhelm de Normandia sau de cînd Henric al II-lea Plantagenetul prin uniunea sa cu Aliénor de Aquitania devine posesor al sud-vestului Franței.

În fond, războaiele provocate de Anglia pentru cucerirea teritoriilor franceze au durat fără întrerupere 300 de ani. Ca o urmare a cuceririi Angliei de către normanzi, coasta de nord a Franței și provincia Maine trec

sub stăpînirea regelui Angliei și după 1154 nu numai regiunea Loirei (Anjou, Touraine) dar și toată Aquitania cu Poitou și Auvergne ajung în mîna regelui Angliei. „A fost o lovitură cruntă data întregului popor francez și nu numai Capetienilor : dominația străină asupra a două treimi din teritoriul francez a exercitat o influență negativă asupra dezvoltării întregii țări. Regii Angliei obțineau din posesiunile lor pe continent venituri destul de mari, ceea ce lovea în interesele dezvoltării Franței... Situația internă a Angliei și faptul că mulți dintre feudații englezi, ca și o parte dintre negustori, erau direct interesați să domine din punct de vedere economic și politic Guyenne, precum și interesele economice ale acestora în Flandra, au împins Anglia la o politică de cuceriri... În războiul de o sută de ani, Anglia urmărea scopuri de cucerire și jaf, în timp ce pentru Franța acesta era un război just, de eliberare. Realizarea planurilor engleze de cucerire ar fi împiedicat dezvoltarea firească necesară a naționalităților franceze (atît cele septentrionale cît și cele meridionale), dezvoltare care ducea la contopirea lor într-un stat național unic”¹.

În această privință, Enge's scrie : „Acolo (în Franța — M.R.) în epoca evului mediu, cîmpitorul străin este cuceritorul englez, care intervine în favoarea naționalității provensale, împotriva nordului. Războaiele împotriva englezilor... se termină prin alungarea intervenționiștilor străini și prin supunerea sudului de către nord”².

Recucerirea țărilor franceze ocupate de Anglia, începută încă în secolul al XII-lea, a fost anevoioasă și lungă și a durat pînă la mijlocul secolului al XIII-lea. În timpul războiului de o sută de ani, regele Henric al II-lea a devenit în 1222 regele Angliei și al Franței. În acest moment, tragic și decisiv, instinctul de conservare al poporului l-a făcut să se ridice ca un singur om, avînd în frunte, nu nobili generali sau regi, ci pe eroina națională, tinăra țărăncă lorenă, Jeanne d'Arc, care-și sacrifică eroic viața pentru a salva patria.

Mișcări populare de același fel se repetă mereu : protestul patriotic al „statelor generale” după Poitiers, atitudinea comunelor după tratatul de la Troyes, rebeliunea normandă contra armatei lui Bedford în 1242 etc. Toate aceste forme de insurecție populară au fost frînate de atitudinea regiilor. Divorțul lui Ludovic al VII-lea de ducesa Aliénor de Aquitania, indiferența cu care el permite acestei moștenitoare (care trebuia, ca vasală, să nu se mărite fără consimțămîntul său) să ducă ca dotă ducatul său lui Henric de Anglia, e unul din gesturile prin care trebuie spus că *regii Franței au violat cel mai mult și mai fățiș voința Franței de-a fi un grup autonom* ; mai mult decît atît, trebuie să spunem același lucru despre tratatul prin care Ludovic cel sfînt, fără nici o presiune din afară, printr-o simplă satisfacție a conștiinței sale, reintegrează dominația engleză într-o întreagă parte a Franței. Cu începerea de la venirea lui Carol al VI-lea, *voința Franței de a respinge jugul străin e trădată* din ce în ce mai mult de clasele suprapuse (apatia regalității ; activitatea măturisită a *bourguignonilor* și a întregii nobilimi în favoarea Angliei) ; voința națională gasește partizanii ei în ramurile mijlocii ale națiunii

¹ A. Liublinskaia, op. cit., p. 86.

² Fr. Engels, Scrisori către F. Mehring, citat de A. Liublinskaia, op. cit., p. 87.

(patriotismul statelor generale în 1425, 1428, 1429, 1435) și mai ales în popor, al cărui devotament față de ideea integrității Franței se încarnează în croismul unei tinere țărâne. Se pare că Franța, pentru a smulge pământul său de sub cucerirea străină, s-a sprijinit, așa cum a făcut în 1792, pe clasele populare, ca și cum ar fi simțit că numai acolo va găsi în aceași timp prospețimea și energia inimii pe care o cere o astfel de acțiune¹.

Aceeași tenacitate o arată Franța în ce privește independența ei, în chestiunea raportului cu papalitatea și cu Roma. În timp ce alte țări acceptă în mod docil amestecul papalității în treburile lor politice interne, Franța, încă din secolul al XV-lea, prin doctrina galicană (afirmare printre altele, a tradiției naționale galice contra latinității romane) limitează imixtiunea papală numai la treburile spirituale, rezervând regilor Franței conducerea temporală. Bossuet, între alții, a fost unul din protagoniștii acestei mișcări. O serie de alte evenimente au dovedit aceasta nevoie de independență națională: gestul lui Filip cel Frumos și al trimisului său, Wilhelm de Nogaret, expulzarea iezuiților de către Choiseul, hotărârile Convenției din 1790 contra preoților refractari, politica anticlericală a secolului al XIX-lea și în fine, separarea bisericii de stat, efectuată de Combes în 1905. Reacțiunea populară silește pe Henric al IV-lea să pună capăt „Ligii” și războaielor religioase și să împiedice formarea unui stat franco-spaniol, așa cum dorea nu numai catolicul Filip al II-lea al Spaniei, ci însași papalitatea.

În toate aceste mișcări inspirate de rezistența populară, clericii francezi, împreună cu o mare parte din nobilime, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a dăuna intereselor Franței și pentru a servi puterea romană. Când Filip cel Frumos reacționează contra lui Bonifaciu al VIII-lea, papalitatea dezleagă pe vasalii nobili ai regelui de jurământul de credință față de el (și aceștia primesc asemenea dezlegare) și-i îndeamnă pe frăți să refuze plata impozitelor; în sfârșit, ea încearcă să arunce întreaga Europă contra Franței. Când Convențiunea lovește pe preoții refractari, clerul francez, ajutat de nobili, încearcă să răscoale șaiszeci de departamente și reușesc să ridice populația Vendeei. În fine, în secolul al XIX-lea nobilimea și clerul catolic tind mereu să conducă Franța fie în mod direct, fie ipocrit, ca în timpul restaurației, al monarhiei din iulie, sau la începutul republicii a treia. Atitudinea clerului e în permanență ultramontană.

Rezistența împotriva invaziei germane e așa de veche, încât o serie de istorici o situează încă din perioada tratatului de la Verdun. În orice caz, încă din 1544, când inamicul ajunge la Meaux, aproape de Paris, ori în 1533 — la Saint-Quentin, sau în 1636 — la Corbie, lupta contra invaziilor de peste Rin ia aspectul unor eforturi în vederea conservării naționale. Masele populare sînt profund indignate în fața condițiilor pe care le impune imperiul germanic învingător în 1713, sau în fața concesiilor de frontieră pe care le face Talleyrand în 1814. Revoluția burgheză arată ce poate face o conștiință națională trează, împotriva invaziilor organizate de nobilii emigranți trădători. Bătălia de la Valmy, câștigată prin ridicarea în masă a poporului francez contra unor armate organizate,

¹ J. Benda, op. cit., p. 133.

arata ce poate săvârși patriotismul conștient al poporului. Istoricul burghez al politicii externe a marii revoluții, Albert Sorel, scrie în aceasta privință: „Sufletele oamenilor care alcătuiau această adunare (Convenția) erau tulburi și patimașe, întunecate și posedate de cel mai orb fanatism... Și totuși, hotărârile s-au realizat după o lege comună: aceasta adunare în sinul căreia rivalitățile măcinau sufletele, a manifestat în apărarea patriei un mare suflet colectiv, făurit din sacrificii, constanță și credință. Era emanația însăși a Franței”¹.

Nobilimea răbdătoare a organizat în emigrație armatele cuceritoare ale inamicului, pe care masele populare le-au nimicit, salvând Franța. Au urmat apoi cotozirile germane destul de des repetate: 1815, 1870, 1914, 1940. Poporul a luptat cu un devotament într-adevăr eroic, apărându-și glia și independența națională. Nu mai departe decât în ultimul război, în timp ce luptatorii din „maquis”-uri își ofereau viața pentru salvarea Franței, societățile capitaliste, în cap cu faimosul „comité des forges”, „comité du charbone și cele 200 de familii, fraternizau cu inamicul, făcând împreună afaceri rentabile”².

În mai puțin de 80 de ani, Franța a suferit trei invazii îngrozitoare. Traiesc și azi oameni din vechea generație, care au asistat direct la două invazii și au cunoscut prin spusele celor mai bătrâni pe cea de a treia. Istoria externă a Franței în ultimul secol se confundă cu apărarea frontierei dinspre Rm. Cum se poate presupune că aceste tragice evenimente s-au putut uita așa de repede?

Dupa cum se poate vedea din aceasta sumara expunere asupra istoriei Franței, puține țări au luptat cu mai îndărătnică îndrjire pentru păstrarea unității și independenței naționale. Și azi, acest sentiment, după cum arata dezbaterile parlamentare și acțiunea directă a maselor în afară de parlament, e treaz și perfect conștient. O țară cu o asemenea istorie nu se poate lăsa cumpărată de arginții oamenilor de afaceri de peste ocean.

Jules Michelet scria acum aproape o sută de ani: „În secolul al XX-lea, Franța va declara pace lumii”. Sentința scriitorului francez nu e într-un totu exactă în momentul de față, deoarece poporul francez, în independența politică de azi a lumii, nu mai poate avea inițiativa de altădată. Dar proorocirea lui Michelet poate deveni un fapt, dacă Franța, așa cum ne arată o serie de indicii, își va revizui politica sa externă de aservire față de țelurile imperialismului american și va adera la politica de pace a țărilor de democrație populară în frunte cu U.R.S.S., contribuind la realizarea unui pact de adevărată securitate colectivă în Europa. Judecând după ultimele orientări ale opiniei publice a maselor franceze și justificând tradiția adîncă a conștiinței naționale din trecutul ei, Franța va trebui să se îndrepte către o politică externă care să-i asigure securitatea și să-i păstreze demnitatea și independența națională.

E. Renan, într-o celebră conferință, a spus că „o națiune e un plebiscit de fiecare zi”. În Franța, acest plebiscit se face acum. Astfel,

¹ A. Sorel, *L'Europe et la révolution française*, t. IV, p. 451.

² Maurice Thorez, *Une politique de grandeur française*, p. 292.

Franța reîntră pe calea marilor ei tradiții istorice de umanitate și civilizație pentru care a fost admirată și iubită de atâtea popoare. „Franța care e iubită, scrie Maurice Thorez, nu e Franța lui De Wendel (mare industriaș din „comité des forges“ — M.R.), Franța care e iubită e aceea a marii revoluții din 1789, aceea a insurecției naționale din 1944. Franța pe care o iubesc toate aceste popoare care s-au bătut contra hitlerismului e Franța, arzător focar al democrației, progresului și al libertății”¹.

БОРЬБА ФРАНЦУЗСКОГО НАРОДА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ЕДИНСТВО

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Описывая борьбу широких масс французского народа за мир и спасение национальной независимости, автор поставил себе целью проанализировать характерные особенности французской национальной идеи и различные исторические условия, под влиянием которых она путем упорной борьбы осуществилась.

Франция стала единым национальным государством раньше всех других государств Западной Европы. Сознание национального единства становится достоянием народных масс, закрепленным за ними испытаниями, через которые прошел французский народ.

Указав на то, что это единство осуществлялось медленно и с трудом, автор переходит к обзору фаз исторического процесса, положившего начало французскому государству, и уточняет удельный вес каждого фактора, способствующего его зарождению: королей, феодалов, вольных городов, развития торговли и одновременно с ней роса буржуазного класса, отношений между югом и севером Франции. Единство Франции не создано ее королем, а объективной и субъективной волей всего французского народа, им проявленной и во имя его осуществленной.

Автор подчеркивает также значение создания национального французского языка для осуществления этого единства. Оно шло в разрез с церковью и завершилось лишь революцией 1789 г.

Созданию национального единства способствовало равным образом осуществление экономической общности и аграрные отношения, специфические для Франции, в которой крепостничество было более органичено, чем в других странах. Продажа земель крестьянам и, в особенности, продажа национальных имуществ во время буржуазной революции связали частные интересы с интересами родины, появилась экономическая солидарность всей нации.

Однако фактором окончательно утвердившим идею нации, было появление классового сознания организованного французского пролетариата.

¹ Maurice Thorez, Une politique de grandeur française, p. 372.

Восставая против попыток так называемой «этнической психологии» свести национальный французский характер к той или другой черте, автор указывает на значение понятия цивилизации в образовании характерных психических свойств французской нации, подчеркивая при этом, что основной чертой является сознание, что Франция, облеченная «появительством цивилизации», действует для блага и во имя всего человечества.

Последним фактором, обусловившим раннее осуществление французского национального единства, является «внешний фактор», а именно войны, нашествия и занятие ее территории, потребовавшие мобилизации и объединение французского народа для оказания достойного нации сопротивления.

Анализируя последние настроения французского общественного мнения и все ныне совершающееся под его влиянием, автор подчеркивает, что путем борьбы за мир и национальную независимость Франция снова вступает на стезю ее исторических традиций, снискавших ей любовь стольких народов и вновь встает на борьбу за демократию, прогресс и свободу.

LA LUTTE DU PEUPLE FRANÇAIS POUR L'INDÉPENDANCE ET L'UNITÉ NATIONALE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur expose la lutte des larges masses populaires de France pour la paix et la sauvegarde de l'indépendance nationale et se propose d'analyser les traits caractéristiques de l'idée nationale française, ainsi que les différentes circonstances historiques dans lesquelles elle a pris corps grâce à d'âpres combats.

La France est devenue un État national unifié, bien avant les autres pays de l'Europe occidentale. La conscience de l'unité nationale devient le bien des masses populaires et se trempe au feu des épreuves que le peuple français a traversées.

Montrant que cette unité s'est effectuée peu à peu, en dépit de bien des difficultés, l'Auteur examine une à une les différentes phases du processus historique qui a abouti à la naissance de l'État français. Il précise l'importance spécifique de chacun des facteurs: monarchie, féodalité, villes franches, essor du commerce, parallèle à celui de la classe bourgeoise, relations entre le Midi et le Nord de la France. L'unité française n'est pas l'œuvre des rois, mais bien celle de la volonté d'unité, objective et subjective, que tout le peuple de France a manifestée et qui s'est réalisée au nom du peuple français.

L'Auteur souligne également combien la création de la langue française nationale a été importante pour l'accomplissement de l'unité. Cette unité a été obtenue en dépit de l'Église et n'a été parachevée que par la révolution de 1789.

D'autre part, la réalisation d'une communauté économique à laquelle chaque province apporte son tribut et les relations agraires spécifiques de la France, où le servage est plus restreint qu'ailleurs, contribuent à accomplir l'unité nationale. Les ventes de terres aux paysans et, surtout, la mise en vente des biens nationaux, à l'époque de la révolution bourgeoise, ont lié les intérêts personnels aux intérêts de la patrie et ont contribué à la solidarité économique de la nation tout entière.

Mais le facteur qui a surtout contribué à affermir l'idée nationale a été la cristallisation de la conscience de classe du prolétariat français organisé.

L'Auteur s'élève contre l'ainsi nommée « psychologie ethnique » qui tente de réduire le caractère national français à l'un ou l'autre de ses traits. Il montre l'importance du concept de civilisation pour la formation des principaux caractères psychiques de la nation française et en souligne un trait essentiel: la conscience que la France, qui exerce le « pontificat de la civilisation », doit travailler dans l'intérêt et au nom de l'humanité entière.

Un dernier facteur qui explique la réalisation précoce de l'unité française est le « facteur extérieur »: la guerre, l'invasion, l'occupation du territoire, dont l'effet a été de mobiliser et d'unifier le peuple français dans le but de subsister en tant que nation.

Analysant l'orientation actuelle et les derniers mouvements de l'opinion publique française, l'Auteur souligne le fait que, en combattant pour la paix et pour l'indépendance nationale, la France rentre dans la voie des traditions historiques qui l'ont rendue chère à tant de peuples et redevient la militante des idées de démocratie, de progrès et de liberté.

DESTRĂMAREA MICII ÎNȚELEGERI

DE

ELIZA CAMPUS

Mica Înțelegere fusese creată de marile puteri imperialiste în vederea stringerii cordonului sanitar în jurul Uniunii Sovietice. De asemenea, acest for politic trebuia să servească și la înăbușirea mișcărilor revoluționare, atât în țările din bazinul Dunării, cât și în țările balcanice. Într-unul dintre apelurile adresate de Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste către toate partidele comuniste, se dezvăluie dublul scop pe care trebuiau să-l aducă la îndeplinire statele componente ale Micii Înțelegeri : „Această Mică Înțelegere, instituită la Paris și Londra, cu guvernele Iugoslaviei, României, Cehoslovaciei... tinde ca, cu prețul unor mici concesiuni mutuale, teritoriale și economice, să unească burghezia din Balcani și de pe Dunăre, pentru a combate mișcarea revoluționară comunista balcanică și pentru a ataca pe calea armelor Rusia Sovietică”¹.

În etapa avîntului revoluționar dintre anii 1917—1923, Mica Înțelegere și-a îndeplinit întru totul sarcinile ce îi fuseseră încredințate de către marile puteri imperialiste. Zelul guvernelor reacționare din țările Micii Înțelegeri, a fost cu atât mai mare, cu cît aceste guverne traduceau astfel în viață, politica ce corespundea intereselor economice și politice ale claselor dominante din aceste țări. Astfel, „teroarea împotriva comunismului s-a dezlănțuit în toate țările balcanice”².

În anii din ajunul celui de al doilea război mondial deși Mica Înțelegere păstrase același caracter, net antisovietic, totuși ar fi putut ajunge un element folositor păcii, dacă s-ar fi alăturat politicii de securitate colectivă, promovată la Liga Națiunilor de către Uniunea Sovietică.

În primăvara anului 1938, după ce cotropise Austria, Hitler pornise o serioasă acțiune diplomatică pentru izolarea Cehoslovaciei, pentru îndepărtarea deci și a României și a Iugoslaviei, de aliata lor din Mica Înțelegere.

Mica Înțelegere, ca for politic, unde o serie de tratate și clauze legau Iugoslavia și România de Cehoslovacia, începuse să devină o piedică în

¹ Actes du Comité exécutif de l'Internationale Communiste, « Bulletin Communiste », 31 martie 1921, p. 205.

² Ibidem.

calea planurilor lui Hitler. Statele componente ale Micii Înțelegeri erau pe deasupra și state membre ale Ligii Națiunilor și ar fi fost obligate, în conformitate cu politica de securitate colectivă promovată de U.R.S.S., să puna în aplicare articolele 16 și 17 ale pactului Societății Națiunilor și să ajute Cehoslovacia, în cazul unei eventuale agresiuni hitleriste.

Uniunea Sovietică urmărea, în aceasta etapă, punerea în aplicare a pactelor și clauzelor existente, în conformitate cu pactul Societății Națiunilor, considerînd că și aceasta este o cale pentru oprirea agresiunii, pentru salvagardarea păcii.

Politica de securitate colectivă urmărea ca atare, ca și pactele și tratatele, ce legau statele din bazinul dunărean și din spațiul balcanic, să fie respectate.

Diplomația statelor agresoare, Germania nazistă și Italia fascistă, tindea însă să rupă toate tratatele existente, atît în bazinul dunărean, cît și în spațiul balcanic.

În aceste acțiuni, Hitler nu a fost cu nimic împiedicat de marile puteri imperialiste, care încurajau prin toate mijloacele acțiunile de cîmpire ale nazismului, în speranța unei cît mai grabnice agresiuni fasciste, împotriva U.R.S.S.

Ca să marcheze cît mai adesea acest lucru și să dovedească lui Hitler, că în fond i s-a cedat în mare parte spațiul balcanic, primul ministru englez amîna negocierile comerciale ce trebuiau să aibă loc la București în mai 1938.

Pe o asemenea linie de înțelegere a politicii statelor imperialiste și în speță, a Angliei, se găsește și mărturisirea unui diplomat român reacționar, care arată că: „Dl. Chamberlain căuta să evite orice dificultate, putînd să fie un obstacol, la buna reușită a negocierilor, pe care Sir Neville Henderson le ducea la Berlin. Primul ministru britanic ținea să precizeze astfel, că țara sa nu urmărea nici un scop de penetrare economică în sud-estul european, regiune pe care era dispus s-o recunoască, ca intrînd în zona de interese germane”¹.

Este evident că i se precizase lui Hitler încă o dată, chiar și prin această acțiune de mai mică importanță ca amînarea unor negocieri comerciale cu România, că nazismul are în mare măsură, cîmp liber, în sud-estul Europei.

În consecință, Hitler putea să continue liniștit acțiunea de lichidare a Micii Înțelegeri, for politic ce îl împiedica, într-o anumită măsură, să treacă în mod mai rapid, la opera de cîmpire a Cehoslovaciei. Sistemul politic din Balcani trebuia înlocuit cu un altul, care să servească direct scopurile fascismului.

Acest lucru, de altfel, îl mărturisește și Gafencu, relatînd o discuție a sa cu Ciano, ministrul de externe al Italiei fasciste. Acesta și-a exprimat deschis intenția de a schimba configurația politică existentă în Balcani, configurație care se bizaia pe pactul Societății Națiunilor: „Interesul

¹ Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, p. 39—40. Din arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., București.

general este acela, de a așeza în fața sistemului balcanic, susținut de occident, un alt sistem al Axei¹.

Lichidarea Micii Înțelegerii trebuia deci înfăptuită cât mai grabnic.

Dezagregarea Micii Înțelegeri începuse cu ani în urmă. La aceasta destrămare au contribuit din plin clasele dominante din țările Micii Înțelegeri, ale caror acțiuni politice au grăbit procesul de dezagregare a configurației politice din spațiul balcanic.

În ceea ce privește guvernul reacționar din România, care în etapa de care ne ocupăm afișează o grandilocventă prietenie pentru Cehoslovacia, acesta era de mult hotărât să renunțe la Mica Înțelegere. Gr. Gafencu mărturisește deschis acest lucru: „Încheierea unor pacte regionale, în scopul de a rezolva unele probleme speciale... trebuia să fie utilizată pentru aceeași tendință, de a servi unei ordini generale. Acesta a fost motivul pentru care Înțelegerea balcanică... a câștigat în spiritul oamenilor politici români, împotriva Micii Înțelegeri, ale cărei avantaje erau de natură mai abstractă”².

Clauzele tratatelor care legau România de Cehoslovacia nu erau cîtuși de puțin abstracte, dar incontestabil, respectarea lor, ar fi orientat România spre politica de securitate colectivă, politică care nu convenea reacțiunii agresive din România.

În ceea ce privește Iugoslavia, clasa dominantă din această țară, își manifesta încă din 1936, tendința netă de a nu adera la politica de securitate colectivă: cînd Hitler a ocupat zona demilitarizată a Rh.ului, călcînd pactul de la Locarno, a avut loc la Geneva o întrunire a Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, sub președenția lui Titulescu. Fără să fie un prieten al comunismului, ci dimpotrivă, Titulescu apăra de pe poziții burgheze, politica de securitate colectivă. Comunicatul oficial ce s-a dat după această întrunire, exprima dorința Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, „de a apăra aplicarea tratatelor, inclusiv cel de la Locarno”³. Acest comunicat a stîrnit adînci nemulțumiri în sînul guvernelor reacționare din Grecia, Turcia, Iugoslavia și România. Guvernul iugoslav se grăbește să dea un comunicat oficial în care se declară că: „Cercurile oficiale iugoslave nu au nici o cunoștință nici despre conferința de la Geneva, nici despre deciziile publicate”⁴, Guvernul iugoslav își preciza clar poziția sa de neadeziune, la politica de securitate colectivă.

Primii pași concreți, porniți pentru dezagregarea Micii Înțelegeri, îi face de altfel Iugoslavia, două luni mai tîrziu, cînd are loc, în mai 1936, sesiunea consiliului permanent al Micii Înțelegeri.

Se pune cu acest prilej problema măsurilor coercitive ce ar trebui luate, dacă Ungaria ar denunța clauzele militare, ce decurgeau din tratatul de la Trianon. Stoiadinovici declara atunci că „în această eventualitate,

¹ Gr. Gafencu, *Derniers jours de l'Europe*. Egloff, Paris, 1944, p. 184.

² Idem, *Préliminaires de la guerre à l'est*. Egloff, Suisse, 1944, p. 263.

³ Text de Al. Crețanu, Ankara, 1945. Arhiva Institutului de istorie al Ac dem'ei R.P.R., București, p. 29.

⁴ Ibidem.

punerea în aplicare a măsurilor coercitive, nu poate avea loc, decât dacă există în prealabil, siguranța unei neutralități a Germaniei și Italiei”¹.

Aceasta poziție, net ostilă politicii de securitate colectivă, explică ajutorul și simpatia manifestată de statele fasciste pentru Iugoslavia.

Încă din 1936, în noiembrie, Mussolini rostește un discurs menit să rupă Iugoslavia de Mica Înțelegere. Vorbind despre revizuirea tratatelor, despre nedreptatea ce se face Ungariei, Mussolini își arată însă o vadită simpatie pentru Iugoslavia. Există o accentuată tendință de diviziune a Micii Înțelegeri, care este destul de vizibilă, căci e relevantă în acest sens, chiar și de cercurile burgheze din Franța :

„Pronunțându-se pentru revizuirea tratatelor de pace, dl Mussolini ia poziție contra Micii Înțelegeri, pe care încearcă s-o dividă prin câteva cuvinte amicale aruncate la adresa Iugoslaviei”².

Acte mult mai concrete urmează însă după declarația sonoră a lui Mussolini. Conte Ciano sosește chiar în cursul lunii noiembrie 1936 la Budapesta, unde, desigur, are o întrevedere și cu Stoiadinovici. I se indică atunci clar lui Stoiadinovici, ca sînt necesare serioase schimbări în orientarea Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, care trebuie să se lege mai adînc de guvernele reacționare din Bulgaria și Ungaria, schimbînd astfel configurația politică din spațiul balcanic. Gr. Gafencu dă o asemenea relatare, pe care el o face desigur, în urma unei discuții cu Ciano : „Înțelegerii Balcanice așa cum exista atunci, între Atena, Ankara, București și Belgrad, trebuia să i se opună acorduri venind din Europa centrală și reunind Budapesta, Belgrad și Sofia”³.

Imediat după vizita lui Ciano. Stoiadinovici vizitează pe regele Boris al Bulgariei la castelul său din Kritchim. În urma acestei întrevederi, Kioseivanoff, președintele Consiliului de miniștri bulgar, a făcut presei importante declarații : „Nu mai există azi aproape nici un bulgar care să nu fie convins partizan al politicii de apropiere între ambele noastre popoare”⁴.

Rezultatele acestei „apropieri” cu guvernul reacționar bulgar, iau formele vizibile ale pregătirii Bulgariei ca bază de atac antisovietică. După relatările unui diplomat român reacționar, aflăm că în pofida tratatelor existente, pe care Iugoslavia, ca membră a Ligii Națiunilor și ca membră a Micii Înțelegeri, trebuia să le respecte, mari transporturi de avioane de război germane treceau prin Iugoslavia, spre Bulgaria : „Un mare număr de avioane de vînătoare, de bombardament și de recunoaștere, de fabricație germană și pilotate de aviatori militari germani, îmbrăcați civil, s-au îndreptat spre Bulgaria, după ce au obținut autorizația de a zbura pe deasupra teritoriului iugoslav, aterizînd pe aerodromurile iugoslave, pen-

¹ Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, Arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., București, p. 32.

² René Pinon Chronique de la quinzaine. « Revue des deux mondes », 15 noiembrie 1936, p. 476—477.

³ Gr. Gafencu Derniers jours de l'Europe. Egloff, Paris, 1944, p. 184.

⁴ René Pinon, Chronique de la quinzaine, « Revue des deux mondes », decembrie 1936, p. 715.

tru a se alimenta cu ulei și esență"¹. Violînd în mod flagrant tratatele existente, Iugoslavia nu a îngăduit numai trecerea prin teritoriul ei a armelor destinate Bulgariei reacționare, dar așa cum ne mărturisește același document, vindea ea însași Bulgariei „material de război, pentru uzul aviației și autoriza cumpararea pe teritoriul ei, a cailor necesari artileriei, creîndu-se, în prealabil, condiții de colaborare efectivă între cele două state majore”².

Nu este de mirare deci, că în ianuarie 1937, se încheie între Bulgaria și Iugoslavia un pact de neagresiune. Acest act al Iugoslaviei însemna un prim pas făcut pe linia dezagregării pactelor existente, căci Iugoslavia încalca articolul 2 al pactului Înțelegerii Balcanice, care interzice pacte cu țările balcanice neraliatate Înțelegerii Balcanice. În martie 1937, Iugoslavia face un al doilea pas, pe linia dezagregării organizațiilor politice existente. Încheind un pact de „amiciție eternă” cu Italia, Iugoslavia încalca astfel articolul 6 al statutului Miciei Înțelegeri, care interzice formal membrilor acestui for să încheie orice fel de pacte fără avizul favorabil al celorlalți membri. Or, Iugoslavia nu a cerut un asemenea aviz. Deci o serie de acțiuni diplomatice pe care Iugoslavia începe să le poarte încă din 1937 arată că, în fond, ea tinde la dezagregarea Miciei Înțelegeri. Acest punct de vedere îl au de altfel și marile puteri imperialiste, caci ambasadorul Statelor Unite la Moscova, notează acest lucru în jurnalul său, relatînd o convorbire cu unul dintre secretarii ambasadei Statelor Unite la Varșovia: „Harrison crede ca și mine că Mica Înțelegere e pe cale să se dezagrege”³. În acest timp Stoiadinovici, ca și prințul Paul, regentul Iugoslaviei, intră în mod oficial în orbita Berlinului.

La începutul lui ianuarie 1938, Stoiadinovici lucrează de altfel deschis. Face o vizită la Berlin unde declară: „Dacă cred, ca om de stat, într-o colaborare tot mai strînsă cu Reichul, simt ca om, dreptul de a lucra în acest sens”⁴.

Rezultă din aceste declarații publice, că la începutul lui ianuarie 1938, Iugoslavia se declară deschis colaboratoare a Reichului.

În această etapă, guvernul reacționar din România se grăbește să-și arate solidaritatea față de actele de evidentă rupere a tratatelor existente, comise de Iugoslavia.

Istrate Micescu, ministrul de externe, trebuia să ia parte la cea de a 100-a sesiune a Ligii Națiunilor, unde urma să reprezinte și Mica Înțelegere. În drum spre Geneva se oprește la Belgrad și la Praga. În jurul discuțiilor avute, se dau comunicate oficiale. În comunicatul oficial al discuțiilor, ce s-au purtat la Belgrad, se arată o perfectă înțelegere între cele două țări, atît în cadrul Miciei Înțelegeri, cît și a Înțelegerii Balcanice.

¹ Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1915, p. 35, Arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., București.

² Ibidem.

³ Joseph E. Davies, Mission à Moscou, Însemnarea din 9 martie 1937, n. 110. Ed. de l'Arbre. Montréal. 1944 trad. Albert Pascu.

⁴ „Țara noastră”, 20 ianuarie 1938 p. 7. Stringerea relațiilor între Iugoslavia și Germania.

„În cursul acestor conversații, cei doi miniștri au putut constata perfectul lor acord asupra tuturor chestiunilor examinate, atât a celor privitoare la relațiile mutuale ale României și Iugoslaviei, cât și a celor privitoare la situația politică generală și în special la colaborarea ambelor țări, în cadrul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice”¹. Comunicatul oficial oricât de plat ar părea, prin gratuitățile pe care le înșiră, spune totuși destul de limpede, ca între Iugoslavia și România există o linie comună, atât în problemele de politică generală cât și în ceea ce privește poziția în cele două foruri politice din spațiul balcanic. Se cunoaște clar poziția Iugoslaviei, prin declarațiile făcute de Stoiadinovici la Berlin și se cunoaște tot atât de bine linia politică a României burghezo-moșierești. Ambele state sînt de acord deci să se lege cît mai strîns de Germania și să colaboreze astfel, atât la alcătuirea unei noi configurații politice în Balcani, cît și la realizarea unor condiții politice, care vor ușura Germania nazistă, în acțiunile ce întreprinde pentru cîmpirea Cehoslovaciei. În ianuarie, deci, cu toate asigurările de prietenie pe care Istrate Micescu le dă la Praga, Iugoslavia și România porniseră să îndeplinească acțiunile de părăsire a Cehoslovaciei, și de dezagregare a Micii Înțelegeri.

În februarie, se răspîndesc unele zvonuri, menite să arate că România e nevoită să aibă raporturi mai reci cu Cehoslovacia. În notele lui N. Iorga găsim o sugestivă informație: „Schina îmi spune că ofițerii care au fixat hotarul dobrogean, aduc știri de pregătiri militare ale bulgarilor. Consulul cehoslovac de la Varna îi îndeamnă contra noastră”². Oricît de nevroșos, zvonul a fost pus în circulație, ca să se creeze o anumită „atmosferă”.

În martie, cîteva zile înainte de Anschluss, Iugoslavia, și România, dau statelor agresive o nouă dovadă a colaborării lor cu ele, dorind să contureze în același timp, că România și Iugoslavia se situează pe o altă linie politică decît Cehoslovacia. La Ankara are loc o conferință a Înțelegerii Balcanice. Din partea României a luat parte Petrescu-Comnen și din partea Iugoslaviei, Stoiadinovici. Din comunicatul oficial al acestei conferințe, se desprinde noul drum pe care înțelege să meargă acest for politic, în ceea ce privește poziția față de statele agresoare. Cu privire la Etiopia, comunicatul arată: „După ce a traversat fazele cunoscute, chestiunea etiopiană a devenit inexistentă pentru Înțelegerea Balcanică”³. Înțelegerea Balcanică nu numai că recunoaște anexarea Abisiniei, dar ca să dovedească simpatia ei pentru fascism, hotărăște să stabilească relații diplomatice cu Franco: „Vor putea fi delegați și primiți de către statele membre ale Înțelegerii, agenți, cu scopul de a stabili contactul cu generalul Franco și de a asigura astfel salvagardarea intereselor lor economice”⁴. Incontestabil că această orientare față de Franco și de consfințirea a fascismului în Spania, fusese dată de marile puteri imperialiste și că Înțelegerea Balcanică urma, trecînd la acest act, și indicațiunile acestor state. Totuși faptul că numai cîteva zile înainte de Anschluss, se fac ase-

¹ „Dreptatea”, 13 ianuarie 1938, p. 2. Vizita d-lui Istrate Micescu la Belgrad.

² N. Iorga, *Memorii*, anul 1938. Ed. Datina românească, Vălenii de Munte, 1939, vol. VII, p. 397.

³ „Universul”, 1 martie 1938, p. 9. Conferința de la Ankara. Comunicat oficial.

⁴ *Ibidem*.

menea ploconeli în fața fascismului, constituie o dovadă în plus despre poziția reacționară a guvernului d. ctaturii regale.

Partidul Comunist din România aratase maselor ce este de fapt, dictatura regală: „Ea este o d. ctatură a vîrfurilor, numericește cele mai puține, politicește cele mai reacționare, agresive și șovine ale capitalului monopolist român și a marii moșierimi din România”¹.

Aceste vîrfuri au trecut în mod deschis, cu cinism, la calcarea tratatelor existente, la trădarea „aliatei” lor, ușurînd în mod evident nazismului calea spre cîmpirea Cehoslovaciei.

Imediat după Anschluss, cînd pornește desfășurarea cu rapiditate a complotului împotriva poporului cehoslovac, România și Iugoslavia încep să arate deschis Cehoslovaciei că nu o vor ajuta.

Dintr-un raport al ambasadorului german la București, Fabricius, către von Ribbentrop, la 15 martie, aflăm că Beneș a insistat pe lângă România ca să se convoace o adunare a Micii Înțelegeri la București. „Beneș a încercat, în legătură cu evenimentele germano-austriace, să convingă România, să convoace o adunare a Consiliului Micii Înțelegeri la București. Stoiadinovici a refuzat, astfel încît conferința nu s-a ținut”². În momentul în care Cehoslovacia dorea să se consulte cu aliații sai, să vadă în ce fel aceștia ar putea-o ajuta, i se refuză întîlnirea pe care o cere. Din fraza citată, nu se vede îndeajuns poziția Romîniei și se pare că Stoiadinovici neprimind invitația, conferința nu s-a putut ține. Dar am arătat că încă din ianuarie, Iugoslavia și România porniseră pe linia de a-și părăsi aliata, astfel încît refuzul de a se întîlni în martie cu Cehoslovacia este un refuz comun al Iugoslaviei și al Romîniei.

Masele populare care își manifestaseră profunda lor indignare, cînd Hitler cîmpise Austria, nu înțelegeau ca același lucru să se petreacă cu Cehoslovacia. Poporul socotea obligatoriu ca România, în conformitate cu statutul Ligii Națiunilor, să-și ajute aliata: „După statutul acesteia, fiecare țară are dreptul de a pretinde ajutorul celorlalți membri, în cazul unui atac neprovocat. Deci Cehoslovacia are dreptul de ajutor din partea Romîniei. Politica dictaturii regale, în momentul de față, este îndreptată tocmai, pentru împiedicarea unui astfel de ajutor”³. De teama maselor populare, ministrul de externe al Romîniei face în grabă, presei, liniștitoare declarații cu privire la Mica Înțelegere: „Mica Înțelegere reprezintă, din punct de vedere politic și economic, un organism viu, de o valoare de atîtea ori verificată, care constituie una din cheile de boltă ale păcii europene. Conștient de importanța sa, guvernul M. S. va ști să păstreze neștirbit acest important instrument de pace”⁴.

Față de actul concret din martie, cînd se refuzase Cehoslovaciei amenințate o discuție, această declarație apare cu totul cinică. Totuși, în cele afirmate de Comnen se spun și unele adevăruri pe care ministrul de externe, sub presiunea maselor populare a trebuit să le rostească. Mica Înțelegere nu era, cum afirma N. P. Comnen „una din cheile de boltă ale

¹ „Lupta de clasă”, nr. 4, august 1938 p. 21.

² Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. I, p. 604, vol. I, Series D.

³ „Lupta de clasă”, nr. 4, august 1938, p. 25.

⁴ „Universul”, 9 aprilie 1938, p. 13. Declarațiile făcute presei de N. P. Comnen, ministru al afacerilor străine.

pacii europene“, dar tot atât de sigur este ca Mica Înțelegere ar fi putut contribui la apararea pacii, dacă s-ar fi raliat la politica de securitate colectivă. Numai ca această organizație se dezagrega, lucru pe care de altfel îl confirmă și V. Natalov, într-un articol, în care se ocupă de penetrația fascismului german în țările dunarene: „Pozițiile Miciei Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice sînt simțitor slăbite prin orientarea Iugoslaviei spre Germania“¹. Pe linia politică a securității colective, dacă organismul Miciei Înțelegeri ar fi fost sanatos, ar fi pornit pe drumul de aparare a Cehoslovaciei, raliîndu-se deschis Uniunii Sovietice, împotriva agresiunii și pentru apararea securității colective. Mica Înțelegere ar fi putut să devină astfel în alianță cu U.R.S.S. un instrument de apărare a păcii. Poporul, condus de Partidul Comunist din România, cerea de altfel acest lucru. „Toate statele balcanice — și în primul rînd România — trebuie să sprijine efectiv Cehoslovacia în lupta de apărare a integrității ei naționale și a independenței ei. Să se încheie o strînsă alianță politică și militară cu Uniunea Sovietică — statul care prin politica lui de pace apără independența tuturor statelor mici din centrul și sud-estul Europei. Să se afirme prin fapte concrete principiul securității colective în cadrul principiilor de bază ale Ligii Națiunilor...“². Era deci o latură importantă a politicii de securitate colectivă, așa cum de altfel, am mai arătat, tocmai această păstrare a tratatelor, tocmai această respectare a principiilor de bază ale Ligii Națiunilor. Dar evident, împotriva acestor lucruri luptau puterile agresoare, care, în această etapă de intensificare a conflictului contra Cehoslovaciei, voiau să distrugă tocmai pactele care ar fi justificat o atitudine de apărare a acestei țări. Se cautau de aceea mijloacele cele mai eficace, ca Mica Înțelegere, ca și Înțelegerea Balcanică, să capete cît mai vizibil o altă orientare.

În aprilie, Iugoslavia ia inițiativa unei declarații oficiale, pe aceasta linie. Secretarul General al partidului guvernamental iugoslav, Iankovici, declară reprezentantului ziarului „Regimo fascisto“ : „Nu trebuie să vedem exclusiv în Mica Înțelegere o construcție politică a puterilor apusene, deoarece (ea) va continua să existe și își va dezvolta o funcțiune proprie, în cadrul unei solidarități independente. Prietenia italo-iugoslavă poate fi de o însemnătate capitală în această direcție. Nu poate fi vorba de dizolvarea Miciei Înțelegeri, ci numai de a exploata unitatea ei, într-o direcție bine aleasă...“³. Care putea fi „direcția bine aleasă, decît aceea de a pune Mica Înțelegere la dispoziția politicii de agresiune a blocului fascist? Lupta maselor populare împotriva agresiunii fasciste și pentru apărarea Cehoslovaciei se intensifica. Se știe, că în luna mai 1938, politica de securitate colectivă a izbutit temporar să-l oprească pe Hitler, de a invadea atunci, Cehoslovacia

Diplomația nazistă începe să se teamă de o schimbare. Fabricius, ministrul Germaniei la București, are o îndelungă discuție cu P. Cornen. Naziștii își exprimă îngrijorarea, ca nu cumva, sub presiunea maselor,

¹ • Le Journal de Moscou *, 12 aprilie 1938, p. 3; V. Natalov, Pénétration du fascisme allemand dans les pays danubiens.

² Documente din istoria Partidului Comunist din România. Ed. pentru literatura politică, 1953, ed. a II-a, p. 318, doc. nr. 82.

³ • Universul *, 3 aprilie 1938, p. 12. Politica externă a Iugoslaviei.

guvernul român să fi început negocieri cu guvernul sovietic, în vederea dreptului de tranzit al sovieticilor prin România, în cazul în care ar fi fost necesară trecerea la acțiune, pe baza pactului sovieto-ceshoslovac: „La întrebarea mea, dacă așa cum a transpirat, ar fi avut loc în aprilie negocieri ruso-române la București, în vederea dreptului de tranzit al rușilor, Comnen și-a dat cuvîntul de onoare, ca asemenea negocieri nu au avut loc”¹. Desigur, cuvîntul de onoare al lui Comnen nu a liniștit pe Fabricius care dorea acte mult mai concrete. Guvernul român se grăbește să îndeplinească cerințele Reichului. Chiar la începutul lui mai 1938, patru zile după discuția dintre Fabricius și Comnen, are loc la Sinaia o sesiune a Micii Înțelegeri. La această adunare, României i s-a atribuit rolul, de a propune în fond, o schimbare a configurației politice a Micii Înțelegeri, prin crearea unor noi și strînse raporturi ale acestui for, cu Ungaria. Acest lucru, probabil, fusese cerut cu mult înainte de către Hitler, marilor puteri imperialiste, pentru că încă din anul 1937, cu prilejul vizitei lui Delbos la București, ministrul de externe al Franței indicase României, linia noilor relații ce trebuiau legate cu Ungaria. În nota pe care Fabricius o trimite, la 13 decembrie 1937, ministerului de externe german, relatează că, după informațiile pe care le are, „dl. Delbos a încercat să-și exercite influența asupra guvernului român, pentru a-l convinge să-și schimbe atitudinea față de Ungaria și a demonstra un spirit de mai largă cooperare, în chestiunea minorităților”². Guvernul român, înțelegînd „rațiunea superioară” pentru care trebuie să-și schimbe atitudinea față de Ungaria, a făcut probabil unele demersuri. La 14 ianuarie 1938, deci cam o lună după plecarea lui Delbos, apare în comunicatul oficial al convorbirilor italo-austro-ungare de la Budapesta, în punctul 7 al comunicatului, o apreciere destul de elogioasă despre negocierile ungaro-române: „Reprezentanții Italiei și Austriei declară că guvernele lor urmăresc cu mare interes, dezvoltarea raporturilor dintre Ungaria și România. Ei sînt de părere, că un rezultat satisfăcător al negocierilor ungaro-române va contribui la consolidarea păcii în Europa dunăreană”³. Comunicatul arată destul de limpede că se urmărește cu atenție configurația politică a țărilor dunărene, opusa celei existente, opusă deci pactului Societății Națiunilor, pe care îl apăra politica de securitate colectivă. Acest lucru de altfel îl arătase fără nici un echivoc, încă în ianuarie Virginio Gayda, directorul ziarului „Giornale d'Italia”. În editorialul ziarului „Ujság” din Budapesta, unde se ocupă de posibilitatea unei apropieri dintre România și Ungaria. „Acum a batut ceasul României. Transformările politice foarte importante, care s-au desfășurat în România cu iuțea fulgerului, vor avea eventual un efect favorabil asupra dezvoltării înțelegerii dunărene... această țară (România) își pune politica ei pe baze reale și, cînd se orientează, conform intereselor sale naționale și spre viitorul ei istoric, are să găsească cu ușurință punctele acelea de contact economice și politice, care asociază firesc și permanent

¹ Documents on German Foreign Policy. Londra, 1949, vol. II, p. 249, doc. nr. 141.

² Informații din doc. nr. 69 din Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. I, p. 113—117.

³ „Țara noastră”, 14 ianuarie 1938, p. 4. Comunicatul oficial al convorbirilor italo-austro-ungare de la Budapesta.

Italia fascistă cu Germania național-socialistă”¹. Virginio Gayda lămuște destul de deschis de ce e necesară o nouă configurație politică și în ce sens trebuie să se dirijeze politica „realistă” a României. În aprilie, Petrescu-Comnen arată, în mod oficial, tendința României de a grăbi efectuarea unei noi configurații politice în bazinul dunărean și în Balcani, arătându-se dispus să rezolve orice litigii cu Ungaria și Bulgaria „în spiritul cel mai amical”². În mai, la sesiunea Micii Înțelegeri, România trebuia să facă un pas hotărâtor, în ceea ce privește Ungaria. Comunicatul oficial nu arată însă vreo schimbare. Termenii sînt seci, iar conținutul lapidar: „El (consiliul Micii Înțelegeri — E. C.) în ceea ce privește Ungaria își menține în mod unanim dorința de a continua negocierile în curs, avînd drept scop să contribuie la stabilirea unui regim de înțelegere și de încredere în bazinul dunărean”³. După acest comunicat oficial, nu rezultă vreo schimbare, ci un fel de stagnare. Evident, că nici un progres nu se realizase, pentru construirea unui nou for politic, cu toate că Germania ceruse o mai rapidă soluționare a acestei probleme. România își dăduse chiar toate silințele să satisfacă pe Hitler. Din relatările lui Petrescu-Comnen aflăm tot ce se ascunde în spatele celui comunicat oficial atît de lapidar. Ministrul de externe al României arată că a făcut toate eforturile pentru „constituirea unui bloc danubian”⁴, în special în etapa conferinței din mai, de la Sinaia. A pregătit o luare de poziție oficială a României față de Ungaria, alcătuiind un text pe care l-a „supus aprobării în prealabil a regelui ca și a colegilor... din guvern, reuniți la Sinaia”⁵. Cît de importantă era acțiunea întreprinsă de România, reiese destul de clar și din acest detaliu caracteristic. Comnen arată apoi că a obținut și autorizația lui Stoiadinovici și Krofta, pentru a lua această poziție, în mod public: „Am obținut consimțămîntul colegilor mei, ...Stoiadinovici și... Krofta pentru a adresa o invitație publică și solemnă de colaborare amicală, tuturor vecinilor și în particular Ungariei”⁶. Că Stoiadinovici și-a dat consimțămîntul apare foarte normal, dar că și l-a dat și Krofta, aceasta nu face decît să arunce încă o lumină asupra atitudinii capitulante a clasei dominante din Cehoslovacia, care a contribuit astfel la cîmpirea Cehoslovaciei de către naziști.

În sfîrșit, la 6 mai 1938, Comnen și-a ținut discursul menit să contribuie la inițierea noului „bloc danubian”. Între altele a spus: „declar în numele celor trei guverne, că doritori de a contribui la menținerea păcii, în bazinul dunărean și de a crea o atmosferă de încredere favorabilă la stringerea colaborării între statele acestei regiuni, întindem o mînă amicală fiecărei dintre noi și toți împreună vecinilor noștri și îi invităm de a uni eforturile lor, la propriile noastre eforturi, în scopul de a realiza o operă istorică de concordie și de fraternitate”⁷. Din această frază sonoră,

¹ „Țara noastră”, 20 ianuarie 1938, p. 8. Rolul României în bazinul dunărean.

² Ibidem, 9 aprilie 1938, p. 13. Declarațiile făcute presei de dl. N. P. Comnen, ministru al afacerilor străine.

³ „Universul”, 7 mai 1938, p. 11. Comunicat oficial.

⁴ N. P. Comnen, *Anarchie, dictature ou organisation internationale, pour éviter une troisième grande guerre*. Genève, 1940, p. 92, nota 2.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

grandilocventă, specifică falsului pacifism burghez, se desprinde în fond dorința de a aranja situația chiar și fără Cehoslovacia. Expresia „întindem o mână amicală tiecare dintre noi și toți împreună”, nu e o figură de stil, ci exprimă poziția pe care dorea s-o aibă România în eventualitatea că Ungaria ar cere prea mult Cehoslovaciei și aceasta nu ar ceda.

Din relatarea lui Comnen, aflăm însă că evenimentele au luat un alt curs. În aceeași seară, Bardossy, ministrul Ungariei, asistat de Ugo Sola, ministrul Italiei, și-a arătat în mod agresiv condițiile în care ar primi să intre alături de România și Iugoslavia, într-o nouă organizație politică: „Budapesta, probabil inspirată de alte capitale, pune ca o condiție prealabilă oricărei înțelegeri cu România și Iugoslavia, abandonarea Cehoslovaciei, deci dizolvarea Micii Înțelegeri”¹. Cărțile se daseră pe față. În fond, Ungaria imperialista dorea să colaboreze în mod activ cu Germania la cucerirea Cehoslovaciei, atacând-o și pe plan militar, dacă Germania i-ar fi cerut-o. În acest caz, Ungaria avea intenția să nu se mulțumească numai cu unele ținuturi limitrofe, unde se găsea o populație maghiară. Pentru ca aceste intenții să poată fi aduse la îndeplinire, trebuia ca România și Iugoslavia să fie puse în situația de a nu-și respecta angajamentele față de Cehoslovacia — în cazul când Ungaria ar fi atacat-o. Se cerea deci deschis abandonarea Cehoslovaciei. În mai însă, se produsese pe plan internațional o oprire temporară a agresiunii germane. România nu a îndrăznit să ia atunci o hotărâre definitivă, căci se temea de mari mișcări populare și nu descifrase încă bine problemele pe plan internațional.

Sesiunea Micii Înțelegeri de la Sinaia dovedește însă că acest for ajunsese la sfârșitul existenței sale și că, în curând România va porni deschis, pe drumul pe care pășise încă din ianuarie Iugoslavia lui Stoiadinovici.

Pe la mijlocul lunii mai 1938, are loc o ședință a Consiliului Ligii Națiunilor, unde delegatul României este pe deplin lămurit de linia pe care o au marile puteri imperialiste, în problema cehoslovacă. Guvernul britanic inițiază un sistem procedural nou, asupra căruia va reveni și în septembrie, susținându-l cu multă hotărâre: vrea să facă facultativă punerea în aplicare a articolului 16 din pactul Societății Națiunilor. Deci, în cazul violării pactului să nu se aplice automat sancțiuni economice și militare „...această clauză a articolului 16 să rămână facultativă pentru membrii Ligii, urmînd ca ei, în deplină libertate să ia atitudine de la caz la caz”². Ce însemna acest lucru decît desființarea în fond a articolului 16, articol de bază al pactului Societății Națiunilor! Aceasta mai înseamnă însă, că guvernul britanic voia să înlăture definitiv de pe arena internațională politica de securitate colectivă și să dea mîna liberă agresiunii. România burghezo-moșierească a înțeles că ezităările ei din luna mai, nu trebuie să se mai repete. Petrescu-Comnen susține punctul de vedere britanic la Societatea Națiunilor, într-un fel cu totul semnificativ: „Am considerat prin urmare, ca (și) reprezentantul Marii Britanii și Franței, că este necesar să se recunoască în mod limpede... că în împrejurările actuale

¹ N. P. Comnen, op. cit., p. 92, nota 2.

² „Universul”, 18 septembrie 1938, p. 11. Dezbaterile Societății Națiunilor.

și în însași interesul cauzei pe care o servim, este bine să se lase fiecăruia stat membru al Ligii Națiunilor, libertatea de a aprecia prin el însuși hotărârile, care convin să fie luate azi”¹.

Deci, dacă agresiunea s-ar produce, statele să aibă facultatea de a nu pedepsi pe agresor. Jalnica poziție a Ligii Națiunilor din anul 1938 este consecința logică a politicii de neintervenție, a politicii de încurajare a agresiunii. În fond, pe drumul pe care pornise, Societatea Națiunilor devenea „oficial”, forul care apăra agresiunea. Halifax îi promisese doar în noiembrie 1937, lui Hitler, o modificare a Societății Națiunilor. Acest lucru îl pune în aplicare acum, ca să ușureze lui Hitler, cotropirea Cehoslovaciei. Petrescu-Comnen exprimă, și el ca și reprezentanții Angliei, acest punct de vedere arătând necesitatea modificării pactului acestui for: „Prin faptul că diferite mari puteri nu mai fac sau n-au făcut niciodată parte din Societatea Națiunilor și că garanțiile promise au devenit cel puțin problematice, se poate afirma că acele obligațiuni au rămas azi, lipsite de ceea ce în drept numim „cauza juridică”. Este evident, că o adaptare la situația reală, nu poate întârzia”².

În orice caz, România care pornise de mult „să se adapteze la situația reală”, știa fără nici un fel de șovăială ce avea de făcut. Sesiunea Ligii Națiunilor risipise orice fel de echivoc.

La sfârșitul lui mai 1938, începe să se vadă poziția hotărâtă a României de a nu ajuta Cehoslovacia. Dintr-un raport al lui Fabricius către Ribbentrop, aflăm că ministrul curții regale, Urdăreanu, informează pe Fabricius de o declarație foarte precisă, pe care Carol al II-lea i-a făcut-o lui Beneș: „regele Carol i-a declarat deschis lui Beneș, că România nu va interveni într-un conflict dintre Cehoslovacia și Germania”³. Din același document reiese că România „a fost toată vremea informată de către Marea Britanie despre fiecare fază a crizei și alături de Marea Britanie și-a exercitat influența la Praga, pentru a convinge pe Beneș să cedeze”⁴. Este evident deci că Marea Britanie intervine activ, ca să se elimine orice fel de echivoc și pentru ca guvernul român să se simtă mai „sprijinit” față de marea mișcare dusă de masele populare. Partidul Comunist din România arătase oamenilor muncii ce urmări va avea cotropirea Cehoslovaciei, atât pentru poporul român, cât și pentru alte popoare: „Soarta României și a tuturor țărilor de pe valea Dunării este strâns legată de soarta Cehoslovaciei, după cum o victorie hitleristă asupra acestor țări va apropia ceasul primejdiei — în răsărit de Polonia, iar în apus de Franța —, iar războiul antisovietic, pentru care Germania hitleristă căuta aliați și complici, este demult fixat drept punct central al politicii externe germane”⁵. Guvernul dictaturii regale ia acum pe plan intern, cât și pe

¹ • Universul •, 14 mai 1938, p. 15.

² Ibidem, 25 mai 1938, p. 13.

³ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, v. II, p. 337.

⁴ Ibidem, doc. nr. 205 din 24 mai 1938.

⁵ Documente din istoria Partidului Comunist din România. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 317, doc. nr. 82.

plan extern măsurile necesare pentru a-și duce la îndeplinire scopurile urmărite.

În iunie se string din ce în ce mai mult legăturile cu Polonia. Între România și Polonia, se face acum schimb de ambasadori. Noul ambasador la Varșovia, Franasovici, arată cât de importantă e alianța romîno-polonă în etapa actuală: „Utilitatea și importanța ei, sînt cu atît mai mari astăzi, cu cît cerul Europei este mai întunecat”¹.

În vederea unei „Înșenări a cerului”, guvernele imperialiste pornesc spre o mai adîncă colaborare militară. Ziarul polonez „Express Foranny” descrie aspectele acestei agresive colaborări: „Pe linia București-Varșovia domnește o agitație tot mai mare. După vizita patriarhului Miron Cristea, avem acum pe aceea a generalului Ionescu, șeful marelui stat major român, care are drept scop aprofundarea colaborării militare polono-romîne, în domeniul problemei defensive a celor două armate”². Partidul Comunist Român arată consecințele agresive ale acestor tratative: „Sensul ultimelor tratative politice și militare între România și Polonia, constă tocmai în organizarea unei rezistențe contra ajutorării Cehoslovaciei”³. Partidul Comunist din România arată, că „aceasta ar însemna o lovitură de sabie în spatele Cehoslovaciei... și punerea în serviciul militar, al imperialismului german, dezlănțuirea războiului antisovietic, transformarea Romîniei în teatru de război. Din punct de vedere al soartei poporului român, aceasta ar însemna sfîrșitul independenței sale”⁴. Clasele dominante nu își puneau însă astfel de probleme: ele trebuiau să-și mențină pozițiile economice și politice, cu orice preț.

În același timp, Stoiadinovici se leagă tot mai strîns de statele agresoare. Se întîlnește cu Ciano la Veneția, unde încheie o alianță militară. Deși comunicatul oficial iugoslav se silește să arate că această întîlnire este o nouă garanție de pace⁵, totuși ziarele sovietice dezvăluie că aceste „convorbiri care au luat sfîrșit la Veneția și unde în trecere trebuie spus că Mussolini a luat parte, corespund dorinței Italiei de a încheia o alianță militară cu Iugoslavia”⁶.

Toate acestea dovedesc o mare ofensivă, o pregătire agresivă, pentru a face față unei situații de mare presiune a maselor populare. Poporul pune din ce în ce mai acut problema ca România să dea drept de tranzit trupelor și avioanelor sovietice. Ministerul de externe al Reichului nu mai e mulțumit cu asigurările pe care le dă Fabricius, ambasadorul german în România. Cere asigurări atît ambasadorului german în U.R.S.S., cît și celor din Polonia și Cehoslovacia, că într-adevăr, România nu va da drept de tranzit. Von Schullenburg, ambasadorul german în U.R.S.S., răspunde categoric: „Vă confirm că însărcinatul cu afaceri român (Popescu Pașcani) a negat categoric... că România ar fi garantat un drept general de tranzit prin aer, către Uniunea Sovietică”⁷. Asigurările venite din Polonia

¹ « Universul », 2 iunie 1938, p. 13. O zi solemnă în istoria alianței polono-romîne.

² Ibidem.

³ « Lupta de clasă », nr. 4, august 1938, p. 25.

⁴ Ibidem.

⁵ « Universul », 20 iunie 1938, p. 12.

⁶ « Le Journal de Moscou », 21 iunie 1938, p. 2.

⁷ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 499, doc. nr. 300.

către ministerul de externe german sînt tot atît de „liniştitoare“. Wühlisch, însărcinatul de afaceri german la Varşovia, comun.că că au avut loc discuţii între generalul Ionescu, şeful marelui stat major român, mareşalul Smigly Ridz şi ministrul de externe Beck. Wühlisch arată că Beck a fost categoric împotriva trecerii prin România chiar a avioanelor comandate de cehi în U.R.S.S., problemă pe care după Wühlisch ar fi pus-o generalul Ionescu, la Varşovia. În orice caz documentul relatează că în urma acestei discuţii, posibilitatea dreptului de trecere a avioanelor sovietice, prin spaţiul aerian al Romîniei a rămas fără efect¹. Eisenlohr, ministrul german din Cehoslovacia, dă aceleaşi asigurări lui Ribbentrop: „În conformitate cu aceeaşi sursă de informaţii, Bucureştiul a decis, în special după vizita şefului marelui stat major român la Varşovia, să adere la principiul de bază (al ei, al Poloniei) de a nu permite tranzitul trupe'or sovietice, nici pe uscat, nici prin aer“².

În iulie 1938, problema capătă caracterul unor declaraţii oficiale pe care Comnen le-a făcut în acest sens la Paris şi Berlin. Între documentele germane publicate de ministerul de externe al U.R.S.S., găsim confirmarea acestui act. Subsecretarul de stat Woerman de la Ministerul de Externe al Reichului trimite o notă către legaţiile germane de la Bucureşti şi Belgrad, în care informează aceste legaţii, despre faptul că ministrul de externe al Romîniei Comnen, i-a declarat lui Georges Bonnet că „Romînia nu va permite niciodată trecerea trupelor sovietice peste teritoriul său“³. În document se mai arăta că Bonnet ar fi adăugat că Romînia a făcut o declaraţie în acest sens la Berlin şi Varşovia⁴. Marile puteri imperialiste s-au declarat pe deplin mulţumite cu această poziţie a Romîniei. Dacă indicaţiile lor nu ar fi fost acestea, desigur că sub presiunea maselor, guvernul român ar fi dat drept de tranzit pentru trupele şi avioanele sovietice.

Dar acest lucru ar fi însemnat un progres, o creştere a politicii de securitate colectivă, împotriva căreia nu lupta numai Hitler, ci şi Anglia, Franţa şi S.U.A.

Pe linia aceasta — a înlăturării principiului politic al securităţii colective — s-a situat Romînia, cînd a refuzat să dea drept de tranzit trupelor şi aviaţiei sovietice în virtutea articolelor 16 şi 17 din pactul Societăţii Naţiunilor, în calitatea ei de membră a acestui for. Dintr-un raport al consulului general german de la Geneva, Krael, către Ribbentrop, aflăm că poziţia Romîniei a fost net negativă⁵, cînd i s-a cerut acest lucru.

Spre sfîrşitul lui iunie 1938, Cehoslovacia s-a adresat direct Romîniei, cu rugămintea de a permite doar avioanelor sovietice să treacă peste spaţiul aerian al Romîniei. În documentele germane publicate la Londra, există un raport al lui Fabricius către Ribbentrop, din care aflăm că:

¹ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 499, doc. nr. 300.

² Ibidem, p. 427, doc. nr. 263.

³ Documents et matériaux se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale. Ed. en langues étrangères, Moscou, 1948, vol. I, p. 145.

⁴ Ibidem.

⁵ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 746, doc. nr. 462. (Informaţia e scoasă din acest document).

„regele a respins cu violență o recentă propunere a Cehoslovaciei ca aviația sovietică să zboare deasupra României”¹.

În acest document se arată nu numai faptul că România respingea brutal o cerere a aliatei sale, dar se mai învederează și un progres în legăturile ce o unește cu Germania, căci ea vrea să-i dovedească pînă unde poate conta, pe colaborarea cu România, împotriva U.R.S.S. Fabricius arată în documentul citat, că a întrebat pe Urdareanu, ministrul curții regale: „Ce intenționează România să facă, în cazul în care această aviație ar trece fără escală, în zbor de noapte, asupra teritoriului român”. Ministrul curții regale a replicat: „În acest caz, vom trage asupra lor”².

României nu i se cerea deocamdată de către Hitler acte de acest fel. Ea trebuia să contribuie doar la înlăturarea politicii de securitate colectivă, pe linia ruperii pactelor existente, pe linia creării unei noi configurații politice în Balcani.

În acest sens, Înțelegerea Balcanică s-a pus de acord să-și schimbe poziția în mod oficial, față de Bulgaria reacționară, încălcînd deschis tratatele existente.

La începutul lui august 1938, se încheie un „acord” între Bulgaria și Înțelegerea Balcanică. Comunicatul oficial de la 2 august remarcă doar că statele semnatare ale acestui acord „se învoiesc în ce le privește, să renunțe la aplicarea dispozițiilor cuprinse în partea a IV-a (clauzele militare, navale și aeriene) a tratatului de la Neuilly, cum și la convenția privitoare la frontiera Turciei, semnată la Lausanne la 24 iulie 1923”³.

Petrescu-Comnen arătase adeseori, „însuficiența demonstrată”⁴ de cele două foruri politice, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Ca un apărător fervent al noilor schimbări politice, necesare lui Hitler în spațiul balcanic, se grăbește să mărturisească că „a muncit cu toate forțele”⁵ pentru realizarea acestui acord cu Bulgaria.

Constată apoi cu mulțumire că acest act trebuia să marcheze, în Balcani, începutul unei noi ere de încredere și colaborare, fapt pentru care Chamberlain și Halifax l-au felicitat călduros⁶. Acordul de la Salonic intra deci pe linia politică promovată atât de Hitler, cît și de marile puteri imperialiste în vederea stabilirii unei noi configurații politice în Balcani.

De altfel, Comnen declară în mod oficial că acest acord, „forma o parte din programul unei politici bine studiate, bine coapte”⁷, căreia nu îi dă nici o calificare, dar care evident e politica agresivă a lui Adolf Hitler.

În august, Hitler pornește ofensiva pentru rapida cîntropire a Cehoslovaciei. Deși la începutul lui august această ofensivă se află încă în stadiul presiunilor diplomatice, Hitler înțelege că aceste presiuni trebuie să devie „foarte puternice”. De aceea, în afară de marile state imperialiste,

¹ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, p. 434.

² Ibidem.

³ • Universul, 2 august, 1938, p. 7.

⁴ N. P. Comnen, op. cit., p. 66.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ • Universul, 24 august 1938, p. 11. Conferința de la Bled a Miciei Înțelegeri.

care lucrează în acest sens, foarte activ, la Praga, consideră că și „aliații” Cehoslovaciei, trebuie să acționeze pe aceeași linie.

Dintr-un raport al ambasadorului polonez de la Berlin, Lipski, către Beck, aflăm că Anglia a și pornit să execute cele cerute de Hitler, în ceea ce privește aliații Cehoslovaciei. Lipski scria: „Știu de asemenea, că Sir Neville (Henderson) a influențat pe miniștrii României și Iugoslaviei, pentru ca guvernele lor să exercite presiuni la Praga”¹.

Probabil că România s-a grăbit să îndeplinească ce i s-a cerut, căci în două rapoarte ale lui Fabricius, date la 15 august și 17 august, găsim informații de acest fel: „ministrul de externe Comnen m-a informat că regele i-a dat instrucțiuni de a exprima urgent lui Beneș și Krofta, prin ministrul României la Praga, dorința României ca soluția în problema germanilor sudeți să se încheie în mod satisfăcător pentru Germania”². În raportul de la 17 august al lui Fabricius găsim o întărire a celor afirmate în raportul din 15 august către ministrul de externe german, o asigurare că România a întreprins la Praga demersurile ce i s-au cerut.

Spre sfârșitul lui august, complotul împotriva poporului cehoslovac intră într-o altă fază. Germania hitlerista începe să timoreze pe „aliatele” Cehoslovaciei, care în această etapă, sub presiunea maselor populare ar fi putut poate să-și schimbe linia. Între documentele ministerului de externe britanic, se găsește un raport al reprezentantului Angliei în Iugoslavia, din care rezulta tocmai această nouă linie. Ambasadorii germani la Belgrad și București, în conformitate cu acest raport, au făcut cunoscut că în cazul în care guvernul francez ar interveni, din punct de vedere militar, în ajutorul guvernului cehoslovac, guvernul german ar privi o asemenea acțiune, ca o agresiune³.

În fond aceasta înseamnă că România, aliată cu Franța, să-și precizeze atitudinea și să declare ce poziție ar lua în cazul că Franța ar ajuta Cehoslovacia. Germania voia să fie sigură că statele din noua feudă ce i se cedase, îi vor fi credincioase, chiar în cazul când marile puteri imperialiste și-ar schimba linia politică. Probabil că această amenințare germană cunoscută de altfel și în Cehoslovacia, a produs o oarecare derută, căci găsim aceeași chestiune expusă de Newton, ministrul Angliei la Praga, într-o notă către lordul Halifax⁴, iar ambasadorul Franței la Londra începe chiar unele consultări pentru lămurirea acestei probleme⁵.

Guvernul englez nu a găsit deloc nejustă noua atitudine a diplomației naziste, dând incontestabil indicații României în acest sens. Această poziție ne este confirmată printr-o scrisoare pe care lordul Halifax i-o trimite lui sir R. Lindsay, ministrul Angliei la Washington, la 2 septembrie: „Nu eram în poziția de a-l opri pe Hitler și, în aceste circumstanțe, ar fi fost neînțelept de a pronunța amenințări”⁶. Ca să întărească punctul său de vedere, Halifax adaugă în același document, că ministrul Statelor

¹ Documents et matières se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale, Moscou, 1948, Ed. en langues étrangères, p. 152, v. I.

² Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 561.

³ Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 135.

⁴ Știrile au fost extrase din Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 151.

⁵ Ibidem, p. 168, doc. nr. 699.

⁶ Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 212—213.

Unite la Londra a fost de perfect acord ca aceasta este poziția justă ce trebuie adoptată¹. Era clar, că marile puteri imperialiste erau hotărâte să-i cedeze lui Hitler, din toate punctele de vedere.

României îi era absolut necesară aprobarea marilor puteri imperialiste, pentru că amenințările germane se produsese în vremea în care se desfășura conferința Miciei Înțelegeri de la Bled. Scopul acestei conferințe era de a desăvârși blocul dunărean și de a încheia legături strânse cu Ungaria. În fond, după dorința lui Hitler, la Bled trebuia să aibă loc, înlocuirea Miciei Înțelegeri cu o nouă organizație politică așa cum se întâmplase în Balcani, prin acordul de la Salonic, când Înțelegerea Balcanică fusese de fapt înlocuită cu un nou for politic. Chiar comunicatul oficial de la Bled, confirmă că această conferință tindea să stabilească și în această regiune a bazinului dunărean ceea ce se stabilise prin acordul de la Salonic.

În punctul 1 al acestui comunicat, se declară textual: „Consiliul permanent, partizan convins al metodelor pacifice, felicită Înțelegerea Balcanică și Bulgaria pentru fericita încheiere a acordului de la Salonic, prin mijlocirea căruia, aceste state, nu numai că au confirmat noua era de concordie, de consolidare, de prosperitate în Balcani, ci au mai adus de asemenea o contribuție dintre cele mai prețioase operei de pace generală². Deci, se spune în fond, că prin acordul de la Salonic se începea o nouă eră, era intrării acestui for politic sub oblăduirea lui Adolf Hitler.

Același lucru trebuia să-l săvârșească deci și conferința de la Bled.

Sesiunea de la sfârșitul lui august 1938 a Miciei Înțelegeri era denumită oficial, o sesiune ordinară. Unele documente ale ministerului de externe britanic ne indică ce s-a urmărit de fapt la această conferință. În timpul desfășurării discuțiilor, României și Iugoslaviei li se comunică punctul de vedere al lui Hitler, în cazul unui ajutor militar, pe care Franța l-ar da Cehoslovaciei, prin respectarea pactului de asistență mutuală.

După părerea lui Shone, reprezentantul britanic în Iugoslavia, care se afla atunci la Bled, comunicarea agresivă a Germaniei a fost făcută „evident în acel moment ca să slăbească legăturile dintre Mica Înțelegere și Franța și să rupă Mica Înțelegere”³.

Am arătat că Germania urmărea să silească statele din noua sa feudă să ia poziție, chiar în afara îndemnurilor marilor puteri imperialiste. De aceea, amenințarea s-a produs chiar în vremea conferinței de la Bled. În fond, România și Iugoslavia cunoșteau atunci foarte bine poziția marilor puteri imperialiste și știau că acestea nu ar fi avut nimic împotriva ca la Bled să se înceapă negocieri separate cu Ungaria, prin excluderea de la aceste negocieri a Cehoslovaciei. Ungaria se simțea foarte bine sprijinită. Nu era vorba numai de sprijinul nazist, ci și de un sprijin englez, care îi venise încă la începutul lunii mai, prin prezența la Budapesta a trei deputați conservatori englezi. Ziarele sovietice ne dezvăluie că „Chamberlain a trimis la Budapesta, trei deputați conservatori: Procter, Storton și

¹ Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 212—213.

² „Universul”, 25 august 1938, p. 11. Conferința Miciei Înțelegeri de la Bled. Comunicatul oficial.

³ Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 151.

Leipon, care au declarat lui Horthy, că guvernul englez e gata să susțină reclamațiile revizioniste ale Ungariei“¹.

Discuțiile cu Ungaria în ceea ce privește Mica Înțelegere nu au dat totuși nici un rezultat imediat. Acest lucru îl spune clar punctul 2 al comunicatului oficial al conferinței de la Bled :

„Chestiunile aflate în curs de discuție spre a se netezi terenul, pentru a permite dezvoltarea raporturilor de bună vecinătate între Ungaria și cele trei state ale Micii Înțelegeri, nefiind încă rezolvate, publicarea acestor acorduri nu s-a putut face încă“².

Nepublicarea acordurilor însemna că de fapt se așteptau evenimentele, care aveau să determine schimbarea compoziției Micii Înțelegeri, de unde în curând Cehoslovacia trebuia să fie înlăturată.

La Bled se întâmplase ceea ce urmărise Hitler. Cehoslovacia fusese îndepărtată de la negocierile cu Ungaria, care era de acord, în conformitate cu dispozițiile lui Hitler să renunțe la orice, „recurs de forță“ față de România și Iugoslavia, dar nu avea de loc aceeași intenție față de Cehoslovacia. În consecință, nu se puteau semna acorduri cu Mica Înțelegere în compoziția ei actuală și se amîna din această cauză, publicarea acordurilor, pentru momentul în care Cehoslovacia va fi complet exclusă de pe arena politică, devenind un stat al Reichului.

De altfel, acest punct de vedere este confirmat și de unele informații pe care le găsim în documentele ministerului de externe britanic. Dintr-un raport pe care Newton, ministrul Angliei la Praga, îl trimite lui Halifax la 25 august aflăm că : „Ulterioare discuții pentru stabilirea problemei minorităților vor continua între guvernul ungar și primul ministru iugoslav... astfel încît Cehoslovacia va trebui să accepte un tratament discriminatoriu, în comparație cu partenerii ei“³. Deci iată în fond ce se ascunde în spatele comunicatului oficial : negocieri separate între Iugoslavia, România și Ungaria, în care e vorba de un tratament discriminatoriu pentru Cehoslovacia.

Comentariile ziarelor românești sînt de altfel destul de sugestive : „în cercurile diplomatice de aici, se afirmă că întîrzierea publicării acestor acorduri se datorește faptului că Ungaria vrea să aștepte rezolvarea chestiunii minorităților din Cehoslovacia, în ce privește România și Iugoslavia, înțelegerea fiind de pe acum stabilită“⁴.

Prin conferința de la Bled, s-a ajuns în mod oficial la dizolvarea de fapt, a Micii Înțelegeri. România și Iugoslavia au părăsit atunci Cehoslovacia, hotărînd să colaboreze la constituirea unei noi forme politice în spațiul dunărean, imediat ce problema cehoslovacă ar fi fost lichidată.

S-ar putea ridica împotriiva concluziei pe care o tragem, argumentul că a existat un protocol confidențial la Bled prin care totuși se reafirmă că : „Obligațiile de asistență mutuală rămîneau valide, dacă vreunul dintre membrii Micii Înțelegeri ar fi fost atacat de Ungaria“⁵.

¹ • Le Journal de Moscou, 17 mai 1938, p. 2, La Roumanie et les intérêts spéciaux de l'Allemagne.

² • Universul, 25 august 1938, p. 11, art. cit.

³ Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 157.

⁴ • Universul, 25 august 1938, p. 11, art. cit.

⁵ Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 157.

Or, tot ce a urmat dovedește nevalabilitatea, formalismul acestui protocol.

Să ne referim la câteva date concrete. La 7 septembrie, Shone, ministrul Angliei în Iugoslavia, raportează lui Halifax impresiile sale tocmai în ceea ce privește aducerea la îndeplinire a acestui protocol confidențial: „impresia mea este că guvernul iugoslav este ferm hotărât să evite intrarea lui într-un razboi: în acest moment, repulsia de a lupta pentru Cehoslovacia tinde să crească”¹.

În ceea ce privește poziția României în fața acestui protocol confidențial ea este cu totul asemănătoare cu poziția Iugoslaviei. La 20 septembrie, ministrul Germaniei, Fabricius, scrie lui von Ribbentrop ca ambasadorul Poloniei la București, contele Roger Raczsky, i-a declarat cu toată siguranța că: „În cazul în care Ungaria ar trebui să meargă împotriva Cehoslovaciei în conjunctura ocupării teritoriului germanilor sudeți de către Reich, nici România, nici Iugoslavia nu vor acționa”². Aceasta declarație a ministrului Poloniei la București putea să fie atât de hotărâtă, căci Comnen cu câteva zile mai înainte luase poziție oficială în acest sens la Geneva, arătând că România în toată această problemă este strâns legată de Polonia. În raportul delegației britanice, care se afla la Geneva, la 15 septembrie se relatează tocmai cele declarate de Comnen acestei delegații în legătură cu strânsa colaborare dintre România și Polonia: „Politica (României) este strâns legată de cea a Iugoslaviei și a Poloniei. Cea dintâi (Iugoslavia) urmînd conducerea României, căci România poate fi influențată de atitudinea Poloniei”³. Este clar că ambasadorul Poloniei la București putea declara că nici România, nici Iugoslavia nu vor merge dacă Ungaria va ataca Cehoslovacia.

Legăturile României cu Polonia îl îndreptăteau să afirme acest lucru.

Dar la aceste fapte concrete, mai putem adăuga încă una, care precizează și mai mult poziția României, în ceea ce privește atitudinea ei în legătură cu protocolul confidențial, semnat la Bled.

În documentele germane publicate la Londra, se găsește și conținutul minutei inițiată de subsecretarul de stat al afacerilor externe, Weizsäcker, la 26 septembrie. Aflăm din acest document că ministrul României la Roma „a dat în numele guvernului său, ministrului de externe al Italiei următoarea informație secretă... România apreciază deplin speranțele Ungariei de a-și recîștiga teritoriile care odată au fost ale ei și care acum țin de Praga”⁴.

Avem o mărturie directă a trădării, căci Zamfirescu, ministrul României la Roma, făcuse o declarație în numele guvernului. Tot atunci, s-a pus probabil și chestiunea impedimentelor ce rezultau din cauza existenței tratatelor Micii Înțelegeri.

Ciano a curmat orice îngrijorare a ministrului României, arătându-i că: „alianțele Micii Înțelegeri trebuie să fie considerate ca dizolvate din cauza substanțialelor schimbări în statul unuia dintre semnatori”⁵. Româ-

¹ Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 261.

² Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 855.

³ Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 355.

⁴ Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 936. doc. nr. 609.

⁵ Ibidem.

nia fusese deci asigurata la 25 septembrie, că își poate trăda în liniște „aliata“, pentru că în fond, Mica Înțelegere încetase de a mai exista.

De altfel nu era singura asigurare pe care România o căpătase, pentru ca poziția ei de părăsire a Cehoslovaciei să fie cât mai fermă. La 23 septembrie, lordul Halifax trimisese lui Comnen o scrisoare, pe care ministrul de externe al României o consideră că are valoarea unui „gentlemen's agreement“¹. Prin această scrisoare, Halifax îi făcea cunoscută „dorința guvernului M. S. de a menține contactul și colaborarea cea mai strânsă cu guvernul român în perioada critică prin care se trece, ca și dorința de a stabili cu România un regim de consultare, asupra tuturor punctelor ce ar putea surveni, avînd un interes mutual pentru cele două țări“².

Guvernul român s-a considerat satisfăcut de scrisoarea lui Halifax, care de altfel, cum declară Comnen, a format baza declarației de garanție, pe care guvernul britanic a dat-o României în anul următor³. România burghezo-moșierească a executat astfel în liniște ruperea tratatelor care o legau de Cehoslovacia. În mod logic, cădea deci și protocolul confidențial semnat la Bled, dovedindu-se încă o dată că în fond conferința de la Bled poate fi considerată ca actul de dizolvare oficială a Micii Înțelegeri.

Clasa dominantă din România, prin politica externă pe care a dus-o pentru a-și menține situația politică și economică, a contribuit în mod evident la înlăturarea politicii de securitate colectivă, la ruperea tratatelor existente și la inițierea unei noi configurații politice, atât în spațiul balcanic, cât și în cel dunărean. În acest fel, ea a colaborat cu Hitler, în scelerata sa acțiune de cotropire a Cehoslovaciei.

În toată această vreme, poporul român a condamnat cu indignare, atât politica trădătoare a guvernului dictaturii regale, cât și politica trădătoare a guvernului cehoslovac.

Apreciind situația creată prin trădarea clasei dominante din România, Partidul Comunist din România arată că: România „a pierdut o aliată fidelă și puternică... În locul ei, România a căpătat un primejdios vecin, Germania. Politica Ungariei și Bulgariei, fiind determinată de Berlin, iar Iugoslavia, căzînd și mai mult, sub influența țărilor fasciste, apare clar, că într-un tempo rapid, Germania realizează o veritabilă încercuire și izolare... a țării noastre... România se află expusă, agresorului hitlerist“⁴.

Prin colaborarea ei activă la opera de cotropire a Cehoslovaciei, clasa dominantă din România nu a pierdut numai o aliată credincioasă, dar izolînd România a oferit-o naziștilor, nu numai ca bază de atac, împotriva statului sovietic, ci și ca bază de aprovizionare atât pentru petrol, cât și pentru cereale. Cotropirea hitleristă a țării a fost deci, în largă măsură, opera clasei dominante din România burghezo-moșierească, care în această etapă a colaborat activ și la săvîrșirea trădării de la München.

¹ N. P. Comnen, op. cit., p. 151—152.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ „Lupta de clasă“, 1938, nr. 6, p. 3.

Spre sfârșitul lui septembrie, complotul împotriva poporului cehoslovac se încheia cu rușinoasa trădare de la München. Marile puteri imperialiste au crezut atunci că vânzând Cehoslovacia, vor rezolva marile greutăți ale crizei economice cât și ascutitele contradicții dintre ele, prin canalizarea forțelor agresive ale nazismului împotriva Uniunii Sovietice. Războiul a izbucnit însă, în lagărul imperialist, căci așa cum a apreciat Stalin: „lupta dintre țările capitaliste pentru piețe și dorința de a-și îneca concurenții s-au dovedit a fi în practică mai puternice decât contradicțiile dintre lagărul capitalismului și lagărul socialismului”¹.

РАСПАД МАЛОЙ АНТАНТЫ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Создавая Малую Антанту, великие империалистические державы имели целью теснее стянуть санитарный кордон вокруг Советского Союза. Эта политическая организация должна была также служить для подавления революционных движений как в странах дунайского бассейна, так и в балканских странах.

В годы, предшествующие второй мировой войне, Малая Антанта, несмотря на свой резко выраженный антисоветский характер, все же могла бы стать фактором, способствующим поддержанию мира при условии присоединения ее к политике коллективной безопасности, предложенной СССР в Лиге Наций.

В 1938 г. Малая Антанта, как политическая организация, связывавшая рядом договоров Югославию и Румынию с Чехословакией, постепенно становится препятствием на пути планов Гитлера, стремившегося к захвату Чехословакии.

Следуя политике коллективной безопасности, СССР преследовал цель соблюдения существующих пактов и договоров в соответствии с пактом Лиги Наций, считая, что этим путем можно до известной степени способствовать поддержанию мира.

В то же время гитлеровская фашистская дипломатия приступила к подрыву существующих договоров, в расчете, что и это поможет ей достигнуть конечной агрессивной цели фашизма.

Нарушение договоров, существующих между государствами, входящими в состав Малой Антанты, становится в течение весны и лета 1938 г. важным козырем в руках Гитлера. Великие империалистические державы ничем не препятствовали ухищрениям германской фашистской дипломатии, направленным против Малой Антанты; они, наоборот, поддерживали эти действия, надеясь ускорить этим путем фашистское нападение на СССР.

Гитлер предпринимает ряд дипломатических шагов с целью заменить существующую на Балканах и в дунайском бассейне политическую систему другой, могущей непосредственно способствовать

¹ I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 39.

осуществлению планов фашизма. С этой целью ликвидация Малой Антанты должна была быть осуществлена как можно скорее.

Распад Малой Антанты начался, впрочем, уже за несколько лет до того; господствующий в странах Малой Антанты класс полностью способствовал этому распаду, предоставляя Гитлеру свое активное содействие.

Вопреки статуту Малой Антанты, югославское правительство заключает пакт «внешней дружбы» с фашистской Италией, а затем полностью подпадает под влияние Берлина.

Реакционное правительство Румынии спешит выразить солидарность с действиями Югославии, направленными к явному нарушению существующих договоров.

Как Югославия, так и Румыния приступают весной 1938 г. к образованию на Балканах новой политической конфигурации, а также к созданию некоторых политических условий, способствующих облегчению действий, предпринятых фашистской Германией для захвата Чехословакии.

Румынское правительство, вопреки воле румынского народа, покидает Чехословакию на произвол судьбы, нарушая договоры, связывающие Румынию с этой страной.

Учитывая положение, созданное предательством господствующих классов, РКП указывает, что Румыния лишилась мощной союзницы и отныне непосредственно подвергается гитлеровской опасности.

Господствующее в Румынии классы, покинув Чехословакию, не только активно способствовали мюнхенскому предательству, но и ускорили этим полное закабаление Румынии германским империализмом.

LA DÉSAGRÉGATION DE LA PETITE ENTENTE

(RÉSUMÉ)

La Petite Entente a été créée par les grandes puissances impérialistes en vue de resserrer le cordon sanitaire autour de l'Union Soviétique. Cette organisation politique devait également servir à étouffer les mouvements révolutionnaires dans les pays du bassin danubien aussi bien que dans les pays balkaniques.

Bien que la Petite Entente ait conservé durant les années qui ont précédé la seconde guerre mondiale le même caractère nettement antisoviétique, elle aurait pu devenir une organisation utile à la cause de la paix si elle avait adhéré à la politique de sécurité collective promue dans le cadre de la Société des Nations par l'U.R.S.S.

En 1938, la Petite Entente, organisation politique au sein de laquelle une série de traités et de clauses liaient la Yougoslavie et la Roumanie à la Tchécoslovaquie, devient une entrave à la réalisation des plans d'Hitler qui visait à envahir la Tchécoslovaquie.

Cependant, par sa politique de sécurité collective, l'U.R.S.S. poursuivait le respect des pactes et des traités en vigueur, conformément au Pacte de la Société des Nations, estimant que c'était choisir, de cette manière, une voie qui pouvait contribuer, dans une certaine mesure, à la sauvegarde de la paix.

La diplomatie nazie entreprit alors une action visant à dénoncer les traités en vigueur, persuadée que cette voie permettait d'arriver rapidement au but final du fascisme: l'agression.

La dénonciation des traités en vigueur entre les états membres de la Petite Entente devient pour Hitler, au printemps et à l'été de l'année 1938, un instrument politique de grande importance. Les grandes puissances impérialistes n'ont rien fait pour empêcher les manœuvres de la diplomatie nazie, dirigées contre la Petite Entente. Elles ont, au contraire, accordé leur appui à ces actions, dans l'espoir d'une prochaine attaque fasciste, dirigée contre l'U.R.S.S.

Hitler entreprend toute une série d'actions diplomatiques, visant à substituer au système politique existant dans les Balkans et dans le bassin danubien, un autre système destiné à servir directement aux buts du fascisme. À ces fins, la liquidation de la Petite Entente devait être traduite en fait aussi promptement que possible.

La désagrégation de la Petite Entente avait d'ailleurs commencé bien des années auparavant. Collaborant activement avec Hitler, la classe dominante des pays de la Petite Entente avait amplement contribué à cette désagrégation.

Le gouvernement yougoslave, violant le statut de la Petite Entente, conclut un pacte « d'amitié externe » avec l'Italie fasciste, pour entrer ensuite, officiellement, dans l'orbite de Berlin.

Le gouvernement réactionnaire de Roumanie s'empresse de se solidariser avec les actions par lesquelles la Yougoslavie entendait rompre, d'une manière évidente, les traités, en vigueur.

Au printemps de l'année 1938, la Yougoslavie et la Roumanie prennent l'initiative d'une nouvelle organisation politique dans les Balkans et réalisent en même temps certaines conditions politiques destinées à faciliter à l'Allemagne nazie ses actions visant à l'invasion de la Tchécoslovaquie.

À l'encontre de la volonté du peuple roumain, le gouvernement réactionnaire de Roumanie abandonne la Tchécoslovaquie en dénonçant les traités passés avec ce pays.

Analysant la situation créée par la trahison de la classe dominante, le Parti Communiste Roumain a montré que de cette manière la Roumanie avait perdu une alliée puissante, étant désormais directement exposée au danger hitlérien.

En abandonnant la Tchécoslovaquie, les classes dominantes de Roumanie ont non seulement collaboré à la trahison de Munich, mais ont facilité l'inféodation totale de la Roumanie à l'impérialisme allemand.

ARMISTIȚIUL DE LA FOCȘANI (1917)*

DE

V. LIVEANU

I

Istoriografia burgheză a încercat să răspîndească ideea că armistițiul de la Focșani avea un caracter strict militar lipsit de orice semnificație politică¹. Istoriografia și presa burgheză susțineau că încheind armistițiul, guvernul român nu intenționa să încheie pace separată — ci numai să aștepte împrejurări favorabile pentru a încheia pacea generală alături de întreaga Antantă². Istoriografia burgheză a trecut sub tăcere

* Articolul de față este urmarea comunicării Evenimentele premergătoare armistițiului de la Focșani (1917), prezentată în sesiunea lărgită din decembrie 1953 a Secției a V-a a Academiei R.P.R. și apărută în Studii și referate privind istoria României, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, partea a II-a, p. 1.519—1.547. Autorul susține în comunicare că încă din decembrie 1917 s-a produs în politica guvernului burghezo-moșieresc român o cotitură spre pacea imperialistă cu Puterile Centrale. După Revoluția din Octombrie, guvernul sovietic a invitat în repetate rânduri guvernul român să participe la tratative în vederea încheierii unei păci *generale* democratice. Sub influența Revoluției din Octombrie au crescut luptele revoluționare din România. Guvernul român a respins propunerile guvernului sovietic de a lua parte la tratativele pentru încheierea unei păci *generale, democratice*, preferînd să participe alături de rada ucraineană contrarevoluționară la tratative pentru încheierea unei păci *separate, imperialiste* cu Puterile Centrale. Cu aprobarea imperialiștilor Antantei, guvernul burghezo-moșieresc român dorea să înceapă tratative de armistițiu care să i deschidă calea păcii separate. În decembrie 1917, clasele exploatare din România erau gata să înfeudeze țara noastră imperialiștilor germani pentru a obține sprijinul lor în vederea luptei împotriva Puterii Sovietice și împotriva propriului popor. Vezi discuțiile în legătură cu această comunicare în « Studii », anul 7, nr. 1, ianuarie-martie 1954, p. 239—242 și 274—276.

¹ Constantin Kirițescu, istoricul burghez oficial al participării României la primul război mondial imperialist susținea că guvernul român « a hotărît ca armata română să ia parte la tratative pentru a încheia un armistițiu cu caracter pur militar, excluzînd orice considerațiuni politice » (Istoria războiului pentru întregirea României. Ed. Casei Școalelor, București, 1927, vol. III, p. 20).

² « România dacă în acel moment al încheierii armistițiului nu putea nădăjdui într-o acțiune pozitivă în contra vrăjmașului, aștepta cu credință procesul de descompunere al Puterilor Centrale și spera astfel ca printr-o aminare să iasă din momentele grele în care se afla și să participe împreună cu aliații la victoria finală și pacea generală » (« Democrația » — revista cercului de studii a partidului național liberal, anul VII, nr. 1, februarie 1919, p. 17)

negocierile neoficiale de pace care s-au desfășurat la Focșani în vederea încheierii unei păci separate între România și Puterile Centrale¹.

Aceste încercări tindeau să ascundă adevăratul caracter al armistițiului de la Focșani, care a deschis calea păcii separate imperialiste între guvernul burghezo-moșieresc român și guvernele puterilor centrale.

Încă înaintea începerii tratatelor de la Focșani, guvernul burghezo-moșieresc român a comunicat reprezentanților diplomați ai Antantei, intenția sa de a încheia pacea separată cu Germania. La 24 noiembrie 1917, Mișu, ministrul României la Londra, îi comunica lui Ion Brătianu că guvernul român trebuia să examineze posibilitatea ca „regele nostru, de acord cu aliații, să încheie pacea separată cu Germania, după ce va fi obținut unele garanții privind extensiunea teritorială a României”². Guvernul român dorea să obțină garanția că Antanta nu va folosi pacea separată cu Puterile Centrale drept pretext pentru denunțarea tratatului secret din 1916 care prevedea „extensiunea teritorială” a României; guvernul român dorea ca Antanta să aprobe în mod oficial pacea separată dintre România și Puterile Centrale și să se angajeze că, în ciuda acestei păci separate, va rezerva burgheziei române partea din pradă făgăduită prin tratatul imperialist din 1916. Spre sfârșitul lunii noiembrie, urmând sfatul ministrului României la Londra, regele a convocat la palat pe ministrul Angliei și Franței la Iași. Ferdinand le-a comunicat că el este gata să ordone armatei române să pătrundă pe teritoriul sovietic pentru a se uni cu trupele generalului contrarevoluționar Kaledin³. Ferdinand a declarat în încheiere: „eu prevăd ipoteza în care Germania va consimți să trateze cu mine sau cu prințul moștenitor. Dar eu nu voi negocia cu ea decât cu aprobarea d-voastră și după confirmarea angajamentelor luate față de mine”⁴. Ferdinand voia deci să știe care va fi atitudinea guvernelor Angliei și Franței în cazul încheierii păcii separate cu Germania. Saint-Aulaire și Barclay⁵ s-au grăbit să-l asigure pe Ferdinand că guvernele Franței și Angliei se considerau „mai legate ca niciodată de România” prin tratatul secret încheiat în 1916. Vopicka, ministrul S.U.A. la Iași, a cerut și el guvernului american să-și confirme hotărîrea de a respecta tratatul din 1916⁶. Reconfirmarea tratatului din 1916 — pe care Ferdinand a indicat-o ca o condiție *sine qua non* pentru începerea negocierilor cu Germania — dovedea că guvernele Antantei erau dispuse să-și îndeplinească promisiunile făcute în 1916 guvernului României, chiar dacă acesta ar fi încheiat pacea separată cu Puterile Centrale.

¹ În mai—iunie 1918 presa burgheză din țară și din străinătate a publicat unele informații și comentarii asupra tratatelor neoficiale de pace de la Focșani. În unele memorii ale politicienilor burghezi, publicate într-un număr redus de exemplare, au apărut unele informații asupra acestor tratative secrete. Istoriografia burgheză a păstrat însă o tăcere completă asupra lor. Chiar Iorga, care în memoriile sale dă informații asupra tratatelor neoficiale de pace — în a sa Istoria Românilor — le trece sub tăcere.

² Arhiva Muzeului Lupta Revoluționară a Poporului (Arhiva M.L.R.P.), dosar 602, p. 15.

³ Comte de Saint-Aulaire. Confession d'un vieux diplomate. Ed. Flammarion, Paris, 1953, p. 429. (Contele de Saint-Aulaire a fost în 1916—1920 ministrul Franței în România),

⁴ Ibidem, p. 430.

⁵ Barclay era în acel timp ministrul Angliei la Iași.

⁶ Comte de Saint-Aulaire, op. cit. p. 430.

După întrevederea dintre Ferdinand și reprezentanții diplomați ai Angliei și Franței, Brătianu a invitat la el pe miniștrii Antantei la Iași și le-a dat să înțeleagă că este gata să se retragă, pentru a face loc unui guvern care să încheie pacea separată. Brătianu a cerut guvernelor Angliei și Franței să arate dacă ele mai consideră necesară continuarea războiului cu Germania. Miniștrii Angliei, Franței, S.U.A. și Italiei la Iași și-au exprimat părerea că guvernele lor nu mai erau interesate să ceară României continuarea războiului cu Germania¹. Pentru a putea utiliza armata română în scopul agresiunii antisovietice, guvernele Antantei erau dispuse să accepte încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Guvernul român a folosit această împrejurare pentru a începe negocieri cu Puterile Centrale.

La tratativele de armistițiu de la Focșani, începute la 7 decembrie 1917, au luat parte delegația statului major român, condusa de generalul Luncescu, sub-șeful statului major, delegația statului major al lui Șerbacev și delegații statelor majore ale Puterilor Centrale; conducerea tratativelor a avut-o șeful delegației germane, generalul Morgen, care prezida ședințele de negocieri². După cum se știe guvernul român a respins în repetate rânduri invitația guvernului sovietic — singurul guvern legal al Rusiei — de a participa la tratativele de la Brest-Litovsk, în vederea încheierii păcii generale democratice. În schimb, încă din prima ședință a delegaților, delegația română și cea a lui Șerbacev au precizat că între ele există raporturi de „buni aliați”³. Guvernul român știa că generalul Șerbacev, care acționa în calitate de reprezentant al Radei Ucrainiene contrarevoluționare, dorea să încheie o pace separată cu Puterile Centrale, pentru a putea lupta împotriva Puterii Sovietice⁴. De altfel, delegația lui Șerbacev nu-și ascundea atitudinea ostilă față de Puterea Sovietică. Delegația lui Șerbacev a declarat la începerea tratativelor că ea nu este legată de armistițiul de la Brest-Litovsk și că acționează în calitate de reprezentantă a unui front independent⁵; dat fiind că tratatul de la Brest-Litovsk era obligatoriu pentru întreaga armată rusă — această declarație însemna că delegația lui Șerbacev se declară în stare de rebeliune față de Puterea Sovietică. Hotărîrea guvernului român de a participa la tratativele de la Focșani alături de delegația generalului Șerbacev avea un sens politic clar: ea însemna o aprobare a rebeliunii antisovietice și o încunajare a încercărilor rebelilor antisovietici de a ajunge la un acord cu imperialiștii germani. Acceptînd să trateze cu statul major al lui Șerbacev, imperialiștii germani au încălcat tratatul de armistițiu încheiat la 5 decembrie la Brest-Litovsk — tratat care era obligatoriu pentru întregul

¹ Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 430—431.

² C. Kirîțescu, op. cit. p. 18; K. Morgen, *Meiner Truppen Heldenkämpfe*. Ed. Ernst Siegfried, Berlin, 1920, p. 127.

³ C. Kirîțescu, op. cit., p. 18. Amintim că generalul Șerbacev a fost un general țarist numit de Kerenski comandant al trupelor ruse de pe frontul român. După Revoluția din Octombrie, statul-major al lui Șerbacev s-a transformat într-un cuib de rebeli antisovietici. Șerbacev s-a declarat subordonat radei Centrale din Kiev, guvernul antisovietic din Ucraina.

⁴ Despre intenția lui Șerbacev de a încheia pace separată cu Puterile Centrale a se vedea Studii și referate privind istoria României, partea a II-a, p. 1.540 și 1.547.

⁵ C. Kirîțescu, op. cit., p. 18; K. Morgen, op. cit., p. 128.

front și anula armistițiile parțiale, încheiate numai pentru anumite părți ale frontului¹.

Această atitudine a delegației statului major german nu putea fi justificată prin considerente militare. Unitățile militare ruse, credincioase Puterii Sovietice, se conformau armistițiului de la Brest — deci armistițiul semnat de Șerbacev nu avea o valoare practică din punct de vedere militar. Acceptînd să tîneze cu delegația generalului Șerbacev, statul major german și statul major român acționau de la început pe o linie comună — pe linia încurajării luptei împotriva Puterii Sovietice. Lupta împotriva Puterii Sovietice s-a dovedit a fi un teren favorabil înțelegerii între guvernele român și german. Sub pretextul tratativilor de armistițiu au fost purtate discuții secrete, neoficiale, de pace. Un rol important în purtarea tratativilor de pace neoficiale l-au avut politicienii lăsați de guvernul Brătianu la București, care au jucat rolul de intermediari. Încă la 28 noiembrie 1918, contele Praschma, membru în așa-zisa Comisie economică germană din București, care avea legături cu cercurile guvernamentale din Berlin, i-a declarat lui Marghiloman² că a venit momentul ca guvernul din Iași să încheie pace și că cercurile oficiale din Berlin sînt dispuse să garanteze menținerea dinastiei și să ofere guvernului român Basarabia. Praschma nu i-a ascuns lui Marghiloman că guvernul german intenționează să anexeze Dobrogea, să monopolizeze exportul de cereale al țării și să continue ocuparea Romîniei³. Cîteva zile mai tîrziu, Horstman, reprezentantul din București al Ministerului de Externe german, i-a repetat lui Marghiloman că guvernul german oferă Romîniei Basarabia, ca o „compensație” pentru pierderea Dobrogei și a ieșirii la mare⁴. Imperialiștii germani ofereau claselor exploatatoare din Romînia sprijinul lor în vederea salvagărdării monarhiei și a luptei împotriva Puterii Sovietice. În schimb, imperialiștii germani cereau guvernului român să accepte pierderea unei părți din teritoriul național și a independenței economice. Aceste propuneri ale cercurilor conducătoare germane au fost transmise guvernului din Iași. Delegația germană la Focșani a luat pe lîngă ea pe frații Virgil Arion (din gruparea conservatoare a lui Carp) și Constantin Arion (din gruparea conservatoare a lui Marghiloman). Marghiloman, în prezența lui Horstman, i-a indicat lui Constantin Arion propunerile de pace separată care trebuiau transmise delegației romîne la tratativele de armistițiu⁵.

Delegația romînă a luat legătură cu frații Arion pentru a afla care sînt intențiile și propunerile germanilor⁶. Pentru a sonda intențiile germanilor, colonelul Rășcanu, membru al delegației romîne, i-a declarat lui Arion că statul major român este pregătit să atace trupele revoluționare

¹ «Voprosi istorii», 1954, nr. 8, p. 14.

² Al. Marghiloman, șeful partidului conservator, a fost lăsat la București de I. Brătianu (Vezi Studii și referate privind Istoria Romîniei, partea a II-a, p. 1.524.).

³ Al. Marghiloman, Note politice, Ed. Eminescu, București, 1927, vol. III, p. 229—230.

⁴ Ibidem, p. 239.

⁵ Ibidem, p. 243.

⁶ Generalul Lupescu, șeful delegației romîne la Focșani, a declarat că «misiunea romînă a rămas peste noapte (7 decembrie 1917) la Focșani, pentru a continua discuția nu numai cu germanii, dar mai ales pentru a lua contact cu orice preț cu romînii din Focșani» (N. Iorga, Memorii. Ed. Națională Ciornei, București f. d. vol. I, Anexa).

ruse din Moldova. Arion — notează Marghiloman în memoriile sale — „privitor la aceasta i-a ținut următorul limbaj extraordinar : păstrați armata și dacă puteți ocupați Basarabia”¹. Acest limbaj nu era deloc extraordinar ci reprezenta părerea cercurilor oficiale germane care au adus pe frații Arion la Focșani. Declarația lui Arion că guvernul burghezo-moșieresc român putea păstra armata și cotorpi Basarabia corespundea în totul vederilor Marelui Cartier General German. Referindu-se la situația de după Revoluția din Octombrie, Ludendorff scria că în cazul unei păci separate, „Marele Cartier General nu se opunea să se recunoască Basarabia României și să se păstreze armata ei”². Nu trebuie să ne mire faptul că frații Arion cunoșteau punctul de vedere al Marelui Cartier General German, căci ei au fost aduși la tratativele de la Focșani de către colonelul Hentsch. Acesta era șeful statului major al guvernatorului general german din România și era considerat ca unul din principalii ofițeri de stat major ai armatei germane³. Misiunea lui Hentsch la tratativele de armistițiu era tocmai organizarea unei înțelegeri între diversele grupări burghezo-moșierești. Autoritățile de ocupație au comunicat lui Marghiloman că în cadrul delegației germane la Focșani, „Hentsch este consilier pentru Verwaltung (administrația militară) sau mai bine pentru a încerca o apropiere între cele două partide române aducând pe reprezentanții lor”⁴. Apropierea între cele două partide avea ca scop încheierea păcii separate. Nu există nici un motiv să ne îndoim că C. Arion a îndeplinit și indicațiile date de Marghiloman în prezența lui Horstman de a transmite cercurilor oficiale din Iași că guvernul german este dispus să garanteze menținerea dinastiei.

Tratativele neoficiale s-au concretizat și în clauzele oficiale ale armistițiului. La Brest-Litovsk delegația sovietică, luptând pentru încheierea unei păci *generale*, a cerut cu energie ca Puterile Centrale să renunțe la orice transferuri de trupe pe frontul de vest și a întrerupt tratativele atunci când delegațiile Puterilor Centrale au respins această cerere. Ca urmare a atitudinii ferme a guvernului sovietic, convenția de armistițiu încheiată la Brest-Litovsk prevedea încetarea oricărui transfer de trupe în afara celor de acum începute⁵. Cu totul alta a fost atitudinea delegației ruse (Scerbacev) și române la Focșani în această problemă⁶.

¹ Al. Marghiloman, op. cit., p. 253.

² E. Ludendorff, *Souvenirs de Guerre, 1914—1918*. Payot, Paris, 1931, tome II, p. 180.

³ Al. Marghiloman, op. cit., p. 243.

⁴ Ibidem, p. 248.

⁵ „Voprosi istorii”, 1954, nr. 8, p. 17. „Lumina”, 20 decembrie 1917.

⁶ La început, delegația statului major al lui Scerbacev a cerut ca prin convenția de armistițiu să se interzică transferurile de trupe. Dar această cerere era pur formală și delegația germană a înțeles repede aceasta. Generalul Morgen, șeful delegației germane la tratativele de la Focșani, arată că delegația germană a respins clauza interzicerii transferurilor de trupe. În urma acestui fapt, la 7 decembrie, tratativele s-au întrerupt. În continuare, Morgen scrie în memoriile sale: «Delegații ruși s-au întors la Mărășești cu trenul lor special; românii au rămas la Focșani. La 8 decembrie rușii au fost absenți dar la 9 decembrie dimineața au reapărut. Întoarcerea lor însemna că erau decizi să încheie armistițiul în orice condiții» (K. Morgen, op. cit., p. 128). Cît despre delegația română, rămînerea ei la Focșani în timpul absenței rușilor arăta că statul major român nu ținea deloc la interzicerea transferurilor de trupe. «Aceasta a ușurat munca — continuă Morgen — și așa s-a putut încheia în seara de 9 decembrie, după o ședință de 10 ore, o convenție care ne dădea libertatea de a transfera pe alte fronturi trupele care înainte de 5 decembrie erau pregătite și primiseră ordin de transport» (K. Morgen, op. cit., p. 128).

În convenția de armistițiu semnată la Focșani s-a introdus o clauză meștesugită care desființa în fapt orice limită pentru executarea transferurilor de trupe. Prin convenția de armistițiu, cele două părți se angajau „de a nu mai executa transporturile și grupările pentru care *s-au dat ordine*, după 5 decembrie stil nou, inclusiv”¹.

Or, sub pretextul unor pregătiri anterioare datei de 5 decembrie și sub acoperirea unor ordine antedatate, cele două părți puteau executa oricâte transferuri de trupe ar fi dorit. Marghiloman, care avea relații cu participanții la tratativele de la Focșani, notează că baronul curlandez, Tiffenhausen, socialist revoluționar și membru în delegația statului major al lui Șerbacev, a șters din convenția de armistițiu „(articolul) după care trupele trebuiau să fie imobilizate pe pozițiile lor respective. Germanii care cereau libertatea de a mișca *până la 10 divizii*, au dobândit grație lui libertatea absolută a mișcărilor”². Deci, germanii care cereau de la început dreptul de a transfera un număr limitat de divizii, au obținut libertatea *nelimitată* a transferurilor de trupe. Delegația română și delegația lui Șerbacev au dat germanilor mai mult decât au cerut. Acest act nu se datora mărinimiei. Guvernul român a obținut el însuși, grație convenției de armistițiu, libertatea absolută de a transfera trupe și de a le folosi în scopul luptei împotriva Puterii Sovietice și a „menținerii ordinii interne”. Clauzele convenției de armistițiu — intrată în vigoare la 9 decembrie 1917 — arătau că guvernul german este dispus să înlesnească agresiunea pregătită de guvernul român împotriva Republicii Sovietice.

Clauzele armistițiului de la Focșani au înlesnit de asemenea ridicarea unui paravan oficial care să acopere tratativele neoficiale de pace. Armistițiul de la Focșani privea numai frontul de la Siretul de sus până la Marea Neagră; pentru restul frontului rămânea în vigoare numai suspendarea ostilităților, tratativele pentru încheierea armistițiului pe frontul Mării Negre urmînd să continue. În afară de aceasta s-a căzut de acord ca la Focșani să se organizeze schimbul de ostateci și de internați între cele două părți. În sfîrșit, s-a organizat o comisie pentru supravegherea armistițiului. Toate acestea erau un motiv pentru ca la Focșani să se întrunească reprezentanți ai guvernului român și ai guvernelor Puterilor Centrale, cu scopul negocierilor neoficiale de pace. Constantin Arion, pe timpul cînd era ministru de externe, a declarat că în cursul lunii decembrie 1917 „reuşisem să deschidem la Focșani o mică porțiță între Muntenia ocupată și Moldova neocupată; am văzut un delegat al guvernului”³. Porțița de la Focșani, creată datorită armistițiului, a folosit pentru tratative în vederea încheierii păcii separate.

¹ C. Kirițescu, op. cit., p. 23.

² Al. Marghiloman, op. cit., p. 250, 251. A. Mackensen (Briefe und Aufzeichnungen, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1938, p. 343) și K. Morgen (op. cit., p. 128) au scris mai tîrziu că armistițiul de la Focșani le-a dat posibilitatea de a transfera pe frontul de vest 5 divizii germane; această cifră este micșorată, cu tendința de a scuza înfrîngerea germană de pe frontul de vest. Generalul Berthelot afirma că la începutul lunii ianuarie artileria grea și cea mai mare parte a trupelor germane din România au fost transferate pe frontul de vest (N. Iorga, op. cit., p. 213). Clémenceau a declarat același lucru ministrului Romîniei la Paris. După datele statului major român, la sfîrșitul lunii ianuarie 1918, statul major german transferase jumătate din diviziile sale de pe frontul român, în vest (K. Morgen, op. cit., p. 134).

³ „Steagul”, 2 iunie 1918.

Armistițiul a fost încheiat pe termen nelimitat ceea ce asigură timpul necesar ducerii cu succes a tratativelor de pace. Mackensen avea toate motivele ca la 11 decembrie 1917 să scrie, că armistițiul „este așa de lung încât între timp se va putea discuta asupra păcii separate”¹. Aprecierea lui Mackensen nu provenea dintr-un optimism interesat. Colonelul House, trimisul personal al lui Wilson în Europa, arăta încă în noiembrie 1917 că „românii vor fi poate obligați să încheie o pace separată”².

Ministrul american la Iași, Vopicka, arată în memoriile sale că știa că armistițiul „va aduce pacea între români și germani”³. Atașatul american la Iași, Yates, știa și el că armistițiul va aduce pacea separată⁴. Clémenceau a declarat lui Victor Antonescu că „guvernul francez consideră armistițiul ca o capitulare”⁵. Pentru toți cei inițiați, armistițiul de la Focșani nu era decât preludiul păcii separate⁶.

II

Incetarea ostilităților între România pe de o parte și Germania și Austro-Ungaria pe de altă parte a fost primită cu bucurie de masele largi ale poporului nostru care doreau ca armistițiul să deschidă calea spre pacea generală și democratică. Pe front au avut loc fraternizări ale soldaților români, ruși, germani, austriaci, maghiari, etc.⁷. Soldații germani înlesneau legătura peste linia frontului între muncitorii revoluționari din Moldova și cei de pe teritoriul ocupat. Dar guvernul burghezo-moșieresc român, care nu ținea seama de interesele maselor, a folosit armistițiul de la Focșani în scopurile politicii sale antipopulare, antisovietice.

Principalul motiv de îngrijorare pentru clasele exploatatoare din țara noastră era influența exercitată de exemplul soldaților revoluționari ruși asupra poporului nostru; ministrul de interne, fostul social-democrat Morțun, a făcut un raport regelui asupra acestei probleme⁸. Aveau loc puternice manifestații ale soldaților ruși și muncitorilor și soldaților români pentru pace democratică, pentru republică⁹. Guvernul român a folosit clauzele convenției de armistițiu în lupta pentru stăvilirea valului revoluționar. Folosind dreptul de transferare a trupelor, guvernul burghezo-moșieresc a retras de pe front 1/3 din efectivul total al armatei — adică 8 divizii — destinate să apere ordinea internă. Statul major a împărțit

¹ A. Mackensen, op. cit., p. 343. Recenziile făcute de autorii burghezi asupra memoriilor lui Mackensen (N. Iorga, Une révélation: le maréchal Mackensen parle, în « Revue historique du sud est européen », 1938, nr. 10—12 și general M. Schina, Mackensen vorbește, București, 1939) au trecut sub tăcere aprecierile lui Mackensen asupra armistițiului.

² Charles Seymour, Papiers intimes du colonel House. Pavot, Paris, 1930.

³ Ch. Vopicka, Secrets of the Balkans. Chicago, 1921, p. 139.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 37.

⁶ Manifestările de etichetă arătau de asemenea că delegațiile la tratativele de armistițiu sînt dispuse să se înțeleagă în vederea stabilirii bazelor păcii separate. Trezindu-se peste eticheta obișnuită la tratativele de armistițiu, delegații celor două părți s-au fotografiat în grup, au participat la un banchet comun și au toastat pentru pace (N. Iorga, op. cit., Anexa). Aceste manifestări au avut un puternic răsunet la Iași, unde au stîrnit indignarea neinițiaților (N. Iorga, op. cit., p. 185—186).

⁷ A se vedea și N. Iorga, op. cit., p. 217.

⁸ Al. Averescu, Notițe zilnice din război. Ed. Cultura Națională, București, p. 232

⁹ Al. Averescu, op. cit., www.dacoromanica.ro

teritoriul Moldovei în 8 zone de la nord la sud — cu centrele în Botoșani, Fălțiceni, Iași, Podul Iloaiei, Roman, Vaslui, Bacău și Bîrlad, pentru fiecare zonă fiind repartizată câte o divizie. S-a alcătuit în mod oficial un așa-zis „front intern” sub conducerea generalului Prezan, comandantul suprem al armatei române¹.

Pe de altă parte Rada ucraineană și statul major al lui Scerbacev, folosind convenția de armistițiu care le dădea dreptul de a transfera trupe, au încercat să retragă unitățile revoluționare de pe frontul român și să le înlocuiască cu trupe ucrainene contrarevoluționare. În scopuri diversioniste, șovine, această operație a fost botezată „naționalizarea” sau „ucrainizarea” frontului român. Istoricii burghezi susțineau că prin alianța sa cu Rada din Kiev și prin sprijinirea planului Radei de a aduce trupe contrarevoluționare pe frontul român, guvernul din Iași urmărea să creeze condițiile pentru reluarea ostilităților cu Puterile Centrale². Dar pentru a înlesni concentrarea trupelor contrarevoluționare pe frontul român și pentru a lupta împotriva Puterii Sovietice, guvernul burghezo-moșieresc era hotărât în realitate, să încheie pace separată cu imperialismul german, un acord cu Rada ucraineană și cu Kaledin în vederea unor acțiuni comune antisovietice.

„Ucrainizarea” frontului român trebuia să camufleze acordul secret încheiat de Rada ucraineană reacționară cu misiunea militară franceză și cu guvernul lui Kaledin în scopul împiedicării încheierii armistițiului definitiv dintre Puterea Sovietică și imperialiștii germano-austriaci. Se știe că, atât convenția de armistițiu din 5 decembrie cât și convenția de armistițiu din 15 decembrie, semnate la Brest-Litovsk între guvernul sovietic și Puterile Centrale, nu erau definitive, prima avea o durată de 10 zile, a doua de 28 zile.

Clauzele acordului încheiat între Rada ucraineană, guvernul lui Kaledin și misiunea militară franceză au fost aflate în urma interceptării de către organele sovietice a unei telegrame cifrate, adresate misiunii franceze din Iași; această telegramă a fost publicată de ziarul Pravda din 28 (15) decembrie 1918³. Acordul sus-amintit prevedea că trupele Radei vor ocupa fronturile român și de sud-vest, urmînd ca ele să fie aprovizionate de Kaledin cu alimente și carbuni. Scopul acestei alianțe era „Să mențină o aparență de front rusesc pînă în februarie sau martie și să tîrîgă-neze încheierea definitivă a armistițiului pînă la primăvară”⁴. Guvernele Antantei sperau că această acțiune va împiedica pregătirea ofensivei germane de primăvară; de asemenea guvernele Antantei sperau că în primă-

¹ C. Kirițescu, op. cit., p. 31; N. Iorga, op. cit., p. 195.

² « Puterile Antantei credeau că vor putea reconstitui un front ucrainean, format dintr-un număr fabulos de divizii, care împreună cu armata română și cu alte trupe din sudul Rusiei, dușmane bolșevicilor, să continue a opune o rezistență eficace Puterilor Centrale » (C. Kirițescu, op. cit. p. 208).

³ Unele fragmente din această telegramă sînt citate de I. Stalin în articolul: Ce este Rada ucraineană (Opere, Ed. P.M.R., 1949, vol. 4, p. 19 — 21). Un rezumat al întregii telegrame, precum și al comentariului făcut la agenția telegrafică sovietică, a fost publicat de ziarele bucureștene (« Lumina » din 6 ianuarie 1918 și « Gazeta Bucureștiului » din 2 ianuarie 1918). Deși este prost redactat, acest rezumat ne dă posibilitatea de a cunoaște conținutul telegramei și al comentariului sovietic.

⁴ I. Stalin, Opere, Ed. www.dacoromanica.ro

vara anului 1918 vor putea impune condiții de pace generala favorabile lor¹. Referindu-se la descoperirea și demascarea de către organele sovietice a alianței dintre Rada ucraineană și misiunea franceză, I. V. Stalin scria la 28 (15) decembrie 1918: „Știm acum pentru ce concentrează Rada trupe ucrainene pe frontul românesc și de sud-vest: sub eticheta „naționalizării” armatei, ea încearcă să camufleze acordul ei cu misiunea franceză pentru a târăgăna încheierea armistițiului până la primăvara”². Firește, nu era vorba de târăgănarea armistițiului încheiat de guvernul român și reprezentantul Radei ucrainene — generalul Scerbacev — cu Puterile Centrale, căci acest armistițiu fusese definitiv încheiat încă din 9 decembrie. Era vorba de târăgănarea armistițiului definitiv și a păcii pe care guvernul sovietic, sprijinit de marea majoritate a soldaților de pe frontul român, voia să-l încheie cu Puterile Centrale. Concentrând trupe contrarevoluționare pe frontul român, Rada ucraineană urmărea să dezarmeze trupele revoluționare care sprijineau eforturile guvernului sovietic de a încheia pacea la Brest Litovsk. Pentru a lupta împotriva trupelor sovietice de pe frontul român, guvernul român și generalii țariști au încheiat armistițiul de la Focșani și pregăteau încheierea păcii separate. Agenția de știri sovietică arată referitor la telegrama cifrată interceptată de organele sovietice, că „francezii asigură că românii s-au grăbit să adere la armistițiu și aceasta dovedește că românii au încercat să determine pe ascuns convorbiri asupra păcii separate cu Germania”³. Deși complicată, politica imperialiștilor Antantei și a guvernului burghezo-moșieresc român avea un scop precis: lupta împotriva Puterii Sovietice, în scopul readucerii Rusiei în războiul imperialist. Așa cum arată cercetătorii sovietici, în decembrie 1917 „Franța, care protesta energic împotriva tratatelor de pace între Rusia și Germania, avea altă atitudine în România: ea permise generalului Scerbacev să înceapă tratative. Franța socoti că ar fi mai bine să piardă o parte din pozițiile sale, permițând lui Scerbacev să încheie pace pe unul din fronturi și să câștige în schimb întreaga cauză: Scerbacev, având mâinile libere, va putea, împreună cu Rada Centrală, să răstoarne pe bolșevici și să implice astfel Rusia din nou în război. În același timp și România, care fusese învinsă și începuse să regrete alianța cu Antanta, ar putea fi legată de aceasta din urmă, promițându-i-se Basarabia”⁴. Aceste concluzii ale cercetătorilor sovietici

¹ « Lumina », 6 ianuarie 1918 și « Gazeta Bucureștiului », 2 ianuarie 1918.

² I. Stalin, op. cit., p. 21.

³ S. Știrbu susține că prin încheierea armistițiului de la Focșani, guvernul român urmărea să capete un răgaz pentru a putea reîncheia ostilitățile împotriva Puterilor Centrale; S. Știrbu susține că abia în primăvara anului 1918 a început guvernul român să se gândească la încheierea păcii separate. În sprijinul părerii sale, S. Știrbu invocă fragmentele din telegrama sus-amintită, citate în articolul: Ce este Rada ucraineană, precum și tezele expuse în acest articol de I. V. Stalin, în legătură cu încercarea Radei de a împiedica pacea între Germania și Puterea Sovietică (vezi « Studii », vol. 1, nr. 1, ianuarie martie 1954, p. 240). Dar în articolul Ce este Rada ucraineană, I. V. Stalin se referă la problema armistițiului și păcii între Puterile Centrale și Republica Sovietică, și nu tratează problema armistițiului și păcii între România și Puterile Centrale. Telegrama la care se referă I. V. Stalin în articolul Ce este Rada ucraineană dovedește tocmai hotărârea guvernului român de a încheia pacea separată. S. Știrbu nu s-a referit la rezumatul telegramei publicat în ziarele bucureștene, din care se vede că guvernul român a încheiat armistițiu de la Focșani cu intenția de a încheia pace separată.

⁴ Istoria diplomației. Ed. Cartea Rusa, București, 1948, vol. III, p. 369.

sînt în întregime confirmate de faptele și materialele prezentate în lucrarea noastră.

Planul Radei ucrainene de a dezarma unitățile revoluționare de pe frontul român a fost zădărnicit de masele de soldați. Trupele de cazaci din Moldova, în care-și punea speranța Rada, au refuzat să sprijine contrarevoluția. „Marea majoritate a regimentelor cazace din Moldova a refuzat să intre în conflict cu maximaliștii”¹ — telegrafia I. Brătianu lui V. Antonescu — ministrul României la Paris. Trupele ucrainene au trecut de asemenea de partea Puterii Sovietice. La 20 (7) decembrie 1917, Brătianu îl anunța pe V. Antonescu că „chiar la Iași, comandamentul rus (al lui Scerbacev) nu poate conta pe o sută de oameni siguri”².

În urma eșecului generalilor țariști de a dezarma unitățile revoluționare, această sarcină a fost preluată de guvernul român. Cercurile burghezo-moșierești din Moldova cereau cu insistență guvernului să atace trupele revoluționare ruse pentru a anihila influența exercitată de aceștia asupra poporului nostru³. Brătianu s-a adresat miniștrilor Antantei din Iași, pentru a le cere indicații. În memoriile sale, ministrul S.U.A., Vopicka, marturisește cu o cinică lăudăroșenie că el a fost primul care a cerut guvernului român să sprijine pe Scerbacev și să atace trupele sovietice din Moldova. La o consfătuire a miniștrilor Antantei la Iași, la care a participat și Brătianu, Vopicka a declarat că dacă acțiuni ca cele ale unităților militare revoluționare ruse „s-ar fi întîmplat în America, ar fi întîmpinat rezistența poliției, a miliției de stat sau a armatei regulate, tot așa cum sînt împrăștiate la noi mulțimile turbulente”. Concretizîndu-și planul, Vopicka a declarat că „dacă o divizie de 20 000—30 000 de oameni ar fi înarmată cu cele mai bune arme și tancuri, ea ar putea să rezolve greutățile principale ale României. Colegii mei, ministrii Angliei, Franței și Italiei și d-l Brătianu au fost în favoarea protecției polițiste. Noi am recomandat-o consiliului de coroană și ea a fost aprobată de misiunea militară franceză”⁴. Reprezentantul guvernului S.U.A., sprijinit de reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței și Italiei, cerea deci ca sub pretextul unei operații de „poliție”, trupe românești speciale să fie aruncate asupra trupelor revoluționare ruse. Atacarea trupelor sovietice trebuia să fie preludiul la cîmpirea Basarabiei și Ucrainei, la dezlănțuirea unei agresiuni pe scară largă împotriva Puterii Sovietice, pentru readucerea Rusiei în razboiul imperialist. În februarie 1919, la Conferința de la Versailles, Brătianu a arătat ca atacarea trupelor ruse din Moldova a fost legată de planurile de intervenție în Basarabia și Ucraina. „La cererea reprezentanților Înțelegerii — arăta Brătianu — armata română începu lupta contra trupelor bolșevice care ocupau atunci întregul teritoriu al Moldovei și Basarabiei. Se credea că această ultimă efortare era în stare să asigure totuși existența unei Ucraine prietene a aliaților”⁵. Într-o notă adresată guvernului francez, guvernul român amintea demersurile prin care a fost împins „a întreprinde, la cererea aliaților, la sfîrșitul anului 1917, o acțiune în Ucraina împotriva guvernării lui Lenin pentru a im-

¹ Arhiva M.R.L.P., dosar 602, p. 38.

² Ibidem, p. 53.

³ Ch. Vopicka, op. cit., p. 141.

⁴ Ibidem.

⁵ « Viitorul », 12 decembrie 1919.

piedica pacea de la Brest-Litovsk"¹. Guvernul român nu avea suficiente trupe pentru a lupta în același timp împotriva Puterii Sovietice și împotriva imperialiștilor germano-austriaci. Din această cauză, cercurile conducătoare ale României doreau să încheie pace separată cu Puterile Centrale. Înainte de a face acest pas, cercurile conducătoare din țara noastră doreau să obțină garanția că guvernul Germaniei va da sprijinul necesar ocupării Basarabiei. Pe de altă parte, guvernul român dorea să obțină din partea guvernelor Antantei aprobarea oficială, consemnată într-un document diplomatic, pentru încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Chiar *a doua zi* după încheierea armistițiului, Duca, membru în guvern² se grăbește să-l îndemne pe Iorga „a vorbi în acest sens (al păcii separate) cu miniștrii străini, invocând rolul de reprezentant al unei opinii publice independente. E însă liniștit și la urmă explică aceasta: vom avea măcar Basarabia”³. În aceeași zi, regina i-a făcut lui Iorga o declarație asemănătoare: „Regina — remarcă Iorga — pare a dori ca aliații să ne permită a încheia o înțelegere aparentă cu Puterile Centrale fără a pierde folosul convenției încheiate cu dînșii”⁴. Faptul că *a doua zi* după încheierea armistițiului, regina și membrii guvernului vorbeau deschis despre intenția lor de a încheia pace separată cu aprobarea Antantei, dovedește că scopul încheierii armistițiului a fost nu cîștigarea unui răgaz în vederea reluării ostilităților, ci încheierea unei păci imperialiste cu Puterile Centrale. Oficiul vicepremierului din 1917 arată că după încheierea armistițiului de la Focșani, „d-l Brătianu, deși într-un limbaj alambicat, cerea de la aliați consimțămîntul lor pentru încheierea păcii”⁵. Brătianu cerea Antantei să dea guvernului român mîna liberă de a încheia pacea separată în momentul în care lupta împotriva Puterii Sovietice va impune această măsură. Încă din 13 decembrie (30 noiembrie) 1917, guvernul României a trimis guvernelor Antantei o notă în care declara că „România trebuie, să cîștige timp pentru a permite aliaților să puie totul în acțiune pentru a împiedica dezastrul complet și imediat al Rusiei și a-i insufla o nouă forță de luptă”. Într-un limbaj mai puțin diplomatic, aceasta însemna că guvernul României se angaja să sprijine politica de intervenție antisovietică a Antantei. Metoda prin care guvernul din Iași intenționa „să cîștige timp” în vederea intervenției antisovietice era încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Guvernul României declara pe față că Antanta „va trebui să conteze fără noi”. Guvernul României cerea „încrederea aliaților, încredere necondiționată, la care el consideră că are dreptul pe baza angajamentelor sale. Aceasta încredere era necesară guvernului român pentru a se simți liber să recurgă la toate măsurile recunoscute utile și indispensabile”⁶. Aceasta însemna că guvernul român revendica mîna liberă pentru a încheia pacea separată.

¹ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, telegrama A 1.485.

² I. Gh. Duca era formal ministru al Instrucțiunii, dar în realitate era principalul adjunct al lui I. Brătianu în problemele de politică externă (C. Kirițescu, I. Gh. Duca. Cartea Românească, București, 1934, p. 10).

³ N. Iorga, op. cit., p. 177—178.

⁴ Ibidem, p. 178.

⁵ „România”, 10 august 1919. • România • era oficiul lui Take Ionescu.

⁶ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 45.

Imperialiștii Antantei își făceau iluzii asupra slăbiciunii Puterii Sovietice și credeau că o armată puțin numeroasă ar fi fost suficientă pentru a restaura puterea capitaliștilor în Rusia. Referindu-se la atacarea trupelor ruse din Moldova, Vopicka arată în memoriile sale că reprezentanții diplomați și militari ai Antantei la Iași credeau că o forță armată de 200.000 de oameni ar fi fost suficientă, în decembrie 1917, pentru a nimici Puterea Sovietică și a readuce Rusia în războiul imperialist¹. În decembrie 1917, singura forță armată de care dispunea Antanta pentru intervenția antisovietică în sudul Rusiei era armata română. De aceea, Antanta era dispusă să permită guvernului burghezo-moșieresc român să încheie pace separată cu Puterile Centrale, cu condiția de a dezlănțui agresiunea antisovietică. Miniștrii S.U.A., Angliei, Franței și Italiei la Iași au trimis guvernelor lor o notă în care arătau că Antanta are interesul de a permite guvernului român să încheie pace separată cu Germania. În aceeași notă se spunea că „primul ministru a telegrafiat miniștrilor români din țările aliate, dându-le instrucțiuni să informeze guvernele respective că dacă circumstanțele vor cere o decizie imediată din partea României, va fi imposibil să se aștepte părerea sau aprobarea aliaților. Ne dăm seama că aceasta este adevărat și credem că este bine să arătăm României încrederea noastră. Din cauza neputinței de a controla evenimentele din Rusia, România este fără speranțe. Trebuie să se înțeleagă că România se găsește acum între doi inamici (Revoluția din Octombrie pe de o parte, Puterile Centrale pe de alta — V.L.) și că *supunerea în fața unuia va aduce cel puțin liniștea și ordinea*, în timp ce *recunoașterea celui alt și a teoriilor sale ar avea ca rezultat trădarea, anarhia*”². Nici nu se putea o expunere mai cinică a politicii contrare intereselor noastre naționale, duse de burghezia română în cîrdășie cu imperialiștii franco-anglo-americani.

Reprezentanții Antantei erau de acord ca pentru moment guvernul burghezo-moșieresc să se supună imperialiștilor germano-austriaci în interesul suprem al „liniștii și ordinii” burgheze. Reprezentanții Antantei erau de acord că interesele „superioare” ale salvagărdării regimului capitalist cereau ca guvernul burghezo-moșieresc al României să se înțeleagă cu imperialiștii germani, înfeudându-le țara noastră. Miniștrii Antantei cereau guvernelor lor să acorde guvernului român „încrederea totală” cerută de acesta, adică aprobarea de a încheia pacea separată. Guvernele Antantei au dat guvernului României aprobarea cerută.

V. Antonescu, informîndu-l pe Brătianu asupra răspunsului lui Clémenceau la nota citată mai sus, arăta că „Clémenceau a spus că puteți conta pe el, căci are încredere deplină în d-voastră”³. Guvernul francez acorda guvernului român „încrederea deplină” pe care acesta o cerea pentru a lua orice măsură, *inclusiv pacea separată*. Guvernul român a folosit aceasta „încredere” pentru a ataca Puterea Sovietică. La 14 (1) decembrie 1917, trupe române trec Prutul în regiunea Leovei, înăbușe mișcarea agrara din aceste locuri și restabilesc un cap de pod pentru cîtropirea

¹ Ch. Vopicka, op. cit., p. 156.

² Ibidem, p. 157.

³ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 47.

Basarabiei și Ucrainei¹. La 21 (8) decembrie 1917, Scerbacev, sub pretextul tratatelor, invită la cartierul său o delegație a sovietelor de pe frontul românesc, căreia i-a garantat securitatea: totuși, în timpul tratatelor, delegația este arestată de detașamente românești de vînători, iar unii din membrii ei sînt asasinați². Scerbacev și miniștrii Antantei la Iași au cerut în aceeași zi guvernului Romîniei să atace trupele revoluționare ruse de pe lîngă gara Socola din Iași³. Această gară era extrem de importantă, căci aici se sfîrșea singura cale ferată care făcea legătura între Rusia și Moldova; ocuparea gării Socola de către trupele romîne trebuia să constituie semnalul pentru atacarea și dezarmarea unităților militare ruse în care influența bolșevicilor era mai puternică.

Cererea adresată guvernului romîn de a ataca trupele ruse din Moldova a făcut ca pacea separată cu Puterile Centrale să devină o problemă extrem de acută. Referindu-se la această cerere, Brătianu arată că „situația era foarte critică. Ni se cerea să facem un act de incalculabilă gravitate, care comporta riscuri și putea să aibă urmări fatale. Ni se cerea să atacăm armata aliată, ca să ne punem în stare de război cu Rusia, singura țară prin care de bine de rău, mai puteam comunica cu aliații. Și asta cînd pe frontul de luptă dușmanii ne pîneau”⁴. Era evident că guvernul burghezo-moșieresc al Romîniei nu dispunea de forțe suficiente pentru a lupta împotriva Puterii Sovietice și a ține în același timp frontul în fața imperialiștilor germano-austriaci. Cînd Scerbacev și miniștrii Antantei au cerut guvernului Romîniei să atace trupele ruse din Moldova, Brătianu le-a arătat că pornind această acțiune, cercurile oficiale din Romînia erau hotărîte să încheie pacea separată cu Germania. Brătianu a spus miniștrilor Antantei că dacă atacarea trupelor ruse nu va reuși, „Antanta va trebui să recunoască că nu mai avem nici o datorie de îndeplinit față de dînsa, dar că *ea continuă să aibă toate îndatoririle față de noi în caz că ne-ar fi imposibil să continuăm lupta armată contra Germaniei*”⁵. Reproducînd declarația de mai sus a lui Brătianu, Vopicka notează în memoriile sale: „Am înțeles din atitudinea primului ministru că în cazul unei absolute necesități, țana sa va încheia pace separată deși Antanta va fi legată și mai departe prin tratatul ei”⁶. S-a stabilit deci că, după dezlănțuirea agresiunii antisovietice, guvernul romîn va încheia pacea separată cu Puterile Centrale, iar imperialiștii antantei își vor păstra obligațiile luate prin tratatul secret din 1916. În adevăr, la 21 (8) decembrie, miniștrii Antantei au înmînat guvernului din Iași o notă oficială, redactată în termeni elastici, prin care aprobau încheierea păcii separate între Romînia și Puterile Centrale, cu condiția ca guvernul romîn să dezlănțuie agresiunea antisovietică. Nota iscălită de Barclay, Vopicka, St. Aulaire, Fasciotti, declara: „sîntem gata să ajutăm prin toate mijloa-

¹ C. Kirițescu, op. cit., p. 82; N. Iorga, op. cit., p. 203—204 — « Ocuparea Leovei — arată Iorga — era nu fără legătură cu planul ucrainean » (de intervenție în Ucraina) (Istoria Romîniei, vol. X, p. 392).

² C. Kirițescu, op. cit., p. 33—34; N. Iorga, op. cit., p. 197, 199, 200.

³ Ibidem, p. 34—35.

⁴ C. Kirițescu, In slujba unei credințe. Ed. Cartea Romînească, București 1933, p. 330.

⁵ Ch. Vopicka, op. cit., p. 157; I. Brătianu, Situația internațională a Romîniei. București, 1919, p. 16.

⁶ Ch. Vopicka, op. cit., p. 157.

cele operația de poliție militară ce s-a propus și care pare să fie singura nădejde de a împăca menținerea ordinii în Moldova, cu necesitatea imperioasă de a se menține un front care să prelungească pe cel ucrainean. Constatam ca, dacă din nenorocire operația nu și-ar putea atinge scopul și România s-ar găsi în neputință să ducă la bun sfârșit *hotărîrea ce a luat-o*, de a evacua toată sau o parte din armată și chiar să organizeze plecarea familiei regale și a guvernului, Antanta ar trebui să recunoască ca aliata sa și-a îndeplinit cu loialitate angajamentele¹.

Din analiza acestei note se desprind cu claritate cîteva concluzii deosebit de însemnate. În primul rînd reiese că Antanta cerea guvernului Romîniei să întreprindă „operația de poliție militară”, adică atacul cerut de Vopicka, împotriva trupelor sovietice din Moldova. În al doilea rînd se vede că această „operație de poliție” trebuie să fie doar o etapă premergătoare pentru „evacuarea armatei sau a unei părți din armată” în Rusia; evacuarea era însă eufemismul prin care era desemnată invadarea pămîntului sovietic în scopul ajutorării lui Kaledin și a Radei, în acțiunea lor criminală împotriva Puterii Sovietice².

În sfîrșit, prin această notă, reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței și Italiei declarau că pentru a-și îndeplini „cu loialitate” angajamentele, era suficient ca guvernul romîn să dezlănțuie agresiunea antisovietică; ei nu mai includeau războiul cu Puterile Centrale printre angajamentele Romîniei. Ei eliberau guvernul burghezo-moșieresc romîn de obligația de a continua războiul cu Puterile Centrale, cu condiția ca acesta din urmă să atace trupele revoluționare din Moldova și să participe la războiul de intervenție antisovietic. Prin nota oficială înmînată Romîniei la 21 decembrie 1917, miniștrii Antantei au aprobat încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, în cazul că lupta împotriva Puterii Sovietice se va prelungi; Brătianu nu ascundea acest fapt. Deputatul conservator C. Xenii, aflat în strînse relații cu Take Ionescu vicepremierul de atunci, a aratat că: „Brătianu obținînd de la miniștrii țarilor aliate, acreditați la Iași, o declarație elastică de recunoaștere că Romînia, în situația în care se găsește și-a îndeplinit cu loialitate angajamentele, se credea la adăpost de orice risc și era împotriva rezistenței”³, adică a continuării războiului cu Puterile Centrale. Cîteva ore după primirea acestei note diplomatice s-a întrunit la Iași, în noaptea de 21 (8) spre 22 (9) decembrie un Consiliu de Miniștri. Atît miniștrii S.U.A., Angliei, Franței și Italiei, cît și generalul Scerbacev presau stăruitor guvernul să ordone atacarea-gării Socola și dezarmarea trupelor ruse revoluționare. Iată cum a descris Brătianu, cîțiva ani mai tîrziu, ședința Consiliului de Miniștri din 21-22 decembrie: „Ținem Consiliul de Miniștri sus la Copou. Erau de față și președinții camerelor și cîțiva generali. În altă cameră, alături, erau întruniți miniștrii Antantei care cereau s-o luăm înaintea rușilor, să-i atacăm și să-i dezarmăm. În casa de peste drum, generalul Scerbacev, foarte deprimat, pîzit de o garda de soldați romîni din vînători, ne implora stăruitor să facem același lucru cît mai repede”⁴. În realitate însă era vorba mai mult decît de atacarea trupelor ruse din Moldova. Așa cum relatea Duca, Brătianu a pus clar

¹ I. C. Brătianu, op. cit., p. 15.

² A se vedea Studiul și referate privind istoria Romîniei, partea a II-a, p. 1.533 – 1.537

³ C. Xenii, Take Ionescu. Ed. Universul, I. a., p. 392.

⁴ C. Kirițescu, op. cit., p. 330.

problema: „mergem în Ucraina contra anarhiei”¹. „Ajutînd pe ucrainenii — a mai adăugat primul ministru — noi servim cauza aliaților care recunosc Ucraina”². Era deci vorba de pregătirea intervenției în Ucraina, pentru a instaura puterea Radei burgheze contrarevoluționare. Trebuia îndeplinită cererea Antantei, pentru a se obține din partea ei o rasplată la sfîrșitul războiului. Dar guvernul român se temea să-și ia asupra sa răspunderea agresiunii împotriva trupelor sovietice din Moldova și cauta „acte justificative”. S-a cerut miniștrilor Antantei o notă scrisă prin care aceștia să pretindă guvernului român atacarea trupelor ruse; miniștrii Antantei au satisfăcut imediat această cerere, cerînd printr-o notă oficială atacarea trupelor ruse³. A fost trimis un colonel în casa de peste drum, pentru a cere generalului Scerbacev o notă oficială prin care acesta să roage guvernul român să dezarmeze trupele de sub comanda sa; proiectul notei a fost înapoiat de trei ori generalului Scerbacev pînă cînd redactarea a corespuns cererilor guvernului român. La 4 dimineața, guvernul a luat decizia de a ordona atacarea trupelor ruse⁴. La 6 dimineața Ferdinand, sculat din somn, a aprobat pe loc această hotărîre⁵. La 22 (9) decembrie a fost dezlănțuit atacul împotriva trupelor ruse din gara Socola și a unităților în care influența bolșevicilor era mai puternică. Guvernul francez a felicitat guvernul român pentru această acțiune. Victor Antonescu i-a telegrafiat lui Brătianu — la 26 decembrie 1917 — că: „Clémenceau mi-a spus să vă felicit pentru tot ceea ce ați făcut și să vă rog din partea lui să continuați munca energică în deplină înțelegere cu aliații”⁶.

Guvernul român acționa nu numai în înțelegere cu aliații — ci și în înțelegere cu statul major german. Agresiunea împotriva trupelor ruse din Moldova a fost posibilă mulțumită faptului că statele majore german și austriac, în conformitate cu convenția de armistițiu, au permis statului major român să retragă de pe frontul Siretului trupele necesare agresiunii antisovietice. Chiar la 22 decembrie, guvernul din Iași a trimis la Focșani un emisar special care să aducă la cunoștința autorităților germane operația proiectată împotriva trupelor ruse. Tabacovici, unul din delegații români pentru schimbul de internați, a avut în aceeași zi o întrevedere cu Virgil Arion, chemat la Focșani în mare grabă⁷. Virgil Arion a adus la București știrea ca „un Consiliu de Coroană ținut și cu generalii ar fi hotărît ca armata română să ajute pe Kaledin și pe ucrainenii împotriva maximaliștilor. Comanda acestei expediții ar avea-o Scerbacev”⁸.

Reprezentanții autorităților germane au aprobat această acțiune. Horstman i-a declarat lui Marghiloman că invadarea teritoriului sovietic este o acțiune justă, care scutește comandamentul german de obligația de a dezarma armata română. Avînd în vedere că ordinul atacării trupelor sovietice a fost semnat de Ferdinand abia la 22 decembrie dimineața, că în aceeași zi Tabacovici — emisarul guvernului român — a și ajuns la

¹ N. Iorga, op. cit., p. 197.

² Al. Averescu, op. cit., p. 261.

³ C. Kirițescu, op. cit., p. 331.

⁴ Ibidem.

⁵ N. Iorga, op. cit., p. 197.

⁶ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 58.

⁷ Al. Marghiloman, op. cit., p. 264.

⁸ Ibidem, p. 269.

Focșani, unde autoritățile germane l-au adus în mare grabă pe Virgil Arion — trebuie să tragem concluzia că guvernul român și statul major german acordau o mare însemnătate schimbului de informații. Dacă mai avem în vedere aprobarea pe care au dat-o autoritățile germane acțiunii antisovietice a guvernului din Iași, devine și mai clar faptul că între guvernul burghezo-moșieresc român și imperialiștii germani era în vigoare mai mult decât un simplu acord de armistițiu. Armistițiul de la Focșani reprezenta de fapt o înțelegere încheiată în scopul luptei împotriva tinerei Puteri Sovietice.

Atacarea trupelor revoluționare din Moldova nu a reprezentat decât primul act al agresiunii antisovietice puse la cale de imperialiștii Antantei. Guvernul din Iași era un simplu pion care servea unor planuri imperia- liste de mare anvergură.

La 27 decembrie 1917, guvernele Angliei și Franței au semnat la Paris o convenție secretă pentru împărțirea Rusiei în „sfere de influență”. Potrivit cu acest plan, Ucraina și Basarabia intrau în sfera de influență a Franței și Caucazul în sfera de influență a Angliei¹. Dar guvernul francez nu dispunea de trupe proprii care să ocupe teritoriile sovietice pe care le rîvnea. Ocuparea acestor teritorii părea cu atât mai necesară guvernului francez cu cît Rada ucraineană începuse tratative de pace separată cu imperialiștii germano-austriaci și le cerea ca trupele lor să ocupe Ucraina, în scopul răsturnării Puterii Sovietice². Era firesc ca imperialiștii francezi să dorească ca Basarabia și Ucraina să fie cotate nu de trupele germane, ci de trupe aflate sub controlul statului major francez. Trupele române erau cele mai potrivite pentru acest rol întrucît imperialiștii Antantei repartizaseră România în sfera de influență franceză, iar armata română fusese transformată într-un instrument de luptă pentru instaurarea hegemoniei imperialiștilor francezi în răsăritul Europei³. Clémenceau împingea guvernul român ca, sub pretextul „retragerii în Rusia” să ocupe Ucraina⁴.

¹ Istoria diplomației. Ed. Cartea Rusă, București, 1948, vol. III, p. 369.

² Ibidem, p. 387.

³ Mișu, ministrul României la Londra, comunica lui Brătianu în decembrie 1917 că în problemele românești „în general lumea e mai rezervată aici (la Londra) decât guvernul francez căruia se preferă a lăsa inițiativa dat fiind că prin misiunea sa militară în România poate aprecia mai bine situația românească” (Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 52). De asemenea, generalul Averescu a arătat că rolul generalului Berthelot, șeful misiunii militare franceze din România, „a crescut și a luat proporții care conduceau la o substituție a Comandamentului de căpetenie . . . Notele pe care șeful misiunii militare franceze le supunea regelui se transformau în ordine imediat executorii. Această cvasi substituție . . . își are originea pe de o parte în actual lipsit de demnitate . . . al primului ministru care oferind generalului Berthelot la sosirea în țară șefia statului major general al armatei noastre, a dat acestuia sfera sa de intervenție posibilă, iar pe de altă parte, în interesul pe care Franța îl avea de a menține energic prin acțiunea misiunii sale, interesele franceze de pe frontul oriental, care constau în păstrarea echilibrului necesar în Balcani și în opunerea sa la o hegemonie oricare ar fi fost ea”. (Al. Averescu, op. cit., p. 316). Ofițerii francezi în număr de peste 200 — au avut rolul de „controlori ai acțiunii comandanților . . . pînă la eșalonul regiment de infanterie” (Al. Averescu, op. cit. p. 315 — 317).

⁴ La 29 ianuarie 1918 Clémenceau a declarat în Consiliul de Miniștri: „Niciodată români n-au fost într-o situație mai bună. Ei sînt siguri că nu vor fi atacați de germani, ei sînt siguri că vor fi bine tratați în Ucraina, ei sînt singura forță înarmată în est. De ce se plîng?” (H. Poincaré, Neuf ans au service de la France. Ed. Plon., Paris, 1932, vol. 10, p. 28 — 29).

Imperialiștii Antantei își dadeau seama că guvernul român nu va putea lupta în același timp împotriva Puterilor Centrale și a Republicii Sovietice și de aceea, în legatura cu tratatul secret de împărțire a Rusiei, au comunicat intenția lor de a permite încheierea păcii separate între România și Puterile Centrale. Guvernul englez a îndemnat în mod deschis guvernul român să încheie pace separată cu Puterile Centrale. Pe la mijlocul lunii decembrie, regina Maria i-a declarat lui Saint-Aulaire următoarele: „Ballard (general englez) mi-a cerut o audiență pentru a-mi declara că statul major englez ne sfătuiește să facem pacea”. Această acțiune a reprezentantului statului major englez confirma — remarcă Saint-Aulaire — „opinia acreditată de acum prin evacuarea în decembrie a tuturor organizațiilor Crucii Roșii engleze de pe front și din spate, că încă din această epocă Anglia considera pacea separată a României ca inevitabilă”¹. Pe de altă parte, Mișu, ministrul României la Londra, comunica lui Brătianu, la 2 ianuarie 1918, că „potrivit cu acordul stabilit la Paris, Franța întreprinde cu ofițerii săi organizarea sudului Rusiei și Anglia organizarea Caucazului și estului; dacă totuși aceste provincii se asociază la încheierea păcii este natural că aliații nu pot cere distrugerea României și ei admit necesitatea pentru noi de a încheia pacea... se va ține seama și mai departe de aspirațiile noastre”², așa cum regele Angliei a asigurat-o pe regina României în telegrama sa. De curând, ministrul Angliei la Iași a fost însărcinat să vă comunice ceea ce precedă”³.

Cînd vorbea despre „asocierea provinciilor din sudul Rusiei la încheierea păcii”, guvernul englez avea în vedere intenția Radei din Kiev de a încheia pace separată cu Puterile Centrale și de a chema în Ucraina trupele germane⁴. Această perspectivă era un motiv în plus pentru ca imperialiștii Antantei să permită României încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Pacea separată ar fi permis guvernului român să obțină posibilitatea ocupării Basarabiei și a unei părți din Ucraina în contul imperialiștilor francezi, care vroiau să includă aceste teritorii în sfera lor de influență. Pierderea vremelnică a unora dintre pozițiile imperialiștilor francezi din România ar fi fost larg compensată de întărirea pozițiilor lor în sudul Rusiei. Așa se explică faptul că la începutul lunii ianuarie, la legația franceză din Iași se spunea deschis că „aliații întrebuintează numai *ultimele* mijloace pentru a menține frontul de răsărit în Europa, dar nu înțelege a cere zadarnic un sacrificiu al ultimelor noastre puteri”⁵, adică continuarea războiului cu Puterile Centrale. La 4 ianuarie 1918, Saint-Aulaire, ministrul Franței la Iași a declarat generalului Averescu că „s-ar putea încheia (de către România) o pace nelegală, pentru ca la încheierea păcii generale să ne putem valorifica drepturile noastre”⁶. Saint Aulaire arată în memoriile sale că guvernul francez făcea „distincția, esențială totuși, între o pace *legală*, singura căreia noi puteam să i ne opunem, și

¹ Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 457.

² Este vorba de teritoriile promise prin tratatul imperialist din 1916.

³ Arhiva M.L.R.P., dosar 602 p. 63.

⁴ Saint-Aulaire (op. cit., p. 437) arată că spionii din Ucraina ai Antantei au informat guvernele Antantei că Rada ucraineană intenționa să încheie pacea separată cu Germania.

⁵ N. Iorga, op. cit., p. 210.

⁶ Al. Averescu, op. cit., p. 271.

o pace încheiata cu colaboratorii din București“¹. „Colaboratorii din București“ erau politicienii lăsași de guvernul Brătianu în teritoriul ocupat, pentru a menține legătura cu Puterile Centrale. Imperialiștii Antantei nu se opuneau deci unei paci *nelegale*, deși nu exista în realitate nici o deosebire esențială între o pace legală și una nelegală. Pacea de la București a fost tocmai o astfel de „pace nelegală“ — adică neratificată de rege; neratificarea a constituit „baza“ juridică pe care își întemeia guvernul burghezo-moșieresc pretențiile la îndeplinirea tratatului secret imperialist din 1916. După cum se vede, încheierea păcii de la Buftea se pregătea cu mult înaintea semnării ei formale.

Permițând guvernului român să încheie pace separată cu Puterile Centrale, imperialiștii Antantei sperau că guvernul român va izbui să invadeze Basarabia și Ucraina și prin aceasta să contribuie la răsturnarea guvernului sovietic și la împiedicarea păcii între Rusia și Puterile Centrale. Legația română din Paris arăta că „cu prilejul campaniei pe care aliații își propuneau s-o facă în Ucraina în 1918, pentru a împiedica pacea separată pe care bolșevicii ruși din Petrograd vroiau s-o facă cu Germania, guvernul român fusese solicitat să participe la această acțiune. România acceptă cu grabă și centrul acțiunii a fost stabilit chiar la Iași. Urmarea imediată a acțiunii întreprinsă de guvernul român în Ucraina contra guvernului lui Lenin, a fost arestarea ministrului României la Petrograd“² (se știe că arestarea — timp de două zile — a ministrului României la Petrograd a fost ordonată de guvernul sovietic, ca măsură extraordinară de protest împotriva agresiunii române în Basarabia). Invadarea Basarabiei trebuia deci să deschidă drumul cotozirii Ucrainei, să ușureze răsturnarea guvernului sovietic și readucerea Rusiei în războiul imperialist³. Pacea separată dintre România și Germania trebuia să ușureze îndeplinirea acestui plan. Succesul acestui plan ar fi adus Antantei foloase care ar fi întrecut cu mult dezavantajele păcii separate între România și Puterile

¹ Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 453.

² Nota legației române din Paris către Ministerul Afacerilor Străine al Franței din 8 august 1919.

³ S. Știrbu, bazându-se pe nota din 8 august 1918 a legației române din Paris, susține că încheind armistițiul, guvernul român a căutat « să înlesnească înaintarea germanilor în Rusia Centrală ca astfel să împiedice încheierea păcii de la Brest-Litovsk între Republica Sovietică și Germania » (Studii, anul VII, nr. 1, p. 240). Este just că guvernul român urmărea să împiedice încheierea păcii între Republica Sovietică și Germania dar metoda prin care guvernul român și imperialiștii Antantei căutau să împiedice încheierea păcii de la Brest era nu înlesnirea înaintării trupelor germane în Rusia — ci cotozirea teritoriului sovietic de către trupele Antantei — respectiv trupele române. Nota amintită mai sus nu pomeneste nimic despre înlesnirea înaintării trupelor germane în Rusia — ci dimpotrivă precizează că era vorba de înaintarea trupelor Antantei în Ucraina (de altfel, S. Știrbu citează incomplet nota legației române omițând cuvintele « în Ucraina » (A se vedea « Studii », anul VII nr. 1, p. 241). Nu trebuie să uităm că « lupta împotriva păcii de la Brest » era un pretext prin care imperialiștii Antantei căutau să justifice intervenția antisovietică. Nu trebuie să uităm pe de altă parte că imperialiștii Antantei care căutau să acapareze teritorii sovietice cît mai întinse vroiau să împiedice înaintarea trupelor germane în Rusia; guvernul sovietic a folosit aceste contradicții dintre imperialiști și în momentul ofensivei germane din februarie 1918 a intrat în tratative cu guvernele Antantei și a utilizat specialiștii militari ai Antantei în scopul apărării Statului Sovietic. (A se vedea I. Lenin, Opere, ed. a IV-a rusă, vol. 28, p. 29 și Istoria diplomației, vol. III, p. 476). Cotozirea Basarabiei avea ca scop să prevină ocuparea acestui teritoriu de către imperialiștii germani și să-l rezerve pentru « sfera de influență » a imperialiștilor francezi.

Centrale. Alcătuiind acest plan aventurist, Antanta pornea de la subaprecierea forței noului Stat Sovietic.

Guvernul român — obținind din partea imperialiștilor franco-anglo-americieni făgăduiala că vor respecta tratatul secret din 1916 chiar dacă România va încheia pacea cu puterile Centrale — a trecut la coteropirea Basarabiei.

La 3 ianuarie 1918 (21 decembrie 1917), a doua zi după ce Mișu a comunicat guvernului român planul anglo-francez de coteropire a Ucrainei și Basarabiei, Ferdinand a convocat la Iași o consfătuire cu câțiva generali și cu I. Brătianu — pentru a discuta măsuri de luat în scopul agresiunii anti-sovietice. „În timpul discuțiilor — scrie generalul Averescu în însemnările sale asupra acestei consfătuiri — am putut constata că amestecul în luptele cu bolșevicii a fost încuviințat de guvern după cererea puterilor aliate”¹. Potrivit cu cererile imperialiștilor Antantei generalul Prezan, șeful marelui stat major, a propus coteropirea Basarabiei.

La sfârșitul lunii decembrie, „Directorul” (guvernul burghez falit din Basarabia), s-a adresat Radei ucrainene cerindu-i să trimită trupe care să sugrume Puterea Sovietică din Basarabia². Burghezia și boierimea basarabeană ar fi preferat să facă parte din același stat cu Ucraina, pentru că Ucraina — în special regiunea Odesei — constituia debușeul natural al produselor basarabene. Dar Rada a răspuns reprezentanților contrarevoluției basarabene că nu are trupe disponibile și că ar fi mai bine ca „Directorul” să se adreseze guvernului român³.

Guvernul burghezo-moșieresc român a răspuns de îndată cererii Directorului și la 9 ianuarie 1918 a trimis mai multe detașamente care au încercat să ocupe Chișinăul; aceste detașamente au ajuns la Chișinău, dar aici au fost puse pe fugă de garda roșie, și izgonite din Basarabia⁴. Acest fapt a arătat că intervenția din Basarabia cerea trupe mai numeroase. La 16 (3) ianuarie 1918, s-au întrunit în casa lui Brătianu generalii Prezan, Averescu, Iancovescu și Berthelot, pentru a discuta problema coteropirii Basarabiei. La această consfătuire — la care a asistat reprezentantul militar al Antantei, generalul Berthelot — s-a hotărât să se folosească pentru coteropirea Basarabiei oricât de multe trupe vor fi necesare, renunțându-se la orice proiecte de continuare a războiului cu Puterile Centrale. Averescu a declarat că „se pot duce în Basarabia oricâte trupe se va crede, căci nu se schimbă nimic în ce privește organizarea rezistenței (împotriva Puterilor Centrale)”⁵ pe care Averescu o proclama imposibilă. A doua zi — la 17 (4) ianuarie 1918 s-a ținut un Consiliu de Miniștri care și-a în-sușit propunerile generalilor. Averescu nota că la această ședință a Consiliului de Miniștri „am repetat ce le spuseseam ieri (la consfătuirea generalilor — V.L.) și cuvintele mele au fost foarte favorabil primite. S-a hotărât a se trimite trupe în Basarabia știindu-se că o rezistență serioasă nu se poate organiza”⁶ (subliniat de noi — V.L.). Deci, în momentul în

¹ Al. Averescu, op. cit., p. 232.

² C. Kirițescu, op. cit., p. 82. «Evenimentul», 5 iunie 1918.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, p. 84—85.

⁵ Al. Averescu, op. cit., p. 278.

⁶ Ibidem, p. 281.

care s-a decis să cotopească Basarabia și să sugrume Puterea Sovietică instaurată de muncitorii și țărani moldoveni — guvernul român a hotărât să renunțe la orice rezistență împotriva imperialismului germano-austriac. Predarea țării în mâinile imperialismului german era prețul pe care vroiau să-l plătească clasele exploatatoare pentru a obține posibilitatea de a cotopești Basarabia și de a opri întinderea revoluției în țara noastră. Guvernul își exprima deschis intenția de a încheia pace separată în scopul asigurării cotozirii Basarabiei. La 17 (4) ianuarie 1918 Duca l-a anunțat pe Iorga că se pregătește cotozirea Basarabiei și că el este împotriva prelungirii războiului cu Puterile Centrale, Berthelot fiind de aceeași părere¹.

Folosind armistițiul încheiat la Focșani cu Puterile Centrale și profitând de faptul că clauzele acestui armistițiu îi permiteau transferul de trupe — guvernul român a aruncat împotriva Moldovei Sovietice nu mai puțin de o treime din efectivul armatei române. Pe de altă parte la 20 (7) ianuarie 1918, guvernul burghez-moșieresc a ordonat un atac general împotriva trupelor revoluționare de pe frontul din Moldova (în special în regiunile Pașcani, Galați și Dorohoi).

Trupele care au invadat Basarabia trebuiau să treacă mai departe Nistrul, să invadeze Ucraina și să ocupe Odesa². Într-o telegramă adresată miniștrilor României la Londra, Paris și Roma, Brătianu a arătat că Rada a cerut guvernului român „să trimită trupe la Kiev, Odesa și în alte părți”³. La 28 ianuarie 1918, Ion Brătianu făcea într-o telegramă către V. Antonescu, bilanțul acțiunilor banditești întreprinse de guvernul său împotriva Puterii Sovietice: „Operațiile contra maximaliștilor se întind peste tot: Dorohoi, Galați, Chișinău”⁴. Agresiunea împotriva Puterii Sovietice a fost aprobată de imperialismul franco-anglo-american. În ianuarie 1918, Brătianu sublinia, într-o telegramă trimisă lui Victor Antonescu că „atitudinea care ne-a condus la acest violent conflict (cu guvernul sovietic — V.L.) este rezultatul cererilor exprese ale aliaților noștri”⁵. Încă din 21 ianuarie 1918, Victor Antonescu comunica lui Brătianu că „Clémenceau și Pichon⁶ aprobă fără rezerve acțiunea dv. energică... Ocuparea Basarabiei care trebuie să ne garanteze împotriva maximaliștilor este cel mai bun răspuns”⁷.

Atacând trupele sovietice de pe frontul din Moldova și cotozind Basarabia, guvernul burghez-moșieresc român a renunțat la orice luptă cu Puterile Centrale și s-a orientat în mod definitiv spre înțelegerea cu imperialismul german.

Așa cum arăta Brătianu, într-o telegramă trimisă la 25 ianuarie lui Victor Antonescu: „ca răspuns la telegrama dv. în legătură cu noțiunea de energie constat că din nenorocire, luptele noastre cu maximaliștii pun armata noastră în imposibilitate de a rezista ofensivei germane dacă armistițiul este denunțat”⁸. La 7 februarie (25 ianuarie) 1918, Iorga nota

¹ N. Iorga, op. cit., p. 230.

² Al. Marghiloman, op. cit., p. 326.

³ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 92.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, p. 96.

⁶ Pichon era ministrul de externe al Franței.

⁷ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 86.

⁸ Ibidem, p. 90.

în memoriile sale : „se pretinde ca în adevăr n-am putea să ținem frontul, mai ales după încurcăturile cu rușii și mai ales după imobilizarea de trupe în Basarabia¹. Astfel cotropirea Basarabiei făcea imposibilă orice rezistență față de Puterile Centrale. Guvernul burghezo-moșieresc a folosit armistițiul de la Focșani pentru a retrage trupele de pe frontul războiului imperialist, aruncându-le pe „frontul interior“ și pe frontul agresiunii anti-sovietice. Această acțiune a deschis frontul în fața imperialiștilor germano-austriaci. Capitularea în fața crotropitorilor străini în scopul luptei împotriva propriului lor popor și a Puterii Sovietice, aceasta a fost calea aleasă de clasele exploatoare din țara noastră.

III

Principalii membri ai guvernului vorbeau deschis de necesitatea păcii separate. Vintilă Brătianu, fratele primului ministru și ministru de război, a redactat un memoriu asupra necesității păcii separate cu Puterile Centrale — memoriu pe care l-a prezentat în ianuarie celorlalți miniștri². I. G. Duca i-a declarat în numeroase rânduri lui Iorga că România trebuie să încheie o pace separată cu Germania și a repetat această declarație în fața reprezentanților presei străine³. Partidul liberal în ansamblul său — nota Saint-Aulaire — era favorabil păcii separate⁴.

Orientarea guvernului burghezo-moșieresc spre înțelegerea cu imperialiștii germano-austriaci se datora și faptului că imperialiștii americani, englezi și francezi intenționau să mențină integritatea imperiului habsburgic — pentru a transforma monarhia austro-ungară într-un bastion antisovietic, într-o contrapondere față de Germania, într-un debușeu al capitalurilor și al mărfurilor⁵. Imperialiștii Antantei încercau să desprindă Austro-Ungaria de Germania și s-o atragă de partea lor, acordându-i printre altele concesiuni în dauna României. La 5 decembrie (22 noiembrie) 1917, Victor Antonescu i-a trimis lui Brătianu o depeșă în care îi comunica planurile cercurilor imperialiste engleze și franceze de a încheia pace separată cu Austro-Ungaria, în paguba aspirațiilor prădălnice ale burgheziei românești. Victor Antonescu arăta că încă din iarna anului 1916, la Londra, „în unele cercuri legate destul de strâns de Foreign Office, se vorbea fără jenă de România ca de un aliat care n-a știut să se arate

¹ N. Iorga, op. cit., p. 260.

² „România”, 12 aprilie 1919.

³ N. Iorga, Memorii, vol. I, p. 240, 245 și „România”, 10 iulie 1919.

⁴ Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 453.

⁵ Charles Seymour, editorul memoriilor colonelului House și bine inițiat în secretele politicii americane, precizează că „președintele Wilson avea să aleagă între două politici. El putea să declare un război necruțător monarhiei austriace și să promită cehoslovacilor, polonezilor, slavilor de sud și românilor eliberarea lor completă... A doua alternativă consta în a proclama dreptul de „autonomie” a națiunilor supuse imperiului, în cadrul unei uniuni federale așezată sub autoritatea habsburgilor. Se evită astfel pericolul de a se izola unul de altul teritoriile legate printr-o dependență economică reciprocă. Președintele s-a decis în favoarea celei de-a doua soluții. Împreună cu cei mai de seamă oameni de stat ai Europei Occidentale, el considera necesară uniunea politică a popoarelor Austro-Ungariei și era de părere că odată eliberată de sub jugul Berlinului, monarhia austro-ungară va regăsi o autoritate din care s-ar putea trage foloase” (Ch. Seymour op. cit., p. 365). Desigur foloasele menținerii Austro-Ungariei trebuiau trase de imperialiștii americani.

denn de marile pretenții pe care le-a afișat la începutul războiului”¹. Antonescu arăta că unii funcționari ai Foreign Office-ului făceau agitație „în favoarea Austro-Ungariei, în detrimentul aliaților și în special al vitezei României”². Aceasta însemna că imperialiștii englezi nu erau dispuși să permită burgheziei române anexarea unor teritorii aparținând Austro-Ungariei. Imperialiștii francezi erau și ei dispuși să se înțeleagă cu Ungaria în dauna planurilor de anexiune ale burgheziei române. În noiembrie 1917 aveau loc în Elveția tratative secrete între un reprezentant austriac și un delegat al statului major francez³.

Orientarea spre o înțelegere cu Austro-Ungaria bazată pe asigurarea integrității ei teritoriale caracteriza în special pe imperialiștii americani și acest fapt a provocat îngrijorarea ba chiar și unele proteste extrem de timide ale guvernului român. Încă la 28 (15) noiembrie 1917, într-o telegramă trimisă reprezentanților diplomatici ai României în Anglia și S.U.A., Brătianu își manifesta îngrijorarea provocată de faptul că S.U.A. nu declarase război Austro-Ungariei⁴. Această îngrijorare era pe deplin justificată. La 4 decembrie (21 noiembrie) 1917, Wilson a declarat la o ședință a Congresului că guvernul S.U.A. nu urmărește dezmembrarea Austro-Ungariei⁵ — ceea ce însemna că imperialiștii Antantei erau dispuși să se înțeleagă cu habsburgii și să mențină imperiul lor, ignorând cu totul planurile de anexiune ale claselor exploataatoare din țara noastră.

La începutul lunii ianuarie 1918, Wilson a publicat faimoasele sale 14 puncte din care rezultă că în afara teritoriilor poloneze, Austro-Ungariei îi vor fi lăsate toate teritoriile stăpânite de ea în 1914⁶. Mesajul lui Wilson — arată Saint-Aulaire — a provocat consternarea și decepția guvernului român⁷. În ianuarie 1918 ministrul României la Paris a cerut să i se explice cum se împacă mesajul lui Wilson cu făgăduielile făcute guvernului român prin tratatul secret din 1916⁸. La 15 ianuarie, ministrul României la Londra a remis lui Lloyd George „o notă promemoria pentru a expune doleanțele noastre provocate de mănajarea Austro-Ungariei”⁹.

Imperialiștii americani, care aplicau principiul „divide et impera” în scopul dominării Balcanilor, nu se lăsau deranjați de alianța cu burghezia română încurajând și poftele de cotropire ale burgheziei bulgare. Această politică trezea de asemenea neînștearea guvernului burghezo-moșieresc român. La 28 (15) noiembrie, Brătianu comunica lui Antonescu că a explicat ministrului Statelor Unite „cât de inexplicabil apare că n-au declarat

¹ Arhiva M.L.R.P., dosar 602 p. 27.

² Ibidem. Acești funcționari ai Foreign Office-ului erau cei mai autorizați reprezentanți ai guvernului englez. Emisari ai guvernului englez duceau mai de mult negocieri pentru o pace separată cu Austro-Ungaria. La 29 (16) noiembrie 1917, Lloyd George, împreună cu colonelul House, au obținut aprobarea lui Clémenceau și a lui Sonnino pentru ca aceste tratative să fie intensificate și au fost trimise instrucțiuni în acest sens reprezentanților diplomatici englezi din Elveția. Generalul Smuts — desemnat de Lloyd George și House — a plecat în Elveția unde a dus negocieri cu fostul ambasador al Austro-Ungariei la Londra. (Ch. Seymour, op. cit., p. 300—302).

³ Ch. Seymour, op. cit., p. 300.

⁴ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 9.

⁵ I. P. Trainin, Naționalitate protivorecia v Austro-Ungarii i eio raspad, p. 270.

⁶ I. P. Trainin, op. cit., p. 270.

⁷ Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 455.

⁸ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 74 bis.

⁹ Ibidem, p. 77.

război Bulgariei. Astfel, Vopicka, ministrul S.U.A. în România, este în același timp acreditat în Bulgaria, țară împotriva căreia luptăm... Reprezentantul oficial al Bulgariei se dedă la Washington unei propagande contrare nouă”¹. În același timp în care duceau războiul alături de burghezia română, imperialiștii americani încurajau planurile de anexiune ale burgheziei bulgare. Toate aceste fapte nemulțumeau cercurile conducătoare ale României care văzînd că planurile lor de jaf și cîmpire sînt amenințate să se spulbere, căutau „compensații” în răsărit, prin cîmpirea Basarabiei cu sprijinul imperialiștilor germani. Imperialiștii Antantei dădeau să înțeleagă guvernului român că ar trebui să renunțe la pretențiile sale privind Austro-Ungaria și să se mulțumească cu „compensațiile” pe care le-ar putea obține prin cîmpirea teritoriului sovietic. La 2 ianuarie 1918 (20 decembrie 1917), Victor Antonescu a trimis lui Brătianu o telegramă în care îi spunea : „în anumite cercuri se vorbește aici de propuneri de pace pe care Anglia le-ar fi făcut Austro-Ungariei și ideea de a da Basarabia României se accentuează tot mai mult. Nu este oare o conexiune între cele două versiuni?”². Fără îndoială că între cele două versiuni exista o strînsă „conexiune” de care guvernul României își dădeau prea bine seama și aceasta era un motiv în plus pentru a-i împinge spre o pace separată cu Puterile Centrale. Dat fiind că victoria Antantei părea încă nesigură și în orice caz îndepărtată, dat fiind că Antanta menaja Austro-Ungaria, pacea separată cu Puterile Centrale care ofereau sprijin pentru anexarea imediată a teritoriului sovietic, apărea guvernului burghez-moșieresc drept o afacere rentabilă, chiar dacă prețul plătit pentru aceasta trebuia să fie acceptarea jugului imperialist german.

Cîmpirea Basarabiei a fost comisă pe baza unei înțelegeri secrete între guvernul din Iași și guvernul german în cursul tratativelor desfășurate pe ascuns la Focșani.

Refuzînd să participe la tratativele de la Brest inițiate de guvernul sovietic în vederea restabilirii păcii generale și democratice, guvernul burghez-moșieresc n-a avut nimic împotriva ca să ducă tratative secrete cu imperialiștii germano-austriaci în scopul încheierii unui tratat de pace imperialist care, cu prețul infeudării țării, să-i dea posibilitatea de a continua agresiunea antisovietică.

Tratativele de pace erau cunoscute și de guvernele Antantei. În februarie 1918, Clémenceau a declarat deputatului Constantin Xenii că „Brătianu trata de cîteva luni posibilitatea unei păci separate cu Puterile Centrale”³.

După încheierea armistițiului de la Focșani, Puterile Centrale au recurs la o manevră diplomatică nu lipsită de abilitate. Imperialiștii germano-austriaci erau interesați să încheie cît mai repede pacea cu România, pentru a-și transporta de urgență trupele în apus, unde vroiau să încerce să dea o lovitură hotărîtoare în primăvara. Or, așa cum arată Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei în legătură cu tratativele pentru pace separată cu România „trebuia subliniat că părerea răspîndită în multe cercuri că românii erau la capătul puterilor lor și că din

¹ Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 9.

² Ibidem, p. 163.

³ C. Xenii, Take Ionescu, Ed. Universul, f.d., p. 401.

această cauză România era obligată să accepte orice condiții — era complet falsă¹. De aceea guvernele german și austro-ungar au căutat să afle în cursul tratativelor secrete de la Focșani cât de mari erau concesiile pe care vroiau să le facă cercurile conducătoare din România.

La 12 decembrie (29 noiembrie) 1917, Czernin comunica lui Marghiloman că „în momentul de față nu se mai caută a se mai lua contact cu Iași. Ceea ce va urma va depinde de rezultatul convorbirilor de la Focșani”². Din comunicarea lui Czernin reiese că la Focșani se făceau sondaje în vederea încheierii păcii separate; guvernele Puterilor Centrale nu voiau să-și facă cunoscute propunerile în mod direct guvernului român. Puterile Centrale așteptau ca, din atitudinea guvernului de la Iași să deducă concesiile pe care erau dispuse să le facă cercurile conducătoare din România. Totodată guvernele Puterilor Centrale și-au făcut cunoscute propunerile în mod indirect. Am arătat mai sus că încă din noiembrie, Praschma i-a comunicat lui Marghiloman — șeful politic al lui C. Arion — că în cazul încheierii păcii, imperialiștii germani intenționează să mențină trupele de ocupație, să monopolizeze comerțul exterior, să ocupe Dobrogea. La 19 decembrie 1917, Horstman, reprezentantul Ministerului de Externe al Germaniei la București, i-a repetat lui Marghiloman că guvernul german intenționează să continue ocuparea României, să mențină „Wirtschaftsstabul” (comisia economică), să „neutralizeze linia Constanța”, ceea ce presupunea răpirea Dobrogei și a ieșirii la mare. În schimb, guvernul german era dispus să garanteze menținerea dinastiei și să permită guvernului burghezo-moșieresc să ocupe Basarabia³.

Clauzele păcii separate cu România, pregătite de statul major german încă din decembrie 1917, prevedeau într-adevăr anexarea Basarabiei de către guvernul burghezo-moșieresc și în legătură cu aceasta permiteau guvernului burghezo-moșieresc să păstreze forțele armate necesare agresiunii antisovietice⁴. Politicienii de pe teritoriul ocupat au transmis guvernului din Iași condițiile de pace separată puse de Puterile Centrale. Politicienii din București corespundau cu cei din Iași prin intermediul internaților eliberați⁵. Virgil Arion a plecat la Focșani unde a avut o întrevedere cu delegații români pentru schimbul de internați⁶, printre altele Arion a servit ca intermediar între baronul Bornemisa și delegații guvernului român⁷. Tot prin intermediul lui Virgil Arion, delegații români au comunicat autorităților germane de ocupație planul lor de agresiune împotriva Puterii Sovietice, plan pe care statul major german l-a aprobat⁸. Atitudinea guvernului român arăta că el are nevoie de sprijinul imperialiștilor germani în scopul agresiunii antisovietice și statul major german s-a arătat dispus să acorde acest sprijin. Urmările n-au întârziat să se vadă. Pentru prima oară de la începutul războiului, guvernul român a dat sarcina purtării tratativelor secrete de pace unui reprezentant oficial

¹ O. Czernin, *Im Weltkriege*. Berlin-Wien, 1919, 2 Aufl. p. 355.

² Ibidem, p. 254.

³ Al. Marghiloman, op. cit., p. 259—260.

⁴ E. Ludendorff, op. cit., p. 179.

⁵ N. Iorga, op. cit., p. 220; Al. Marghiloman, op. cit., p. 307.

⁶ „Steagul”, 2 aprilie 1918 și 7 iulie 1918.

⁷ Al. Marghiloman, op. cit., p. 264.

⁸ Ibidem, p. 274.

al său, Mitilineu, unul din oamenii camarilei regale. Mitilineu a început tratative cu generalul german Morgen, președintele comisiei de armistițiu care funcționa la Focșani¹. În memoriile sale generalul Morgen arăta că atunci „cînd a început descompunerea (adică bolșevizarea) trupelor ruse de pe frontul romîn și pericolul infecțiunii morale (adică răspîndirea ideilor revoluționare) a crescut, guvernul din Iași a manifestat tendința de a intra în tratative de pace. El a făcut sondaje. La sfîrșitul lui decembrie a venit la mine Mitilineu *persona gratissima* la curte, prefectul din timp de pace al poliției Bucureștiului. Din însărcinarea comandantului suprem al armatei romîne, generalul Prezan, el a propus o întîlnire între rege și feldmareșalul von Mackensen. În cursul lunii ianuarie, Mitilineu m-a vizitat încă de trei ori. Convorbirile noastre nu erau legate de nici o obligație și au fost purtate fără plenipotență, totuși amîndoi aveam instrucțiuni superioare. Mitilineu le deținea de la guvernul din Iași, respectiv de la marele cartier general, iar eu, de la comandantul suprem Mackensen”². În afara convorbirilor cu generalul Morgen, în decembrie 1917 (ianuarie 1918), Mitilineu a avut convorbiri și cu Constantin Arion, care a plecat la Focșani cu indicații precise din partea autorităților germane. Chiar Arion a declarat că în decembrie 1917 „am văzut la Focșani, căci reușisem să deschidem o mică porțiță între Muntenia neocupată și Moldova ocupată, am văzut un delegat al guvernului”³.

Tratativele de la Focșani au continuat în tot cursul lunii ianuarie⁴. În afară de aceasta, Marghiloman a comunicat propunerile făcute de Puterile Centrale guvernului din Iași prin intermediul lui Băicoianu, director al Băncii Naționale care a fost internat de germani și care spre sfîrșitul lunii decembrie 1917 a fost eliberat și trimis la Iași⁵. De asemenea prin intermediul unor ofițeri de stat major austriaci și a lui Constantin Arion, care avea întrevederi cu Mitilineu la Focșani, Marghiloman menținea contactul cu Palatul⁶. Trimițînd la Focșani emisari care să discute condițiile păcii, cercurile oficiale din Iași au arătat că erau hotărîte să încheie pacea separată cu Puterile Centrale. În cursul convorbirilor secrete care le-a avut la Focșani, delegatul guvernului romîn, a arătat că pacea este un fapt sigur⁷. Guvernul burghezo-moșieresc a făcut jocul imperialiștilor germano-austriaci dovedind că este gata să dea oricît i s-ar fi cerut, cu condiția de a obține în schimb ajutor în vederea luptei împotriva Republicii Sovietice și a valului revoluționar crescînd din țară.

Tratativele de la Focșani s-au învîrtit în jurul a trei probleme. Morgen cît și C. Arion, care au luat parte la aceste tratative, au arătat că Mitilineu, reprezentantul guvernului romîn, a ridicat numai trei probleme: 1) problema Dobrogei și a teritoriului Romîniei; 2) problema di-

¹ Al. Marghiloman, op. cit., p. 271.

² K. Morgen, op. cit., p. 31.

³ „Steagul” din 2 iunie 1918.

⁴ La 2 ianuarie 1918, Virgil Arion și Nenițescu, la cererea lui Hentsch și Horstman au plecat la Focșani pentru a discuta cu Mitilineu condițiile păcii (Al. Marghiloman, op. cit., p. 285—287; vezi și „Steagul”, 29 mai 1918 și 2 iunie 1918).

⁵ Horstman i-a declarat lui Marghiloman că „se vorbește din cînd în cînd la graniță și Mitilineu a venit de mai multe ori” (Al. Marghiloman, op. cit., p. 278—279, 326; N. Iorga op. cit., p. 220).

⁶ Al. Marghiloman, op. cit., p. 287.

⁷ K. Morgen op. cit. p. 131; Marghiloman op. cit. p. 287.

nastiei; 3) problema armatei. Trebuie amintit însă ca reprezentanții autorităților germane nu-și ascundeau intenția de a-și rezerva monopolul exportului de cereale, de a-și menține „comisia economică“, adică controlul asupra economiei naționale¹, de a menține trupe de ocupație în România². Aceste planuri au fost comunicate așa cum se arăta mai sus politicienilor din București care aveau legături cu cei din Iași și care au avut toate posibilitățile de a transmite aceste propuneri la Iași. Faptul că în cursul tratativelor de la Focșani reprezentanții români n-au ridicat problema clauzelor economice și problema trupelor de ocupație — arată că aceste chestiuni nu prezentau interes pentru guvernul din Iași, arată că cercurile din Iași nu înțelegeau să facă vreo dificultate germanilor în aceste domenii. Deși guvernul german își făcuse cunoscute intențiile sale de a pune stăpânire pe economia românească și de a menține trupe pe teritoriul românesc — guvernul din Iași a manifestat un total dezinteres față de aceste probleme — ceea ce dovedea că nu intenționează să se opună tendințelor expansioniste ale imperialismului german.

Ce răspuns au dat cercurile germane și austriace celor trei probleme ridicate de guvernul român, în cursul tratativelor secrete de pace de la Focșani?

Ridicând problema Dobrogei și a granițelor teritoriale ale României, guvernul român vroia să-și asigure, pe o cale ocolită, sprijinul imperialiștilor germani în vederea cuceririi Basarabiei. Încă mai de mult, cercurile germane și austriace, mărturisind intenția de a răpi României Dobrogea și ieșirea la mare, își manifestaseră intenția de a oferi guvernului român compensații în Basarabia. La Focșani, Morgen i-a dat lui Mitileneu să înțeleagă că Puterile Centrale vor lua României Dobrogea spunându-i apoi că Germania va asigura României ieșirea la mare³. Ieșirea la mare pe care imperialiștii germani o rezervau României în locul Dobrogei era Basarabia. În ianuarie 1918, în timpul unui prînz de gală, mareșalul Mackensen a declarat că „noi (germanii) voim o Românie tare și care să-ți păstreze integritatea“⁴, precizînd că această integritate înseamnă pierderea Constanței și a Dobrogei în schimbul unor compensații în Basarabia⁵; în aceeași noapte, Constantin Arion a avut o discuție cu Marghiloman și a doua zi dimineața a plecat la Focșani, pentru a se întîlni cu Mitileneu⁶. Propunerea lui Mackensen a putut ajunge repede la Iași. La 24 ianuarie, Arion care continua să facă pe intermediarul în negocierile secrete de la Focșani a avut o lungă discuție cu Hentsch care i-a vorbit din nou de „posibilitatea de a lua Basarabia. Ajutorul german

¹ Vezi această lucrare p. 130.

² Vezi Studii și referate privind istoria României partea a II-a, p. 1529.

³ C. Kirilescu. Istoria războiului pentru reintrire, p. 215. Morgen, op. cit., p. 131. Vorbind despre tratativele secrete dintre Mitileneu și Morgen, Kirilescu nu precizează condițiile și timpul în care ele au avut loc. Kirilescu amintește despre aceste tratative secrete. În capitolul consacrat tratativelor oficiale de pace din februarie-martie 1918 (C. Kirilescu, op. cit., p. 214—215). Kirilescu încearcă astfel să ascundă cititorilor că guvernul român a început tratative *neoficiale* de pace încă din 9 decembrie 1917.

⁴ Al. Marghiloman, op. cit., p. 282.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, p. 285.

pe cît e cu putință nu ar lipsi”¹. La 4 februarie, după ce i-a amintit de negocierile duse cu Mitilineu și cu alții, Horstman, în numele cercurilor conducătoare din Berlin, i-a precizat lui Marghiloman ca „vom ajuta la nevoie chiar cu trupe să luați Basarabia”². Sprijinul pentru cîmpingarea Basarabiei, pentru ridicarea în acest fel a unui zăgaz împotriva întinderii influenței Revoluției din Octombrie în țara noastră aparea guvernului român ca un preț acceptabil pentru pierderea Dobrogei, inclusiv al singurului port român la mare. Din această cauză, în cursul tratativelor secrete de la Focșani — așa cum arată Morgen care a participat la ele — n-au apărut dificultăți în legătură cu problemele teritoriale³.

În ceea ce privește a doua problemă ridicată de guvernul român — problema dinastiei — aceasta era o problemă întrucîtva mai complicată. Unele cercuri militare germane ar fi dorit ca în locul lui Ferdinand von Hohenzollern-Sigmaringen să fie adus un alt prinț prusac, care să reprezinte o garanție sigură a intereselor germane⁴. Problema schimbării dinastiei a fost ridicată un timp de guvernele german și austro-ungar ca un mijloc pentru a exercita presiuni asupra cercurilor conducătoare ale României burghezo-moșierești în scopul încheierii păcii separate; încheierea grabnică a păcii separate era prezentată drept unicul mijloc de salvare a dinastiei⁵. Dar în cursul tratativelor de la Focșani generalul Morgen și C. Arion au declarat lui Mitilineu că, în cazul încheierii păcii între România și Puterile Centrale, problema schimbării dinastiei nu va mai fi ridicată⁶. Istoriografia burgheză a încercat să acrediteze ideea că cercurile conducătoare ale României burghezo-moșierești se împotriveau schimbării dinastiei pentru că această măsură ar fi dus la înrobirea României de către Germania. În realitate, clasele exploatare se împotriveau schimbării dinastiei pentru că această măsură ar fi dus la zdruncinarea monarhiei care atunci le era mai necesară decît oricînd în lupta împotriva vîlului revoluționar în creștere și împotriva Puterii Sovietice⁷. Cercurile conducătoare burghezo-moșierești cereau din partea imperialiștilor germani nu o simplă acceptare a dinastiei existente, ci o garantare a menținerii dinastiei, un sprijin activ în vederea apărării monarhiei împotriva maselor populare. Poziția monarhiei era zdruncinată. Grupurile „maximaliste” ilegale, precum și celelalte elemente revoluționare chemau ma-

¹ Al. Marghiloman, op. cit., p. 313.

² Ibidem, p. 325, 327.

³ K. Morgen, op. cit., p. 130 — 131. Unele grupuri militare și politice germane agitău promisiunea că României i se va lăsa Nordul Dobrogei și Constanța (vezi Ludendorff, op. cit., p. 180; Al. Marghiloman, op. cit., p. 278, 285; 313). Evenimentele ulterioare au arătat că „apărarea intereselor române în Dobrogea” a fost un pretext pentru punerea Dobrogei sub control german.

⁴ E. Ludendorff, op. cit., p. 180.

⁵ Al. Marghiloman, op. cit., p. 278, 279, 300.

⁶ K. Morgen, op. cit., p. 131; Al. Marghiloman, op. cit., p. 285.

⁷ Un mic număr de mari latifundiați strînși în jurul lui P. P. Carp, au cerut un timp schimbarea dinastiei, văzînd în această măsură un mijloc pentru a anula promisiunile de reformă făcute de Ferdinand și pentru a introduce o nouă constituție și mai reacționară decît cea din 1866 (Al. Marghiloman, op. cit. p. 61, 79). Dar în cele din urmă, grupul lui Carp s-a arătat dispus să sprijine dinastia Hohenzollern în scopul comun al agresiunii antisovietice.

Într-o discuție cu Hentsch din 24 ianuarie 1918, Lupu Costache, unul dintre intimii lui Carp, s-a grăbit să spună că Carp va ierta pe rege în interesul superior al luării Basarabiei (Al. Marghiloman, op. cit., p. 314).

ele la lupta înarmată pentru instaurarea republicii democratice¹. Monarhia devenise deosebit de nepopulară în teritoriul ocupat, căci după ce a tirat țara într-un război criminal, regele și-a pus pielea la adăpost, lăsând jumătate din populația țării pe mâna jefuitorilor străini². Situația monarhiei nu era mai bună nici în Moldova, unde masele aveau în față exemplul revoluției din februarie și mai cu seamă exemplul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. De frica mișcărilor populare, familia regală ocolea Iașul, petrecându-și cea mai mare parte a timpului la statul major sub ocrotirea ofițerilor. În acele condiții, baionetele prusace erau un sprijin extrem de necesar pentru menținerea monarhiei și înăbușirea luptelor revoluționare din țară. Regele era cu atât mai dornic să se pună sub ocrotirea militarismului prusac, cu cât dînsul, ca și întreg guvernul burghezo-moșieresc începuseră să se îndoiască de victoria finală a Antantei. Cercurile burghezo-moșierești doreau ca încheierea păcii între Puterile Centrale și guvernul din Iași să constituie totodată un angajament din partea imperialiștilor germani și austriaci că vor garanta sprijinirea monarhiei. Cercurile militare germane au arătat că sînt gata să sprijine monarhia în lupta împotriva mișcărilor populare și a Republicii Sovietice. Hentsch declara în mod deschis: „în interesul superior al principiului monarhic amenințat de ruși, nu mai poate fi vorba de a se detrona o dinastie“³. În decembrie 1917, cînd s-a răspîndit la București știrea falsă că Ferdinand a fost răsturnat în urma unei răscoale populare, autoritățile de ocupație germane socoteau că „trebuie să se protesteze contra unui asemenea atentat“⁴. Politicienii din teritoriul ocupat au informat guvernul din Iași în numeroase rînduri că încheierea păcii separate va însemna salvarea dinastiei⁵.

A treia problemă — problema armatei romine — ridicată de guvernul român în cursul tratativelor de la Focșani a primit o rezolvare rapidă. Guvernul din Iași dorea păstrarea armatei pentru a putea continua lupta împotriva Republicii Sovietice și pentru a menține „ordinea internă“. Marele cartier general german — așa cum a arătat Ludendorff — admitea păstrarea armatei romine și utilizarea ei în scopul ocupării Basarabiei⁶. La Focșani, Morgen l-a asigurat pe Mitileneu că armatei romine nu i se vor impune condiții umilitoare⁷. Constantin Arion i-a transmis și dînsul lui Mitileneu din partea autorităților germane informația că „armatei i se rezervă cel mai bun tratament“⁸. Cercurile militare germane nu au întîrziat să precizeze în ce constă bunul tratament rezervat de ei armatei romine: Horstman i-a declarat lui Marghiloman că „România pînă la Siret va rămîne cu armata de ocupație și de la Siret la Nistru cu armata ro-

¹ Documente din Istoria. P.C.R. (1917–1922). Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 20, 21, 26.

² „Dinastia e nepopulară în teritoriul ocupat“ declara Duca (N. Iorga, op. cit., p. 170).

³ Al. Marghiloman, op. cit., p. 312; Mackensen declara și el că „nu regelui german îi e dat să gonească pe regele României“ (Al. Marghiloman, op. cit., p. 283).

⁴ Ibidem, op. cit., p. 301.

⁵ Ibidem, p. 278–279–300.

⁶ E. Ludendorff, op. cit., p. 180.

⁷ K. Morgen, op. cit., p. 131.

⁸ Al. Marghiloman, op. cit., p. 288.

mină”¹. Deci, ocuparea unei jumătăți din teritoriul țării în schimbul ajutorului pentru cucerirea teritoriului sovietic. Cu toate acestea, la Focșani, delegații români nu au făcut guvernului german dificultăți în această problema. Sprijinul imperialismului german în vederea cuceririi Basarabiei era extrem de necesar guvernului burghez-moșieresc român pentru că o agresiune antisovietică victorioasă, însoțită de rasturnarea Puterii sovietice în Basarabia, apăreau claselor exploatatoare din țara noastră ca măsuri absolut necesare pentru a zăgăzui influența exercitată de Revoluția din Octombrie asupra poporului nostru.

Guvernul burghez-moșieresc a renunțat să ceară vreo garanție în problema apărării independenței economice și politice a țării și a arătat prin aceasta că nu intenționează să se opună planurilor germane de jefuire și de ocupare a țării noastre. În aceste condiții a fost ușor să se încheie între guvernul român și guvernul german o înțelegere secretă privind ocuparea Basarabiei. Virgil Arion, prin fiul generalului Grigorescu, care a fost internat de autoritățile germane și apoi a fost eliberat și trimis în Moldova, a transmis regelui că guvernul german este de acord ca guvernul român să treacă la cucerirea Basarabiei².

În ianuarie 1918, după începutul campaniei de cucerire a Basarabiei, Virgil Arion, într-o declarație publică, a arătat ca: „*Intervenția făcută de guvernul român în Basarabia s-a făcut în înțelegere cu guvernul german*”, care a garantat guvernului român că n-are a se neliniști de frontul Siretului³. Ziarele germane oficiale au aprobat cucerirea Basarabiei, arătând că aceasta ajută guvernul german în propria sa politică de cucerire a teritoriilor sovietice. Referindu-se la ofensiva dezlănțuită de guvernul român în Basarabia și arătând că reînceperea ofensivei germane împotriva Rusiei este iminentă, un general german scria în „*Berliner Tageblatt*” că Puterile Centrale „se vor găsi fără voie că urmăresc aceleași țeluri de război ca și românii — anume zdrobirea bolșevismului”. A doua zi — la 27 ianuarie 1918 — „*Bukarester Tageblatt*”, oficiosul autorităților de ocupație germane, scria că „ofensiva contra bolșevismului au luat-o românii care nu sînt *singuri în întreprinderea lor*” și ocupa Basarabia. Imperialiștii germani își manifestau simpatia și aprobarea față de agresiunea antisovietică întreprinsă de guvernul României. Simplul fapt al retragerii trupelor de pe frontul Siretului și aruncarea lor în Basarabia arată că guvernul burghez-moșieresc se orienta spre pacea separată cu Puterile Centrale.

La 23 ianuarie 1918, V. Cancicov, deputat conservator, nota în jurnalul său: „Guvernul român, de acord cu cel ucrainean, a hotărît a curăți Moldova și Basarabia de bolșevici... Hotărît că România își leagă soarta de Ucraina. Dar Ucraina urmărește o pace separată cu Puterile Centrale... Că România urmează Ucraina către o pace separată, reiese din împrejurarea că trupele noastre în loc de a sta pe frontul Siretului... merg în Basarabia, lucru ce n-ar fi posibil dacă rămînem în război cu Puterile Centrale”⁴.

¹ Al. Marghiloman, op. cit., p. 327.

² N. Iorga, op. cit., p. 276.

³ V. Cancicov, op. cit., p. 276.

⁴ V. Cancicov, Părerii și impresiuni personale în timpul războiului. București, 1920, vol. II, p. 273-274.

Linia guvernului burghezo-moșieresc a fost clar definită de unii politicieni, care neavînd funcții de răspundere în guvern, puteau vorbi deschis. În ianuarie 1918, Toma Ionescu, deputat, fratele vice-președintelui Consiliului de Miniștri, a declarat la Paris: „...Adevărul este că ne gîndim mai puțin la dușmanul venit să lupte cu noi în văile și munții noștri decît la Rusia”¹.

Deputatul conservator V. Cancicov nota în jurnalul său în 19 decembrie: „nu e exclusă o mișcare de jos în Moldova; în acest caz nu numai pacea cu Păterile Centrale ar fi o necesitate, dar salvarea noastră n-ar veni decît de la armata germană”². În ianuarie 1918, Cancicov nota din nou în jurnalul său: „dacă lucrurile continuă ne putem trezi sau cu un guvern maximalist în Moldova sau cu un război formal (preventiv) între Rusia și România, așa că nu e exclusă situația că vom avea nevoie să ne adresăm nemților”³. Cîteva zile mai tîrziu, Cancicov repeta: „bolșevismul ne amenință serios. Cum o asemenea situație nu este de ținut, România nu mai are alegerea unei soluții, iar capitularea ei în mîinile germanilor va fi poate singura soluție”⁴. Rîndurile citate mai sus sînt clare. Burghezia era gata să capituleze în fața imperialiștilor germani, în scopul luptei împotriva Puterii Sovietice și a mișcării revoluționare din țară. Cu privire la părerile deputatului Cancicov ar mai fi de adăugat faptul că profesiunea lui V. Cancicov era aceea de avocat al întreprinderii Romîno-Americană, filiala trustului american Standard-Oil.

În timpul tratativelor secrete de la Focșani, guvernul german și-a putut da seama că guvernul din Iași este dispus să sacrifice independența națională pe altarul intereselor burgheze. Ziarul „Le Temps” din 15 februarie 1918 — oficios al Ministerului de Externe francez — scria pe față „d-l Brătianu are o largă parte de responsabilitate în severitatea condițiilor de pace ce se impun Romîniei de către Germania, deoarece indeciziunea lui și faptul de a trata în ascuns cu oarecare emisari de la București i-a descoperit jocul”.

Imperialiștii germano-austriaci au folosit în propriile lor scopuri politica trădătoare a burgheziei și moșierimii romîne. La 28 ianuarie 1918, ei au dat guvernului romîn un ultimatum cerîndu-i să trimită plenipotențieri care să înceapă tratative oficiale de pace. Guvernul burghezo-moșieresc, continuînd politica dusă în timpul armistițiului, a primit de îndată „ultimatumul” Puterilor Centrale și a acceptat condițiile înrobitoare ale păcii de la Bufta, plătind cu prețul independenței țării, sprijinul oferit de imperialiștii germano-austriaci în scopul luptei împotriva poporului nostru și a Statului Sovietic⁵.

¹ V. Cancicov, op. cit., p. 266.

² Ibidem, p. 203.

³ Ibidem, p. 250.

⁴ Ibidem p. 266.

⁵ Într-un articol viitor se va vorbi despre atitudinea justă luată de grupurile revoluționare, față de armistițiul de la Focșani. Trebuie subliniat că grupurile revoluționare ilegale au fost singurele care au demascat alianța antisovietică, antipopulară, încheiată între burghezia și moșierimea romînă și imperialiștii germani (V. L.).

ФОКШАНЦКОЕ ПЕРЕМИРИЕ (1917)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая работа посвящена событиям, происходившим между декабрем 1916 г. и январем 1917 г. в связи с заключением в октябре 1917 г. в Фокшани перемирия между румынским правительством и правительствами Центральных держав. Автором использованы следующие материалы: газеты того времени, заметки политических деятелей, румынских, французских, американских, английских и австрийских дипломатов и генералов, а также неопубликованные документы из личного архива бывшего румынского премьера И. К. Братиану, находящиеся в архиве Музея революционной борьбы народа.

Румынское правительство отклонило предложение советского правительства принять участие в брест-литовских переговорах и отказалось поддержать инициативу советского правительства в целях заключения всеобщего демократического мира. Вместо этого румынское буржуазно-помещичье правительство сколонялось к сепаратному, империалистическому миру с Центральными державами.

Правительства Антанты не могли оказать эффективной военной поддержки румынскому правительству. Они намеревались помешать присоединению румынской буржуазией территорий, обещанных в 1916 г. Румынии при ее вступлении в империалистическую войну. Буржуазно-помещичье правительство стремилось по этой причине заключить после Великой Октябрьской социалистической революции сепаратный мир с Центральными державами, превратить Румынию в зависимое от германских империалистов государство и таким образом заполучить поддержку прусского милитаризма с целью подавления революционной борьбы в стране и захвата советской территории.

В следующие за Великой Октябрьской социалистической революцией месяцы правительства Соединенных Штатов Америки, Англии и Франции не располагали собственными войсками для организации интервенции на юге России; для интервенции на Украине Антантой могли быть использованы только румынские войска. Правительства Соединенных Штатов, Англии и Франции, рассчитывая на слабость молодой Советской власти, надеялись, что румынской армии удастся захватить Украину, свергнуть Советское правительство и принудить Россию вновь вступить в империалистическую войну. Правительства Антанты согласились на заключение сепаратного мира между Румынией и Центральными державами с целью дать румынскому правительству возможность начать антисоветскую интервенцию. Лишившись некоторых своих позиций в Румынии, империалисты Антанты надеялись вновь овладеть позициями, потерянными на юге России в результате Великой Октябрьской социалистической революции. Перемирие было прелюдией империалистического сепаратного мира, заключенного между Румынией и Центральными державами.

В начале декабря германский генеральный штаб во время мирных переговоров в Фокшани уведомил румынскую делегацию о своем согласии на то, чтобы румынская армия начала военные действия против

советских войск, находящихся в Румынии¹, и захватила Советскую Молдавию. Официальные условия подписанного 11 декабря 1917 г. Фокшанского перемирия дали возможность двум сторонам перебросить находящиеся на молдавском фронте войска на другие участки фронта. Воспользовавшись условиями перемирия, румынское правительство отвело приблизительно третью часть наличного состава румынской армии с фронта и использовало ее для подавления революционной борьбы. Военные и дипломатические представители Антанты уведомили румынское правительство о том, что их правительства согласны на заключение сепаратного мира между Румынией и Центральными державами, при условии, чтобы румынское правительство развязало агрессию против советской власти. На основе тайного соглашения с немецким правительством румынское правительство приказало в 1917 г. атаковать советские войска, находящиеся в Молдавии; в январе 1918 г. началось вторжение в Советскую Молдавию с намерением перейти через Днестр и в дальнейшем захватить Советскую Украину. Действия румынского правительства обнажили фронт перед немецко-австрийскими империалистами.

В течение декабря 1917 г. — января 1918 г. в Фокшани велись тайные переговоры о мире между делегациями румынского и немецкого правительств. Во время этих переговоров обнаружилось, что румынское правительство готово согласиться на поражение Румынии немецкими империалистами, при условии чтобы эти последние поддерживали непопулярную антисоветскую румынскую буржуазно-помещичью политику. Их реакционная, контрреволюционная политика подготовила мир в Бухте (март 1918 г.) превративший Румынию в немецкую полуколонию.

L'ARMISTICE DE FOCŞANI (1917)

(RÉSUMÉ)

L'article traite de certains événements qui ont eu lieu aux mois de décembre 1916 et janvier 1917 et qui ont trait à l'armistice conclu au mois de décembre 1917, à Focşani, entre le gouvernement roumain et les gouvernements des Puissances Centrales. Les journaux de l'époque, les mémoires de certains hommes politiques, diplomates et généraux, roumains, français, américains, anglais, autrichiens, ainsi que des documents inédits, provenant de l'archive personnelle de l'ancien premier ministre I. C. Brătianu, actuellement dans les archives du Musée « La Lutte Révolutionnaire du Peuple » ont constitué le matériel dont l'auteur s'est servi.

Le gouvernement roumain a rejeté l'invitation du gouvernement soviétique à participer aux négociations de Brest-Litovsk et a refusé son appui à l'initiative

¹ Когда в 1916 г. румынское правительство перешло на сторону Антанты и приняло участие в империалистической войне, русские войска вступили в Румынию, воюя бок о бок с румынскими войсками против Центральных держав. В ноябре 1917 г., находящиеся в Румынии русские войска перешли на сторону Советской власти.

prise par le gouvernement soviétique en vue de conclure une paix *générale démocratique*. Par contre, le gouvernement bourgeois roumain a entamé des négociations en vue d'une paix *séparée, impérialiste*, avec les Puissances Centrales.

Les gouvernements de l'Entente n'étaient pas à même d'accorder au gouvernement roumain un appui militaire efficace. Les gouvernements de l'Entente manifestaient leur intention d'empêcher la bourgeoisie roumaine d'annexer les territoires étrangers qui lui avaient été promis en 1916, à l'occasion de l'entrée de la Roumanie dans la guerre impérialiste. C'est la raison pour laquelle, après la Révolution d'Octobre, le gouvernement bourgeois roumain poursuivait l'idée de conclure une paix séparée avec les Puissances Centrales pour asservir la Roumanie aux impérialistes allemands et obtenir, de cette manière, l'appui du militarisme prussien en vue d'étouffer les luttes révolutionnaires à l'intérieur du pays et d'envahir le territoire soviétique.

Aussitôt après la Révolution d'Octobre, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique, de la Grande-Bretagne et de la France ne disposaient pas de contingents propres, leur permettant d'organiser une intervention armée dans le sud de la Russie. L'armée roumaine était la seule à pouvoir être utilisée par l'Entente pour intervenir en Ukraine. Estimant, à tort, que le jeune Pouvoir Soviétique était faible, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique, de la Grande-Bretagne et de la France espéraient que l'armée roumaine réussirait à envahir l'Ukraine, à renverser le gouvernement soviétique et à amener la Russie à continuer la guerre impérialiste. Les gouvernements de l'Entente ont consenti à la conclusion d'une paix séparée entre la Roumanie et les Puissances Centrales, pour permettre au gouvernement roumain de déclencher une intervention antisoviétique. Ayant perdu quelques-unes des positions qu'ils avaient acquises en Roumanie, les impérialistes de l'Entente espéraient reconquérir les positions du sud de la Russie, perdues par suite de la Révolution d'Octobre (L'Armistice fut le prélude d'une paix séparée, impérialiste, conclue entre la Roumanie et les Puissances Centrales).

Au cours des négociations qui eurent lieu au début du mois de décembre à Focșani, l'état major allemand fait connaître à la délégation roumaine, qu'il consentait à ce que l'armée roumaine attaqué les troupes soviétiques de Roumanie¹, et envahit la Moldavie Soviétique. Les clauses officielles de l'armistice de Focșani, signé le 11 décembre 1917, permettaient aux deux parties signataires de transférer leurs troupes du front moldave dans d'autres secteurs. Se fondant sur les clauses de l'armistice, le gouvernement roumain retira près d'un tiers des effectifs de l'armée roumaine qui se trouvaient au front et les employa à la répression des luttes révolutionnaires. Les représentants diplomatiques et militaires de l'Entente firent savoir au gouvernement roumain que leurs gouvernements approuvaient la conclusion d'une paix séparée entre la Roumanie et les Puissances Centrales, à condition que le gouvernement roumain déclenchât l'agression contre le Pouvoir Soviétique. Basé sur une entente secrète avec le gouvernement allemand, le gouvernement roumain ordonna, au mois de décembre 1917, l'attaque contre les troupes soviétiques de Moldavie et commença, en janvier 1918, l'invasion de la Moldavie Soviétique, dans l'intention de passer le Dniester et de

¹ En 1916, lorsque le gouvernement roumain passa dans le camp de l'Entente et entra dans la guerre impérialiste, les troupes russes entrèrent en Roumanie, luttant côte à côte avec les troupes roumaines contre les Puissances Centrales. Au mois de novembre 1917, les troupes russes de Roumanie se rallièrent au Pouvoir Soviétique.

continuer d'avancer pour envahir l'Ukraine Soviétique. Ces actions du gouvernement roumain ont découvert le front devant les impérialistes allemands et autrichiens.

Durant les mois de décembre 1917 et janvier 1918, des négociations secrètes de paix furent entamées à Focşani entre les délégations respectives des gouvernements roumain et allemand. Ces négociations mirent en lumière le fait que le gouvernement roumain était prêt à accepter d'inféoder la Roumanie aux intérêts des impérialistes allemands, à condition que ceux-ci accordassent leur appui à l'antipopulaire politique, antisoviétique de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers roumains. La politique réactionnaire contre-révolutionnaire de ces derniers devait préparer la paix de Buftea (conclue au mois de mars 1918), paix qui transformait la Roumanie en une semi-colonie allemande.

PREGĂTIREA ȘI OBIECTIVELE ADUNĂRII DE LA BLAJ DIN 3—15 MAI 1848* (I)

DE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘIU

ADUNĂRI ȘI MANIFESTĂRI ÎN MARTIE ȘI APRILIE

Ideea unei adunări naționale

Vestea desființării robotelor și a dijmei a trezit în țărănimea din Transilvania nădejdea că moșierii vor trebui, nu numai să renunțe la robote, ci vor fi nevoiți să restituie tot pământul ce l-au luat cu silă și vicleșug de la țărani și comune. Se credea chiar că țăranii fără pământ, în baza principiului egalității, vor primi pământ, și că peste tot se va termina cu domnia moșierilor, căci destul au huzurit aceștia pe spatele bieților iobagi. Încă din martie 1848 au început mișcări țărănești, cu aceste obiective, aproape în întreaga Transilvanie. Totuși, mișcările țăranimii au rămas izolate, răzlețe, n-au luat caracterul unei mișcări unitare, organizate, cu scopuri și mijloace de luptă comune. A lipsit organizatorul, conducătorul țăranimii.

Ideea unor adunări și manifestații, în care populația să-și formuleze și să-și impună cererile revoluționare, se naște mai întâi, cum e firesc, în centrele populate, în orașele mai mari ale Transilvaniei: Cluj, Oșorhei (Tg. Mureș), Oradea, Arad, Timișoara și Brașov. Sibiul face o excepție: aici e comandamentul armatei imperiale, aici e „comes saxonum” („Sachsengraf”) împreună cu „patricienii” sași (protipendada săsească), tezauriatul, formînd „insula credincioasă a împăratului”, un adevărat centru contrarevoluționar. Dar și în celelalte orașe mișcarea revoluționară e destul de anemică. Cauza e starea înapoiată a țării: industria e încă nedezvoltată; în tot Ardealul abia sînt, afară de mineri,

* Studiul de față face parte dintr-o monografie în curs de pregătire, cu titlul: *Românii din Transilvania în anii revoluționari 1818—1849* (Titlul lucrării nu este încă definitivat). O primă parte a apărut în Studiul și referate privind istoria României, Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea a II-a, p. 1159—1199, sub titlul: *Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul revoluționar 1848*.

cîteva mii de muncitori în manufacturile și puținele fabrici¹. Și burghezia e încă nedezvoltată, divizată pe naționalități, iar o parte a burgheziei ține încă la privilegiile breslelor (țehurilor). În astfel de împrejurări, conducerea mișcării pentru înlăturarea absolutismului habsburgic și a privilegiilor feudale, pentru libertatea tiparului și întrunirilor, pentru înlăturarea piedicilor ce stau în drumul dezvoltării burgheze a țării — o ia o parte a nobilimii mijlocii, care e pe cale de a se burghezi și care se numește „liberală”. Mai ales studenții și liber-profesioniștii sînt aceia care manifestă, fac demonstrații, urmați fiind de muncitorimea neorganizată și de zileri. Aristocrații conservatori, care erau încă la putere, erau uluiți de loviturile primite de sistemul absolutist la Viena și Pesta și nu cutezau să reprime manifestările tumultuoase. Intregul aparat de asuprire al absolutismului slăbise și era în derută.

Manifestările acestea pe alocuri zgomotoase și spectaculoase au avut mai mult un caracter spontan, ceea ce denotă lipsa unei maturizări a mișcării democratice, lipsa unei conduceri unitare. Guvernatorul Ardealului, contele Teleki, îi scria la 23 martie cancelarului Ardealului, baronul Jósika: „Unii tineri nechibzuiți au vociferat pentru libertatea presei, dar după ce le-am explicat celor cu mai multă judecată că cenzura nu se poate desființa din cauza presei romîne și germane, chiar în interesul maghiarilor, tinerii s-au liniștit”². Reacționarii din Ardeal au și învățat să speculeze preținsele interese naționale în scopul de a suprima libertățile cetățenești abia decretate.

Dintre orașele mai mari ale Ardealului, numai în Brașov exista pe atunci o populație romînească compactă. În acest oraș locuiau circa 9 mii de romîni³, aici apăreau ziarele „Gazeta de Transilvania” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură”. În Brașov era o casină romînească ai cărei membri fruntași erau comercianți romîni foarte bogați, dornici să aibă un cuvînt de spus și în treburile orașului și chiar ale țării. Birocrația săsească ținea însă ca chiar și posturile mici să fie accesibile numai fiilor patricienilor sași. Romînii organizaseră la 25 martie o adunare pregătitoare, iar peste trei zile una mai numeroasă, foarte agitată. Se hotărâște ca o deputăție de 400 de romîni — în cea mai mare parte romîni din suburbia Schei — sub conducerea avocatului Bran să se prezinte la muncipiul săsesc, cerînd pentru romîni completă egalitate de drepturi cu sașii și angajarea nemîntîrziată a unor funcționari romîni în funcțiuni municipale. Primirea deputăției n-a fost nicidecum prietenoasă; senatul săsesc a cerut armată și a început să înarmeze mai intens populația săsească; foile romînești au fost obligate să publice o proclamație amenințătoare la adresa romînilor iar protonotarul Roth îi spuse lui Bariț: „Sînt comandantul unei companii de gardă națională, am putere de ajuns să apuc pe oricare căpitan de rebeli. Te autorizez ca să spui asta

¹ Șt. Imreh, Proveniența și numărul muncitorilor din întreprinderile manufacturiere din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Studii și referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea a II-a, p. 1077—1094.

² Andics Erzsébet, A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—1849-ben. Budapest, 1952, vol. II p. 36—37.

³ Gh. Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei Sibiu, 1890, vol. II, p. 87.

lui Bran, că de va mai cuteza să răscoale pe poporul din Schei, am să-l spânzur de cel mai aproape felinar, ce-mi va fi mai la îndemână”¹.

Nu toți conducătorii sași au fost însă așa de războinici ca proto-notarul Roth, a cărui îngîmfare de clasă și dispreț față de „valahi” nu era cu nimic mai prejos decît îngîmfarea și disprețul oricărui aristocrat maghiar din tabăra conservatorilor. Ca rezultat al manifestațiilor romînilor cit și din calcul politic de a cîștiga pe romîni în scopurile lor, „universitatea săsească” acordă la 3 aprilie romînilor dreptul de a fi aleși în consiliile comunale, de a putea învăța meserii, de a intra în bresle, etc. Unii fii de comercianți romîni, care terminaseră dreptul și care de ani de zile încercaseră în zadar să primească vreun post oricît de modest la primărie, sînt acum, sub presiunea evenimentelor, angajați în municipiile săsești. Între primii angajați este și tînărul Secăreanu, fiul unui bogat comerciant, lăudat de istoriografia burgheză romînă ca mare naționalist, care a ajutat cu sume considerabile atît episcopia ortodoxă din Sibiu cît și mișcarea „naționalistă” condusă de Bărnuz, încă din luna aprilie 1848, procurînd mai tîrziu și arme pentru garda națională romînă².

Tot la 25 martie a avut loc o manifestație a tineretului intelectual la Oșorhei (Tîrgu-Mureș), despre care am relatat pe larg în lucrarea citată despre mișcările țărănești³. Tinerii romîni, legați de popor, sînt cu gîndul la părinții și frații lor de la țară, care gem încă sub robia feudală. Adunarea, alcătuită din tineri maghiari, sași și circa 30 de romîni, întocmește o petiție în care se cere libertatea tiparului, egalitatea în fața legii, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. „Io cînd am subscris — relatează cancelistul (practicant în drept) Papiu în „Foaia pentru minte...” (29 martie stil vechi) — am zis că și io ca romîn subscriu această petițiune, acea dulce speranță mîngiindu-mi că va fi fără întîrziere și deodată răscumpărarea totală și *fără nici o despăgubire*”.

„Cînd se citi protocolul, tinerii unguri și secui nicidecum n-au lăsat a se trece la protocol din cuvîntarea mea nici doar dorirea de răscumpărare totală fără nici o despăgubire... Ni-au zis că, dacă au romîni alte pretențiuni și cereri, acelea cuprindă-le într-o petițiune”.

„Așadar, petițiune din partea prostimii! Într-adevăr pe calea dreptului și dreptății prostimea are de a cere — și acum e timpul, pentru Dumnezeu! Cereți înainte de toate răscumpărare totală, fără nici o despăgubire...”

Ideea unei mari adunări a poporului, a prostimii — cum zise Papiu — se născuse deci în aceste zile de fierbere revoluționară. Se fixase și primul și cel mai esențial punct al acestei adunări, exprimat în mod lapidar de tînărul Avram Iancu, cancelist și el la Oșorhei (Tîrgu-Mureș): desființarea robotelor fără despăgubire, sau moarte⁴. Tinerii romîni, prac-

¹ Gh. Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei. Sibiu, 1890, vol. II, p. 88.

² A. A. Mureșianu, Prefectura romînă a Țării Bîrsei din 1848—1849. Brașov, 1929. p. 20—21.

³ V. Cheresteșiu, op. cit. p. 1195.

⁴ Kővári László, Erdély története 1848—49—ben. Pesta, 1861, p. 54—55.

ticanți la Oșorhei, se simțeau reprezentanți ai „prostimii” (iobăgimii), ceea ce și spune Papiu în corespondența sa ¹.

Canonicii și corpul profesoral al școlilor din Blaj țin tot în 25 martie prima lor conferință în casa cărturarului canonic Timotei Țipar. Această conferință, la propunerea profesorului Aron Pumnu, a fost continuată și după amiază la gimnaz, luînd parte și clerul tînăr (teologii) și studenții din clasele superioare. Canonicii Țipar și Raț propun să se facă petiții în care să se expună cererile romînilor, atît la împărat cît și la dieta țării. Profesorul Turcu propune ca romîinii să nu se mai roage, ci să pretindă. Deodată se ridică un student, Tudoranu, și strigă: „Ba nu, onorată conferință! Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru”. Acelaș Tudoranu, scrie Moldovan, cronicarul care a trăit aceste evenimente, fiind teolog în anul al treilea la Blaj în 1848 — susținea scurt și apăsător că drumul pe care trebuie să pórneasă romîinii în 1848 e drumul pe care l-a arătat Horia ².

La 26 martie seara veni la Oșorhei (Țirgu-Mureș) — scrie Papiu — tînărul Birlea de la Blaj, nepot al episcopului Lemeni ³. El istorisește că și profesorii din Blaj, împreună cu tinerimea școlară și alți intelectuali, au ținut ieri și țin și acum conferințe, consultîndu-se ce ar fi de făcut pentru națiune. Ar vrea să știe ce vreau tinerii din Oșorhei, ca să lucreze cu toții împreună. Canceliștii romîni, în număr de vreo 30 de inși, se adunară de îndată la locuința lui Avram Iancu. Împreună cu Birlea, au hotărît ca pe duminica Tomii după paști toți tinerii cîți se află în această mică adunare, cu toți cunoscuții lor laici și preoți, intelectuali și țărani, pe cîți îi vor putea îndupleca, să se afle în Blaj unde să poată face pașii necesari în cauza națională. „Gazeta Transilvaniei”, informată de acel pas al tinerimii, scria: „Pe cînd cîțiva romîni meditau și se consultau între sine în tăcere, cum s-ar putea mijloci un congres național recunoscut și de guvern și de celelalte națiuni, junimea încălzită de sfîntul foc al naționalității, răzimată pe dreptul de adunare... nu întîrzia a hotări de-a dreptul o adunare pe duminica Tomii la Blaj” ⁴.

La 1 aprilie, Avram Iancu, Papiu Ilarianu și Samuil Poruț — scrie Moldovan ⁵ — au venit din Oșorhei la Blaj.

Blăjenii au primit cu însuflețire ideea unei adunări generale a tuturor romînilor din Transilvania, fără deosebire de confesiune. Sarcina convocării acestei adunări s-a încredințat tinerimii din școli, care în curînd avea să plece acasă în vacanța de paști.

După conferința cu canonicii și profesorii — scrie tot Moldovan — Iancu ne-a cercetat în seminar, cerîndu-ne să apărăm cu curaj cauza națională. „În numele tinerimii i-am răspuns eu, asigurîndu-l cu lacrimă în ochi că tinerimea din Blaj, considerînd sfîntenia cauzei, nu mai cunoaște pericole, moartea e prea puțină pentru a o reține de la propusul

¹ Papiu scrie în „Organul luminării”, nr. 46 (31 martie): Noi, să nu mai înverșunăm ura, ce, spunînd ce e adevărat, nu e de tot stinsă între ungurii nobili și romîinii nenobili... am subscris petiția.

² V. Moldovan, *Memorii din 1848—1849*. Brașov, 1895, p. 5, 7.

³ Papiu Ilarianu, *Istoria romînilor din Dacia superioară*. Viena, 1852. tomul II, p. 107—108.

⁴ „Gazeta de Transilvania”, 13 mai 1848. p. 161.

⁵ V. Moldovan, op. cit., p. 8.

ei, ea va cutreiera toată țara, va convoca poporul la adunare ca și care n-a mai fost și nu va mai fi, cu un cuvânt tinerimea va documenta că e demnă de misiunea grea ce i-o încredințează națiunea“.

Profesorul Aron Pumnu a și scris de îndată o proclamație chemind poporul la adunarea din 30 aprilie. Proclamația profesorului Pumnu e concepută în termeni calzi, de prietenie și colaborare frățească cu popoarele țării. Și despre unirea Ardealului cu Ungaria — spune Moldovan, care memorizase textul, dar mai tirziu îl uitase și îl traduce din ungurește în română — proclamația vorbește cu un fel de simpatie, dar pretinde în termeni energici și rezoluți „ca iobăgia să se șteargă“.

Dăm, după Moldovan, cu mici modificări de stil, câteva pasagii din proclamație:

„Să trăiască împăratul, națiunile conlocuitoare în Ardeal: maghiară, secuiască și sasă. Să trăiască pacea, frățietatea și libertatea...“.

„A sosit de mult timpul ca românii să ceară și să dobândească drepturile lor. Însă cine să pretindă, cine e îndreptățit spre acest lucru? Episcopul nu poate cere, căci el e numai părintele sufletesc al românilor. Poporul român? El nu are reprezentanți în dieta țării. Cine poate deci să ceară? Singur universitatea poporului. Pentru aceea e de lipsă să se adune și să se sfătuiască“.

„Este deci datoria protopopilor, preoților și mirenilor, ca fiecare protopop cu cite doi preoți din tract (protopopiat) și din fiecare sat doi oameni — fie uniți, fie neuniți, pentru că toți sînt români — precum și mireni să se aple la Blaj“.

„Nu așteptați să vă cheme episcopul; el aceasta nu o poate face... dar veniți. Nu vă temeți de nimic, spuneți celorlalte națiuni cu gîndul și dovediți-le prin faptă... că noi nu vrem să dobîndim drepturile omenești prin sabie, fără prin legile minții sănătoase...“

„Spuneți aceste principii compatrioților, spuneți să le profeseze și ei, și atunci nu vom avea lipsă de tunuri. Atunci ne vom putea saluta în cuvintele: Trăiască frăția!“

„Românilor! Uniți-vă în cuget! Adunați-vă la Blaj să ne înțelegem, ce să cerem de la dieta țării. Acesta e modul cum putem întocmi o cerere în numele tuturor românilor. Cu aceasta sîntem datori patriei și națiunii... ne vor binecuvînta ori blăstăma strănepoții, după cum ne vor fi faptele“¹.

Proclamația a fost copiată mai întîi în 42 de exemplare și apoi împărțită studenților², care în scurt timp o copiaseră încă în citeva sute de exemplare. Proclamația exprimă încrederea profesorilor și tineretului din Blaj în „spiritul vremii“, încrederea că secolele asupririi barbare au trecut și că urmează o epocă în care va domni frăția și libertatea. Ea exprimă totodată și voința ca poporul însuși să-și croiască soarta adunîndu-se și hotărînd tot ce e just și drept, tot ce dictează mintea sănătoasă. În ceea ce privește hotărîrile pe care adunarea le va lua, manifestul lui Pumnu nu dă nici o indicație — însă chiar acest ton general, am putea zice nebuloș, era de natură să entuziasmeze atît pe tinerii studenți cit și ma-

¹ Conceptul proclamației a fost publicat în lucrarea lui C. Suciu, Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj, 1925, p. 67—69.

² Gh. Bariț scrie în op. cit., vol. II, p. 81, că la Blaj erau pe atunci peste o sută de studenți în anii superiori la facultatea filozofică și teologică.

sele, care, sub lozincile : dreptate, frăție, libertate, scăpare de robie, puteau să-și închipuie toate aspirațiile și visurile lor de mai bine.

Peste două zile, în 8 aprilie, urma ca tinerii studenți să plece în vacanța de paști. Își impart manifestele, urmînd să le distribuie fiecare în satul său și în satele vecine, spunînd poporului să răspîndească pretutindeni știrea adunării eliberatoare de sub robia de veacuri.

Și dascălii (profesorii) romîni ardeleni trecuți în Moldova sau Țara Romînească își îndreaptă gîndurile lor spre Ardeal. Așa, Treboniu Laurian, neștiind încă nimic despre planurile tinerilor din Oșorhei (Tîrgu-Mureș) și Blaj, de a convoca o adunare națională, scrie la 5 aprilie din București profesorului Nicolae Bălășescu la Sibiu : „Ce faceți, frate, pe acolo ? De ce tăceți, de ce ședeți ? Acum e timpul. Adunați-vă, vorbiți, faceți cereri la universitatea săsească, la guvernîu, la dietă, la curte. Să se adune romîinii, să se unească între sîine... Cereți sobor universal romîn. Cereți independență națională romînă, deopotrivă cu cea ungurească, secuiască și săsească. La dietă vedeți mai întîi să băgați cel puțin din fiecare scaun săsesc cite un deputat romîn... Legile pe viitor să se scrie și în limba romînă. Pentru romîni să se pună la toate dicasteriile dregători romîni. Tot felul de jelbi să se primească în limba romînă. Scrieți prin gazete. Acum nu mai este cenzură². Nu tăceți, că altminterea sînteți pierduți. *Adunați-vă cu miile* (sublinierea noastră — V. Ch.) ; acum s-au slăbănogit legăturile despotice... Porumbii nu vă cad fripti în gură. Uniți-vă între voi, nu mai fiți dezbinați !... Acum e timpul de a lucra“.

Fără să aibă cunoștință despre frămîntările din Oșorhei (Tîrgu-Mureș) și Blaj de a se ține o adunare a tuturor romînilor din Transilvania, cîțiva romîni intelectuali din părțile de nord ale Ardealului, avocați și funcționari la „scaunul gubernial“ din Cluj, au ținut o întrunire pentru a-și fixa atitudinea față de evenimentele din Ungaria și Ardeal. La întrunirea aceasta din Cluj, ținută la 28 martie, au luat parte avocații Ioan Buteanu din Abrud și Florian Micaș din Cluj. Despre Buteanu, Bariț scrie că era descendentul vechii și cunoscutei familii nobile a Butenilor din Șomcuța Mare. Tot de la Bariț aflăm că Buteanu nu demult se întorsese dintr-o călătorie la Zagreb (Agram, capitala Croației), unde croații „țineau adunări naționale și făceau demonstrații zgomotoase în contra maghiarismului“. Acolo auzi Buteanu mai întîi din graiul croaților că scopul maghiarilor ar fi maghiarizarea tuturor naționalităților, desființarea oricărei autonomii provinciale, concentrarea întregii puteri de stat în Pesta și după aceea ruperea totală de către Austria. Indată după întoarcerea sa din Croația — urmează Bariț — Buteanu trimisese redacției Gazetei și Foi o informație prețioasă... o parte din această scriere apăruse în Gazeta. Celălalt avocat, Florian Micaș, era tot nobil. Tatăl său avea o moșie la Juc (lîngă Cluj) cu mai multe sesii iobăgești. Despre

¹ Omagiu lui I. Blanu, București, 1927, p. 156 - 157.

² De fapt, cenzura a funcționat în Ardeal mai departe; abia în numărul din 8 iulie al „Gazetei de Transilvania“ dispăre de pe prima pagină formula „cu prea înaltă voie“.

avocatul Micaș, care avuse un rol în mișcarea românilor din anul 1848, se știe că în 1841, în adunarea comitatului Cojocna, se pusese în fruntea nemeșilor reacționari spre a combate acțiunea liberalului Kovács, care cerea ușurarea soartei iobagilor¹. Ceilalți participanți amintiți de cronicarul Jakab², Ioan Suciu (Szöcs), Moroiianu și Iosif Hodoș, avînd funcția de canceliști guverniali — de asemenea nu puteau fi decît nobili. Acești intelectuali romîni redactaseră un proiect de petiție care era menit să servească drept bază de discuții în adunările populare care urmau să se țină, pentru a înainta petițiile apoi la dietă. Proiectul conține următoarele: Romîni să fie reasezați în vechile lor drepturi; să aiba municipii (districte cu oarecare autonomie) romînești, în care să-și poată întrebuința limba lor națională. Ei recunosc ca limbă diplomatică (limba de stat) limba maghiară, care se va întrebuința la cele mai înalte foruri și în corespondența dintre districte și care trebuie să fie și limba oficială a justiției. La forurile mai înalte ale organelor de stat să fie angajați interpreți pentru limba romînă. În biserica unită și ortodoxă și în școlile romînești să se folosească limba romînă. În serviciile publice să fie primiți fără nici o restricțiune funcționari romîni, care însă trebuie să cunoască și limba de stat, limba maghiară. Biserica ortodoxă să se bucure de aceleași drepturi cu celelalte biserici recunoscute (cea catolică, reformata, evanghelică și unitară), religia ortodoxă să nu se considere ca o religie „tolerată”. E semnificativ că acest proiect, redactat de nobili romîni cu funcții burgheze, nu conține nici o singură cerere pentru iobagimea romînă; el se mișcă exclusiv pe planul revendicărilor burgheziei romine.

Proiectul de moțiuni a fost prezentat apoi de avocatul Buteanu în adunarea populară din Abrud, din 3 aprilie. Adunarea a fost organizată de către același avocat și preotul greco-catolic din Roșia, Simion Balint. Ea a primit proiectul prezentat și în baza acestuia s-a redactat un memoriu către dietă, în care se spunea că în caz de acceptare a celor cerute, romîni nu vor fi străini de „marea idee a unirii” ca să colaboreze ca buni cetățeni „cu națiunea nobilă maghiară spre binele și înflorirea patriei”³.

La 6 aprilie, tot Buteanu și Balint organizează o adunare la Cîmpeni, la care s-a votat aceeași petiție către dietă. La această adunare a fost de față și Avram Iancu, dar n-a luat cuvîntul. Consultările, discuțiile, au fost foarte agitate — scria Szilágyi⁴. În 9 aprilie, preotul din Zlatna, Grigorie Mihali, arată înaintea unei mari mulțimi cuprinsul petiției către dietă. Spune că romîni nu sînt străini de ideea unirii, dar pune condiția ca romînilor să li-se respecte naționalitatea.

La Sibiu, în acea „insulă credincioasă împăratului”, fostul profesor

¹ Ziarul „Közlöny” din 11 iunie 1848 și cuvîntarea liberalului Kemény în dieta Ardealului, ședința din 30 mai 1848.

² E. Jakab, Szabadságharcunk történetéhez, Budapesta, 1890, p. 82 și Benedek Jancsó, A román nemzetiségi törekvések története. Budapesta, 1889. vol. II, p. 442.

³ Farkas Szilágyi, Alsófehér vármegve 1848—49 bin, Aiud, 1898, p. 29—30.

⁴ Ibidem.

⁵ Studii și documente..., vol. V. p. 197. De această problemă ne vom ocupa pe larg într-un capitol special.

de la Blaj, Simion Bărnuț¹, student la Academia săsească de drept, redactează tot la 25 martie (ziua adunărilor din Oșorhei, Blaj, Brașov) o proclamație care culmina într-acolo ca românii să se adune în conferințe naționale. În aceste conferințe trebuie să se hotărască — scrie Bărnuț — că uniunea Ardealului sa nu se facă pînă ce națiunea romînă nu va fi primită între națiunile regnicolare ale țării².

În 7 aprilie, Bărnuț trimite profesorului Iacob Mureșianu din Brașov o scrisoare, din care reiese clar la ce adunare se gîndea el. Teza scrisorii³ e că românii trebuie să se înțeleagă să formuleze aceeași cerere, să nu-și risipească puterile, cerînd unul una, altul alta, și făcînd adrese felurite. Românii din Sibiu s-au unit — spune Bărnuț — după sfatul domnilor noștri de la Tezauriat să se ceară naționalitatea romînă, cu toate drepturile politice... Românii din Sibiu cred că instanțele (suplicile de la 1744, 1751 și 1791) numai pentru aceea n-au avut doritul succes, că mulțimea romînilor, adecă acea parte considerabilă care cu inteligența și cultura sa poate reprezenta națiunea romînă, n-a fost informată de ajuns despre cererile date, și așa acelea, nefiind răzimate de opinia publică și de necesitatea recunoscută de toată națiunea, n-au fost în stare a insufla respect cuviincios în inimile legiuitorilor dieței de la 1744 și 1791... Acum trebuie deci făcută instanță pentru naționalitatea, libertatea, egalitatea, etc. a romînilor de toată romînimea și să nu se dea lucrul numai episcopilor, ca să pornească ei singuri, ca la 1842...

Evident, și Bărnuț se gîndește la adunări ale romînilor, unde să se discute, să se formuleze cererile romînilor. Dar el se gîndește la acea

¹ Considerăm că trebuie să se adopte o scriere unitară a numelor Bărnuț, Bariț, Țipar etc. E nelindolos că aceste nume au fost pronunțate de către contemporanii lor din Ardeal: Bărnuț și nu Bărnuțiu, Bariț și nu Barițiu, Țipar și nu Țipariu. Dovada cea mai concludentă e că în foile din Brașov, apărute în anii 1838—1848 cu litere cirilice se scria Барни, Ципар («Gazeta de Transilvania», 1842, p. 196). Барниш («Gazeta de Transilvania», 6 mai 1848, p. 154). La sfîrșitul fiecărui număr din 1848 al gazetei «Foia...» se scria și cu litere latine: «redactor Georgie Baricz». Tot așa scriau și contemporanii maghiari, Bárnicz, Barnucz etc.

Cum s-a ajuns la scrierea Bărnuțiu? (Vezi și articolul academicianului Barbu Lăzăreanu, din «Adevărul», 10 septembrie 1930). Trezînd de la literele cirilice la cele latine, scrierea latinizantă nu permitea semne dedesubtul consoanelor derivate, iar pentru a face din «t» «ț» și din «s» «ș» — se adăuga «iu». Astfel, se scria deci hanutiu (hănuț), delutiu (deluț). Bărnuț, Bariț, Raț, Babeș, Hodos, își scriau numele astfel: Barnutiu, Baritiu, Ratiu, Babesiu, Hodosiu.

Trezînd apoi, înfi în vechea Romînie (în Transilvania școala etimologistă a avut o viață mai lungă), la folosirea sedilelor, s-a scris Bărnuțiu, păstrîndu-se și acel «iu» care nu avusese altă funcție decît să facă să se pronunțe «ț» în loc de «t». Sintem de părere — conchide academicianul Barbu Lăzăreanu — că: ori fi scriem numele așa cum și-l scria el: Barnutiu, ori cum se vorbește: Bărnuț, nicidecum Bărnutiu.

Noi credem, deoarece tot mai puțini sînt aceia care știu ce rost avea în scrierea latinizantă acel «iu», deci veșnic sînt tentați să-l și pronunțe dacă-l văd scris, să scriem și să rostim Bărnuț, Bariț, Babeș, Raț etc. Dacă păstrăm scrierea latinizantă Barnutiu, riscăm ca străinătatea să și pronunțe așa, cu «tiu» la sfîrșit, și nu cu «ț». Asa, de exemplu, în lucrarea: Revoluțiile din 1848—1849, sub red. F. V. Potemkin și A. I. Molok, p. 484 se scrie Барнутий deci sovieticii vor și pronunța greșit Barnutiu.

² Ioan Puscariu. Notițe despre întîmplările contemporane. Sibiu, 1913, p. 15—20. În capitolul: Problema unirii Ardealului cu Ungaria, ne vom ocupa pe larg cu această proclamație a lui Bărnuț.

³ Scrisoarea e publicată în lucrarea: A. A. Mureșianu Simion Bărnuț în preajma marii adunări naționale... din 3/15 mai 1848, Sibiu, 1921, p. 12—16.

„parte considerabilă, care cu inteligența și cultura lor pot să reprezinte națiunea romină“. Aceștia formează, după Bărnuf, „opinia publică“, această elită trebuie mobilizată în vederea instanței ce se pregătește.

Ideea unei adunări populare, cu zeci de mii de țărani care să-și spună și ei doleanțele lor — nici nu licărește în această scrisoare a lui Bărnuf, deși la data când el o trimisese lui Iacob Mureșianu, adunarea din 30 aprilie fusese hotărâtă. Ideea mobilizării maselor aparține tinerilor legați de popor, de năzuințele poporului, celor care erau grupați în jurul fiului de iobag, Avram Iancu.

Adunarea din duminica Tomii (30 aprilie 1848)

Frământările țărănimii pentru a scutura lanțurile iobăgiei, pentru a-și redobîndi pămîntul răpit de către domni, pentru a lichida toate rămășițele robiei feudale, se întîlnesc cu năzuințele burgheziei romîne, care dorea să-și asigure un loc în viața politică și în conducerea țării, un rol care să corespundă numărului elementului românesc din Ardeal.

În a doua săptămîină a lunii aprilie, tineretul din Blaj și Oșorhei (Tîrgu-Mureș) a pornit în toate părțile Ardealului să pregătească marea adunare din duminica Tomii.

N-avem decît puține descrieri asupra modului cum s-a desfășurat această acțiune; cercetările care sînt în curs în arhivele județene ne vor dezvălui desigur un material care va pune în lumină adevărată această muncă plină de entuziasm, de înfruntare a piedicilor, de jertfire de sine, a acestor tineri legați de popor, animați de gîndul că ceasul libertății a sunat și pentru poporul romîn.

Autoritățile comitatelor urmăreau cu dușmănie răspîndirea conștientului acestor manifeste. Cronicarul evenimentelor din 1848-49 în comitatul Szolnok (județul Someș) scrie¹ că fiul protopopului Simion Orion din Ocna Dejului a adus patru manifeste diferite pe care tatăl le-a citit de pe amvonul bisericii din Maia (jud. Someș) preoților și țăranilor adunați. La fel a procedat și teologul Ioan Popovici din Suciul de jos (jud. Someș), al cărui tată a citit convocarea la adunare în fața preoțimii din valea Lăpușului. Fiind interogați de autorități, teologii au declarat că manifestele sînt redactate de profesorul de filozofie A. Pumnul și că ei le-au copiat.

Vasile Moldovan, viitorul prefect al legiunii a III-a, în aprilie încă teolog în anul al treilea, descrie² plastic cum cuvintele lui despre ștergerea iobăgiei au fost sorbite de țărani, cum țăranii veneau pînă seara tîrziu la casa preotului să asculte pe trimisul de la Blaj. Țăranii se legau să vină cu toții la Blaj, măcar de-ar înota prin flăcări. În satele mai îndepărtate, unde nu ajungeau tinerii, pătrundeau totuși manifestele profesorului Pumnul, fiind citite cu evlavie de către preoți și dascăli, țăranilor.

Cuvintele despre dezrobirea țăranilor pătrundeau cu ușurință în masele țărănești. În cuvîntarea ce le-am ținut — scrie Moldovan —

¹ József Kádár, Belső Szolnok és Doboka vármegye története 1848—1849. Dej, 1890 p. 33—34.

² V. Moldovan, op. cit., p. 12—16.

le-am arătat că, în urma mișcării tuturor rominilor, iobagia se va șterge negreșit, căci atunci „cînd un popor de trei milioane se va deștepta din somnul său de moarte, lanțurile sclaviei care l-au ținut legat de glie vor cădea ruginite dinaintea picioarelor lui“. Nu e nevoie deci decît ca poporul să se deștepte, să vrea să-și afirme voința sa și iobăgia se va șterge. Nu avem nici o indicație că în aceste întruniri să se fi pomenit despre ștergerea iobăgiei în Ungaria, care se hotărîse în dieta Ungariei încă din martie. Poporul însuși, atît cel român cît și cel maghiar, nu putea să aibă încredere în mărinimia dietelor nemeșești. Gîndul că masele, prin forța lor, trebuie să-și impună voința, era un gînd firesc și în același timp revoluționar atunci cînd „domnii de pămînt“ și dregătorii comitatelor din Ardeal făceau totul pentru prelungirea vieții putredului regim iobăgesc.

Nu trebuie să uităm că acești tineri erau crescuți în Blaj, în acel orașel popesc (cu abia 1000 locuitori), care era rămas în urmă, chiar față de alte orașe din Ardeal, atît din punct de vedere economic cît și din punct de vedere politic; tinerii aveau o educație într-un spirit îngust naționalist, de proslăvire a „străbunilor noștri romani“ — fără un orizont mai larg, știind prea puțin, nu numai despre luptele sociale și politice din Ungaria vecină, ci chiar și despre frămîntările din Țara Romînească. Ei vorbesc de 3 milioane de romîni — deci de romînii din Ardeal și Ungaria — dar nu și de milioanele de țărani maghiari, slovaci etc, din țara vecină. Luptele lui Petöfi, Táncsics, pentru toți țăraniii asupriți, de orice naționalitate, acestor tineri par să le fi fost cu totul necunoscute.

Întrunirile tinerilor cu țărani n-au însă nicidecum un caracter anti-maghiar. La întruniri iau parte și țărani maghiari, ca de pildă la Bogata de Mureș, Iernut (regiunea Cîmpiei). Mulți dintre iobagii unguri au venit la Blaj pentru a lua parte și ei la „ștergerea iobăgiei“ și au mers mai târziu și în tabăra lui Iancu¹.

Autoritățile comitatelor s-au grăbit să informeze guvernul ardelean despre pregătirile pentru adunarea din 30 aprilie. Unde puteau pune mîna pe proclamațiile lui Pumnu, le confiscă și le trimiteau la Cluj. Guvernatorul Teleki a dat ordin ca profesorul Pumnu să fie tras la răspundere ca demagog². Guvernul ardelean a oprit ținerea adunării și a dat ordin autorităților din comitate să nu permită plecarea oamenilor la Blaj. „Funcționarii și domnii feudali — scrie Bariț³ — n-au pregetat de a executa ordinele guvernului cu toată grija și preciziunea. S-a spus oamenilor că au să-i împuște și să-l spînzure dacă vor merge la Blaj“. În toate municipiile din țară s-a dat ordin ca tinerii romîni canceliști din Oșorhei (Tîrgu-Mureș) să fie arestați. Întregul aparat de stat transilvănean, care era cu totul în mîinile aristocraților, era foarte îngrijorat de mișcarea țărănimii și căuta să lipsească această mișcare de conducătorii săi, prin arestarea și terorizarea tineretului care s-a solidarizat cu aspirațiile maselor. Guvernatorul a dat ordin celor două episcopii să oprească adunarea din duminica Tomii; episcopul Lemeni și consistoriul din Sibiu s-au supus și au dat circularele cerute. E interesant cum mo-

¹ V. Moldovan, op. cit., p. 15.

² Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 90.

³ Ibidem, pag. 96.

tivează guvernatorul hotărîrea sa: nu e împotriva ca românii să-și înainteze cererea lor dietei, dar e împotriva unei mari adunări populare, căci „concursul maselor crude totdeauna inspiră frică, pentru că nici chiar conducătorii nu pot garanta că vor fi în stare a modera mulțimea“¹. Comitatul Solnoc (cu reședința Dej) îi scrie direct episcopului Lemeni, învinuind de ațîțări pe unii preoți romîni de pe teritoriul comitatului. Episcopul Lemeni trimite la 4 mai (stil nou) comitatului o scrisoare de dezvinovățire, scuzîndu-se că n-a putut împiedica la timp ca manifestele pentru convocarea adunării din duminica Tomii, „izvorite din capetele unor oameni fără astimpăr“, să fie citite țăranilor de către preoți. Arată apoi că, de îndată ce episcopia a aflat de interzicerea adunării de către prea înaltul guvern al Transilvaniei, a și trimis circulări tuturor preoților, avizîndu-i că adunarea s-a convocat fără știrea și voința episcopiei și că studenții plecați în vacanța de paști au primit aceste proclamații „prin viclenia unora“. Preoții au și dat de știre poporului că adunarea pentru duminica Tomii s-a convocat în mod nelegal și fără nici o autorizare, deci oamenii nu cumva să meargă la adunare².

„Niciodată în viața mea de pînă atunci — scrie Moldovan³ — n-am primit o lovitură care să-mi cutremure toată ființa, cum m-a lovit și zguduit acea știre“. Dar tinerii se reculeg, și hotărîsc cu toții, în frunte cu Iancu și cancelistul Papiu din Budiul de Cîmpie, să țină adunarea în ciuda opreliștii și amenințărilor guvernului, în ciuda circulărilor episcopale. Ea va fi de mai mici proporții față de cîm s-a proiectat inițial, dar trebuie să fie o pregătire a adunării din 15 mai, pentru care guvernul, spre a nu provoca tulburări, și-a dat învoirea. Tinerii nu mai cutreierau satele, dar nici nu era nevoie, căci țărănimea trimitea deputațiuni la „domnii ei“, pe care-i cunoștea și în care avea încredere. Atări delegați veneau de dimineață pînă seara tîrziu. „Eu, sufocîndu-mi amărăciunea sufletului — scrie Moldovan⁴ — mă sileam a liniști poporul, zicîndu-i că deși adunarea este oprită, noi totuși vom merge, oamenii însă să nu se ridice cu satul întreg a porni la Blaj, pentru că vor merge pe 3/15 mai, cînd se ține adunarea îngăduită de guvern. Pe duminica Tomii să vină numai oamenii mai cu dare de mină, călări, ca să se poată reîntoarce mai curînd la casele lor... și să-i pregătească pe cei de acasă pentru marea adunare de la 15 mai“.

Unii protopopi nu simpatizau de loc cu mișcarea tineretului, alții — ca protopopul Boer din Lechința — le spuneau: „Dacă nu vă liniștiți, veți pieri pe spînzurători“⁵. Dar voința de a se elibera de iobăgie cuprinsese cu forță elementară masele; în zadar au dat dregătorii ordin să se retragă podurile (luntrice) pe malul stîng al râurilor, ca oamenii să nu poată trece Someșul, Arieșul, Mureșul — unii totuși le-au trecut cu înotul și-și continuau calea la Blaj⁶. La Blaj îi așteptau noi piedici: din ordinul episcopului au fost postați paznici la podul Tîrnavei, poruncind celor veniți la adunare să se întoarcă acasă, căci adunarea s-a amî-

¹ Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 90.

² J. Kádár, op. cit., p. 34—35.

³ V. Moldovan, op. cit., p. 18.

⁴ Ibidem, p. 20.

⁵ Ibidem p. 16.

⁶ Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 96; Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 131.

nat pentru 15 mai. Totuși, poporul veni în mase, fără preoți, căci numai un singur preot, Simion Balint de la Roșia, venise cu poporeniile lui. Aflând episcopul Lemeni despre venirea lui Balint la Blaj, îl amenință cu excluderea din cler, astfel că și Balint părăsește Blajul¹. Se aflau și la Blaj unii profesori și dregători ai curții episcopale, care erau cu totul împotriva acelei adunări și mînau oamenii acasă — scrie Bariț². Rectorul seminarului, Sereni, a eliminat din seminar pe teologul Ilie Moldovan, pentru că lucra pentru succesul adunării. Și profesorul Măniu amenința pe toți studenții care „au umblat a propovădui” cu eliminarea din școală³. Chiar și oamenii apropiați tineretului, ca de exemplu canonicul Țipar, se temeau că se vor produce „excese” la adunare, care vor compromite cauza romînilor. „Organul luminării” își și începe descrierea adunării din duminica Tomii cu cuvintele: „Ziua de ieri a trecut în pace și fără excese”⁴.

Toate încercările de a împiedica adunarea s-au dovedit zadarnice. Poporul curgea la Blaj și nu asculta decît de tinerii care i-au chemat la întrunire.

Poporul începea încă din dimineața zilei de 30 aprilie să se adune în piață, în jurul catedralei. Frunțași mai vîrstnici lipseau însă cu desăvîrșire, numai țărani și tineri intelectuali se înfățișaseră la Blaj. Lipsea și profesorul Aron Pumnu, care redactase manifestul de convocare. Se pare că ordinele guvernului, circularile episcopilor, prezența comisarilor guverniali și a armatei și-au produs efectul: burghezia romînă, în afară de cîțiva tineri legați de popor, a fost absentă⁵. Nici nu s-a constituit o adunare propriu-zisă, nu s-a ales președintele, secretari, etc. Tinerii au vorbit din mai multe locuri; cuvîntările au fost improvizate fără a avea un fir călăuzitor, fără a ajunge la propuneri și hotărîri. În manifestul lui Pumnu se spunea că adunarea va discuta și apoi va formula revendicările poporului, pentru a fi înaintate dietei, dar despre așa ceva n-a fost vorba la întrunire.

Cuvîntările ce s-au ținut le cunoaștem din cele relatate în „Istoria Romînilor din Dacia superioară” de Papiu — lucrare scrisă în 1850. În lucrarea amintită, Papiu urmărea anumite scopuri: el voia să arate că mișcarea romînilor ardeleni din 1848 a fost o mișcare justă, pentru dobîndirea naționalității, refuzată de guvernul ungar. Voia să dovedească că în mijlocul preocupărilor poporului era recunoașterea romînilor ca națiune politică și în acest scop îl prezintă pe alocuri și pe iobagul romîn ca „naționalist”, a cărui grijă principală ar fi fost să aibă domn romîn, nu domn străin, ca dregător. Desigur, nu era recomandabil să te arăți preocupat de revendicările antimoșierești ale țăranilor, atunci cînd cu cererile națiunii (de fapt ale burgheziei) te adresezi curții vieneze, ai cărei sfetnici erau numai aristocrați, cei mai mari moșieri ai împărăției.

¹ Simion Balint. Scurtă descriere a evenimentelor din Munții Apuseni în 1848. Bibl. Acad. R.P.R., mss. 1060. f. 322—325.

² Gb. Bariț, op. cit., vol. II, p. 96.

³ V. Moldovan, op. cit., p. 24.

⁴ „Organul luminării”, 21 aprilie (stil vechi) 1848, p. 390.

⁵ „Adunarea a fost mai numai din popor” — scrie „Organul luminării” din 21 aprilie (stil vechi), p. 390.

În scopul prezentării naționaliste a mișcării românești din 1848, uneori memoria îl înșeală pe Papiu. Putem să ne convingem de faptul acesta dacă comparăm descrierea întrunirii de la Oșorhei (Tirgu-Mureș) din 25 martie, scrisă de cancelistul Papiu sub impresia evenimentelor, imediat după întrunire, și publicată în „Foaia pentru minte” a lui Bariț — și descrierea, tot a lui Papiu, din „Istoria Românilor”. De altfel, și Bariț manifestă unele rezerve față de informațiile lui Papiu și îl scuză spunând că pe atunci era tinerel, descrierile lui fiind făcute în culori foarte vii și amintește că Papiu în anii săi mai maturi (în 1850 avea 22 de ani) era hotărât să scrie din nou istoria evenimentelor din Transilvania din anii 1848-49.

Totuși, chiar și din descrierile acestea ale lui Papiu se vede clar că țărării, cum e firesc, vorbeau și voiau să asculte de necazurile lor, de asuprirea și de exploatarea lor de veacuri de către feudali cât și de izbăvirea lor. Și Papiu scrie că țărării spuneau la adunare: „Iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia, ori nu”. Oratorii, scrie tot Papiu, spuneau că iobăgia se va șterge, iar poporul striga: „Șerbi nu vrem să mai fim, mai bucuros vom muri decât să mai fim supuși și îngrășătorii străinilor în țara noastră”¹. Partea frazei: „supuși și îngrășători ai străinilor în țara noastră” — face parte din terminologia naționalistă, ea are tendința burgheziei române de a transforma lupta țărănimii împotriva regimului iobăgesc și moșieresc în luptă națională împotriva ungurilor. Iobagii români înțelegeau sub „străini” pe „domnii pământului”, aparatul lor de asuprire, pe cămătari și alți exploatare și nu pe iobagii maghiari, frați de suferință ai lor. Burghezia română naționalistă căuta încă de pe atunci să-și infiltreze concepția ei: străini sînt toți care nu sînt români, n-au aceeași origine, nu vorbesc limba noastră. Astfel căuta să solidarizeze burghezia masele exploatare de țărani români sub conducerea și în scopurile ei. În unele regiuni, unde aproape toți „domnii” erau unguri, propaganda aceasta a prins repede. Totuși, acest lucru nu i-a împiedicat pe țărării români să devasteze și castelul din Foeni al lui Mocioni, deși acel domn nu era nici-decum „străin”. Lupta de clasă a țărănimii asuprite se manifestă în aceste acte în ciuda oricărei propagande naționaliste.

Iobagii români — și avem mărturii că și iobagii unguri — erau fericiți că și-au găsit în unii tineri intelectuali români conducătorii lor, intelectuali care se făceau purtătorii lor de cuvînt și care înfăneau iobăgia. Bariț scrie că tinerii vorbeau acum despre multe lucruri despre care în vechiul sistem feudal nă cutezase nimeni să vorbească². Țărării români — scrie Papiu — „nu erau dedați a vedea român în omul îmbrăcat în veșminte vinete; bucuria lor era înaltă acum, văzînd pe învățații românilor că nu se rușinează, că se mîndresc cu numele cel strălucit de român”³. Țărării, desigur, n-au înțeles bine tot ce spuneau tinerii intelectuali despre naționalitate, robia națională, etc., dar înțelegeau cînd era vorba de ștergerea iobăgiei, de scăparea de robie, de aceea că trebuie ei înșiși să-și croiască o altă soartă, fără a aștepta binele de la

¹ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 137—138.

² Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 38.

³ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 136.

„domnii“ de la comitate și dietă, de la care nici până acum n-au văzut nici un bine. Țărănimea avea încredere în acești tineri, pentru că i-a văzut cum infruntă cu curaj toate piedicile ce s-au pus de către stăpînire, de către mai marii bisericii romine, în calea soborului, care, precum credeau ei și cum li s-a și spus, trebuia să-i scape de iobăgie. Cînd apărui compania de soldați chemată de comisari pentru a dizolva adunarea, un canelist spuse țăranilor: „Nu vă temeți, fraților. Cu noi este Dumnezeu, cu noi dreptatea. Voim dreptate, voim pace... Dacă veți asculta de noi, gloanțele puștilor nu pot să pătrundă în voi“¹.

Încrederea țănanilor în tinerii lor conducători evolua într-o adevărată iubire și grijă părintească. Bariț descrie următoarea scenă, petrecută în dimineața zilei adunării din duminica Tomii:

„Între 9 și 10 ore ieșiră din curtea episcopală, unde fuseseră așezați peste noapte, cei doi comisari trimiși într-adins de prefectura comitatului cu ordinul dat, ca în numele guvernului să spargă adunarea. Ca comisari erau cei mai de frunte doi funcționari, președintele judecătoreiei, M. Fosztó, vicecomitele J. Miksa. Oamenii întrebau pe tinerii oratori: „Să-i lăsăm să vină?“ „Să-i lăsați, să-i primiți cu toată bunacuvința și să ascultați la cele ce vor zice“, — fu răspunsul tribunilor.

Funcționarii ajunseseră în mijlocul adunării, oamenii le făceau loc... Ei voiau să vorbească cu unii dintre tribuni, iar aceștia voiau să se apropie de aceia. Îndată sărind, cîțiva oameni se puseră între ei și funcționari. „Lăsați-ne, fraților, să ne înțelegem cu dînșii“. — „Să te înțelegi, domnule, dar să nu te apropii prea tare de ei; nu te încrede în ei nici aici; noi îi cunoaștem mai bine, sîntem pățiți“.

Tribunul fu silit să stea la distanță de cîte șase pași de la numiții funcționari, iar în timp ce acel român tînăr discuta cu dînșii asupra situației, oamenii din popor îl țineau de braț, căci se temeau ca nu cumva funcționarii, înțelegi cu comandantul companiei, la un semn dat, tribunul să fie luat între puști și escortat“².

Bariț constată cu drept cuvînt absoluta neîncredere a poporului față de întreaga clasă de funcționari și privilegiați. Neîncrederea aceasta avea rădăcini foarte reale și adînci în popor, ea n-avea nevoie să fie propagată de nimeni. Nu mai tirziu decît în 1819, cu ocazia conscrierii loturilor urbariale, iobagii, sfatuiți de oamenii moșierilor, nu și-au declarat o parte din pămîntul urbarial al lor (pentru a scăpa de prea mari dări), pentru ca apoi acest pămînt, cu concursul aparatului comitatelor, să fie însoșit de către moșieri, prefăcîndu-l din pămînt urbarial în pămînt alodial, în pămînt domnesc. Nimic mai firesc ca acum, cînd acești domni veneau să-i sfătuiască să primească uniunea, să întîmpine această uniune cu neîncredere, să creadă că iar e un șiretlic domnesc la mijloc. Ei vedeau bine cum — cu foarte puține excepții — domnii de la comitate și moșierii umblă să prelungească sorocul desființării iobăgiei și cum, sub altă formă, acești domni voiau să mențină iobăgia; nimic mai firesc că toată propaganda despre mărinimia „domnilor de pămînt“ să nu aibă între iobagi nici un efect, ba să trezească încă bănuieli.

De altă parte, ceea ce nu se întîmplase înainte, decît doar în

¹ Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 98.

² Ibidem, p. 98—99.

cazul izolat al luptătoarei maghiare Caterina Varga, când o „doamnă” îmbrățișase cerințele țărănimii — o seamă de tineri intelectuali români, ieșiți din sînul țărănimii, se apropiau de mase, le încurajau, spuneau să-și dea seama de forțele lor, căci atunci vor scăpa de lanțurile robiei, prin voința lor și nu prin mila și mărinimia domnilor unguri. Cum să nu le dea bieții iobagi crezămînt. Propaganda antiunionistă a acestor lîneri nu o prea înțelegeau, dar o primeau, căci aveau încredere în cei care o făceau, tot așa precum propaganda unionistă o întîmpinau cu bănuieli, pentru că n-aveau încredere în clasa privilegiată care o susținea și nici în românii, care — precum spuneau tinerii — țin cu domnii unguri. În duminica Tomii, după liturghie, episcopul Lemeni ieși din catedrală și voi să vorbească și el poporului de pe piatra intrării în catedrală. Își începu vorbirea așa : „Mulți zic că eu țin cu domnii țării” — atunci poporul (scrie Papiu) zîmbind întrerupe vorbirea zicînd : „știm bine că ții cu domnii țării”. Poporul, la cererea tribunului iarăși îl lăsă pe episcop să vorbească. Episcopul continua... „din iubire către voi vă rog ascultați-mă și vă duceți acasă” — poporul murmura. „Aduceți-vă aminte de cuvintele sfintei scripturi ce zice: toată puterea este de la Dumnezeu, și care nu se supune mai marilor, lui Dumnezeu nu se supune”. Numitul tribun însă îi răspunde: domnule episcop, astăzi cel ce nu ascultă de popor, nu ascultă de Dumnezeu¹. Tribunalul cu răspunsul tăios era cancelistul Papiu Ilarian.

În același sens ca Papiu au vorbit și Avram Iancu și Buteanu, arătînd că poporul sfătuindu-se în liniște, fără tulburări, nu e nici un motiv să se spargă adunarea. „Poporul — scrie mai departe Papiu — îi aplaudă pe toți trei, iar pe episcop nu-l mai lasă la vorbă... Așa episcopul se depărta din mijlocul poporului”². Și Bariț spune că episcopul Ion (Lemeni) încercase să vorbească poporului, în sensul decretului guvernial, fiind însă rău ascultat, s-a retras în reședința sa³.

Cu și mai puțin respect îi primește poporul adunat pe comisarii comitatului, pe prim judecătorul Fosztó și pe vicecomitele (subprefectul) Miksa. Ei voiau să dea citire ordinului guvernial că ținerea adunării e oprită. Poporul n-a voit să asculte ordinul. Atunci, vorbind românește, comisarii îi îndemnau pe oameni să fie ascultători, să nu tulbure pacea publică, iar acum să plece pe la casele lor, căci guvernul a dat voie pentru altă adunare, pe 15 mai, când se vor aduna învățații romînilor. Poporul răspundea : de dus ne ducem acasă, dar și acolo ne vom aduna și sfătui, precum se adună și domnii și guvernul nu-i oprește.

Comisarii neisprăvind nimic se întorc în curtea episcopală⁴.

Spiritul acesta de înfruntare, aproape de sfidare față de dregători, cei mai înalți ai comitatului, a cuprins masele adunate. Țăranii, care nu mult înainte, stăteau numai cu pălăria scoasă înaintea acestor feudali, acum le vorbeau ca de la egal la egal, fără nici un pic de teamă.

După masă, un tînăr din Sibiu aduse știrea că un „om al poporului” se află în satul vecin Manarade și vrea să vină la adunare. Organizatorii adunării știau că era vorba de profesorul Bărnut ; după toate

¹ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 142.

² Ibidem, p. 142—143.

³ Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 100.

⁴ Ibidem, p. 99.

probabilitățile, ei erau înțeleși cu Bărnuf, ca el să nu vină la adunare decît atunci cînd ținerea adunării nu mai e primejduită de intervenția autorităților civile și militare.

Poporul cere ca Bărnuf să-i vorbească. Dăm conținutul vorbirii lui, tot după Papiu. Versiunea aceasta ne pare veridică, deoarece nici rapoartele comisarilor, nici descrierea lui Bariț nu contrazic aceste versiuni. De altfel, precum vom arăta în capitolul următor, linia lui Bărnuf era ceea ce se exprimă și prin vorbirea aceasta: amestecarea în aceeași frază a revendicărilor sociale antiobăgești cu cele constituționale (recunoașterea națiunii politice) pentru a cîștiga prin partea primă a frazei, masele. Neîndoiros, revendicările antiobăgești erau pe linia progresului, de asemenea și mișcarea pentru drepturile naționale romîne, cu condiția ca această mișcare să nu se îndeplinească cu elemente reacționare, să nu se înfeudeze forțelor care stăteau în calea progresului. Caracterul reacționar al liniei lui Bărnuf reiese clar din atitudinea sa față de mișcarea țărănească: vorbirea sa e stăpînită de grija ca nu cumva să se ridice iobagii romîni asupra averii moșierilor, căci astfel „națiunea romînă” își poate pierde sprijinul curții și armatei imperiale. Voia să cîștige țărănimea, dar pentru a întrebuița forțele ei în interesul burgheziei, voia să canalizeze întreaga mișcare antifeudală a țărănimii pe calea naționalismului.

Bărnuf se urcă pe piatra bisericii și spune:

„A venit timpul ca iobăgia să se șteargă și rominii să se puna în drepturile lor, ce li se cuvin, ca unei națiuni. Dar ca să se poată ajunge la această soartă mai fericită, se cere nu numai ca toți să lucreze cu puterile împreunate, dar afară de aceasta este de lipsă, ca să se documenteze și de aici înainte cu o purtare atît de mintînată încît să nu-i poată nimeni inculpa, că doar ar vrea să se scoale asupra domnilor sau asupra averii cuiva; la o întîmplare ca aceasta nu pot să spezeze nici o îndreptare a soartei lor și a națiunii romîne”. Îi îndemna — continuă Papiu — mai departe pe oameni să asculte și de aici înainte de domni și de mai mari și de toate legile, pînă cînd se va face îndreptare întru toate pe cale legiuită — cum au ascultat și pînă acum, ca să nu-i poată inculpa înaintea guvernului și împărăției, că sint răsculați și nedemni de libertate — mai departe întreabă poporul dacă își cunoaște oamenii? — poporul răspunde că-i cunoaște — să ascultați dară de dinșii și să urmați ce spun ei, le răspunse. La urmă le spuse că adunarea tuturor romînilor era pusă la 15 mai, așadar acum să se ducă acasă, și pînă atunci să se înțeleagă despre toate lucrurile care vor fi a se spune înaintea adunării¹.

Subliniem din această cuvîntare întrebarea lui Bărnuf, dacă poporul își cunoaște oamenii, și îndemnul să asculte de ei. Astfel se asigură Bărnuf să aibă prin tinerii intelectuali, pe care îi știa să-i țină sub influența sa, și masele în mîinile sale.

Cu cuvîntarea lui Bărnuf adunarea a luat sfîrșit. Oamenii însă nu voiau să plece încă, ei erau îngrijorați că dacă vor pleca, comisarii vor pune mîna pe „domnii noștri”². Urmează parlamentări între tinerii inte-

¹ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 145—146.

² Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 99.

lectuali și comisarii comitatului; aceștia, pentru a termina o dată cu adunarea, dau atestările cerute, în care se spune că domnii Buttyán (Buteanu), Pap Sándor (Papiu) și Iánk Abrahám (Avram Iancu) au dat ascultare comisarilor de a se dizolva adunarea și au îndemnat poporul să stea în liniște atît la Blaj cît și după ce va ajunge acasă. Poporul — spun comisarii mai departe — a și plecat în liniște, ceea ce noi adevărim și declarăm că pentru cele întîmplate azi, nu vor avea de suferit¹. Adevărurile se dau în mîinile lui Buteanu, Iancu și Papiu. Tribunii îi însoțesc pe țărani, spunindu-le din nou să vină la Blaj — la adunarea din 15 mai — „la locul scăpării”.

A doua zi după adunare, „Organul luminării” scrie despre ținuta poporului: Acest popor fript de ărsura soarelui și de sete, răbda ore întregi fără a se mișca nici o urmă de la locul său. O picătură de beutură bețivă (de alcool) n-a gustat pe limba lui.

Entuziasmul cu care asculta cuvintele însuflețitoare și ascultarea de îndemnurile oratorilor erau nemărginite.

Cine va mai zice că poporul român e popor sălbatic? Cine ar mai avea așa îndoială, păcat că n-a venit în Blaj la duminica Tomii să-l vadă pe acest popor și să se convingă.

Noi credem și dorim că poporul român totdeauna se va purta cu acea cuviință ca ieri. Și atunci soarta lui în viitor nu poate să fie decît fericită².

Deosebit de interesante sînt rapoartele comisarilor comitatului către comitele suprem (prefectul) al comitatului Alba și ale comitelui suprem către guvernul ardelean, despre adunare. Ele dau pe scurt conținutul vorbirilor lui Papiu, Buteanu, Iancu și Bărnăț, subliniind că mai ales Bărnăț i-a îndemnat pe oameni la liniște și la îndeplinirea datoriilor lor urbariale. Cea mai mare grijă a raportorilor e să se justifice pentru ce n-au satisfăcut obligația de a dizolva adunarea, precum aveau ordin, aplicînd chiar forța armată. Comitele suprem Bánffy scrie că cei doi căpitani trimiși la Blaj (unul, căpitanul unei companii de infanteriști, celălalt de cavaleriști) i-au declarat că pentru procedura dizolvării adunării cu forța, trebuia să primească dispoziții de la un ofițer de stat major, dar acesta nu s-a prezentat, deși trebuia să vină. De altfel — scrie Bánffy — grija mea era ca oamenii să plece în liniște. Cei trei tineri (Buteanu, Iancu și Papiu) au avut marea vină, care nicicum nu li se poate ierta — scrie mai departe prefectul — că, nesocotind ordinul guvernului de oprire a adunării, neso-

¹ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 146—147, se referă aici la documentul IX (în același volum, p. 283—84). Dar conținutul documentului IX, dat la p. 283—284 și tradus de noi din ungurește în românește în cele de mai sus — e redat cu totul altfel în textul din p. 146—47. În acest text se spune: «comisarii unguri au dat un testimoniu» despre purtarea cea exemplară a poporului și a conducătorilor lui «(ghilimelele sînt ale lui Papiu)». Notăm că Istoria lui Papiu a constituit pe lîngă cartea lui Bariț (op. cit.) izvorul de căpetenie al istoriografiei burgheze române despre evenimentele din Transilvania în 1848—1849, preluînd fără critică «informațiile» lui Papiu. Așa de pildă Xenopol scrie într-o notă introductivă la capitolul: Revoluția din anul 1848 în Ardeal (Istoria romînilor din Dacia traiană, ed. a III-a, vol. 2, p. 9): «Pentru acest capitol ne-am folosit de scrierile lui Papiu Ilarian «Istoria romînilor în Dacia superioară» și G. Bariț, «Părți alese din istoria Transilvaniei», vol. 2, care ne-au scutit îndeobște de a mai recurge și la alte izvoare...»

² «Organul luminării», Blaj, 21 aprilie (stil vechi) 1848, p. 390.

rotind și circulara episcopului, au îndrăznit să agite oamenii să vină la întrunire și acolo i-au adunat în jurul lor, vorbindu-le; dar nu i-au ațîțat, nu i-au amăgit pe căi greșite, și i-au îndemnat chiar să-și facă prestațiile mai departe pînă la dietă. Totuși, conchide baronul, deși masele s-au dizolvat în liniște și n-au făcut nici o petiție, nu crede că ar fi recomandabil să se îngăduie întrunirea unei mase inculte, căci astfel de întruniri pot avea urmări periculoase¹.

Cei trei înalți dregători (prefectul, judele primar, subprefectul) ai comitatului Alba — deși au unele temeri că li se va reproșa faptul de a fi îngăduit ținerea adunării, sînt totuși mulțumiți că nu s-a ajuns la excese, oamenii fiind îndemnați să-și facă mai departe prestațiile și că nu s-a întocmit nici o petiție către dietă. Ei aveau credința că adunarea nu și-a atins scopul. Nu și-au dat seama de importanța uriașă a adunării din 30 aprilie care a dat încredere maselor în forțele proprii, cînd s-au convins că sînt în stare să învingă piedicile, că domnii comitatului și guvernului nu sînt atotputernici, că armata nu e necondiționat de partea domnilor, că în lupta lor împotriva domnilor comitatelor și privilegiaților și-au găsit conducătorii lor. În adunarea din duminica Tomii se cimentează legătura dintre tinerii intelectuali și masele țărănești, iar tinerii își dau seama de forța uriașă pe care o reprezintă poporul, sub conducerea lor.

La încrederea țăranilor s-a putut ajunge numai prin îmbrățișarea cauzei țăranilor de către tinerii intelectuali cum s-a dovedit la întrunirea din 25 martie din Oșorhei (Tîrgu Mureș). Unii dintre aceștia, cum a fost și Avram Iancu, au rămas — cu toate greșelile grave săvîrșite — credincioși pînă la sfîrșit cauzei poporului asuprit.

Frămîntările țăranimii în preajma marii adunări din 15 mai

Perioada între 30 aprilie și 15 mai a fost o perioadă de deosebite frămîntări în Ardeal, atît în sînul țăranimii, cît și al burgheziei romîne.

La adunarea din duminica Tomii, masa celor prezenți era formată din țăranimea din jurul Blajului și țăranii și minerii din munții Apuseni conduși de Avram Iancu, Ioan Buteanu și preotul Balint. Raportul comitetului suprem (prefectul) Bánffy, citat în capitolul precedent, menționează că din alte comitate au venit foarte puțini țărani. Totuși, și aceștia au putut duce vestea succesului adunării: că în zadar au voit domnii să o spargă, n-au reușit, că armata n-a vrut să se amestece, că domnii romîni le-au vorbit despre ștergerea iobăgiei, care se va face, din voința poporului. Organele comitatelor căutau să frîgă voința, dîrză a poporului; oamenii care au luat parte la adunarea din 30 aprilie au fost arestați, unii închiși, alții bătuiți. Tinerii intelectuali romîni, preveniți, nu s-au înapoiat acasă în satele lor ci s-au dus la Sibiu sau în cîte o comună de pe teritoriul regimentului romîn grănițesc de la Orlat². Numai Iancu a plecat, în fruntea coloanei sale, acasă în Munții Apuseni³.

Cronicarul Iakab, care în timpul revoluției a fost și arhivarul guvernului, deci avea la dispoziție un bogat material de informații, scrie

¹ Reprodus din Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 747—751.

² Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 105.

³ Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 149.

că centrul celei mai puternice agitații era locul de naștere al lui Alexandru Pap (Papiu Ilarian) Budiul de Cîmpie și jurul comunelor Dileul Român, Pcgăceanu, Ațintiș, Bogata și Ludoș, unde *răscoala* (sublinierea noastră, V. Ch.) — între adunarea de la 30 aprilie și cea din 15 mai a putut fi înfrîntă numai prin armată¹.

Guvernul Ardealului, la cererea insistență a unor comitate a decretat statariul (starea de asediu) în cele mai multe comitate din Ardeal. În memoriile sale Vasile Moldovan face o impresionantă descriere despre felul cum se făcea pe alocuri această publicare. În 8 mai solgăbirăul (pretorul) Madaras dă poruncă judeiului din Chirileu (jud. Tirnava Mică) să adune tot satul. În mijlocul mulțimii — scrie Moldovan — solgăbirăul scoase decretul guvernial, îl citi în limba română. Se vedea că citindu-l în mai multe rînduri, îl învățase pe de rost. La fiecare sentință adăuga explicări de la sine și fixindu-mă cu ochii, zise apăsător: De azi înainte, cei ce au tulburat țara, de se vor mai afla agitînd, în trei zile, unde vor fi prinși, vor fi spînzurați. Sfîrșind citirea (și explicarea) se adresă judeiului: Tu vei îngriji ca spînzurătorile să se facă de loc și gătindu-se, să se împînte acolo (arătînd un loc mai ridicat în capul satului)...

Persoana, căutătuna și tiranica purtare a acestui om sălbatic — scrie mai departe Moldovan — însufla groază în popor. Oamenii stăteau toți împietriți, numai judele își deschise gura și zise: Bine d-le, vor fi gata spînzurătorile... Solgăbirăul se urcă în trăsură și se făcu nevăzut.

Poporul sta încremenit, fără a scoate oareva un cuvînt măcar din gură, pînă ce o femeie, cu numele Maria Munteanu, rupse tăcerea prin cuvintele: Dacă noi ciți am fost aici, n-am putut să facem cîlți pe această dihanie sălbatică...

Seara, cînd se așezau spînzurătorile în pămînt, se auzeau din mai multe părți: Să aibă parte de voi, cine a poruncit să vă ridice².

În multe comune însă — scrie cronicarul Iakab — țărani se opun publicării statariului. Așa s-a întîmplat în comunele Mihalt și Obreja (jud. Alba) unde notarul a fost amenințat cu bătaia și alungat din comună. Țărani au declarat că ei nu permit publicarea statariului pînă nu întreabă de *regele lor* (!) din Blaj — dacă statariul e cu voia lui.

În Obreja, oamenii bătrîni spuneau: cum să îngăduim noi publicarea statariului care e îndreptat împotriva binevoitorilor noștri, care luptă pentru eliberarea noastră? Un paznic spune că lui nu-i poruncește ministerul, că lor nu le trebuie episcop, preot, guvern, numai regele de la Blaj. Indirjirea poporului e — după raportul din 12 mai al notarului din Obreja către solgăbirău — opera „tulburătorilor“ de la Blaj, care prezintă pe măghiori drept dușmani ai romînilor și ațîță poporul împotriva moșierilor. Oamenii, spune mai departe notarul în raportul său, nu se mulțumesc cu desființarea robotei și a dijmei, le trebuie și proprietatea alocială, le trebuie drepturile de cîrcumărit, le trebuie tot ce are moșierul, în baza principiului egalității. Arată apoi că poporul e învățat de către un student (de origine din Cristeiu Român, jud. Alba), un adept al profesorului Aron Pumnu și că canceliștii umblă prin sate, iar sătenii merg la

¹ E. Jakab, Szabadságharczunk történetéhez: Visszaemlékezések 1848—1849-rei. Budapest, 1880, p. 55—56.

² V. Moldovan, op. cit., p. 35—36.

Blaj pentru a cere sfaturi. Mulți au arme și se pregătesc să meargă înarmați la adunarea de la Blaj *de la care așteaptă eliberarea lor* (sublinierea noastră, V. Ch.). Mai mulți săteni au declarat în public — scrie același autor — că nu se supun tisturilor (dregătorilor comitatului), nu merg la robote, pînă cînd nu se vor hotări lucrurile la Blaj¹.

În 12 mai solgăbirăul din Blaj raportează că sătenii din jurul Blajului, în comunele Mihalt, Obreja, Cristeiu Român, Bucerdea și Crăciunelul-de-jos (Karácsónfalva) au distrus noaptea publicațiile de statariu și au tăiat stîlpii spînzurătorilor. Același lucru l-au făcut și în comuna Cergău (Cserged) chiar în prezența solgăbirăului. În jurul Blajului, poporul e așa de pornit, încît nu ascultă decît atît, cît îl taie capul².

Aceeași rezistență a împîmiat publicarea statariului și în comunele maghiare. Intr-un raport din 13 mai al unui solgăbirău din altă circumscripție, tot din comitatul Alba, se spune: cînd solgăbirăul voia să afișeze și să explice statariul în comuna maghiară Beța (Magyarbecze) un iobag cu numele Szücs Márton a început să injure pe pretor și pe toți domnii și a declarat că el după ziua de luni, în 15 mai (ziua adunării de la Blaj, n.n.) nu mai face nici o zi robotă. Solgăbirăul l-a arestat pe Szücs și l-a aruncat în temnița satului. Populația satului s-a revoltat însă și l-a eliberat³.

În altă parte a Ardealului, la Trăscău (Torockò) după o informație a unui ziar din Pesta⁴, țăranii au pus mîna pe un Tripartitum al lui Werbőczy, l-au ars și au strigat: nu mai sîntem iobagi.

Aceasta era atmosfera în rîndurile poporului de rînd din Ardeal, în preziua marii adunări de la Blaj din 15 mai. Adunarea din duminica Tomli, cu toate îndemnul lui Bărnuz de a aștepta în liniște desființarea iobăgiei, i-a întărit pe țăranii în convingerea că ceasul eliberării lor de domnia tisturilor și a moșierilor a sunat și că marea lor adunare va hotărî desființarea iobăgiei și chiar împărțirea moșiilor⁵.

Iobagii romîni și maghiari formau în multe părți ale Ardealului un front comun împotriva teroarei organelor comitatelor, care prin arestări, bătăi și spînzurători încercau să-și mențină, cu orice chip domnia și vechile privilegii.

Burghezia romînă ardeleană și revoluția burgheză din Ungaria

Majoritatea covîrșitoare a intelectualilor romîni din Ardeal a primit cu însuflețire știrea sosită din Pesta despre proclamarea din 15 martie a celor 12 puncte revoluționare. Aceste puncte garantau egalitatea în drepturi și datorii pentru toți cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate și religie. Prin abolirea prerogativelor feudale se deschide calea și pentru fiii burghezilor romîni ca să-și cucerească poziții în aparatul de stat, municipal și al comitatelor, cale liberă spre dobîndirea diferitelor funcții care să le asigure existența, atît de precară sub regimul absolutist și

¹ E. Jakab, Szabadságharcunk..., p. 212—213.

² Ibidem, p. 213—214.

³ Ibidem, p. 214 și Szilágyi, Alsófehér..., p. 32.

⁴ Pestí Hírlap, 18 mai 1848.

⁵ Benedek Jancsó A román nemzetiségi törekvések története. Budapest, 1899, vol.

feudal din Ardeal și Ungaria. Burghezia română era bucuroasă de reformele instaurate în martie și aprilie în Ungaria și Austria și aștepta cu nerăbdare introducerea acestor reforme și în Ardeal. „Plînsul mă înecă — scrie Bariț la primirea veștii din Pesta — pentru că în viața mea publică de jurnalist, lovită și cutreerată de atîtea valuri și prigoniri nemeritate, nu mai cunosc o altă bucurie”¹. De fapt, un deceniu întreg — 1838—48, Gheorghe Bariț a dus o luptă grea pentru menținerea ziarelor redactate de el „Gazeta de Transilvania” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură”. Ziarele lui au fost amenințate în mai multe rînduri cu desființarea, el însuși a trebuit să meargă în 1845 la Viena, unde a avut să asculte îndrumările reacționarului cancelar, baronul Jösika, ca să evite orice temă politică din cauza „ignoranței cititorilor săi valahi”.

Șicanele de fiecare zi ale unei cenzuri obtuze, reacționare, loviturile regimului aristocraților conservatori care priveau cu dușmănie presa, mai ales cea românească, apăsau greu asupra ziarelor lui Bariț². Nu e de mirare că acum, prăbușindu-se în Austria și în Ungaria sistemul odios al absolutismului, Bariț vede un viitor de aur pentru poporul său. Toată ura lui se îndreaptă împotriva vechiului regim, împotriva absolutismului, împotriva politicii lui Metternich. Față de romîni, politica aceasta consta în „a scoate ochii cu cîte 3—4 romîni, pe care îi înălța în ranguri, pentru ca prin ei să ție în amăgire pe romîni, cît și ca să sperie pe celelalte trei popoare constituționale”.

Bariț își formase mai de mult convingerea că curtea din Viena îi folosește pe romîni numai ca masă de manevră. În 1847 se apropie vădit de opoziția liberală maghiară: scrie despre cuvîntările lui Kossuth și Szemere că ar putea face cîinste oricărui parlament. În redarea discuțiilor din 1846—47 asupra urbariului din dieta transilvană, se remarcă o vădită simpatie a lui Bariț pentru partidul liberal, în frunte cu baronul Kemény³.

Acum, cînd zorile libertății par să se reverse în urma evenimentelor din Viena și Pesta și asupra Ardealului, Bariț primește cu însuflețire cele 12 puncte ale proclamației din Pesta. „Foaia”... din 12 aprilie scrie: „Despre cele 11 puncte (punctul 12, despre uniune, îl tratează separat, n.n.) „romînii transilvăneni declară și manifestă cu fruntea senină în auzul Europei, că vor ținea numai cu aceia, care vor apăra și vor realiza aceste drepturi sfînte, omenești și politico-civile”. „Acele puncte sînt... tot atîtea axiome asupra cărora nu mai încapă dispută ori la ce popor se vor aplica. Prin zisele puncte se sfarmă toate privilegiile barbare, tirane și asupritoare”. „De aici urmează că (romînii) vor părăsi toate secile dispute istorice despre vechitatea popoarelor, despre numirea istorică a cutărui pămînt nemeșesc, sășesc ori crăiesc, săcuiesc... care toate pe viitor vor da nutreț (obiect n.n.) numai istoriei, iar nu politicii, cu atît mai puțin dreptului. Romînii vor cunoaște numai o patrie comună a tuturor, în care nu numai vechii și străvechii locuitori ci și cel naturalizat după locuință de

¹ • Gazeta de Transilvania, • 1848, nr. 22, p. 91.

² Această luptă de un deceniu a presei romîne din Ardeal e schitată în lucrarea: V. Cheresteșiu, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi és munkája a szabadságharcz előtti évtizedben*. Budapesta, 1917, 46 pag. Referitor la șicanele cenzurii, vezi paginile 23, 25, 28, 30 ale lucrării citate.

³ Ibidem, p. 30.

10 ani în puterea legii, se va bucura de drepturile celor mai vechi diplome și privilegii”¹.

Analizând primele 11 puncte și explicând însemnătatea lor, „Foaia” arată că răspunderea ministerială înseamnă între altele că românul nu va fi silit să poarte procese — așa cum o făcea sub orînduirea veche — cîte 50—60 de ani pentru apărarea drepturilor sale. Dieta va reprezenta poporul întreg, iar „vina va cădea numai asupra românului, dacă el în mai multe ținuturi nu va putea produce din mijlocul său candidați, care aleși fiind au să apere în dietă nu numai interesul comun al patriei, ci totodată și cel particular al națiunii sale”².

La fel ca și Bariț salută și Țipar în ziarul său din Blaj „Organul luminării”³ cele hotărîte la Pesta și Pojon. „Ungaria — scrie foaia lui Țipar — cu o lovitură a sfărîmat toate privilegiile cu Werböczi, Corpus juris hungarici, etc., pînă-n fața pămîntului, cît pe ea ca pe o tablă rasă, n-a mai rămas altă de cît rege, dinastie, libertate și egalitate în drepturi și datorii pentru toți locuitorii ei într-aseamenea”. „Geniul timpului — scrie mai departe „Organul luminării” — sau mai bine zis violența evenimentelor suflă de pe calea libertății popoarelor ca pulberea toate stăvilele lanțurilor și încuietoarelor ce-i opreau pașii înfierăți de sute de ani”⁴.

Bariț și Țipar acceptă principiul constituției burgheze al alegerilor pe circumscripții electorale, fără considerare la naționalitatea și religia alegătorilor. Deputații sînt aleșii circumscripțiilor și nu reprezentanții națiunilor săsești, săcuiești etc. Bineînțeles deputații vor vorbi în numele alegătorilor lor, vor reprezenta interesele lor și deputatul român al unei circumscripții cu majoritatea romînească se va putea asocia cu alți deputați romîni — așa precum au și făcut-o în 1848 în dieta din Pesta — pentru a reprezenta interesele comune culturale, etc., romîne.

Trebuie să accentuăm acest aspect al legilor din 1848, deoarece și azi mai persistă în unele locuri rămășițele prezentării tendențioase, bîrnuțiene, a revoluției ungare din 1848, ca și cînd aceea ar fi refuzat ca națiunile nemaghiare să fie reprezentate în dieta Ungariei.

Aceasta este atitudinea presei romîne din Ardeal față de evenimentele revoluționare din Austria și din Ungaria. Aceeași atitudine o găsim și la intelectualii romîni, cu foarte puține excepții, și în primul rînd la tineretul intelectual. Un tînăr român, întors din Viena la Reghin, scrie: „Ziua dreptății veșnice, libertatea a răsărit și încălzește cu dulce hrană inimile tuturor popoarelor, care au fost subjugate în cursul veacurilor de absolutismul și tirania claselor privilegiate... Azi nu mai e iobag și nemeș, nu mai sînt domni și slugi, ci numai oameni liberi toți deopotrivă”⁵.

¹ • Foaia . . . , nr. 15, 12 ap rilie 1848. p. 116.

² Ibidem, p. 115.

³ Și Țipar a cunoscut binefacerile sistemului lui Metternich. Ceruse încă din 1839 • prea înalta voie • pentru editarea unei foi literare și politice la Blaj, dar guvernul, pînă în 1847, refuzase apariția foil. cu motivarea că nu se găsește un funcționar mai înalt care să cunoască limba cultă romînă și care ar putea deci să o cenzureze (E. Jakab, Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig).

⁴ • Organul luminării • nr. 46 din 31 martie 1848, p. 374 și 375. În același număr Organul luminării • aduce pe o pagină întreagă o caracterizare plină de elogi a membrilor guvernului ungar.

⁵ Studii și documente privitoare la revoluția romînilor din Transilvania în anii 1848—1849. Cluj, 1946, vol. V, p. 126.

O mică parte a burgheziei române, cei câțiva ofițeri români din armata imperială, funcționari români care-și așteptau ascensiunea lor de la Viena, câțiva intelectuali otrăviți de luptele naționaliste în jurul problemei limbii oficiale a Ardealului, de disputele pătimase în jurul drepturilor istorice, priveau cu dușmănie succesele mișcării revoluționare din Ungaria și așteptau cuvântul de ordine de la casa imperială pentru pornirea unei acțiuni îndreptate împotriva guvernului ungar, care pășise pe calea dobândirii independenței Ungariei față de Austria. Partea aceasta a burgheziei române și-a găsit conducătorul ei în persoana fostului profesor din Blaj, stabilit de câțiva ani la Sibiu, în acel cuib al reacțiunii habsburgice din Ardeal. Bărnuz pregătește acțiunea antimaghیارă la Blaj, pe tema recunoașterii națiunii române ca a patra națiune, postulată ridicat în acel moment istoric, când revoluția burgheză urma să șteargă fărîmîțarea medievală cu cele trei națiuni din Ardeal, cu teritorii și organizații separate.

ПОДГОТОВКА СЪЕЗДА В БЛАЖЕ 3/15 МАЯ 1848 Г. ЕГО ЦЕЛИ (I).

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ) 1

Настоящая работа является одним из разделов подготовляемой к печати монографии под заглавием «Трансильванские румыны в годы революции 1848 — 1849 гг.» (заглавие не является еще окончательным). Первая часть работы появилась в «*Studii și Referate privind Istoria Romîniei*» (изд. Академии РНР, 1954, стр. 1159 — 1199) под заглавием «К истории крестьянских движений в Трансильвании в 1848 г.»

В работе указывается, как в марте 1848 г. зародилась среди интеллигентной молодежи, связанной с народом, мысль о большом национальном съезде представителей румынского народа Трансильвании для выявления стремлений народных масс. Был намечен и основной, самый существенный пункт, подлежащий обсуждению этого съезда, лапидарно сформулированный молодым румыном Аврамом Янку, сыном крепостного, который гласил — отмена барщины без компенсации или смерть.

После многочисленных совещаний, блажским учителем Ароном Пумну была составлена прокламация, призывающая представителей всех сел на 30 апреля на съезд в Блаж. Целью этого съезда было составление петиции, адресованной диете от имени всех румын.

Прокламация, составленная в неопределенном смысле и довольно туманно все же вызвала энтузиазм народных масс, для которых ловушки: справедливость, братство, свобода, освобождение от рабства — являлись выражением всех их вожеланий и чаяний лучшей жизни.

Трансильванское правительство и местные власти, опасаясь движения масс, пытались сорвать назначенный на 30 апреля съезд.

Сопротивление правительства и циркуляры высших духовных властей повлияли лишь на румынскую буржуазию, но не на крестьян: съезд, состоявшийся 30 апреля, явился съездом представителей крестьянских масс, возглавляемых несколькими молодыми интеллигентами, связанными с народом. Лишь после полудня, когда выяснилось, что

съезд может состояться, не встречая препятствий со стороны властей, прибыл профессор С. Бэрнуц.

Бэрнуц хотел провести на съезде требование об освобождении от рабства (крестьяне понимали под этим словом — крепостничество, Бэрнуц и его сторонники — «национальное рабство») по его мысли крестьяне не должны были касаться крупной земельной собственности, так как в противном случае действие, предпринятое румынами лишилось бы поддержки императорского двора.

Несмотря на все убеждения крестьяне покинули собрание с твердым решением уничтожить крепостничество: в промежуток времени между двумя съездами в Блаже на Трансильванской равнине вспыхнули настоящие восстания.

Правительство пыталось задуть народное движение путем введения осадного положения и сооружения во всех трансильванских селах виселиц. Как румынское, так и венгерское крестьянство восстало против этого террора. Не только румынские крепостные, но и многие села венгерских крепостных ждали своего избавления от съезда в Блаже, назначенного на 3/15 мая.

Большая часть румынской буржуазии и румынские газеты Трансильвании с радостью и воодушевлением приняли известие из Пешты о завоеваниях буржуазной революции. Только небольшая часть этой буржуазии, румынские офицеры императорской армии, некоторые интеллигенты, отравленные националистической борьбой за исторические права на Трансильванию, ждали приказа императорского двора, чтобы начать действия против венгерского правительства. Основанием для нападения являлось то, что румыны не были признаны как четвертая нация в Трансильвании, постулат, вновь выдвинутый в этот исторический момент, когда буржуазная революция должна была уничтожить феодальную раздробленность, вследствие которой в Трансильвании существовало три нации, каждая из которых обладала своей территорией и организацией.

Вторая часть этой работы будет посвящена вопросу признания румын «четвертой нацией» с связи с присоединением Трансильвании к Венгрии, начинавшему все больше волновать умы трансильванской буржуазии.

PRÉPARATION ET OBJECTIFS DE L'ASSEMBLÉE DE BLAJ DU 3/15 MAI 1848 (I)

(RÉSUMÉ)

Cette étude fait partie d'une monographie, en préparation, intitulée « Les Roumains de Transylvanie au cours des années révolutionnaires 1848—1849 » (le titre de l'ouvrage n'est pas définitif). Une première partie de cette étude a paru dans « Studii și Referate privind istoria României » (« Etudes et Exposés

sur l'Histoire de la Roumanie », Ed. de l'Acad. de la R.P.R., 1954, pp. 1159—1199) sous le titre: « Contributions à l'histoire des mouvements paysans en Transylvanie au cours de l'année révolutionnaire 1848 ».

L'auteur montre comment, dès mars 1848, l'idée d'une grande assemblée du peuple roumain de Transylvanie, ayant pour but d'exprimer les aspirations des masses, a pris naissance au sein de la jeunesse intellectuelle attachée au peuple. On avait déjà établi le premier et le plus important objectif de l'assemblée. Il était formulé d'une manière lapidaire par le jeune avocat roumain, Avram Iancu, fils de serf: la suppression du servage sans indemnisation, ou la mort.

Après de nombreuses réunions, Aron Pumnul, professeur à Blaj, rédige une proclamation invitant des délégués de chaque village à participer à une assemblée qui devait avoir lieu le 30 avril à Blaj. Le but de l'assemblée était de rédiger une requête adressée à la Diète au nom de tous les Roumains.

La proclamation contenant des généralités, assez nébuleuses, suscite cependant l'enthousiasme des masses pour lesquelles les mots d'ordre: justice, fraternité, liberté, délivrance, exprimaient toutes les aspirations et promettaient la réalisation de leurs rêves d'une vie meilleure.

Le gouvernement de Transylvanie et les autorités dirigeantes des comtés craignant des troubles parmi les masses populaires, ont essayé d'empêcher l'assemblée, prévue pour le 30 avril.

La défense du gouvernement, les circulaires émanant des autorités supérieures de l'Eglise n'ont eu d'effet que sur la bourgeoisie roumaine, et non pas sur les paysans: l'assemblée du 30 avril a été une assemblée des masses paysannes ayant à leur tête quelques jeunes intellectuels attachés au peuple. Ce n'est que dans l'après-midi, lorsqu'on vit que l'assemblée n'était pas menacée de l'intervention de l'autorité, que le professeur S. Bărnuț s'y rendit aussi.

L'idée que Bărnuț voulait suggérer à l'assemblée était: « Nous délivrer de l'esclavage » (les paysans entendaient par le terme d'esclavage, le servage, et Bărnuț et ses adeptes, « l'esclavage national »); les paysans ne devant pas s'attaquer aux terres des grands propriétaires terriens, car autrement l'action des Roumains aurait perdu l'appui de la cour impériale.

Malgré ces conseils, les paysans quittent l'assemblée avec la ferme volonté de supprimer immédiatement le servage: dans l'intervalle entre les deux assemblées de Blaj, de véritables soulèvements ont lieu, surtout dans la Plaine.

Le gouvernement essaye de mater les troubles populaires en décrétant l'état de siège et en dressant des potences dans presque tous les villages de Transylvanie. La paysannerie roumaine, tout comme la paysannerie magyare, s'élève contre cette terreur. Non seulement les serfs roumains, mais des villages entiers de serfs magyars attendent leur salut de la grande assemblée de Blaj fixée pour le 3/15 mai.

La majorité de la bourgeoisie roumaine, les journaux roumains de Transylvanie, ont accueilli avec joie, avec enthousiasme même, les nouvelles venues de Pesth au sujet des conquêtes de la révolution bourgeoise. Seule une minorité de cette bourgeoisie, des officiers roumains appartenant à l'armée impériale, quelques

intellectuels empoisonnés par les luttes nationalistes menées pour les droits historiques sur la Transylvanie, attendaient le mot d'ordre de la maison impériale pour déclencher une action contre le gouvernement hongrois. L'attaque était basée sur le refus de reconnaître les Roumains comme quatrième nation de la Transylvanie. C'était là un postulat formulé de nouveau, en ce moment historique où la révolution bourgeoise devait effacer l'émiettement médiéval de la Transylvanie, en trois nations, possédant chacune des territoires et des organisations distinctes.

La seconde partie de cette étude traite du problème de la reconnaissance des Roumains comme « quatrième nation », dans le cadre de l'union de la Transylvanie et de la Hongrie — question qui commençait à agiter de plus en plus les esprits de la bourgeoisie transylvaine.

COLABORAREA MILITARĂ DINTRE ROMÎNI ȘI CAZACI ÎN ULTIMUL SFERT AL VEACULUI AL XVI-LEA (II)

DE

CONF. UNIV. EUGEN STĂNESCU

Poarta otomană a reclamat cu atîta insistență executarea lui Potcoavă și pentru că încercarea de demonstrație de forță din partea turcilor de la sfîrșitul anului 1577 s-a dovedit a fi ineficace. Astfel, chiar la începutul lui 1578 se desfășoară o nouă puternică acțiune cazaco-moldovenească, de data aceasta condusă de voievodul Alexandru, pe care mai toate izvoarele îl consideră frate al lui Potcoavă și-i laudă vitejia¹. Prea puțină vreme a trecut după ce Petru Șchiopul a revenit la Iași, trei săptămîni în cazul mai bun, și o nouă puternică mișcare armată îl obliga să părăsească din nou scaunul domnesc; ținător de minte al pășaniilor trecute, fuge fără să mai dea lupta. („Și Petru Vodă, știind poticala ce pășise mai înainte cu cazacii, nu s-au apucat de război ci i-au dat cale dintîi...” — spune Grigore Ureche)². La 9 februarie 1578 trupele aliate zaporojene și moldovenești avînd în frunte pe Alexandru Vodă, ocupă Iașii. Desfășurarea evenimentelor din Moldova capătă proporții destul de însemnate, pentru ca să fie comentate, aproape simultan, în puncte destul de depărtate, ca Danzigul și Chefalonia³. Se pare totuși că eliberarea, împreună cu Iașii, a unei bune părți a teritoriului moldovenesc n-a avut loc fără lupte. După unele știri, ar fi fost uciși peste patru mii de spahii și ar fi fost răniți pașalele Silistrei și Akermanului (fapte destul de grave ca să justifice organizarea unei expediții tătărăști de pedepsire)⁴. Insuși begul Silistrei recunoaște, într-o scrisoare pe care o adresează regelui Poloniei, că turcii n-au putut opune o împotrivire serioasă primului șoc al moldovenilor și cazacilor⁵. Informațiile din sursă turcească tind să explice această

¹ Hurmuzachi, Documente privitoare la istoria romînilor, vol. III, p. 10—11; vol. XI, p. 607; Supliment, I, 1, p. 42.

² Gr. Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, 1915, p. 245.

³ N. Iorga, Studii și documente, vol. XXIII, p. 105 și Al. Ciorănescu, Documente privind istoria romînilor, p. 71.

⁴ Al. Ciorănescu, op. cit.; Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 142 și op. cit., vol. XI, p. 607.

⁵ Scrisoarea «pitorească» a unei pașale în V. Montogna, Ceva nou despre Alexandru Vodă, fratele lui Ion Potcoavă, în «Revista istorică», XX, 1926, p. 3.

înfrângere prin superioritatea de efective și de armament a forțelor atacatoare (o forță de șoc alcătuită din 2.000 de călăreți sprijiniți de artilerie) ¹ ei neavînd nici tunuri, nici mașini de război, ceea ce arată putințele scăzute ale ocupanților de a da o ripostă promptă mișcărilor eliberatoare. Probabil pentru că singura nădejde mai serioasă într-o întărire a forțelor turcești cu pușcași și tunari stătea în ajutorul ardelenesc, sul-tanul ia hotărîrea — destul de puțin obișnuită — de a pune pe Daud-beg și Ahmet-beg, pașalele de Silistra și Akerman, sub comanda principelui Christofor Bathori (frate cu regele Poloniei) ². În felul acesta, printr-o amplă mobilizare de forțe, turcii se pregăteau să pună capăt acestei noi încercări de eliberare a Moldovei.

Cam pe la sfîrșitul lui februarie, forțele vrăjmașe au izbutit să înconjoare oștirea moldo-cazacă aflată în tabăra întărită de la Iași. Treptat, rețeaua încercuirii se strînge într-atît, încît un izvor turcesc poate să consemneze plastic „...apoi i-am înconjurat atît de strașnic, încît n-am lăsat pe hoți nici măcar să privească afară din cetate” ³. Odată cu sosirea tunurilor din Ardeal, un violent tir de artilerie a început să piseze tabăra moldo-cazacă, cu scopul de a-i frînge rezistența (în aceste împrejurări a fost ucis, se pare, de o ghiulea hatmanul cazac Șah) ⁴. Spre mijlocul lui martie, situația celor încercuiți devine într-atît de disperată din cauza împuținării catastrofale a proviziilor și munițiilor, încît îi obligă să încerce o ieșire prin lanțul strîns al încercuirilor. Astfel, în noaptea de 12 martie, spre orele 4, folosindu-se de trecerea peste un lac înghețat de lîngă Iași, mai puțin păzit, rup încercuirea și se îndreaptă spre pădurile din apropierea orașului de scaun. Dispozitivul armatei turcești, pregătit probabil în vederea unei astfel de acțiuni disperate, se mișcă însă cu repeziciune și-i ajunge pe moldoveni și pe cazaci, înainte de intrarea în codru, la Iezerul Ciurbeștilor. O luptă crîncenă se încinge, al cărei sfîrșit e hotărît pînă la urmă de superioritatea netă a forțelor turcești ⁵. Turcii au izbutit să captureze numai puțini prizonieri, deoarece moldovenii și cazacii au luptat pînă aproape la ultimul om. Între cei prinși, rănit grav, a fost și Alexandru Vodă, care cîteva zile după aceasta a murit în urma rănilor căpătate în luptă ⁶. Cei cîțiva prizonieri (circa 150, din care 20 de căpetenii) au fost trimiși la Constantinopol spre a fi executați ⁷. Bilanțul dificil, plătit din greu de turci, al acestor lupte este înregistrat chiar de însemnările unui beg turc care spune: „...am muncit din greu 34 de zile, luptîndu-ne cu ei zi și noapte, fără un ceas de odihnă” ⁸. Ca și în cazul mișcării conduse de Ioan Potcoavă (turcii îl considerau pe Alexandru numai ca un delegat al acestuia) ⁹, răzbierea dificilă de către turci a acțiunii din februarie—martie 1578, s-a datorat puternicii baze interne a acestei mișcări. Ambasadorul imperial la Constantinopol raportează împăratului

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 10.

² Ibidem, p. 16.

³ V. Montogna, op. cit., p. 3.

⁴ Ibidem.

⁵ Gr. Ureche, op. cit., p. 246 și V. Montogna, op. cit., p. 7.

⁶ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 12; Supliment, I, 1, p. 43.

⁷ Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 43.

⁸ V. Montogna, op. cit. p. 4.

⁹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 608.

habsburgic ca Alexandru a intrat în Moldova „la cererea staturilor (stărilor — E. S. moldovenești”¹. O informație turcească se referă la mulțimea care a fost învinsă odată cu Alexandru², iar regele Poloniei într-o scrisoare către sultan îi întâmpină învinuirile cu argumentul că această acțiune s-a sprijinit pe „mișcătoarea credință moldovenească”³, ceea ce, sub înfloriturile diplomatice însemna, în fapt, voința țării. Astfel, noua acțiune de eliberare prin desfășurarea și încheierea ei îmbrățișa aceleași note caracteristice ca și precedentele.

Correspondența diplomatica turco-polonă de la finele primăverii și începutul verii lui 1578 revine cu insistență în tratarea momentelor celor mai grave ale „afacerii cazacilor” — la trei acțiuni principale, legate de numele a doi frați ai lui Ion Vodă „cel Cumplit”, Ioan, Alexandru și a unei rude — Constantin⁴. E greu de stabilit cu precizie momentul acțiunii pe care izvoarele o leagă de numele lui Constantin. Fapt este ca din aprilie pînă în septembrie, cancelaria otomană revendică fără încetare capul acestui Constantin, care pare a reprezenta o primejdie tot atît de gravă ca Ioan Potcoavă și Alexandru. Răspunsul polon e contradictoriu; pe de o parte se anunță că acest Constantin se află în lanțuri, împreună cu Potcoavă⁵, pe de altă parte, într-o scrisoare către sultan, regele Ștefan Bathori îi dă lui Constantin un adevărat certificat de „nevinovație” tagăduind existența unei acțiuni patronată de el⁶. Consecvența însă cu care turcii comunică guvernului polon stadiul pregătirilor și desfășurarea acțiunii ne îndreptățește să credem că spre mijlocul lui 1578 s-au desfășurat noi lupte a căror răspundere turcii — poate din interese de moment — au trecut-o asupra acestui Constantin aflător, după unele știri, de mult, în Polonia⁷. Dovada e că mai târziu, în noiembrie, un raport turcesc comunică prinderea lui Constantin în luptă⁸. Adesea, în ceea ce privește calificarea răspunderii acestor acțiuni, numele lui Constantin e amestecat cu cel al unui Petru, presupus fiu al lui Alexandru Lăpușneanu, dar indiferent de pretendentul în jurul căruia se centrează mai mult sau mai puțin aceste noi acțiuni, frecvența cu care se ocupă corespondența diplomatică de ele, dovedește intensitatea lor.

Intr-adevăr, încă de la începutul lui iunie 1578 noile acțiuni par a crește în așa fel în importanță, încît ele devin obiectul unui raport al ambadorului francez la Constantinopol, care înregistrează repetatele treceri căzăcești peste graniță ca o adevărată chestiune de politică internațională⁹. De altfel, Grigore Ureche, exact la această vreme se referă cînd vorbește de mișcările cauzate de „niște cazaci cu un domnișor”; cronicarul moldovean, printr-o măiastră trăsătură de condei, a zugrăvit amenințarea ce plutea mereu asupra domniei lui Petru Șchiopul: „De noroc

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 13.

² Ibidem, vol. XI, p. 611.

³ Ibidem, vol. III, p. 36.

⁴ A. Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol. III, p. 146; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 605.

⁵ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 17.

⁶ Ibidem, p. 19.

⁷ Ibidem, p. 33—35; Supliment, II, 1, p. 287.

⁸ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 628.

⁹ Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 44.

era Petru Vodă cu cazacii, cum se împlă pururea omului de n-are odihnă, că bine de unii nu se mintuia, alții venia asupra lui..."¹. La sfârșitul lui iunie, chiar la cererea domnului Moldovei, prezidiul Ardealului intervine pe lângă regele Poloniei să acorde ajutorul său împotriva cazacilor, pentru ca Petru Șchiopul „să nu mai fie atît de neodihnit din pricina lor”². O știre din iulie vorbește de 1.300 de cazaci care au pătruns în Moldova și au ocupat o serie de fortărețe; căpetenia lor a putut fi prinsă numai prin șiretlic, fapt pentru care domnul Moldovei se plînge regelui Poloniei din nou de cazacii care „vin peste el în țara lui”³. De altfel, în acest moment forțele regelui Poloniei contribuie la înăbușirea unei noi răscoale moldovenești, sprijinită de cazaci și avînd în frunte pe un Petru, presupus fiu al lui Alexandru Lăpușeanu⁴. Ecourile unei astfel de răscoale moldovenești sînt înregistrate și în august 1578 pînă la Neapole cu referire la mari pagube suferite de turci pe litoralul Mării Negre⁵. În prima jumătate a lunii august are loc o nouă acțiune sprijinită de 5.000 de cazaci, ajunsă — se pare — pînă la Iași, respinsă însă către mijlocul lunii. Autoritatea numelui lui Potcoavă este atît de mare încît unele izvoare atribuie conducerea acestei expediții unui fiu al lui Ioan Potcoavă⁶. Puterea acestor mișcări e destul de mare pentru ca notele diplomatice turcești să vorbească de sprijinul acordat de forțe numeroase căzăcești (chiar 8.000), înzestrate cu „arme, bombarde și tunuri mari...”⁷. În septembrie și la începutul lui octombrie au loc lupte de intensitate mai mică, care cresc însă în decembrie, cînd este nevoie din nou de o desfășurare deosebită de forțe ca să fie obligați cazacii să iasă din țară. În același timp, și informațiile cancelariilor străine confirmă acest lucru, ca și în împrejurările anterioare, apare tot mai clar faptul că sprijinul acordat de forțele căzăcești luptelor de eliberare ale romînilor este în primul rînd o formă a ajutorului pe care statul rus n-a încetat nici o clipă să-l dea. Cancelaria polonă susține, argumentat, acest lucru, unind în acest fel ura grozavă nutrită în același timp împotriva rușilor și cazacilor, iar discuțiile din divanul otoman, de la sfârșitul anului 1578, dovedesc că însemnata problemă, pentru imperiul turcesc, a cazacilor este legată tot mai mult de linia urmărită de politica externă a Moscovei⁸.

Toate aceste acțiuni, care de fapt continuă vitejiile din 1577 sînt departe de a avea un caracter sporadic; frecvența lor le transformă de la sine într-o problemă de stat, care dă de furcă cancelariilor turcă și polonă a căror preocupare sistematică în ce privește această problemă constituie cea mai bună dovadă a însemnătății pe care o iau cu vremea acțiunile întreprinse de cazaci și moldoveni. Turcii sînt într-atît de supărați de această creștere a luptei de eliberare într-un moment în care aveau nevoie de toate forțele în altă parte, încît sultanul și marele vizir, lăsînd orice fățărnicie diplomatică de o parte, îl declară pe regele Poloniei direct răs-

¹ Gr. Ureche, op. cit., p. 206.

² A Veress, op. cit., vol. II, p. 256.

³ N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. I, p. 27 și 120—121.

⁴ N. Iorga, op. cit., p. 28.

⁵ Al. Ciorănescu, op. cit., p. 72.

⁶ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 21 și passim; vol. XI, p. 620, 621 și 625.

⁷ Ibidem, vol. III, p. 27.

⁸ Ibidem, p. 27; vol. XI, p. 642.

punzător de toate acestea ; o poruncă de caracter general pune vîrf acestui ton : în cazul în care uzurpatorii (prin aceasta înțelegîndu-se capetenile mișcărilor moldo-cazace) nu vor fi trimiși la Poarta, se va porni împotriva Poloniei „războiul otoman“ (*belum turcicum*) ; orice agresiune (pe care turcii o socotesc patronată de Polonia, pentru ca în acest fel s-o țină în dependență crescută) împotriva Moldovei, parte integrantă a imperiului otoman, este un *casus belli*¹. Răspunsul umilit al cancelariei polone, sub semnătură regală, pune în valoare caracterul și amploarea ajutorului dat de cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea popoarelor subjugate din partea estică și sud-estică a Europei, cînd în opoziție nemijlocită față de politica de agresiune a panilor împotriva Rusiei, și de „pace“ cu sultanul, părțile cazăcești sînt un adevărat loc de refugiu al popoarelor. De repetate ori este folosită o caracterizare a cazacilor după care aceștia se întăresc mereu cu fugari din părțile Rusiei, Ucrainei, Poloniei, Moldovei, Țării Românești. Considerînd cu ură ca un fel de partizani, „dușmani de obște ai speței omenești“, invulnerabili din cauza rapidității mișcărilor, dregătorii cancelariei polone, în spaima lor dublă, de cazaci și de turci, ajung chiar să „analizeze“ izvoarele de forță ale cazăcimii care constau după ei, mai ales în vastitatea spațiului, mulțimea neamurilor ai căror fugari se îndreaptă mereu spre pragurile Niprului și sprijinul permanent al Rusiei². Despre acest sprijin vorbesc totdeauna notele și rapoartele de cancelarie, care se ocupă de aspectele „curente“ și „presante“, ca și de cele generale ale „afiacerii cazacilor“. În ce privește pătrunderea, aproape neconținută, a formațiunilor cazace în Moldova, cancelaria polonă denunță existența unei colaborări militare între moldoveni și cazaci, strecurînd chiar ironica mirare că e uluitor faptul că Moldova care nu se speria altădată de mari armate, se sperie acum de atît de puțini ostași (explicația oficială a cancelariei polone, plină de interes pentru noi este că moldovenii sînt cei care îi cheamă și-i sprijină pe cazaci)³. De altfel „hiclenia“ celor care colaborează cu cazacii este consemnată adesea de hrisoavele lui Petru Schiopul⁴. În urma presiunii turcești însă, regele Poloniei trebuie să promită măsuri de ultimă gravitate (pe care de altfel le execută cu plăcere) împotriva cazacilor, luptători antiotomani așa-zîși supuși ai coroanei polone⁵.

Pentru siguranța regimului turcesc, gravitatea acestor acțiuni este învederată de intensificarea zvonurilor care circulau în 1578 cu privire la intenția Porții de a transforma Țările Romîne în pašalicuri. Nu este locul aici de a pune în discuție interesanta și mult dezbătută problemă a cauzelor pentru care imperiul otoman n-a transformat Țările Romîne în pašalicuri. Fapt este, și aceasta ne interesează în cazul de față, că despre această intenție turcească s-a vorbit mai ales în momentele în care lupta poporului român, în unire cu celelalte popoare subjugate, punea la grea încercare regimul dominației turcești. Intenția aceasta, mărturisită de

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 14—15 și 35; vol. XI, p. 630 (interesantă definiție făcută de cancelaria sultanului, a regimului dominației otomane).

² Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 18 și 19, 20, 38; Engel, Geschichte der Kosaken. und der Ukraine, p. 82.

³ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 32 și 38—39.

⁴ „Documente privind istoria Romîniei“, veacul XVI, A. Moldova (1571—1590), p. 95.

⁵ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 32.

turci, alcătuiește astfel un adevărat certificat al valorii istorice a acestor lupte¹. Caracterul ascutit al situației este ilustrat și de măsura gravă dictată de sultan, a uciderii lui Mihai Cantacuzino (Şaitan-Oglu), personaj de vază al lumii constantinopolitane, bănuat de a fi contribuit la perpetuarea stărilor de tulburare din Moldova². Scoaterea din făgaşul său obișnuit a mecanismului normal de funcționare al statului în ce privește Moldova este ilustrat între altele de faptul că timp de patru luni și jumătate (între 23 noiembrie 1577 și 3 aprilie 1578), Petru Şchiopul izbutește să emită un singur hrisov³. Poporul împiedicînd în acest fel activitatea cancelariei lui Petru Şchiopul, se apără, sub această formă, de crunta asuprire pe care nu putea s-o ascundă caligrafia îngrijită a decilor domnești.

Dar pe teritoriul Țărilor Romîne e departe de a stăpîni liniștea atît de dorită de turci, adică supunerea desemnată sub biciul otoman. La granițele dinspre cazaci continuă acel vîrtej de mișcări, care supăra atît de mult pe potenții turci și poloni. Unele cete moldovenesti sînt amestecate în 1579 în spulberarea planurilor hatmanului Samuil Sborovski de a împinge pe tătari împotriva Moscovei⁴. În iulie 1579 cercurile diplomatice din Constantinopol discută curent despre temerile turcești cu privire la noi acțiuni căzăcești în apropiere de Moldova, temeri bazate pe informații serioase, dată fiind porunca trimisă principelui Transilvaniei de a porni cu forțe armate peste munți⁵. Nu se poate preciza deocamdată dacă aceste mișcări sînt legate sau nu de pretendentul Alexandru Vodă, la care se referă socotelile Braşovului din luna mai a acestui an⁶. În decursul anului 1580, schimbul-de note dintre turci și poloni continuă să se ocupe în parte cu frămîntările moldo-căzăcești. Poarta este atît de stingherită de această problemă (cazacii abia capturasera de la turci și tătari circa 10.000 de cai) încît decide o mare expediție de pedepsire a cazacilor după ce va fi fost terminat marele război din Persia⁷. În 1581, după mazilirea lui Petru Şchiopul, ținînd seama de reînnoitele mișcări căzăcești din acest moment, se poate crede că formațiuni de cazaci au sprijinit puternica răscoală a lăpuşnenilor, îndreptată împotriva domnitorului Iancu Sasul și a boierilor săi. Că în 1581, deși n-au loc lupte deosebit de violente, această problemă continuă să țină afişul situației internaționale din sud-est, o dovedesc vehemente învinuiri pe care marele vizir Sinan-Paşa le adresează regelui Ştefan Bathori la sfîrșitul acestui an⁸. Se propune chiar o campanie comună a armatelor turcești și polone, (forțele separate ale celor două puteri fiind insuficiente) împotriva caza-cilor⁹.

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 605; Supliment, I, 1, p. 41.

² Al. Ciorănescu, op. cit., p. 71. Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 43.

³ „Documente privind istoria Romîniei”, veacul XVI, A. Moldova, (1571—1590) p. 92.

⁴ Engel, op. cit., p. 84.

⁵ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 636.

⁶ Ibidem, p. 819 (Sandor—Vaida).

⁷ Ibidem, p. 644 și passim.

⁸ Ibidem, vol. III, p. 68.

⁹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III p. 69.

O acțiune moldo-cazacă mai puternică are loc în a doua jumătate a anului 1582. Moldovenii conduși de un Iliș-Vodă și peste 1.000 de cazaci atacă, cu succes vremelnice, forțele domnești ale lui Iancu Sasul¹.

Acalmia relativă din anii 1579—1581 ia sfârșit în 1583. O nouă puternică acțiune cazaco-moldovenească are loc la sfârșitul anului 1583 și începutul anului 1584, încheiată cu distrugerea completă a materialelor care trebuiau să slujească la construirea unei fortărețe destinată să ocrotească jefuirea de către turco-tătari a vitelor din Moldova și Ucraina². În iunie, Poarta poruncește ca oștile ardeleni să treacă în Moldova în cazul în care s-ar produce un atac din partea cazacilor care vin din Rusia³. Acest atac se produce în iulie și cu toate precauțiile turcești are un caracter fulgerător. Șocul căzăcesc este atât de puternic, încât sub zidurile cetății Bender pe care o ard, o oaste turcească este prăpădită cu totul și circa 10.000 de turci sînt luați prizonieri, sangiacul (begul, pașa) de Bender fiind grav rănit. În același timp este atacat Akermanul, în apele căruia o întreagă flotilă otomană este capturată⁴. Aceste acțiuni puternice, dar periferice, tind să se generalizeze și se vorbește în acest moment cu insistență de un atac unit al cazacilor și moldovenilor împotriva punctelor de sprijin turcești din Ardeal și Ungaria⁵. Problemele moldo-căzăcești sînt viu dezbătute la începutul lui august în ședințele seimului (dietei) de la Cracovia, mai ales în urma știrilor după care o armată otomană ar fi pornit spre granițele Poloniei⁶. La sfârșitul lui august, cazacii pătrund mai adînc în Moldova, iar în septembrie voievodul Moldovei se plînge din nou, cu destulă vehemență, de pagubele pe care le-a suferit în urma expediției căzăcești în rîndurile căreia rapoartele polone semnalează numeroși moldoveni⁷. Moldovenii și cazacii înțeleg să „salute” în acest fel a doua revenire a lui Petru Șchiopul în scaun. La 27 octombrie 1583 are loc o puternică luptă „la sat la Bogdănești”⁸. Retragerea cazacă nu e decît temporară deoarece puțin după aceasta un nou atac căzăcesc este semnalat în regiunea Benderului și urgia adusă peste capul ocupanților turci a fost atât de mare încît cronica a putut scrie : „... și mare moarte au făcut într-însii și pradă și robie și cu dobîndă s-au întors pre la casele lor”⁹.

Petru Șchiopul, domn aservit întru totul intereselor Porții a fost obligat de turci să repare toate stricăciunile pricinuite de cazaci¹⁰. Această concepție strict otomană a „despăgubirilor de război” pune în lumină caracterul înrobitor al regimului dominației turcești instaurat asupra Țărilor Romîne.

¹ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 235.

² Hurmuzachi, op. cit., vol. III-2, p. 16.

³ A. Veress, op. cit., p. 251.

⁴ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 166 și 665—666.

⁵ Ibidem, vol. III-1, p. 86.

⁶ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 262; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 668.

⁷ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 273—275; Hurmuzachi, op. cit., vol. III-2., p. 18.

⁸ Gr. Ureche, op. cit., p. 252 (« De nevoie era Petru Vodă cu cazacii către domnia dinții nu mai avea odihnă de dinșii, acum la a doua domnie bine nu se așază la scaun . . . »)

⁹ Gr. Ureche, op. cit., p. 253.

¹⁰ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 285.

Anul 1584 se deschide cu aceleași, devenite obișnuite, conciliabule turco-polone în „afacerea cazacilor“. Ștefan Bathori are chiar unele inițiative în această privință, anunțind de data aceasta, el primul, arderea și prădarea din nou a Benderului și folosindu-se de acest prilej pentru a arunca iarăși răspunderea asupra Moscovei¹. Benderul, importantă fortăreață turcească la confiniile Moldovei și Ucrainei, punct de sprijin al tuturor acțiunilor de cotropire otomană în această regiune², devine în chip special ținta atacurilor căzăcești din acest an. Din cauza unor repetate plângeri turcești la Varșovia cu privire la noi pagube pricinuite Moldovei, castelanii poloni de margine, conform poruncilor regale, iau măsuri severe pentru frînarea acțiunilor căzăcești³. Alături de Bender, ținta atacurilor căzăcești este Akermanul, în regiunea căruia se semnalează din ce în ce mai des prezența flotilelor zaporojene⁴. Primejdia se ascute în așa fel, încât în aprilie beglerbegul Greciei și begul Silistrei sînt trimiși cu forțe puternice la Bender și Akerman existînd temeri serioase cu privire la mișcările cazacilor⁵. Aparatul turcesc de informație nu funcționa însă prea bine. Astfel, la granițele Moldovei cu Ucraina domnea din nou o liniște pe care turcii n-au înțeles-o ca fiind aparentă și după cîtăva vreme și-au retras forțele. Ca urmare, la începutul lui august, cazacii atacă fulgerător încă o dată Benderul arzînd tot ce se ridicase după ultimele distrugerii. Despre amploarea acestei operații vorbește cronica în termenii următori: „...iar pre alții pînă la unul i-au tăiat și multă dobîndă au luat cu sine, neavînd cine să-i oprească sau să-i gonească, ci cu pace s-au întors înapoi“⁶. În noiembrie, Benderul e din nou atacat și pătrunderea zaporojeană în Moldova e ceva mai adîncă, ceea ce obligă armata turcă aflată în tabără la Sofia să se miște spre nord⁷. Legătura strînsă dintre acțiunile antiotomane și ecoul lor în regiunile centrale ale imperiului ne arată totodată puterea lor reală și însemnătatea pe care vrînd nevrînd trebuiau să li-o acorde guvernării turci.

O secetă de proporții nemaivăzute, urmată de o groaznică foamete („mare secetă s-au întîmplat în țară, de au secat toate izvoarele, văile, bălțile și unde prindea mai înainte pește, acolo ara...“) a aruncat asupra Moldovei în 1585 vâlul negru al morții⁸. Domnul și marii boieri profită de mizeria maselor ca să acumuleze noi bogății. Mișcările interne devin mai puternice. În mai 1585 situația internă din Moldova este atît de încordată încît principele Transilvaniei poruncește orașenilor din Bistrița să fie prudenți față de toți cei care ar trece din Moldova în Transilvania pentru a agita spiritele⁹. Iar în iunie se semnalează sosirea cazacilor sprijiniți de Rusia în ajutorul poporului răsculat împotriva jugului turco-boieresc.

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 88, 90, 92.

² Leunclavius, *Neue Chronica Türkischer Nation von Türken selbst beschrieben*. Frankfurt, 1590, p. 110.

³ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 296; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 672.

⁴ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 298.

⁵ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 676—677.

⁶ Gr. Ureche, op. cit., p. 254.

⁷ Heidenstein, *Rerum Polonicarum, Libri XII*, Frankfurt, 1672, p. 213; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 684.

⁸ Gr. Ureche, op. cit., p. 254.

⁹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 687.

Aproape 10.000 de zaporojeni atacă Benderul și, în același timp, alții atacă părțile tătărești¹. Împotriva acestora primește armata transilvană în iulie, ordin să pornească un număr cât mai mare². Violența luptelor crește în așa măsură încît un călător francez, în trecere prin Moldova, François de Fourquevaux, înseamnă fără ocoliș îngrozitoarea teamă cu care călătoresc boierii, în acea vreme, pe drumurile Moldovei³. Și lucrurile sînt departe de a se stabili; un an mai tîrziu, în iunie 1586, semnalarea lingă N.STRU a unor noi mișcări căzăcești și de data aceasta sprijinite direct de Rusia, obligă pe turci să trimită pe pașa de Buda cu forțe proaspete la Bender. Cu toate acestea, cu toate că sînt trimiși în ajutor cinci mii de ieniceri, Benderul este din nou atacat și begul cetății e grav rănit. Situația se complică astfel încît trei sangiaci, begii de Simendria, Nicopole și Vidin primesc în august poruncă să fie pregătiți a face față situației de la Bender⁴. Sistemul de apărare otoman din aceste părți ale imperiului începînd să se adapteze acestei forme a luptei antiotomane dusă laolaltă de moldoveni și de cazaci, a localizat cîtăva vreme ciocnirile armate, mai ales în părțile dinspre Ucraina ale Moldovei. Împrejurări noi vor extinde însă, din nou, teritoriul românesc al acestui fel de lupte împotriva jugului turcesc.

La sfîrșitul deceniului al noulea și începutul ultimului deceniu al veacului al XVI-lea creșterea nemăsurată a gradului de asuprire a maselor populare din Țările Romîne și Ucraina — sub influența directă a jugului turcesc și a jugului panilor poloni — creează focare de revoltă, din ce în ce mai dese, care, sprijinite de acțiunile căzăcești dau o forță și amploare nouă colaborării militare dintre romîni și cazaci. La începutul lui 1587, întărirea colaborării e favorizată totodată și de vacanța tronului polon în urma morții regelui Ștefan Bathori. O revoltă a sorocenilor, sprijinită de un atac zaporojean fulgerător este cu greu stăvilită în dezvoltarea ei de oastea domnească, net superioară⁵. Probabil că în legătură cu aceste lupte sînt hrisoavele prin care Petru Schiopul înzestrează cu pămînt pe diacul său Ilie Crimcovi, pentru slujbe aduse domniei în luptele cu cazacii⁶. Dar atacurile căzăcești cresc în amploare și continuă. În aprilie, 7.000 de cazaci atacă Benderul cu pagube mari pentru turci. Ca totdeauna, operațiunile mai mari din Moldova sînt însoțite de operațiuni asupra punctelor de sprijin turcești de la nord de litoralul Mării Negre; în iunie este atacat Dașovul⁷. Mișcările moldo-cazace se înmulțesc, ceea ce obligă pe turci să vestească din nou că, odată terminat războiul din Persia, vor porni un mare război în răsăritul Europei. La sfîrșitul lui iulie 1587 sosește la Constantinopol știrea unei însemnate victorii moldo-cazace: capturarea orașului Huși. După atacurile din aprilie-mai, forțele ce pătrunseră în Moldova și înaintaseră cu repeziciune, dar pe neștiute, pe linia Bender-Huși, au

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 689 și passim.

² A. Veress, op. cit., vol. III, p. 38.

³ N. Iorga, Acte și fragmente . . . , vol. I, p. 36.

⁴ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 693 și passim.

⁵ Gr. Ureche, op. cit., p. 255.

⁶ Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI, A. Moldova, (1571—1590), p. 337 și 350.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., www.dacoromanica.ro op. cit., p. 256.

aparut în fața orașului prin surprindere luându-l cu asalt, nimicind lângă oraș forțele împotrivoitoare și capturând totodată un bogat parc de artilerie turcesc. Iași, scaunul domnesc, era din nou amenințat¹. Ca în toate momentele grele ale tiraniei turcești, sultanul anunță hotărârea de a preface Țările Române în pašalicuri și de a impune Poloniei tributul². Turcii nu pot izbuti să recucerească Hușii³, decît prin concentrarea unor forțe armate conduse de mai mulți sangiaci⁴. Cîteva săptămîni mai tîrziu pagubele suferite de domnul Moldovei sînt socotite a fi foarte mari (după unele știri domnul Moldovei era aproape să cadă prins în mîinile cazacilor)⁵. Amploarea acestor operații este indicată și de faptul că forțele moldo-cazace trec Dunărea și ocupă vremelnice fortăreața turcească Babadag⁶. O nouă pătrundere, destul de puternică „...cu un domnișor ce i-au fost zicînd Ivan...” are loc în noiembrie 1587. Între 23 și 26 noiembrie se dă lupta de la Țuțora în care își spune cuvîntul superioritatea în număr și armament a oastei domnești⁷. Situația continuă a fi plină de primejdii încă, deoarece principele Transilvaniei blochează trecătorile dinspre Moldova, pentru a opri încercările de pătrundere ale cazacilor⁸. Problema menținerii ordinii de stat în interiorul Moldovei este cunoscută a fi atît de spinoasă pentru Petru Schiopul încît arhiepiscopul de Liov, într-o scrisoare, poate să-și îngăduie compătimirea ironică a situației în care se află domnul moldovean, căruia îi atrage atenția că întreaga răspundere a dificultăților în care se zbate cade asupra ...păcatelor sale domnești⁹.

Cîteva cetăți turcești din părțile moldovenești par a fi fost distruse de cazaci la începutul anului 1588 (la aceasta se referă un raport al arhiepiscopului de Liov, adresat Papei)¹⁰, ceea ce arată că, și în acest moment firul luptelor, e neîntrerupt. În legătură cu aceste lupte, ca și cu cele de la sfîrșitul anului precedent trebuie situate caznele înfricoșătoare la care au fost supuși¹¹, în februarie, la Constantinopol, 22 de cazaci și un pretendent domnesc.

În a doua jumătate a lunii iulie concentrările de forțe turcești mărturisesc apropierea unor formațiuni antiotomane de Nistru. Atacul se produce imediat și știrile vorbesc de un număr de sate (17 sau 20) care au trecut de partea cazacilor¹². S-ar putea ca unele din aceste sate să fie cele pe care Petru Schiopul le dăruiește în august hatmanului Andrei pentru slujbele acestuia aduse domniei în luptele cu cazacii¹³. Din nou operațiuni, la care participă de data aceasta și forțe rusești, au loc lângă Huși, ocupat încă odată (între prada bogată făcută au fost capturate și 60 bărci

¹ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 108; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700 și passim.

² Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700.

³ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 108.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, p. 113; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700.

⁶ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI p. 702.

⁷ Gr. Ureche, op. cit., p. 257.

⁸ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 703.

⁹ Ibidem, p. 98.

¹⁰ Ibidem, vol. III-1, p. 163.

¹¹ Ibidem, vol. XI, p. 708.

¹² A. Veress, op. cit., vol. III, p. 122—123; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 712.

¹³ Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI-lea, A. Moldova (1571—1590), p. 394.

cu sare, marfă prețioasă în acea vreme). În general, comentatorii acestor evenimente vorbesc de înfrângerea catastrofală a unei întregi armate turcești¹. Folosind tactica obișnuită, ariergărzile cazace se întorc cu destulă iuțeală pentru a surprinde pe dușman, acolo unde se așteaptă mai puțin. În noiembrie, sistemul turcesc este izbit cu putere de o armată ruso-cazacă într-unul din punctele sale centrale, cetatea Bender, în jurul căreia au loc o serie de lupte violente, a căror rază de desfășurare se pare că a ajuns până la Iași². Caracterul continuu al asaltului pe care-l suferă regimul turcesc din Moldova, este învederat de disperarea crescândă a domnitorului care intenționează, și nu pentru întâia dată, să părăsească tronul în fața evidenței de nețăgăduit că turcii nu sînt capabili să stăvilească nici pentru scurt timp presiunea cazacă. Obligat să-și întărească baza internă în împrejurări care arătau clar că incursiunile zaporojene se bucură de sprijinul maselor, Petru Schiopul dăruiește tot mai multe moșii dregătorilor care au participat la luptele cu cazaci dar bineînțeles, fără folos pentru stabilitatea domniei sale³.

Tactica atacurilor căzăcești apărea clară: izbirea neîntreruptă cu putere a liniei fortificate Akerman-Hotin care despărțea în fapt Moldova de Ucraina, înții pentru a slăbi pozițiile-cheie turcești aflate pe această linie și, în acest fel, a dezorganiza întreg sistemul otoman de apărare; în al doilea rînd, obligînd pe turci să concentreze forțe în aceste puncte, cazacii își puteau strecura cetele în număr mai mare, prin locurile mai puțin păzite. Ca și mai înainte, acum, conform acestei tactici, 4.000 de cazaci prevăzuți cu 80 de lunturi de asalt atacă în mai 1589 Akermanul, turcii trebuind să ceară un ajutor masiv de flotă ca să facă față situației⁴. La sfîrșitul lui iunie, ca o nouă dovadă a unui moment critic pentru regimul turcesc din aceste părți, beglerbegul Greciei pornește cu o importantă armată spre Dunăre, cu intenția, anunțată din nou, de a transforma Țările Române în pașalicuri otomane⁵. Tactica atacurilor căzăcești avea astfel drept rezultat imobilizarea de însemnate forțe militare turcești și, ca atare, slăbirea acoperirii militare a acțiunilor de cotropire otomane. Într-adevăr, armata otomană ierneaază, fără mare folos, în regiunea Dunării și apoi se dizolvă⁶. Un ultimatum turcesc este adresat Poloniei în februarie 1590, în legătură cu trecerea pe teritoriul ei a unor trupe de ruși și cazaci (ceva mai tîrziu, în mai, au loc ciocniri noi la granițele Moldovei). Supărarea turcească atinge aproape nivelul cel mai critic; sultanul ajunge să se plîngă de atacurile căzăcești chiar și ambasadorului reginei Elisabeta a Angliei, care începe să participe activ la negocierile turco-polone, privitoare la lichidarea primejdiei căzăcești⁷. Prezența la Poartă, ca ambasador special al Poloniei, a lui Ioan Zamoyski, cunoscut ca dușman de moarte al căzăcimii,

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 110; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 715.

² Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 114; vol. XI, p. 715.

³ Documente privind istoria României, veacul XVI, A. Moldova, (1571–1590), p. 412.

⁴ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 177.

⁵ I eunclavius, op. cit., p. 145; Al. Ciorănescu, op. cit., p. 94; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 725.

⁶ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 203; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 211.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 744.

grăbește încheierea negocierilor în modul cel mai rușinos pentru „independența” coroanei polone față de Poarta otomană. Textul pe care-l semnează panii poloni („Cazacii vor fi peste tot nimiciți, ca numele lor să nu mai fie auzit...”) și îngăduința dată turcilor de a urmări pe cazaci chiar și pe teritoriul polon, dovedesc supunerea față de Poartă, înrîurită între altele și de activitatea ambadorului englez, care, din partea reginei întărește toate angajamentele polone¹. Numai cu prețul acestor umilințe, panii poloni au putut cumpăra pacea turcească. O astfel de pace popoarele nu vroiau să respecte. Spre sfârșitul lui 1590, noi mișcări puternice au loc în Moldova, semnalându-se în același timp prezența a 15 mii de cazaci înzestrați cu armament greu în apropierea Moldovei². Astfel, în această parte a Europei jugul turcesc nu putea obține în nici un fel liniștea nici pentru o cît de mică bucată de vreme.

În Moldova, mișcarea maselor, aduse la disperare de exploatarea cruntă a regimului instaurat în vremea lui Petru Șchiopul devenea tot mai intensă. Ca și în anii precedenți o formă a luptei des folosită este contrapunerea față de domnul aflat în scaun a unor pretendenți populari de legitimitate dubioasă, mai toți preținși frați sau fii ai lui Ion Vodă „cel Cumplit”; și într-o măsură mai mică fii sau nepoți ai lui Alexandru Lăpușneanu. Despre planul cazacilor de a intra cu un astfel de pretendent în Moldova și de a ataca Chilia împreună cu forțe ruse, de pildă se vorbește cu insistență la începutul lui 1591³. Puțin după aceasta se și cunoaște numele pretendentului, un anume Lazăr, „aflat în părțile Moscovei”, de unde se pregătea să se îndrepte spre Moldova cu forțe ruse și zaporjene⁴. Despre intenția cazacilor de a aduce un „prinț nou” în Moldova se continuă a se vorbi în iunie 1591⁵. Frica de cazaci a turcilor era atât de mare încît chiar și numai intențiile lor agresive îi sperie și-i obligă la rîndul lor la o „agresivitate” deocamdată numai diplomatică abătută asupra Poloniei care trebuie să primească un nou torent de injurii și de amenințări, repetate luni de zile, și pe care guvernul polon le îndepărtează greu cu ajutorul mediației britanice⁶. În aceste împrejurări se încheie în 1591 domnia de tristă amintire a lui Petru Șchiopul, domn botezat pe drept cuvînt „matcă fără ac” de boieri, pentru faptul de a fi încredințat întreaga putere politică marilor boieri, slujitor credincios al intereselor turcești, în timpul domniei căruia s-a cristalizat în forme depline odiosul jug turco-boieresc. Această domnie se încheie în împrejurări care arată că versiunea „oficială” a cronicailor și a istoriografiei burgheze⁷ — după care domnul a părăsit tronul pentru a nu plăti turcilor un tribut mărit — este falsă și că, de fapt, Petru a fost alungat de o puternică răscoală țărănească. Faptul că în momentele chiar ale fugii sale, domnul ia unele măsuri de apărare a granițelor de cazaci ne arată că acțiunile acestora din tot timpul domniei

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 744.

² Ibidem, p. 795.

³ Engel, op. cit., p. 94; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 747—748.

⁴ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 149.

⁵ Ibidem, p. 748.

⁶ Ibidem, p. 150 și p. 155—157; vol. XI, p. 749—750.

⁷ Gr. Ureche, op. cit., p. 258, 259; C. C. Giurăscu, *Istoria românilor*, p. 1, 146.

lui Petru Șchiopul pînă în 1591, au ajutat un rol hotărîtor și în fuga tiranului¹.

Aron-domnul nou numit de turci — se întrece, în ce privește asupra, cu Petru Șchiopul. Din această cauză, poporul se ridică cu aceeași violență și împotriva lui și seria pretendenților populari aduși de cazaci continuă. În martie 1592 se vorbește astfel de oprirea în Polonia a unui Petru, care se îndreaptă cu ajutor cazăcesc spre Moldova; moartea aceluiași pretendent este cerută de turci în august, același an². Întăritați de pactizarea turco-polonă tot mai solidară, cazacii își întăresc represiunile împotriva panilor; astfel, în vara anului 1592, circa 12.000 de cazaci înfrîng o oaste polonă și ard Brațlavul³. Răscoala sorocenilor și orheinelor condusă de Ionașcu s-a bucurat bineînțeles de sprijin cazăcesc⁴. Acum se semnalează totodată acțiuni cazăcești care merg pînă la Chilia și Tulcea încheiate cu moartea unui emir și capturarea unei sume de 300.000 de aspri destinată tezaurului otoman; aceste acțiuni determină din nou mediația britanică în afacerile turco-poloneze⁵.

De asemenea, se poate ca la începutul toamnei, pretendentul Petru cu oastea sa de moldoveni și de cazaci să fi intrat în Moldova, deoarece în septembrie se cerea la Poartă din partea unui mare dregător turc aflat în Moldova o oaste de 3.000 de soldați în termen de cinci zile⁶. În același timp, principele Transilvaniei primește porunca să-și mobilizeze armata pentru alungarea atacatorilor din Moldova⁷. O serie de știri se referă în septembrie la azeziunea populară de care se bucură acest Petru numit de popor „Cazacul”, chemat de țară ca voievod și înzestrat cu forțe destul de puternice ca să determine retragerea temporară a lui Aron din scaunul domnesc. Popularitatea lui Petru e atât de mare, încît unele știri arată că, în cazul reîntoarcerii lui Aron în scaun, Moldova va fi găsită pustie de oameni⁸. După două luni de domnie, Petru cazacul este înfrînt într-o luptă de forțe turcești superioare, prins și, după puțină vreme, executat⁹. Acțiunea legată de numele său s-a desfășurat cu o amploare care amintește pe cea din 1577 a lui Potcoavă și pe cea din 1578 a lui Alexandru și tocmai din această cauză ea alcătuiește un moment însemnat în desfășurarea acestei forme a luptei antiotomane a poporului român în ultimul sfert al veacului al XVI-lea. Contribuția cazăcescă la această luptă este învederată de o scrisoare pe care un grup de boieri o adresează lui Petru Șchiopul la începutul lui 1593 și în care se declară că au arătat la Poartă, bineînțeles de pe pozițiile boierești, că situația grea a Moldovei se datorește în mare măsură faptului că domnii sînt adesea cazaci¹⁰. Confirmarea aceasta e cu atât mai prețioasă, cu cît își găsește locul într-un moment în care

¹ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 247.

² Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 164; vol. XI, p. 754.

³ Ibidem, vol. XI, p. 291.

⁴ N. Iorga, Istoria lui Mihai Viteazul, vol. I, p. 75.

⁵ Hurmuzachi, op. cit., vol. IV—2, p. 173.

⁶ A. Veress, op. cit., vol. III, p. 304.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 165.

⁸ Ibidem, vol. XI, p. 761—762, 766.

⁹ Gr. Ureche, op. cit., p. 269; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 767.

¹⁰ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 309.

luptele antiturcești trebuiau să treacă pe o treaptă superioară de organizare și de desfășurare.

În primii ani ai ultimului deceniu al veacului al XVI-lea, situația internațională a imperiului otoman se agravează simțitor. Pozițiile turcești din Mediterană (apărate de alianța cu Franța și de puțină vreme de înțelegerile încheiate cu Anglia) și cele din Europa centrală și răsăriteană (apărate de poziția binevoitoare a Poloniei) amenințau grav pozițiile blocului habsburgic al Spaniei și imperiului german și pe cele ale Veneției. Din această cauză, diplomația habsburgică și venețiană, sprijinite de Vatican, desfășoară o febrilă activitate diplomatică pentru coalizarea a cât mai multe forțe în vederea războiului ce trebuia pornit împotriva imperiului otoman. Această coaliție care nu va izbuti să atragă în rândurile ei nici Franța, nici Anglia, nici Polonia, va fi denumită „Liga sfântă”, cu pretenția absurdă în acest fel, de a fi, la sfârșitul veacului al XVI-lea ceea ce au fost cruciadele de altădată. Ca urmare a acestei situații, interesele marilor puteri din coaliția antiotomană se întîlnesc în momentul acesta în Europa centrală și de sud-est, cu interesele popoarelor oprimate de turci, care înțeleg să folosească clipa pentru o răscoală generală împotriva jugului turcesc. Evoluția evenimentelor — pe care nu e cazul s-o analizăm aici — va arăta de altfel că aceste mari puteri, puțin simțitoare față de interesele popoarelor mici, vor exploata cu sălbăticie voința de luptă a acestora, lăsându-le de cele mai multe ori singure în fața pericolului otoman. Răscoale și mișcări ale bulgarilor, albanezilor, grecilor, bosniacilor, croaților, au precedat și chiar au însoțit primele operațiuni militare din 1591—1593 ale coaliției antiturcești¹. Se cunoaște de asemenea rolul îndoielnic jucat de imperiali și venețieni în ce privește ajutorul pe care ar fi trebuit să-l dea centrelor de răscoală din Balcani, aflate în plină mișcare și vădita lor răspundere față de zdrobirea de către turci a puternicei răscoale din nordul Croației².

Pe același plan evoluiază și relațiile dintre coaliția antiturcească și Europa răsăriteană. Agenții blocului habsburgic presează fără succes, Țările Române și căzăcimea să intre în campania împotriva imperiului otoman. Toate condițiile erau coapte pentru o răscoală generală. Nivelul maxim la care ajunsese exploatarea turcească³ la începutul ultimului deceniu al veacului al XVI-lea încheie să aibă drept consecință nu numai prăbușirea gospodăriei țărănești, dar în același timp, prăbușirea economică generală a acestor țări, ceea ce a obligat domnia și o parte a boierimii să se asocieze luptei antiotomane a poporului și să încerce s-o folosească pentru sine. Din această cauză se poate spune că Țările Române au intrat prin voință proprie în coaliția antiturcească iar răscoala antiotomană, dat fiind amploarea ei și faptul scuturării jugului turcesc în 1594, s-a transformat într-un adevărat război între români și turci, care a durat pînă la mijlocul primului deceniu al veacului al XVII-lea⁴. În mod firesc, căzăcimea

¹ P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 41—51.

² Ibidem, p. 43—44.

³ Vezi partea I-a a acestei lucrări, în „Studii”, anul VII, 1954, nr. 3, p. 119—144.

⁴ Ibidem.

sprijinită de Rusia participă cu forțe importante la operațiunile frontului antiotoman. Această participare căzăcească a fost favorizată de ascuțirea luptelor duse împotriva jugului — tot mai greu — al magnaților feudali; astfel lupta cazacilor alături de români era în același timp o luptă împotriva coroanei polone. Răscoala cazaco-țărănească din 1593 înfrintă cu greu a dovedit că ruptura este definitivă între cazaci și țăranii ucrainieni de o parte și guvernul din Varșovia, de alta. Iar răscoala începută în 1594 sub conducerea lui Nalevaico și înfrintă abia în 1596, după care a urmat un groaznic măcel al cazacilor răsculați, a arătat că voința lor de luptă nu poate fi învinsă¹. Însă, din cauza caracterului pe care-l îmbrăcau în mod vădit relațiile dintre blocul habsburgic și aliații mai mici și totodată și din cauza frăției permanente de luptă stabilită anterior, colaborarea militară dintre români și cazaci se întărește considerabil și se poate spune chiar că zaporojenii preferă să ajute direct — nu prin intermediul marilor puteri — Țările Române în lupta acestora împotriva jugului turcesc — și în primul rînd principala forță antiturcească din spațiul românesc: Țara Românească, condusă de Mihai Viteazul — aceasta fiind una din principalele forme de manifestare ale aderării cazacilor la coaliția antiturcească. Rușii și cazacii împreună cu românii, maghiarii și popoarele balcanice, au fost în acest fel aliați de luptă în războiul desfășurat în ultimul deceniu al veacului al XVI-lea și primul deceniu al veacului al XVII-lea, pentru înlăturarea jugului turcesc.

Încă la sfîrșitul anului 1593 enciclica Papei Clement al VII-lea chema la luptă pe cazaci, pe moldoveni și pe munteni. Stilul papal, cu toate înflouririle sale alambicate omologa astfel comunitatea de existență istorică a acestor popoare, care nu puteau fi închipuite, în acel moment istoric, altfel decît luptînd împreună împotriva opresiunii otomane². Instrucțiunile Vaticanului încredințate în noiembrie 1593 ambasadorului special pentru problemele răsăritene, Alessandro Comuleo, nu conțin numai un elogiu, care nu putea fi de circumstanță, a vitejiei romînești, dar se referă în chip precis la necesitatea alcătuirii unui front comun al căzăcimii, Moldovei și Țării Romînești, fără de care de pildă, n-ar putea fi dusă la bun sfîrșit recucerirea absolut necesară a cetăților turcești de la mare și Dunăre³. De altfel aceste eforturi papale nu făceau decît să arunce un pumn sărac de grăunțe într-un teren care se dovedise de mult apt pentru aceasta. Chiar în iulie 1593 se afișa public proiectul de expediție comună cazaco-moldovenească împotriva fortărețelor turcești din Ungaria apuseană, iar înainte de sfîrșitul anului 1593, cercurile informate din Praga semnalau mișcări moldo-cazace în regiunile de la granița dintre Moldova și Ucraina⁴. În această vreme se desfășoară în ținuturile Brașlavului, Kievului și Volhiniei lupte aprige între magnații feudali și cazacii răsculați, sub conducerea lui Kosinski, care au izbutit chiar să pătrundă în cetatea Kievului. Victoria

¹ Istoria SSSR (pod. red. B. D. Grekova) vol. I, p. 490, Istoria Ukrainsskoi SSSR, p. 177—180.

² Hurmuzachi, op. cit., vol. III—1, p. 173 și passim.

³ Ibidem, vol. III 2, p. 36 și passim.

⁴ Ibidem, vol. III, p. 89; vol. VIII, p. 191.

obținută de magnați lângă orașul Cerkasî n-a fost completă și încetarea luptei a fost doar vremelnică. Lupta aceasta a adus însă o energie nouă în ceea ce privește participarea lui la luptele antiotomane. În momentele acelea în care se pregătea în Țările Române răscoala împotriva turcilor, dar când aceasta nu izbucnise încă, colaborarea militară dintre români și cazaci poartă trăsăturile caracteristice ale anilor 1575—1593; curînd însă, odată cu scuturarea temporară a jugului turcesc, ea se va transforma într-o adevărată alianță interstatală. Rolul însemnat pe care trebuiau să-l joace cazacii în desfășurarea acestor evenimente este învederat și de locul care li se atribuie în ce privește neutralizarea tătarilor și păstrarea credinței voievodului moldovean (Aron) care numai silit *in extremis* de împrejurări grave a acceptat să lupte împotriva semilunii¹. În februarie 1594, o primă înțelegere se și realizează; împăratul Rudolf al II-lea anunță țarului Feodor al Rusiei, lui Aron Vodă și tuturor zaporojenilor, că în urma înțelegerii încheiate cu hatmanul cazacilor aceștia vor da un ajutor militar în lupta împotriva turcilor de 8 pînă la 10.000 de ostași, în scopul blocării înaintării tătarilor și a pătrunderii prin Silistra în Turcia pînă la Adrianopole. Urma ca în acest fel să fie divizate forțele inamice, să fie stingerite căile de comunicație și mai ales cele de aprovizionare². Și cancelaria imperială este obligată să recunoască astfel existența în răsăritul Europei a unui front de luptă antiotoman independent de „Liga sfîntă” care fără el nu putea întreprinde nimic cu succes în această parte a Europei.

În 1594 evenimentele iau o întorsătură hotărîtoare, mai ales după ce Moldova, Țara Romînească și Transilvania se ridică fațăș împotriva regimului turcesc. Într-o scrisoare a lui Aron către Sigismund Bathori, în care îi arată că e pregătit totul pentru răscoală, se referă la proiectul — izvorît din negocierile care aveau loc atunci — a unui atac căzăcesc împotriva tătarilor pentru a opri invazia acestora, proiect la care se referă și Rudolf al II-lea în martie³. Tot mai mult iese la iveală contribuția hotărîtoare a cazacilor în lupta ce se pregătea în spațiul carpato-dunărean; în chip curent, de aceea știrile vremii cînd vorbesc de răscoala Țărilor Romîne precizează că e vorba de Moldova, Țara Romînească, Transilvania, dar și de cazaci⁴. Lucrurile nu rămîn la stadiul de discuții, de vorbe neurmă de acțiuni, căci în martie 1594 este convocată dieta Poloniei din cauza unor noi acțiuni căzăcești în Moldova⁵. De această știre s-ar putea să fie legate relatările analelor căzăcești care vorbesc de o incursiune prin Moldova pînă la „Giorgewo” (Giurgiu ?)⁶. Mari pierderi suferă expedițiile tătarești de pradă din partea romînilor și cazacilor în luna mai 1594, precum și la începutul lui iunie⁷. În cadrul pregătirilor răscoalei, cazacii încep a constitui unul din cele mai puternice corpuri ale oastei moldovenești⁸. În felul acesta, de altfel, se face trecerea la forma de luptă comună în cadrul

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 178.

² Ibidem, vol. XI, p. 406—407.

³ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 179 și p. 186; vol. XII, p. 2.

⁴ Ibidem vol. XI, p. 425.

⁵ Ibidem, vol. III-2, p. 40.

⁶ Engel, op. cit., p. 96.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. III-2, p. 41 și 460.

⁸ Ibidem, vol. XV-1, p. 723.

armatelor regulate și a frontului de război propriu-zis. În a doua jumătate a anului 1594 cazacii joacă un rol hotărâtor în precipitarea evenimentelor din Moldova. Iritați de amicitia regelui și a panilor poloni pentru coto-pitorii turci și de pertractările domnitorului moldovean — care, între altele refuzase să le încredințeze artileria lără de care nu puteau organiza cu succes asediul cetăților de la mare și Dunăre¹ — și care amina mereu începutul răscoalei, cazacii se hotărăsc să forțeze desfășurarea evenimentelor. Sprijiniți de masele populare din Moldova, nemulțumite de fâgă-duielile goale ale lui Aron, cazacii pătrund pe la Soroca, înfring o primă oaste domnească lângă această cetate, iau cu asalt tabăra întărită de lângă Iași, ocupă orașul de scaun și-l silesc pe domnitor să fugă. Informațiile privitoare la lichidarea, în aceste împrejurări, a unor importante corpuri turco-tătărești din Moldova, dovedesc duplicitatea lui Aron, care continua să se sprijine pe turci². 5000 de cazaci ard Benderul, lichidând în între-gime garnizoana otomană, alții nimicesc un corp de 3.000 de turci cu pierderi de numai 100 de soldați³. Intensitatea acestor lupte este determinată în mare măsură de răscoala condusă de Nalevaico și care se desfășura cu deosebită violență în Podolia în cadrul căreia cazacii, țărani și orașenii ucrainieni dădeau lovituri puternice stăpînirii magnaților⁴.

Aceste ciocniri violente, încununate de succes, ale cazacilor cu turcii și tătarii, precum și prezența în Moldova și Țara Românească a unei oștiri de 10 000 zaporojeni dintre care cei mai mulți erau arhebusieri călăreți, alcătuiesc o presiune excepțională care obligă pe domnul Moldovei să se decidă pentru ruperea de turci (la care de altfel se angajase în prealabil prin tratatele cu Transilvania și Țara Românească) și pentru alianța cu cazacii, care se încheie la începutul lui 1595⁵. Un prim act al acestei alianțe după declanșarea răscoalei este asediarea de către moldoveni și cazaci a Benderului. Că de data aceasta nu se poate vorbi de o expediție căzăcească sprijinită de mișcări populare, ci de o reunire a principalelor forțe românești și căzăcești în lupta împotriva dușmanului comun, o dovedesc comentariile vremii care pomenesc, odată cu intrarea cazacilor în Moldova, de rebeliunea generală a Moldovei și Țării Românești⁶. Ca și în anii de la începutul ultimului sfert al veacului al XVI-lea, mișcările anti-otomane ale cazacilor alcătuiesc în același timp o formă de răscoală fățișă împotriva coroanei polone. Din această cauză, hotărîrea lor de luptă îi împinge să considere teritoriile polone ca aflate sub control turcesc. În legătură cu această stare de lucruri, regele Poloniei se plînge împăratului Rudolf, pe care îl consideră răspunzător că cetele zaporojene au distrus cetăți și au ocupat orașe în Polonia (de altfel împăratul tot atît de fățarnic ca și sfetnicii săi, iezuiții, îi dezavuiază pe cazaci, deși încheiase o înțele-gere cu ei)⁷. În acest sens, demonstrația de forță a 20 000 de cazaci în sudul Poloniei cu mașini de război și artilerie are semnificația unei perse-

¹ I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, p. 174 și urm.

² Hurmuzachi op. cit., vol. III, p. 464; vol. XII p. 9, 12—13 și 17.

³ *Ibidem*, vol. XII, p. 16.

⁴ *Istoria SSSR* (pod. red. B. D. Grekova), vol. I, p. 410, *Istoria Ukrainskoi SSR*, p. 478.

⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. I, p. 128, 129; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 227.

⁶ Engel, op. cit., p. 100; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 227, 464.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 19 și 22.

verente presiuni atît asupra Poloniei, cît și asupra Moldovei, pentru evitarea unei „înțoarceri“ politico-militare a lui Aron¹. Către sfîrșitul anului 1594, expediția căzăcească a lui Nalevaico prin Transilvania spre Ungaria centrală și prezența formațiilor căzăcești în Țara Romînească, aflată în plină răscoală², indică extinderea largă a sferei de acțiune a cazacilor zaporojeni care, în momentul în care întreg poporul român se afla în lupta cu opresorii turci, sprijină în acest fel întregul front românesc al luptei antio-tomane.

La sfîrșitul anului 1594 și la începutul anului 1595 cazacii participă cu forțe importante la prima fază, începută odată cu scuturarea temporară a jugului turcesc, a războiului dintre romîni și turci, caracterizată prin operațiuni rapide duse dincoace, dar și dincolo de Dunăre pe teritoriul propriu-zis al imperiului otoman. Se semnalează astfel, chiar la începutul lui 1595, în februarie, ajutorul dat de cazaci lui Mihai Viteazul în cadrul campaniilor duse contra turcilor pe ambele maluri ale Dunării³. Se pare de pildă că participarea cazacă a fost importantă în lupta de la Serpătești, în care turcii ar fi pierdut 8.000 de oameni⁴. Dar cazacii nu acționează din plin numai în regiunea Dunării împreună cu Mihai Viteazul. În februarie, principele Transilvaniei primește propunerea cazacilor de a contribui la luptele cu turcii în regiunea carpatică, iar în Moldova se perfectează amănuntele reunirii grosului forțelor moldovenesti și cazace conform scrisorii pe care Aron vodă o trimite hatmanului Cazacilor: „...fără întîrziere vă veți ridica și vă veți uni cu noi acolo unde va fi voia noastră să vă arătăm...“⁵. În martie se semnalează sosirea în Moldova a 20 000 de cazaci în împrejurările desfășurării unei mișcări populare îndreptate în contra domnitorului a cărui tiranie nu putea fi suportată nici în condițiile declanșării răscoalei antiotomane⁶. În martie-aprilie e din nou asediat Benderul, iar în aprilie, un raport venețian vorbește pe larg de importante succese obținute pe linia Dunării de o armată compusă din cazaci, moldoveni, munteni și transilvăneni, între care succese, se menționează mai ales asaltul Benderului și al Brăilei⁷. Amploarea acestor operațiuni este indicată de un raport asemănător, care arată că efective rusești imbarcate pe nave de asalt (cîte 200 de oameni pe o navă) s-ar îndrepta spre teatrul de operații românesc în contra turcilor⁸. De asemenea, gazete ale vremii care apar acum la Praga, vorbesc cu amănunțiri de numeroasele înfrîngerii suferite de turci și tătari din partea romînilor și cazacilor, de incursiunile romî-

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 21.

² Engel, op. cit., p. 101; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 67.

³ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 225.

⁴ Ibidem.

⁵ P. P. Panaitescu, Documente privitoare la Mihai Viteazul, p. 10—11; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 85.

⁶ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 35.

⁷ N. Iorga, Acte și fragmente..., vol. I, p. 140; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 95.

⁸ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 471.

mești și căzăcești în părțile tătărești, de asaltul, după unele știri chiar de cucerirea¹ Akermanului și Ismailului, de gravele consecințe pentru turci a operațiunilor de la sud de Dunăre². Unele știri poloneze, puțin obiective, pornite să găsească cu orice preț înfringeri, pun în valoare totuși cooperarea cazacilor în aceste momente cu întreg ansamblul forțelor românești, fapt ce se vedește din nou dincolo de Dunăre, unde luptă laolaltă în 1594 și 1595 cazaci, bulgari, munteni³. În mai 1595, sub conducerea lui Nalevaico, 2.000 de cazaci încearcă să împiedice prinderea și detronarea lui Aron de Ștefan Răzvan, poruncită de Sigismund Bathori, nu din simpatie pentru Aron, ci pentru a stăvili în acest fel ambiția lui Bathori, de rău augur pentru lupta antiotomană⁴. Probabil că recrudescența violentă a acestor acțiuni determină făurirea planului polon de a ocupa Hotinul pentru a ține în frâu mișcările căzăcești⁵.

Cazacii participă cu forțe importante și la a doua fază a războiului dintre români și turci, când imperiul otoman, incapabil să facă față întregii situații, agravate pe toate fronturile de luptă, își concentrează puterile împotriva principalei forțe militare antiotomane de la nord de Dunăre, Țara Românească, care trebuia să facă față astfel unui puternic șoc turcesc. În momentul în care se anunță înaintarea marelui armate turcești spre Dunăre se semnalează chiar de către căpitanul Sucevei sosirea unor întăriri căzăcești la hotarele Moldovei și Transilvaniei⁶. În iulie, 5.000 de cazaci trec în Transilvania pentru a întâmpina șocul turcesc și după puțină vreme se anunță la Praga că o armată compusă din moldoveni, munteni, transilvăneni și cazaci l-a oprit pe Ferhad Pașa când acesta a încercat să forțeze intrarea în Țara Românească⁷. Șapte mii de cazaci sînt pomeniți în aceste împrejurări cooperînd cu forțele militare ale Țării Românești⁸. Știrile multiple care anunță acum victoriile (cîteodată incerte) ale forțelor armate ale Țării Românești sprijinite de cazaci și transilvăneni, confirmă existența unei colaborări militare în neconținută creștere⁹. Pregătirile turcești întelîndu-se cazacii primesc noi propuneri, cum este cea a lui Ștefan Răzvan din 28 iunie 1595 („...Precum am scris și mai înainte domniilor voastre, chemînd pe cavalerii voștri în slujba noastră împotriva păgînilor și a dușmanilor noștri, astfel și acum vă rugăm...”)¹⁰ propuneri, de altfel primite, de a se trimite noi unități căzăcești¹⁰. O știre confuză vorbește de ajutorul primit la mijlocul anului de Mihai Viteazul din partea cazacilor conduși de hatmanii Lobodă și Nalevaico care însă, puțin după aceasta se despart, acționînd pe teatre de operații diferite. Fapt este că numeroase unități căzăcești participă în această fază a războiului, la luptele de apărare din iulie-august

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III—1, p. 471; I. Sirbu, op. cit., p. 174 și urm.

² Mihail P. Dan, Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI (anexele documentare), p. 365, 368—369, 371.

³ I. Corfus, Mihai Viteazul și polonii (anexa documentară), p. 206—207; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 99.

⁴ I. Corfus, op. cit., p. 208.

⁵ Ibidem, p. 214.

⁶ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 72.

⁷ Ibidem, p. 76—77.

⁸ Ibidem, vol. III—2, p. 109.

⁹ Ibidem, p. 12.

¹⁰ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 12—13.

1595 al căror moment cel mai important este bătălia de la Călugăreni, în timpul căreia au izbutit să reia artileria pierdută la începutul luptei¹. Ei participă de asemenea și la contraofensiva din timpul toamnei, care a aruncat pe turci peste Dunăre². O scrisoare contemporană a unui ofițer maghiar vorbește de vitejiile cazacilor care au participat la aceste lupte³.

O știre de la sfârșitul anului 1595 arată că o armată rusă se pregătea să apere Țările Române de primejdia recăderii sub jugul turcesc⁴. Probabil însă că aceste pregătiri ale Rusiei erau determinate și de planurile polone care urmăreau supunerea Moldovei. De altfel, aceasta este vremea în care Mihai Viteazul începe negocierile politico-militare cu Rusia, care se vor încheia cu o înțelegere deplină, pe care corespondența cancelariei din Moscova o consfințește ca atare. Această încercare a lui Mihai Viteazul de lărgire a legăturilor externe pe făgașurile tradiționale ale Țărilor Române, era determinată de politica duplicitară a Austriei, al cărei ajutor nu se face simțit decât arareori și de șovăielile nefericite ale principelui Transilvaniei. Ca în toate marile momente ale luptei antiotomane a poporului nostru, Rusia se înfățișa ca aliatul cel mai statornic și eficient. Cu atât mai mult apărea aceasta, cu cât la începutul lui 1596 frontul românesc antiotoman primește o grea lovitură; o armată polonă pătrunde în Moldova și-l înscăunează domn pe Ieremia Movilă, care va scoate țara din coaliția antiturcească⁵. Era aceasta, deci, o victorie indirectă a turcilor, care-și puteau concentra acum forțele împotriva Țării Românești și Transilvaniei. De altfel, chiar în ianuarie, Ieremia Movilă arăta că se teme de o acțiune conjugată transilvano-munteano-cazacă pentru recăștigarea controlului asupra Moldovei (emisari speciali sînt semnați la cazaci, unde negociază atacul asupra lui Ieremia Movilă)⁶. În martie, o parte din cazaci, care fuseseră siliți să părăsească Moldova, se înrolează în armata transilvană în rîndurile căreia Sigismund Bathori se oferise anterior să încadreze 15.000 de cazaci⁷. În același scop, Mihai se adresează oficial hatmanului cazacilor, cerîndu-i ajutor față de situația nou creată. („Totuși nădăjduesc de la domniile voastre că domniile voastre toți nu veți cruța munca și veți veni în țara mea și-mi veți ajuta să bat pe păgîni...”)⁸.

Cazacii, în primăvara anului 1595, încearcă să forțeze mîna Poloniei și s-o împingă în război împotriva turcilor — ocupînd o serie de fortărețe poloneze — dar nu izbutesc din cauza opoziției înverșunate a cancelarului Ioan Zamoyski⁹. În același timp, își concentrează forțele pentru a pătrunde în Moldova. Primejdia este atît de mare și frica panilor poloni atît de ascuțită, încît starostele Cameniței putea să-i scrie lui Zamoyski următoarele: „...dacă se vor înțelege (cazacii — E. S.) cu voievozii Transil-

¹ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, p. 203.

² N. Iorga, *Acte și fragmente...*, p. 143; Hurmuzachi, *op. cit.*, vol. III, p. 449.

³ I. Crăciun, *Scrisoarea lui Petru Pellerdi...*, în *„Anuarul Inst. de ist. naț.”*, Cluj, VI, p. 494-502.

⁴ Hurmuzachi, *op. cit.*, vol. III, p. 497.

⁵ *Ibid.* m., vol. III-2, p. 162.

⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 19.

⁷ Hurmuzachi, *op. cit.*, vol. XII, p. 238.

⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 21.

⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. III-2, p. 191.

vaniei și Valahiei, vor lua Moldova în așa fel, încît nu se va putea ști din ce parte să fie apucată...¹ Sigismund Bathori încearcă de asemenea să împingă pe zaporojeni spre Moldova². Dacă începerea acestei acțiuni a fost trăgănată, aceasta se datorește numai neîncrederii în duplicitatea habsburgică și în șovăielile principelui transilvan. În august, cazacii sînt la hotarele Moldovei și spaima pe care o inspiră apropierea lor lui Ieremia Movilă și boierilor săi amintește de vremurile domniei lui Petru Șchiopul³; de altfel, caracterul presiunii căzacești din acest moment asupra Moldovei este același: de ajutor dat împotriva unui regim urit pentru asuprirea internă și trădarea externă de poporul care „salutase” înscăunarea lui Ieremia. Movilă prin fuga în masă în munți⁴. Polonia panilor în aceste momente nu mai poate fi învinuită de turci că ocrotește pe cazaci (Poarta are cu totul alte probleme acum). De altfel, pe la mijlocul lui 1596 colaborarea militară dintre armata condusă de Mihai și cazaci își dăduse roadele prin nimicirea unui corp de 5.000 de tătari năvălitori⁵. Din această cauză notele diplomatice otomane vorbesc curent de cazaci ca de dușmani comuni ai Poloniei și Turciei⁶. Era și aceasta, într-un fel, omologarea caracterului de răscoală fățișă împotriva coroanei polone a tuturor mișcărilor căzacești favorabile frontului antiotoman. Iar statornicia căzacească pe aceste poziții este atît de cunoscută, încît, un an mai tîrziu, în decembrie 1597, Mihai Viteazul îl înștiințează pe împărat că, în cazul în care nu va primi banii la timp, va dizolva cea mai mare parte a armatei păstrînd însă pe cazaci și pe haiduci⁷.

Cazacii participă de asemenea cu contingente însemnate la cea de a treia fază a războiului dintre romîni și turci (cea din 1598), cînd imperiul otoman a încercat pentru ultima dată, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, să recîştige controlul asupra Țării Romînești. Astfel, pentru a face față acestor noi primejdii la începutul lui 1598, Mihai Viteazul își apropie armata de Dunăre, întărind-o mereu și mărind numărul cazacilor aflați sub drapel. Recheamă cazacii aflați în Transilvania și trimite vorbă celor din Moldova să ia armele împotriva lui Ieremia Movilă⁸. Negociază cu cneazul Vasile, Palatinul Rusiei, obținerea unui nou contingent de cazaci, propunere la care primește de altfel răspuns favorabil⁹. În martie, presînd pe ambasadorul imperial să i se trimită cît mai curînd banii promiși, îl anunță că-i vin în ajutor cinci mii de cazaci. În aceeași ordine de idei, Mihai negociază totodată cu Constantin, cneazul de Ostrog, posibilitatea unei ridicări masive de cazaci înspre Moldova¹⁰. Cazacii sprijină de asemenea planul de campanie al lui Mihai prin operațiuni de diversion, care obligă comandamentul turc să-și mobilizeze importante forțe departe de teatrul principal de operațiuni (în februarie se anunță chiar că

¹ Hurmuzachi, op. cit., Supliment, II - 1, p. 384.

² Ibidem, vol. XII, p. 261.

³ Ibidem, vol. III-2, p. 210.

⁴ Ibidem, vol. III, p. 275.

⁵ Ibidem, vol. XII, p. 283.

⁶ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 35.

⁷ A. Veress, op. cit., vol. V, p. 120.

⁸ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 330.

⁹ Ibidem, vol. III, p. 318.

¹⁰ Ibidem, vol. XII, p. 354 și 540.

turcii trebuie, în acest scop, să construiască o flotă pentru operațiunile dintre Bender și Akerman)¹. Negocierile anterioare ajunseseră probabil la un stadiu clar, căci în iulie, Mihai îl anunță pe Sigismund Bathori că întreaga căzacime este gata să-și reunească forțele cu ale sale, ceea ce nu se poate realiza din cauza refuzului lui Ieremia Movilă de a acorda tranzitul prin Moldova². Din această cauză chiar au loc, la mijlocul lunii iulie, lupte violente între forțele căzăcești și oastea domnească pentru forțarea trecerii Nistrului, încercare ce nu izbutește din cauză că Ieremia fusese prevenit și putuse în acest fel să concentreze forțe însemnate pentru a le opri drumul³. În septembrie, în armata lui Mihai Viteazul se găsesc patru mii de cazaci de „prima linie” (alți șase mii cu treizeci de tunuri mari și cincizeci de tunuri mici sînt anunțați pentru noiembrie) care în octombrie dau o contribuție importantă la aruncarea peste Dunăre de către armata Țării Românești a pașei de Silistra⁴. Și aceste mișcări ale cazacilor continuă fără întrerupere, sau sprijinind direct operațiunile lui Mihai Viteazul, sau ținînd pe loc importante forțe vrăjmașe. Astfel, nespusa spaimă a lui Ieremia Movilă iese din nou la iveală în octombrie 1598, cînd cere cu disperare ajutor polonez împotriva cazacilor⁵.

În anii 1599—1600 se desfășoară, sub conducerea lui Mihai Viteazul, campaniile din Transilvania și Moldova, menite să refacă sistemul anti-otoman din 1594—1595. În timpul pregătirii campaniei din Transilvania, pentru a împiedica o reunire — gravă în consecințe pentru Mihai Viteazul — a forțelor lui Ieremia Movilă și ale lui Andrei Bathori, ambii aserviți intereselor polone, cazacii continuă operațiunile de diversiune la hotarele Moldovei și Transilvaniei. Aceste operațiuni de diversiune deschid, în mai, perspectiva unui plan de campanie mai vast, sub conducerea lui Nalevaico, fapt pentru care în aprilie și mai guvernul polonez ia o serie de măsuri excepționale, primite cu satisfacție de turci⁶. Într-un raport pe care-l adresează arhiducelui Maximilian — înainte de a începe campania din Transilvania — Mihai arată că are în armata sa 4.000 de „cazaci buni”, care „cunosc toate drumurile și văile Ardealului”⁷. Știri diverse din noiembrie anunță în același timp prezența unor importante contingente de cazaci în armata cu care Mihai trece munții în Ardeal împotriva lui Andrei Bathori; aceleași știri anunță totodată distrugerea de către cazaci a unei flote turcești pe Dunăre⁸. Cazacii sînt semnați în număr mare în lupta de la Șelimbăr și în armata de ocupație din Transilvania⁹. Prezența cazacilor

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 334.

² Ibidem, vol. III, p. 294; vol. XII, p. 334.

³ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 47—49; Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 374; Suppliment, 2—1, p. 467 și 468.

⁴ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 393, 405 și 415.

⁵ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 62.

⁶ I. Corfus, op. cit., p. 242; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 81; Hurmuzachi, op. cit., Suppliment, II—1, p. 528.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 392—393.

⁸ I. Corfus, op. cit., p. 248; Al. Ciorănescu, op. cit., p. 147.

⁹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 340, 427; vol. XII, p. 490, 533, 539 și 544; Cronica lui Radu Popescu, p. 111 (« Ai lui Mihai Vodă venia cazaci, moldoveni... și de altă parte vinia haiducii și catanele și în mijloc vinia el cu ai lui »). Relația polcovnicului Walawski despre lupta de la Șelimbăr arată că au participat la ea mai mult de 4000 cazaci călări (A. Veress, op. cit., vol. V, p. 332—340).

în număr mare în armata lui Mihai Viteazul întărește simțitor tendințele ofensive ale acestuia. Cazacii din Moldova sînt chemați în Transilvania, alții numeroși (circa 12.000) sînt așteptați să sosească din Podolia și se anunță totodată vestea ridicării cazacilor de la Praguri spre a-și uni forțele cu Mihai¹. Toate acestea nu arată numai întărirea efectivelor armatei lui Mihai, ci totodată ilustrează pregătirile pentru campania din Moldova, a cărei inevitabilitate nu mai era un secret pentru nimeni. La începutul lui 1600, într-o scrisoare către regele Poloniei, Ieremia Movila se referă la continua întărire a legaturilor Țării Românești cu Moscova și cu cazacii². Noi măsuri represive ale guvernului polon nu pot împiedica afluența cazaca în armata lui Mihai, cu atît mai mult cu cît în ce privește efectivele din Ardeal, populația privea cu multă simpatie pe cazaci și nu pe austriaci³. În acest fel, proiectele militare ale lui Mihai se întâlneau întocmai cu cele ale cazacilor care aveau tot interesul, de asemenea, să fie înlăturat „cuiul” turco-polon din Moldova.

Cazacii participă în acest ultim an al veacului al XVI-lea la toate operațiunile care au precedat prima cădere a lui Mihai Viteazul. Unități căzăcești cu efective variind între 2.000 și 4.000 de ostași nu asigură numai ocuparea Transilvaniei și apărarea granițelor ei, dar se și disting într-o serie de lupte cu turcii, dintre care cele mai importante sînt cele din jurul cetăților Lipova și Inău⁴. Cazacii alcătuiesc un sprijin atît de însemnat al lui Mihai Viteazul, încît nobilimea ardeleană, ca să-i șubrezească pozițiile, i-a cerut în repetate rînduri să dizolve unitățile de cazaci⁵. Cazacii participă la campania din Moldova și contribuie la izgonirea lui Ieremia Movila pînă la Hotin⁶. Ceva mai tîrziu, o unitate de cazaci lupta alături de Mihai în nefericita bătălie de la Mirăslău, constituind chiar avangarda armatei și-l însoțesc în timpul retragerii peste Mureș⁷. Loialitatea cazacilor față de Mihai Viteazul este atît de mare, încît după înfrîngerea de la Mirăslău începe în Transilvania o sîngeroasă represiune anticăzăcească⁸. Tot ca un ajutor pentru Mihai trebuie considerată lovitura dată de cazaci în noiembrie 1600 la Bender, care imobilizează forțe turcești⁹. În anul 1600 guvernul polon trebuie să ia o serie de măsuri speciale ca să stăvilească înrolarea cazacilor în armata lui Mihai Viteazul : între altele, s-au pronunțat amenințări din cele mai grave pentru participarea lor a luptele lui Mihai (denumite „aventura în care au intrat”) ¹⁰. Mai mult chiar : în timpul reocupării Moldovei de poloni — în 1600 — se înregistrează o vastă conspirație căzăcească, cu scopul uciderii lui Zamoyiski și a predării întregii artilerii lui Mihai¹¹. Și, în sfîrșit, cu toate

¹ M. P. Dan, op. cit., p. 390 ; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 348, 351.

² I. Corfus, op. cit., p. 254 ; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 103.

³ I. Corfus, op. cit., p. 266 și 270. Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 601, 682 și 726.

⁴ Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 752, 756, 780, 830, 881, 936, 941, 1038 și 1199.

⁵ Ibidem, p. 643, 644, 645, 652, 654 și 661.

⁶ P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 184.

⁷ Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 385.

⁸ Ibidem, vol. XII, p. 1077.

⁹ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 136.

¹⁰ I. Corfus, Corespondență inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia, p. 48 ; A. Vress, op. cit., vol. VI, p. 21—22.

¹¹ P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 229.

amenințările polone, numeroase unități de cazaci au participat la luptele din Țara Românească, în urma cărora, față de superioritatea covârșitoare a armatei compuse din poloni, turci și tătari, Mihai a trebuit să părăsească țara¹. În felul acesta, cazacii s-au așezat pe avantposturile frontului românesc de luptă antiotomana pînă la cele din urmă momente ale domniei lui Mihai Viteazul.

A merge mai departe înseamnă a trece peste limitele fixate de la început de tema acestei lucrări. Trebuie reținut însă că războiul dintre romîni și turci, început în 1594, nu se termină acum, ci odată cu încheierea păcii din 1606, în desfășurarea sa ulterioară contribuția cazacă fiind mereu aceeași, atît în luptele directe cu turcii, cît și în luptele cu aliații turcilor (principii Moldovei și Transilvaniei redeveniți supuși ai turcilor).

Contribuția cazacă în primii ani ai veacului al XVII-lea nu face decît să întregească tabloul general al ajutorului puternic și permanent pe care cazăcimea l-a dat luptei antiotomane a poporului român, atît în perioada mișcărilor antiotomane din 1575—1593, cît și în perioada războiului dintre romîni și turci dintre 1594—1606, război ale cărui victorii românești au adus Țării Românești independența relativă față de Poarta otomană pentru un deceniu și mai bine.

Peste acest capitol glorios, istoricii burghezi au vrut să treacă cu buretele. Impotriva lor s-a ridicat nu numai bogăția nesfîrșită de informații — oglinda a adevărului istoric — care nu puteau să zacă la infinit nefolosite, ci în primul rînd memoria popoarelor care nu puteau să uite vitejia eroilor ieșiți din rîndurile lor, care au păstrat ceea ce istoriografia burgheza a vrut să se uite. Istoricii burghezi au scris puțin și cenușiu despre Potcoavă. Nu tot așa vorbește poporul despre el, cînd recită din baladă: „dincolo de riul repede [turcii bat Moldova] pe Dunăre și pe Nistru [curg valuri repezi de sînge...] [...] pe malul celălalt arde focul] iar pe malul acesta se ridică luna [hatmanul Potcoavă] duce pe cazaci în Moldova“. Aceste tradiții de luptă comune ale romînilor și cazacilor pe care nu le-a ignorat nici poporul, nici vechile letopisețe, au fost preluate de mișcarea revoluționară de la sfîrșitul veacului al XIX-lea. Într-o scrisoare, probabil din 1880, a unor socialiști ucraineni către socialiștii romîni, se spune: „Am aflat cu cea mai vie bucurie noi, socialiștii ...ucrainieni din Geneva, despre editarea în curînd a «Romîniei viitoare». Noi vedem în romîni socialiști tovarăși de două ori; nu numai socialiști dar și vecini de ajutorul cărora nu ne putem lipsi în munca din țara noastră, pentru poporul nostru... legătura reciprocă a celor două popoare a fost destul de puternică“². „Letopisețele și registrele căzăcești și chiar cîntecele populare au păstrat amintirea «valahilor» care au luat parte în mare număr la războaiele întreprinse pentru libertatea și pămîntul sau de poporul ucrainean în veacurile 16 și 17 sub con-

¹ Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 371.

² Documente privind istoria Romîniei, Războiul pentru Independență, vol. I, partea I-a, p. 721, doc. nr. 539.

ducerea «Tovărășiei cazacilor zaporojeni», împotriva statului turc și polon...¹ „Au fost vremuri când amindouă popoarele vecine... s-au ajutat reciproc în războaiele pentru independență, precum și prin înlesniri și ajutoare culturale atât de scumpe într-o vreme când ambele popoare își vedeau periclitată chiar existența lor însăși. Vor putea acum urmașii ce trăiesc în timpuri mai favorabile să stabilească între ei o solidaritate în lupta pentru libertate a celor două popoare, îndeosebi a claselor lor muncitoare, precum și o într-ajutorare culturală între cele două popoare”².

Importanța dată acestor legături istorice, ale poporului român de către mișcarea revoluționară la începutul ei arată importanța acestui capitol — puțin cunoscut — al istoriei României.

ВОЕННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РУМЫН И КАЗАКОВ В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XVI ВЕКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Распространение турецкого господства в Румынских землях в середине XVI в. — вскоре после захвата значительной части Венгрии в результате турецких войн 1526—1541 гг. — делит борьбу румынского народа против турецкого господства на два больших периода; им заканчивается борьба за сохранение независимости и начинается борьба за ее восстановление, за свержение турецкого ига. В этом последнем периоде, а именно в середине XVI в., начинается важная фаза этой борьбы, заканчивающаяся — одновременно с окончанием румыно-турецкой войны 1594—1606 гг. — в конце первого десятилетия XVII в. и носящая печать недостаточной в этот исторический период приспособленности основных учреждений феодального государства к условиям турецкого уклада, следствием чего явилось все возрастающая ожесточенность борьбы.

В настоящей работе приводятся некоторые события, происходившие в последней четверти XVI в. и связанные с борьбой румынского народа против турецкого господства. Главным моментом этой борьбы в указанный период было военное сотрудничество румын и казаков, начавшееся с их взаимодействия во время восстания молдаван против владчества султана (1574), подавленного вследствие солидаризации с Османской Портой крупного боярства, заговор которого в 1574 г. помешал вернуть независимость Молдавии в момент, когда затруднительное положение, в котором находилась в то время Османская империя, делало это возможным.

Между тем все большее стечение в Запорожской Сечи крестьян из Украины, Белоруссии и Великороссии, из Румынских земель и Польши, и вообще всех угнетенных людей из соседних областей, о чем свидетельствуют и польские официальные документы, дает возможность продолжать и даже усилить борьбу с турецким господством, обеспечивая при этом значительную и постоянную внешнюю помощь

¹ Documente privind istoria României, Războiul pentru Independență, vol. I, partea -a, p. 721, doc. nr. 539.

² Ibidem.

в этой борьбе румынскому народу. Так, в известные моменты, например в 1577, 1578, 1583 и 1593 гг., соединенные удары румын и казаков нередко ставили под значительную угрозу самое существование турецкого господства в Румынских землях и заставляли Османскую Порту принимать крайние меры для обороны.

Вследствие этого тесная военная связь казаков и молдаван нередко довольно серьезно нарушает равновесие политической системы в юго-восточной Европе и влияет на разрешение некоторых основных вопросов международной политики того времени (развитие польско-турецких и русско-турецких отношений, создание коалиции, направленной против Турции). Таким образом, все более выявляется явная ошибка буржуазной историографии, считавшей эту эпоху лишенной исторического значения, а военную помощь, оказываемую казаками румынам, авантюрой, чуждой народу, якобы совершенно в ней не участвовавшему или участвовавшему в ней лишь в очень незначительной мере (что опровергается даже при самом беглом знакомстве с документами того времени¹, и видевшей участие страны лишь в «запасе украинских претендентов». В то же время следует подчеркнуть, что помощь, оказываемая казаками, представляла собой не только военное взаимодействие румын и казаков, но и углубление и расширение тесной связи и взаимопомощи между Румынскими землями и Россией.

В военном взаимодействии румын и казаков последней четверти XVI в. большое значение имеет помощь, оказанная боевыми казачьими частями во время войны румын с турками 1594—1606 гг., в особенности, в битвах, происходивших в конце XVI в. В главных фазах этой войны, которыми являются: восстание и свержение турецкого ига, контроль над Дунаем и распространение боевых действий по ту сторону Дуная, отеснения за Дунай большого турецкого наступления в 1595 г. и отражение турецких нападений в 1596—1598 гг. — военная помощь казаков была очень значительна. На этой основе, ставшей традиционной помощь эта в XVII в. значительно возрастает и в середине XVII в. достигает высокой степени своего исторического развития в условиях воссоединения Украины с Россией.

LA COOPÉRATION MILITAIRE ENTRE ROUMAINS ET COSAQUES DURANT DE DERNIER QUART DU XVIe SIÈCLE

(RÉSUMÉ)

L'asservissement des Pays Roumains par les Turcs vers la moitié du XVIe siècle — peu après la chute de la Hongrie — à la suite des grandes campagnes ottomanes de 1526 à 1541 — divise en deux grandes périodes la lutte du peuple roumain contre l'invasion ottomane: la lutte pour conserver l'indépendance prend fin, celle pour recouvrer l'indépendance, pour secouer le joug turc, commence. Une phase importante de cette seconde période est celle qui débute vers la moitié du XVIe siècle et s'achève à la fin des dix premières années du XVIe — en même temps que la guerre roumano-turque de 1594—1606. Elle est marquée par le fait qu'à cette période de l'histoire les institutions fondamentales de l'Etat féodal n'é-

taient pas entièrement adaptées aux conditions du régime turc. De là, le caractère de violence déchainée de ces luttes.

Dans cet ouvrage, l'Auteur expose certains événements qui eurent lieu durant le dernier quart du XVIe siècle, événements se rattachant à la lutte du peuple roumain contre la domination turque. Pendant cette période, un aspect intéressant de cette lutte est celui de la collaboration militaire entre Roumains et Cosaques. Son point de départ fut la commune action moldo-cosaque menée lors du soulèvement des Moldaves, en 1574, contre la domination des Sultans, soulèvement dont l'échec est dû à la solidarisation des grands boyards avec le gouvernement du Sultan. Par le complot de 1574, ces boyards ont anéanti toute possibilité de reconquérir l'indépendance moldave, à un moment où les difficultés avec lesquelles l'empire ottoman était aux prises rendaient cela possible.

Du fait que le centre cosaque des cataractes du Dnièper attire toujours davantage de paysans ukrainiens, biélorusses et russes, puis roumains, polonaises et, en général, tous les opprimés des régions avoisinantes (ce qui ressort également des documents de la chancellerie polonaise), la lutte contre la domination turque peut se poursuivre et même gagner en ampleur, et la lutte du peuple roumain obtenir un appui incessant du dehors. C'est ainsi qu'à certains moments, au cours des années 1577, 1578, 1583, 1593, les attaques des Roumains et Cosaques réunis mettent en danger l'existence même du régime turc dans les Pays Roumains, obligeant la Porte ottomane à des mesures extrêmes de défense.

C'est là la raison pour laquelle la collaboration militaire entre les Cosaques et les Moldaves ébranle parfois assez sérieusement l'équilibre du système politique du Sud-est européen et exerce une influence sur quelques-uns des principaux problèmes de la politique internationale de l'époque (évolution des rapports turco-polonais, évolution des rapports russo-turcs, processus de constitution de la coalition antiturque). Ces faits soulignent d'autant mieux une erreur évidente des historiographes bourgeois. En effet, d'après eux, cette époque serait dénuée de toute importance historique et l'aide militaire accordée par les Cosaques aux Roumains serait une aventure tout à fait étrangère au peuple, qui n'y aurait participé qu'à peine ou point du tout, l'unique participation active du pays consistant en la seule « réserve de prétendants » en Ukraine (faits que l'analyse des documents de l'époque, si sommaire soit-elle, ne peut que démentir). Il faut souligner en même temps que l'aide accordée par les Cosaques aux Roumains signifie non seulement une coopération militaire active entre Roumains et Cosaques, mais encore un regain d'ampleur et d'intensité des relations de collaboration et de secours mutuel entre les Pays Roumains et la Russie.

Un moment particulièrement important de la coopération militaire entre Roumains et Cosaques, durant le dernier quart du XVIe siècle est celui où les formations cosaques de combat viennent au secours du peuple roumain dans la guerre contre les Turcs, de 1594—1606, et surtout, dans les luttes qui eurent lieu à la fin du XVIe siècle. Au cours des principales phases de cette guerre; soulèvement du peuple roumain et son affranchissement du joug turc, obtention du contrôle du cours du Danube, extension des combats par delà le fleuve, refoulement de la grande offensive turque de 1595 au delà du Danube et mise en déroute des attaques de 1596—1598, l'assistance militaire accordée par les Cosaques a été importante. Fondée sur des relations devenues traditionnelles, cette aide gagnera en ampleur au cours du XVIIe siècle et atteindra un degré supérieur de développement historique vers la moitié du XVIIe siècle, dans les conditions de la réunion de l'Ukraine à la Russie.

ÎNCEPUTURILE DREPTULUI SCRIS ÎN LIMBA ROMÂNĂ *

DE

AL. GRECU

Articolul nu are pretenția să rezolve numeroasele probleme ce se pun în legătură cu originea dreptului scris în limba română, în epoca feudală. Până acum, putem zice, ca aceste începuturi sînt aproape complet necunoscute: nici o istorie a țării noastre nu cunoaște și nu studiază textele românești de nomocanoane, din secolul al XVI-lea, dintre care două sînt prezentate aici pentru întâia oară.

O cercetare atentă și migăloasă se impune pentru fixarea izvoarelor, problemă pentru rezolvarea căreia ne mulțumim deocamdata să dam numai indicații. Pe de altă parte, o problemă de caracter general este aceea a raporturilor sociale a acestor traduceri; cu alte cuvinte, cercetarea împrejurărilor sociale care au făcut necesară traducerea în limba română a acestor texte de legi. În această privință, fixarea centrului și epocii în care s-a început traducerea legilor în românește, problema pe care vom încerca s-o rezolvăm, ca și aceea a răspîndirii acestor texte, ne pot da sugestii pentru a înțelege cauzele sociale ale apariției legilor în limba poporului. Comunicarea de față este deci menită să prezinte cele mai vechi texte de legi în românește, să arate raportul între aceste texte; în al doilea rînd să precizeze unde și în ce împrejurări s-a început mișcarea de traduceri, pentru a putea explica legătura între stadiul de dezvoltare a societății și apariția legii scrise, alături și, am îndrăzni să spunem, împotriva dreptului consuetudinar nescris, obiceiul pămîntului, sau mai bine zis „legea țării”.

Desigur că în această privință rămîne mult de făcut și pentru precizarea izvoarelor, și pentru studiul rolului legilor scrise în mediul social dar nădăjduim că anume jaloane de oarecare însemnătate vor fi puse acum.

* Redacția supune discuției acest articol.

Pravilele slave care au circulat în Țările Române

Nomocanoanele bizantine care cuprind legea bisericească, dreptul canonic cu amestec întrucîtva măcar, de drept civil, în privința stabilirii spițelor de rudenii și a dreptului penal, pedepsele ucigașilor, furturilor, au fost traduse, se pare odată cu cărțile de slujbă, în limba slavă bisericească. Nomocanonul sau „Syntagma“, compilația în ordine alfabetică de legi bisericești (a lui Matei Vlastares) scrisă în grecește la Salonic în secolul al XIV-lea a fost tradusă imediat în slavonește în Bulgaria și în Serbia. Primul nomocanon slav datat, scris în Țările Române, este din anul 1452 și a fost scris la Țirgoviște de gramaticul Dragomir pentru domnul Țării Românești, Vladistav (colecție particulară rusă)¹. În Moldova, la 1474, Ghervasie de la Neamț copiază pentru Ștefan cel Mare un nomocanon în limba slavă². Din 1495 avem o altă copie scrisă la Iași tot pentru același domn al Moldovei, de către gramaticul Damian³.

Aceste manuscrise cuprind traducerea integrală în limba slavonă a „Syntagmei“ lui Matei Vlastares, nu cea prescurtată, așa cum apare în textele sîrbești din secolul al XIV-lea, publicate de V. Jagic în revista „Starine“ VI. Forma completă cuprinde și alte chestiuni decît cele pur bisericești, de exemplu cel din 1474 : „Despre slobozirea robilor și felul cum se orînduiește“⁴.

În copiile din Moldova ale „Syntagmei“ se află reprodus și acel scurt glosar de instituții în limba latină, cu echivalentul lor în slavonește, pentru lămurirea unor pasaje din „Syntagma“⁵. Exemple : pretor = voevoda, magistrate = vlastele, ilustrie = protospatar.

În secolul al XVI-lea, numărul manuscriselor de nomocanoane slave care au circulat și au fost copiate în Țara Românească și Moldova este destul de mare. Remarcăm că aceste manuscrise au, ca să zicem așa, un caracter oficial, devreme ce sînt scrise, cele mai multe, din porunca domnilor sau a capilor bisericii ortodoxe.

Deosebit de cuprinzătoare sînt cele două compilații de pravile bizantine în limba slavă, scrise la mănăstirea Neamț, unul din 1557, celălalt din 1512 de la Bisericanii.

Manuscrisul din 1557 cuprinde „Pravila sfinților apostoli“, scris din porunca lui Grigore, mitropolit al Sucevei, precum și extrase din legiunile bizantine⁶. Manuscrisul din 1512 este scris de ierodiaconul Nicodim din ordinul lui Bogdan al III-lea. Ambele manuscrise cuprind un text aproape identic (au la sfîrșit așa numita „Cronică sîrbo-moldovenească“) text care este, cum s-a dovedit, modelul „Pravilei“ de la Govora, tipărită la 1640⁷. Pravila slavă din 1557 de la Neamț este azi manuscrisul nr.

¹ A. A. Soloviev, Importanța dreptului bizantin în Balcani, în « Godišnik N. Ciupica », XXXVII, Belgrad, 1928.

² Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131.

³ A. Iațimirskii, Texte mărunte și observații despre vechea literatură slavă, în « Izvestiia otdelemia russkogo iazyka i slovestnosti », Akad. Nauk, St. Petersburg.

⁴ Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131.

⁵ Publicat de M. Kaluzniacki, în « Archiv für slavische Philologie », XIV, p. 86, după un mss. din 1561. Textul se află și în Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131 din 1474.

⁶ A. I. tim'riskii, Din manuscrisele slavone (rusești), Moscova, 1898, p. 84—92.

⁷ I. Peret, Pravila de la Govora, în « Revista pentru istorie, filologie și arheologie », XI, 1910.

636 slav al Academiei R.P.R., cealaltă, de la mănăstirea Bisericiani, se află azi la Biblioteca publică centrală din Moscova, o copie fotografică completă a tuturor paginilor manuscrisului slav al Academiei R.P.R. cu nr. 685.

Așadar, nomocanoanele slave au avut o circulație oficială în ambele Țări Române — și au fost copiate cu poruncă domnească — pe lângă manuscrisele aduse din alte țări care au circulat la noi. Între acestea din urmă amintim și sbornicul pe pergament scris, după limbă, în Serbia la sfârșitul secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor. Manuscrisul slav nr. 72 al Academiei R.P.R. un miscelaneu care cuprinde și extrase din „nomocanon“, din care vom extrage numai acest pasaj interesant din punct de vedere social (la folio 204 : Poruncile sfinților apostoli Petru și Pavel : „Eu Petru și Pavel, poruncim robilor să lucreze 5 zile, iar sîmbăta și duminica să ia învățătură în biserică...“).

**Cele mai vechi traduceri ale „Nomocanonului“ slavo-bizantin în limba română.
„Pravila sfinților apostoli“ tipărită de Coressi**

În anul 1921 s-a descoperit la biserica din Ieud în Maramureș un manuscris românesc din secolul al XVI-lea care cuprindea un număr de foi tipărite, legate împreună — 12 foi (24 pagini) — cuprind un fragment din „Pravila“ cunoscută sub numele de „a sfinților apostoli“ în limba română fără început și fără sfârșit. Din comparația cu șriftul tiparului cărților vechi românești rezultă că această carte a fost tipărită în tipografia diaconului Coressi din Brașov între anii 1570 și 1580. Textul celor 24 de pagini a fost publicat în facsimile fotografice de I. Bianu în 1925 în colecția „texte de limbă din secolul al XVI-lea“, cu un studiu și o transcriere de C. A. Spulber. După C. A. Spulber, data tipăriturii coreșiene ar fi 1563, ceea ce nu ni se pare deajuns de justificat.

Această scriere, evident tradusă din slavonește, după cum se vede din numărul mare de slavonisme în lexic și în sintaxă, este un nomocanon, adică o legiuire bisericească într-o formă foarte simplă. Pedepsele faptelor rele nu sînt adică ale puterii lumești, ci pedepsele bisericii și se reduc la trei : *post* îndelungat, ani de zile, apoi mătăanii, închinăciuni sau pocloane (poclon — slavonește înseamnă închinăciune), un număr anumit pe zi, care în cazuri grave poate merge pînă la o mie, în sfârșit o pedeapsă ciudată : cel pedepsit va mînca hrană fără sare, timp de cîteva luni sau ani.

„Iară cine mănîncă carne de lup sau de vulpe sau de cătușă (piscă) sau de fiece spurcat sau de cornî (uliu) sau de uture sau de veverița și alte necurate, post 4 leat, iară de va mînca drept leacurele 1 leat, pocloane 15“.

Ca excepție la pedepsele duhovnicești se prevăd pedepse corporale în unele cazuri : „iară cela ce fără beserecă să-i dai pre spinare 30 de toiage, iară pre pîntece 24, post 3 leat, pocloane 100“. „Iară popa cela ce nu va mătura besereca în toate sîmbetele să se lepede preuție“.

Interesant e amănuntul care amintește de economia agricolă, cu gropile de pîine : „Iară cine fură pîine de în groapă post 4 leat“.

Pentru moartea în făptuirea păcatului, „Pravila“ spune : „Iară acela ce va îmbla la umblătură să fure sau la o svadă, iară de într' ceia cale ei-l vor uide și va muri, acela să nu-l slujească popa nece pomană să-i facă“.

Despre morala războiului, pravila dă acest frumos exemplu : „Iară un voinic, el va eși la razboi, deci se vor înpeînge cu alt voinic, deci va birui unul pre alalt, deci va făgi, iară cela va goni, iară cela va goni, iară cela va fugi, și va căde și va zice : fii mi frate drept. sfîntul Ioan, nu mă uide, iară el va fi nemilostiv și-l va uide pre el, acela se leapadă de creștinătate post 20 leat, poclon o mie“.

Un subtitlu la pagina 16 — „Pravila sfinților apostoli după învățătura marelui Vasilie“ cuprinde pedepse pentru crime și furturi : „Cela ce uide omul, Vasilie dă 15 leat, noi dăm 5 leat închinăciuni 15 în o zi.“

Cela ce bagă apa în vin de-l vinde, să fie proklet, cine bagă apa în lapte de-l va vinde să fie proklet“. Sfirșitul textului de la pagina 22 cuprinde tilcul evangheliei.

Din comparația acestui nomocanon cu textul nomocanoanelor scurte slave publicate de Stoian Novacovici în revista „Starine“ VI constatăm că o serie de „învățăături“ sau paragrafe sînt identice, traduse evident în romînește după textul slav.

Alte paragrafe însă prezintă în romînește un text prescurtat, altele iarăși nu se găsesc de loc în textul slav. În cele două pravile slave din Moldova din secolul al XVI-lea — 1512 și 1557 — am regăsit iarăși unele pasaje identice cu textul românesc, dar pînă acum nu se poate spune că s-a descoperit originalul slav după care s-a tradus textul românesc, admitînd că acesta nu a suferit prelucrări din partea traducătorului român.

Pravila din „Codex Neagoianus“

În așa-numitul „Codex Neagoianus“ scris de Popa Ioan din satul Simpietru lîngă Brașov în 1620—1621¹ se află o pravilă manuscrisă ce stă alături de texte de literatură populară ; a fost publicată întîi de B. P. Hașdeu în „Cuvinte din bătrîni“, volumul II, apoi în fotocopie și transcriere cu litere latine de C. A. Spulber². Ea poartă titlul „Pravila sfinților părinți 318 după învățătura marelui Vasile“.

Textul acesta ardelean comparat cu „Pravila“ lui Coressi dă următorul rezultat : avem a face cu aceeași „Pravilă“, adică aceeași traducere romînească, textul fiind aproape identic. Totuși în „Codex Neagoianus“ materia e așezată altfel și în interiorul textului se află un pasaj destul de lung, o pagină și jumătate, care lipsește în „Pravila“ lui Coressi. Între altele, este vorba în acest pasaj de pedeapsa celui „ce va face fecior cu roaba lui“.

¹ Constituie azi mss. nr. 3821 românesc în Bibl. Acad. R.P.R.

² C. A. Spulber, Cea mai veche pravilă romînească, 1930, p. 33—69.

Nu putem admite în aceste condiții că pravila din „Codex Neagoianus” este o copie după tipăritura lui Coressi, ci o copie tot ardelenească, de la începutul secolului al XVII-lea a unui izvor comun, o traducere veche românească a pravilei.

Manuscrisul 5211 al Academiei R. P. R., „Pravila de ispravă oameniloru și de toate păcatele și greșalele”

Între hirtile rămase de la răposatul slavist Ioan Bogdan se află un manuscris slavo-român de 25 foi, care astăzi alcătuiește manuscrisul nr. 5211 românesc al Academiei R.P.R. I. Bogdan a avut intenția sa-l publice, pentru că ne-a rămas de la dînsul și o transcriere a manuscrisului, cu indicația izvoarelor slave ale nomocanonului, dar nu a apucat să ducă la îndeplinire acest plan. Pînă acum, după cîte știm, nimeni nu a semnalat acest text juridic. Începutul manuscrisului, primele 3 foi, cuprinde o liturghie în limba slavonă, restul pînă la ultima foaie cu care se întrerupe brusc textul, constituie un nomocanon în limba romînă, cu titlul „Pravila de ispravă oameniloru și de toate păcatele și greșalele”. După aspectul paleografic, textul este scris la începutul secolului al XVII-lea, dar limba foarte arhaică ne arată că avem de-a face cu o copie după un text din secolul al XVI-lea, probabil din a doua jumătate. Ca dialect, textul este evident moldovenesc: avem folosirea curentă a lui *dz*, — dzice, dzile, și dziceți, reducerea unor diftonguri ca „arman” pentru „armean”, forme ca „va blăstăma”. O particularitate grafică a scriiturii este înlocuirea frecventă a lui *u* cu *o*: no pentru nu, dobitocol pentru dobitocul, domnedzeu etc.

După titlu, textul începe așa: „Dobitocol cāndu o se va inneca să no-l giungi ce se-l leapedzi ciiniloru, e popei tănăru no se cade a ispo-vedi oameni pînă no va ști bine pravila și învățătoru de la sventaa pravilă și de la duhovnicul său”.

Ca și în „Pravila” lui Coressi avem pedepsele duhovnicești post, pocloane (îchinăciuni) și mîncare fără sare. „Pravila de ispravă” prevede și răscumpărarea acestor pedepse prin plata unor liturghii. Astfel: „roagă-te lui dumnedzeu la sventaa leturghie să te izbăvește: 10 leturghii dreptu 4 luni, 20 de leturghii dreptu 8 luni, 31 leturghii dreptu 12 luni, poate se izbivi cu slujbe de păcate”. De la folio 8 înainte constatăm însă că textul este foarte apropiat cu cel tipărit de Coressi. Începutul manuscrisului deci cuprinde probabil partea ce lipsește la început din „Pravila” lui Coressi, precum și în „Codex Neagoianus”; în schimb aceste pravile cuprind o continuare la sfîrșit care lipsește în manuscrisul nr. 5211, al cărui sfîrșit nu s-a păstrat.

Din comparația corpului comun central al celor două pravile — cea ardeleană și cea moldoveană — constatăm aproape o identitate, pentru că sînt pasaje în fiecare din cele două texte care nu se află în celălalt, dar sînt altele identice cuvînt cu cuvînt. Deosebirea este numai dialectala, unul din texte este moldovenesc, celălalt în limba de influență munteană-ardeleană a tipăriturilor lui Coressi. Dar pasaje foarte lungi sînt absolut identice. Astfel, nu poate fi vorba numai de un izvor slav comun

tradus de doi traducători independenți, ci de o singură traducere românească, din care derivă ambele texte :

« *Pravila de ispravă* »

« Cade se popei să fie măestru ca un vraciu să caute pocanie și să socotească să poarte greul unul cu altuia ».

« Iară cine mănincă carne de lopu sau ursu sau de volpe sau de cătoșe sau de fiece sporcatu sau de curuiu sau de utare sau de veveriță și de alte necurate post 4 leat poclon 300 în zi. Iară de va minca dreptul acurile post 1 leat poclon 10 în zi ».

« *Pravila* » lui Coressi

« Cade se să fie popa măestru ca un vraciu să caute pocania și să socotească să poarte greul unul cu alt »,

« Iară cine mănincă carne de lup sau de vulpe sau de cătușă sau de fiece spurcat sau de corui, sau de uture sau de veveriță și alte necurate, post 4 leat. Iară de va minca drept leacurile 1 leat poclon 10 ».

În partea comună a celor două texte de pravilă semnalăm tipăritura coresiană, în plus prevederea amintită mai sus : „cine fură piine de în groapă“ care lipsește în versiunea moldovenească. În acesta din urmă sînt mai multe paragrafe în plus, care lipsesc la Coressi, astfel : „svadnicul post leat poclon 15 în dzi, clevetnicul post 2 leat poclon 50 în dzi, cela ce mărturisește strâmb, cela ce va merge la vrăjitoare, cela ce fură dobitocu, fural de tirg post 40 de dzile, cela ce foră găină, post 1 leat“.

Acest pasaj privește, cum se vede, viața socială a vremurilor ; el nu se află în textul slavon publicat de St. Novacovici.

Alte pasaje interesante din textul moldovenesc care, chiar dacă sînt traduse, au relații cu viața socială a vremii. „Cine va minca piine sporcală sau carne sau va lua apă din vasu de la jidovu sau de la arman post 3 dzile pocloane 15 în dzi și să-i facă molitvă și să ia nafora“ (Acest pasaj este în „Codex Neagoianus“, însă în loc de arman este „latin“).

Iată un pasaj privitor la rolul popilor care binecuvîntează casele și tăierile de vite ca și mesele în sat : „Iară popa cela ce no face molitva de bou sau de berbec sau de porombu, se (dacă) no e popă în satu, el se-l giunghe în casa sa și se-l spele bine să no afle nemică senge, dopo aceea să frigă și să fiarbă și să cheme popa să blagoslovească casa și masa și feciorii toți“.

În sfîrșit, probleme de drept penal : „cine ucide omu de voia saa, post 12 leat și să mănince bucate nesărate 6 leat. Cine ucide om de nu voia, cînd va fi călcîndu-se oare cu lemnul, oare cu piatră, oare cu segeată, deci-l va lovi și va muri, 4 leat“.

Lăsînd la o parte un număr relativ mic de deosebiri, ajungem la rezultatul destul de surprinzător, că în Ardeal, în secolul al XVI-lea, s-a tipărit și s-a copiat o pravilă românească, aceeași traducere pe care o întîlnim în aceeași vreme și în Moldova.

La prima vedere am fi înclinați să credem că pravila ardeleană, care fiind tipărită era mai răspîdită, a fost copiată apoi în Moldova. Ar urma de aici concluzia că prima traducere a nomocanonului în românește s-a făcut în Transilvania. Totuși nu ne explicăm deosebirile și adaosurile, existența unor paragrafe care sînt numai într-unul sau în celălalt din texte. Să fie în acest caz, cele moldovenești adaosuri în legătură cu obiceiul local ? Este mai probabil că a existat un model comun din care editorul tipograf din Brașov, cît și copistul moldovean au omis, după cum

fac adesea copiiștii, unele pasaje, cu atât mai mult cu cât unele din pasajele în plus se găsesc la fel sau mai pe larg și în pravila slavă din „Starine“ VI.

Existența unui al patrulea text de pravilă românească din secolul al XVI-lea, vom vedea că mărește complexitatea problemei originii primei pravile românești.

„Pravila lui Lucaci Sholasticul“

Acum patru ani a intrat prin cumpărare la Biblioteca Academiei R.P.R. un manuscris de pravile care azi constituie manuscrisul nr. 692, seria slavă a acestei biblioteci. Manuscrisul are 354 foi (708 pagini) și cuprinde texte de pravilă, precum și unele lucrări teologice. Prima parte este scrisă în slavonește, dar avem și texte românești scrise de aceeași mână, precum și un număr de texte slave cu traducere interliniară românească sub rîndurile de text slavon.

Asupra împrejurărilor, datei și persoanei care a scris acest manuscris avem informații precise într-o însemnare datorită scribului la folio 8 verso și pe care o reproduc în traducere românească după originalul slavon:

„Cu voia tatălui și cu ajutorul fiului și cu săvîrșirea sfîntului duh, iată eu Eustatie, care cu nume de umilință <adică de călugarie> mă numesc Eremia de la mănăstirea Putna, care am fost și episcop în tîrgul Roman, am dat să se scrie această Pravilă a sfîntilor apostoli și a sfintelor șapte sinoade, alcătuite prin duhul sfînt de sfînții prea cuvioși și purtătorii de dumnezeu părinții noștri. Și s-a scris cu mîna ritorului și sholasticului Lucaci. Și am plătit-o din agonisita mea dreaptă. De aceea, după moartea mea las această carte sfintei mănăstiri Putna unde este hnamul adormirea prea curatei stăpînei noastre născătoare de dumnezeu, Maria <Urmează blestemul pentru cei ce ar fura cartea>. Și s-a isprăvit această carte în anul 7089 (1581) luna iulie 8 zile“.

Despre această pravilă amintesc numai I. Pereț în studiul său asupra „Pravilei de la Govora“, unde spune în treacăt că „Pravila de la mănăstirea Putna“ a fost împrumutată pentru studiu de la mănăstire de profesorul Crețu și ca atare nu a putut-o studia. De la urmașii profesorului Crețu, prețiosul manuscris a trecut în mîna unui anticar care a vîndut-o Academiei R.P.R.

Prima parte a manuscrisului pînă la foaia 190 este o adunare de texte de nomocanoane nu mult deosebite de cele din nomocanoanele slave de la Biserici și Neamț, din 1512 și 1557, de care am vorbit mai sus.

De la folio 190 încep textele românești, mai întîi un text teologic — lucrarea lui Ioan Damaschin „Despre dumnezeire“ text slav cu traducere românească interliniară și începe așa: „De veri să cunoști ce iaste dumnezeu și cum iaste a i se închina lui, ascultă și ia aminte“.

La folio 204 v — 210 v este o pravilă numai în românește fără text slavon cu titlul „Pravila svenților cttî după învățătura a marelui Vasilie“. Începe așa: „Cela ce ucide om; Vasilie dă pocăință 15 ai, noi dăm duhovnici 5 ai, a treea parte ispoveadniciilor de la toate păcatele lor, cumuș au lăsat Ioan Milostivul împotriva pacatelor“.

Este ușor de constatat că această pravilă a sfîntului Vasilie este aceeași ca partea a doua din „Pravila“ lui Coressi și din „Pravila de

ispravă". Ea cuprindea în „Pravila lui Lucaci” și alte pasaje, în altă ordine care se găsesc și în partea întâi a celor două pravile, pe care le-am amintit.

Traducerea românească din „Pravila lui Lucaci” este evident independentă de cea comună din „Pravila” lui Coressi și „Pravila de isprava”.

Iată pasajul din „Pravila lui Lucaci” privitor la opreliștea de a mânca animale necurate.

„Iară cine va mânca (în cele 2 pravile la prezent) carne de lup sau de ursu sau de vulpe, sau de ariciu sau de guziu, sau fiecă altele ce iaste spurcatu și de pasare, post 4 ani”.

Pasajul pentru hoții de biserici în versiunea lui Lucaci: „Cela ce va fura (în cele 2 pravile tot la prezent — cela ce fură) beserecă să-i dea (sa-i dai) pre spinare 40 de toiage (30 în cele 2 pravile), iară pre pîntece 20 și 4”.

La folio 215-229, manuscrisul Lucaci cuprinde o altă pravilă intitulată în slavonește: „Acestea sînt iarăși alte porunci din cărțile de legi, despre înrudire și despre căsătoriile oprite și despre diferitele trepte ale rudeniei”. Textul slav are traducere interliniară românească, fiecare pasaj român care urmează după unul slav începe cu cuvîntul tilc (adică traducere). Pravila stabilește gradele de rudenie și în legătură cu posibilitatea de căsătorie și probabil și de moștenire. Această pravilă este cu totul independentă de precedentă și nu are corespondență în „Pravila” lui Coressi nici în „Pravila de ispravă”. Traducerea este greoaie, și uneori de neînțeles fără textul slav. Începe așa: „Iaste nume întru semenție și se graiește să va și cheamă de să împarte în trei părți: în ceia ce merge mai în sus și în ceia ce merge mai în gios, și în ceia semenție ce merge pre mijloc. Și ceia semenție ce mărg în sus sînt ceale ce au născut pre naștere omul și ceia ce nasc pre alții anume: tatăl moșiu și moașele. Întru ceia ce pogoră în gios sînt ceia ce-s ei născuți de întru noi, anume: feciorii și fetele, nepoții și nepoatele, iară cei de în mijloc sîntu cumu se graiaște înțelegindu cumu se zice noao semenție de o latură, anume frații și surorile și ceia ce sîntu de într-înșii. A treia împărțitură și rîndure sînt ce apără de nuntă barbațea și în partea muereei de semenție”. Iar la folio 224 v „ca se nu se cumva întimpla fi nuntă cu semenție mestecată cumu se zice cuscrie, deci se cade cu ales a cerca și cu întrebare multă cum zice teage lui dumnezăau...”.

La folio 229 avem alt titlu slavon (tradus). Iată dar de aici din „Pravila cea mică”.

Aceasta privește în special posturile și obligațiile religioase: iată un scurt pasaj interesant mai ales pentru limbă (folio 234 v. „a nu se parte numai de bucate, cum dzicem mainte ce mai de adîins fie cine să se nevoiasca a feri postul cel de în lontru drept ce cum iaste și omul în-doit, cum ai gice sufletul și trupul”).

La folio 242-246 se revine asupra stabilirii înrudirilor. Textul este slav și romînesc cu traducere interliniară. Titlul este în românește.

„Spițe de semenție și de nunta cu lege și de cei ce se însoară fără lege și de alesul seminției și de pre peliță (trup) unde se cade nunta a o face și unde nu se cade și unde dostoiește, care partea a o aduce și carea

apără legea și pre carile nu apără și carile să sămășluiescu“ (adică se despart).

Un al treilea capitol tratează despre înrudire din „Pravila cea Mare“ la folio 249-274, tot cu traducere românească interliniară. După aceasta urmează numai text slav.

(Despre alegerea episcopilor și datoriile lor, și legea sinodului de la Nicea și la urmă rînduiala spovedaniei — toate în slavonește).

Pravila a fost scrisă, socotim în întregime, de către retorul Lucaci și era destinată fruntașilor bisericii ortodoxe din Moldova, pentru a-i ajuta în sarcinile pe care le aveau în societatea feudală de atunci. De observat că baza lucrării, cele mai importante și mai lungi texte sînt în slavonește, numai unele sînt traduse și în românește. Traducerea în limba poporului este lăsată pe planul al doilea și urmează după textul slavon în cele mai multe cazuri. Titlul pravilei sau al capitolului respectiv este dat numai în slavonește. Iarăși merită atenție și faptul că numai acele pravile sau capitole de pravile sînt traduse în românește care privesc, ca să zicem așa, contactul direct al bisericii prin organele ei inferioare — preoții — cu poporul. Astfel sînt traduse în românește pasajele ce privesc activitatea duhovnicilor, a popilor, a nunțiilor. În schimb, pasajele ce privesc pe episcopi, alegerea și îndatoririle lor rămîn numai în slavonește. Firește, pentru că popii nu știau decît românește, iar episcopii erau datori să știe slavonește.

Traducerea este interliniară, pentru ca la nevoie textul să poată fi rostit în slavonește, cum cerea ritualul de atunci, căruia se temeau șefii bisericii să-i aducă vreo știrbire, dar în același timp să poată fi și înțeles pe tăcute, de cel care-l rostește.

În concluzie, avem cunoscute pînă acum, patru texte de nomocanoane în românește din secolul al XVI-lea, sau copii de la începutul secolului al XVII-lea : două ardelenesti și două moldovenesti. Primele trei, adică : „Pravila de la Ieud“ (Coressi) tipărită, pravila din „Codex Neagoianus“ manuscris ardelenesc și „Pravila de ispravă“ moldovenească, derivă toate dintr-un manuscris comun, dintr-o traducere românească din slavonește, care are legături cu Transilvania și cu Moldova. A patra pravilă, a lui Lucaci, moldovenească, din 1581 este independentă de grupul unitar al celor trei dintii. Ca text, cuprinde unele părți comune, dar datorite unei traduceri independente în românește. Partea despre gradele de rudenie din „Pravila lui Lucaci“, este independentă nu numai ca traducere, dar și ca fond de celelalte trei. Așadar au fost două traduceri ale pravilei în românește, una cu manuscrise și tipărituri din Ardeal și Moldova, cealaltă numai din Moldova, după cum se vede din următoarea schiță :

TEXTUL SLAV

Prima traducere romînă

A doua traducere rom'nă

Coressi Neagoianus Pravila de ispravă
Ardeal Ardeal Moldova

(Lucaci, 1581). Mold'va.

Am arătat că traducerea din manuscrisul lui Lucaci sholasticul este independentă de aceea comună a tipăriturii lui Coressi și a manuscrisului moldovenesc : „Pravila de ispravă“. Aceste două traduceri sînt aproape contemporane : traducerea lui Lucaci este din anul 1581, tipăritura lui Coressi, după sfîrșitul tiparului datează din anii 1560-1580,

iar „Pravila de ispravă“, manuscris moldovenesc este o copie de la începutul secolului al XVII-lea a unui text din a doua jumătate a secolului precedent, aproape identic cu cel folosit de Coressi. Dacă admitem că pentru tipografia din Braşov s-ar fi folosit un text tradus din slavoneşte în Ardeal (Coressi, el însuşi era numai tipograf, nu şi traducător), am avea deci două traduceri contemporane ale nomocanonului, una în Transilvania, alta în Moldova. Totuşi s-ar putea admite şi altă ipoteză.

Trebuie să ţinem seamă că tipografia din Braşov a lui Coressi folosea (şi modifica dialectal) traduceri manuscrise româneşti, lucrate în altă parte şi în altă vreme. Astfel s-a dovedit că traduceri în româneşte ale cărţilor liturgice făcute în Maramureş, în dialectul românesc din această provincie au fost aduse în manuscris la Braşov, editate în tipografia de acolo, transformându-se însă particularităţile din dialectul maramureşan în cel munteano-sud-ardelean. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu editarea „Pravilei“; editorii au căutat un manuscris spre editare, unde puteau găsi o traducere. Faptul că avem un manuscris moldovenesc scris în dialect moldovenesc al „Pravilei“ editate de Coressi, anume „Pravila de ispravă“ chiar dacă este o copie mai târzie, ne indică Moldova ca centru unde s-a început traducerea nomocanoanelor. Am spus că „Pravila de ispravă“ cuprinde unele paragrafe în plus, care nu se găsesc în „Pravila“ lui Coressi, adaosuri care se regăsesc însă în nomocanoanele slave ce stau la baza traducerii comune. Aceasta arată că „Pravila de ispravă“ nu este o copie după tipăritura din Braşov, ci socotim că ar putea fi copia prototipului traducerii româneşti. Braşovul avea legături de tot felul cu Moldova, în special comerciale, aşa că aducerea unui manuscris de acolo este uşor de înţeles. În schimb, cărţile tipărite de Coressi în Braşov erau privite cu bănuială de erezie în Moldova, fiind editate de saşii luterani. În sfârşit, trebuie să mai ţinem seama că în aceeaşi epocă s-a alcătuit tot în Moldova şi traducerea independentă din „Pravila lui Lucaci“, ceea ce arată că într-o anume vreme, anume în Moldova s-a simţit necesitatea traducerii dreptului bisericesc în limba poporului, că acolo se aflau şi cărturari destul de învăţaţi ca să poată duce la bun sfârşit această lucrare deosebit de grea. Era vorba doar de crearea instrumentului de limbă necesar pentru exprimarea în româneşte într-un domeniu savant în care pînă acum nu se făcuse nici o traducere. Am văzut din felul greoi cum se exprimă „Pravila lui Lucaci“, cu ce greutate a avut de luptat traducătorul pentru a reda în limba română explicaţia gradelor de înrudire. Socotim că Moldova, unde erau mănăstirile mari cu oameni cărturari, o curte domnească şi curţi boiereşti cu cancelariile lor respective, era mai potrivită pentru această operă în secolul al XVI-lea decît Transilvania unde cultura era în mîna clasei stăpînitoare de religie luterană şi calvină, necunoscătoare a slavonei şi a limbii romîne. De aceea socotim că primele traduceri — cunoaştem acum două independente, ale „Pravilei“ — s-au făcut în Moldova în a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

Fireşte că nu excludem posibilitatea ca prima traducere a „nomocanonului“ să provină din Ţara Romînească, cu care Coressi a avut legături mai strînse decît cu Moldova şi unde, pe de altă parte, se constată aceleaşi fenomene politice şi sociale, despre care va fi vorba mai jos şi care au necesitat traducerea pravilei, chiar mai de vreme şi într-o

formă mai accentuată. Totuși textele care le cunoaștem pînă acum provin din Moldova și nu din Țara Românească.

Se pune acum întrebarea care au fost cauzele care au dus în chip necesar la aceste traduceri în acea epocă.

Folosirea practică a pravilelor

De la început trebuie să admitem că traducerea pravilelor bisericești și a pravilelor în general s-a făcut cu un scop practic, pravilele adică se aplicau în justiție, fie în cea bisericească, fie în cea lumească, nu erau simple cărți de învățătură morală și intelectuală pentru folosul îmbogățirii minții unui mic număr de cărturari. Traducerea lor în românește e o dovadă că ele erau necesare pentru cei mulți care nu șliau limba savantă a slavonei.

Totuși, dacă cercetăm actele domnești din secolele XVI și XVII, atît în Moldova cît și în Țara Românească, nu constatăm folosirea pravilelor, sentințele date de domni sau de împuterniciții lor nu sînt motivate de articole din „Pravilă”, care nu sînt citate, dimpotrivă „legea țării”, obiceiul nescris este cel care predomină și în virtutea căruia se iau hotărîrile. E de observat totuși că există și cazuri în care e folosită pravila. A. D. Xenopol în a sa „Istorie a romînilor din Dacia traiană” citează un uric de la Vasile Lupu din 1642 care, într-o chestiune de moștenire hotărăște „așa cum scrie pravilele că cine are feciorii cu femeia sa și va muri au bărbatul au femeia, rămîne partea celui mort feciorilor, iar de se va prilejui să moară feciorii pe urma părintelui celui mort, rămîne partea feciorilor toată pe mîna părintelui rămas în viață”¹. Cunoaștem azi citate din pravile ceva mai vechi de cele amintite de Xenopol, adică dinainte de tipărirea de către domni a pravilelor de legi. În Țara Românească, în procesul pentru moștenirea averii lui Mihai Viteazul între cele două fiice ale lui — Florica, fiica legitimă și Maria o fiică din flori — citim în hrisovul lui Alexandru Iliaș din 23 decembrie 1616: „Și au scos părinții vlădici și sfînta pravilă, de au cercetat cum va fi această judecată ca să-i judece mai cu dreptate, deci au aflat astfel scris în sfînta pravilă că se cuvine să stăpînească dedinele părinților fii care sînt făcuți cu cununie și care le vor face părinților și toate pomenile ce vor fi nevoie...”². În Moldova, într-o poruncă a lui Ștefan Tomșa din 14 ianuarie 1622 se hotărăște ca de la anume moșii mănăstirești să la călugării amenzile și veniturile de judecată, dar adaugă „să fie după Pravila sfîntă, să nu se prade adică tatăl pentru fiu, nici fiul pentru tată”³. Totuși aceste cazuri sînt rare excepții. În regulă generală, judecata nu se face după pravilă, pravila nu se citează și nu se folosește.

Trebuie însă să observăm că aproape toate cărțile vechi domnești, hrisoave, urice, porunci, precum și zăpisele (contractele) particulare și actele de mărturie lumești sînt acte privitoare la stăpînirea pămîntului și a țiganilor, deci acte de proprietate. Nu ni s-au păstrat actele de drept penal, actele prin care se pedepseau uciderile, tîlhăriile, furturile, nici

¹ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană*, vol. VII, ed. a III-a p. 45.

² Textul slav în revista „Hrisovul”, I, p. 235.

³ Arh. Stat. Iași, XXXI B/167.

actele prin care autoritățile eclesiastice pedepseau duhovnicește pe păcătoși, îngaduiau sau nu anume căsătorii, pedepseau încălcările moralei individuale. E foarte probabil că asemenea acte nici n-au existat și că hotărârile în asemenea cazuri se dadeau verbal și că nu era nevoie să rămână un text scris. Totuși e mai probabil că tocmai în aceste împrejurări se folosea legea scrisa, pravila, pe când în dreptul civil și în special în privința stăpînirii pămîntului și a oamenilor dependenți, dreptul consuetudinar a putut păstra o tradiție mai lungă și mai puternică.

În orice caz, traducerea nomocanoanelor și chiar tipărirea lor în românește încă din secolul al XVI-lea, e o dovadă că încă de atunci aplicarea lor pe o scară mai largă devenise necesară.

Traducerea nomocanoanelor în românește cade într-o perioadă cînd întreaga cultură romînească scrisă era îmbrăcată în haina limbii slavone. Nu numai liturghia în toate bisericile și toate cărțile bisericești erau în limba slava, dar și întreaga cancelarie domnească, actele și poruncile către dregători, precum și actele date de particulari erau toate scrise în această limbă.

Cronicile sînt scrise în slavonește, sîntem în vremea lui Petru Șchiopul, patronul cronicarului Azarie care scrie din porunca lui cronica oficială. Numai în Transilvania, sub influența străină a propagandei calvine și luterane, se tipureau cărți romînești, care nu sînt rezultatul dezvoltării organice a societății romînești.

Așadar, traducerea „Nomocanonului” în limba poporului în această epocă este o apariție foarte timpurie a scrisului în limba romînă și e de observat că traducerea (cel puțin în forma „Pravilei lui Lucaci”) se face sub egida bisericii ortodoxe oficiale.

E adevărat că „Nomocanonul” nu este încă dreptul propriu-zis, este numai anticamera dreptului: legea pe care o aplică cu sancțiuni spirituale, biserica. Și aceasta în cadrul stării de spirit a societății de atunci era o lege, pedepsele spirituale, judecata preotului era un fel de judecată ce stătea alături de cea lumească. Nu se făcea o deosebire clară între dreptul bisericesc și cel mirean; am văzut din cele cîteva extrase din nomocanoane pe care le-am dat mai sus, că și în privința delictelor și în privința pedepselor era un amestec vădit cu legea aplicată de stăpînirea lumească. Într-adevăr, nomocanoanele se ocupă de combaterea furtului în tîrg, de falsificarea vinului și laptelui, de ucideri prin imprudența, de îndatoririle oștenilor la război, furtul pîinii din gropile de rezervă. Pe de altă parte, lăsînd la o parte pocloanele, postul și mîncarea fără sare, nomocanoanele prevăd și pedeapsa bătăii cu toiage, cum am văzut.

Desigur, legea scrisă în ce privește chestiunile agrare ca și în cele penale apare abia în mijlocul veacului următor, iar dreptul civil scris, abia la sfîrșitul veacul al XVIII-lea cu condica lui Alexandru Ypsilanti. Nu e mai puțin adevărat că începuturile dreptului scris la noi cad în formele cele mai simple în a doua jumătate a veacului al XVI-lea sau la mijlocul acestui secol.

Pînă atunci și în acțiunea preoților, ca și a judecătorilor lumești ai domniei sau ai stăpînului feudal, predomina dreptul consuetudinar așa-numita *legea țării*. În actele slavone acest drept nescris se numește zakon ziemski, ceea ce înseamnă, tradus exact, *legea țării*, adică o lege care

aparține în special și în general acestei țări, Moldova sau Țara Românească. Numai printr-o traducere greșită a vechilor gramatici din secolele XVII-XVIII, zakon ziemski a fost redat prin *obiceiul pământului*. (Ziemia, substantiv și adjectivul ziemski au înțelesul de pământ și de țară).

Care erau deosebirile esențiale între *legea țării*, dreptul nescris și pravila scrisă. Nu este cazul aici să facem o analiza a caracteristicilor principale ale dreptului consuetudinar românesc. Ne vom mulțumi să constatăm ca dreptul nescris este în primul rând un drept care reflecta situația de *obște*, stăpînirea în obște a pământului de familia boierească largită, sau de obștea moșnenilor, cu responsabilitatea colectivă în fața crimei savîrșite, ca și în fața fîscului. Dimpotrivă, dreptul din pravile, care prin mijlocirea dreptului bizantin derivă din cel roman, este individualist, privește pe om cu stăpînirea, răspunderea sa individuală, nu ține seamă de situația sa de membru al obștei.

Revenind la apariția traducerilor „Nomocanonului” în românește, este limpede că faptul se datorește unor schimbări sociale. Pentru a se înlătura forma slavonă, de care se puteau folosi numai puțini, era deci nevoie de o mai mare răspîndire a dreptului scris. Ținînd seama de caracterizările pe care le-am stabilit mai sus, introducerea dreptului scris la romîni nu poate însemna decît începutul destrămării obștei agrare a cărei manifestare în drept era obiceiul pământului, în al doilea rînd reprezenta creșterea puterii administrației centrale a domnului (ca și a bisericii episcopale) în dauna particularismului feudal, cu obiceiuri și autoritate locală.

Intr-adevăr, aceste fenomene ale dezvoltării societății românești încep să se manifeste cu putere în epoca în care am fixat traducerea nomocanoanelor și-și iau deplină înflorire în mijlocul veacului următor.

Ca dovezi ale unor începuturi de destrămare a vieții de obște agrare în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, avem faptul că în această epocă boierii, stăpîni de moșii, încep să iasă din devălmășie, moșiile nu mai sînt stăpînite de către o familie mare, ci se concentrează în mina unui singur stăpîn, actele domnești de confirmare nu mai înșiră zeci de persoane înrudite ca beneficiari ai unui uric sau hrisov, ci tot mai des pe o singură persoană. Această persoană unică poate lăsa moșia moștenire rudei aleasă de dînsul și încep să apară testamentele.

În ce privește obștea țăranilor muncitori, ea mai are încă multe puteri vii de coeziune, dar vînzările pământului obșteii tot mai dese și mai masive către boieri duc, cum era firesc, la o destrămare a obșteilor.

Al doilea aspect de care am vorbit: creșterea puterii administrației centrale, începuse încă mai demult; dar ea se concretizează în special în secolul al XVI-lea. Amintesc în această privință, pentru Moldova, crearea dregătoriei marilor vătăfi și a vătăfilor, dregătorii domnești locali care stăteau în sate și în scaunele ținuturilor pentru încasarea directă a dărilor — ei apar întîi în domnia lui Petru Rareș.

Județele muntene și ținuturile moldovenești sînt date în arendă pentru încasarea dărilor nu unor mari moșieri independenți, ci dregătorilor de la curtea domnului. În privința justiției, justiția domnească este prezentă în toată țara și intervine chiar între feudal și țăranii lui dependenți. Vechile imunități ale domniilor feudale dispar, se mențin

excepțional și mai ales în domeniile mănăstirilor. Dregătorii domnului sau ai împuterniciților lui intră pretutindeni pe moșii și încep să ia dare și de la țărani dependenți. În aceste condiții, era firesc ca dreptul local, dreptul obștiilor să facă loc pe încetul dreptului scris, abstract, care reprezenta autoritatea statului. Bineînțeles că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sintem abia la începutul acestui fenomen.

În ceea ce privește problema specială a nomocanoanelor, adică a dreptului bisericesc, este de observat că în secolul al XV-lea când înfloreau imunitățile, cu toate eforturile domnilor de a lega biserica de puterea domnească, exista o biserică feudală. Marii moșieri aveau pe moșiile lor mănăstiri care erau proprietatea lor, preoții din sate erau desigur, de fapt, dacă nu și de drept, slugile stăpînului moșiei.

Cînd biserica a căzut în mîna puterii centrale reprezentate prin episcopi, care numesc pe popii din sate și controlează viața mănăstirească, s-a simțit nevoia unei legi unitare a bisericii. Preotul de sat și de oraș era un fel de judecător în sensul duhovnicesc și dreptul bisericii trebuia să fie un drept scris cu caractere bine definite și universale. Nu se putea ca în cutare moșie popa să dea 3 ani de post pentru o faptă pentru care popa de pe altă moșie dădea numai 2 ani. În fața dreptului nescris care lăsa o margine așa de mare inițiativei judecătorului, deci a poruncii celor influenți, se ridică dreptul scris cu prevederi precise pentru fiecare faptă. Acest drept introdus în țară însemna o izbîndă a autorității episcopale, în dosul căreia stătea domnul împotriva autorității stăpînilor locali.

Acestea sînt deocamdată numai indicații cu caracter general pentru explicarea faptului pe care nădăjduim că l-am stabilit, anume că începuturile dreptului scris romînesc cad în a doua jumătate sau la mijlocul secolului al XVI-lea, și anume, în Moldova.

JAKO SIGISMUND: *Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului și Călin*

„Studii și cercetări științifice“, nr. 3—4, an. IV, 1953, Filiala Cluj a Academiei R.P.R.

Istoria celor două manufacturi de potasă — Valea Ungurului și Călin — constituie o ilustrare zguduitoare a sălbăticei exploatare forestiere din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Lucrarea cercetătorului Jako Sigismund urmărește, pe baza analizei concrete a istoriei acestor manufacturi, să lămurească formarea în sinul orînduirii feudale a premiselor necesare apariției modului de producție capitalist.

Studiul pe care îl recenzăm este bazat pe un vast material documentar, extras din arhivele transilvănene. Autorul folosește totodată un mare număr de monografii asupra istoriei economice a Transilvaniei. Întreg acest material a dat posibilitate autorului de a oferi un tablou succint — de ajuns de complet — asupra mersului general social-economic al dezvoltării Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Este meritoriu faptul că autorul privește istoria potasei în Transilvania neruptă de istoria silvică a Țărilor Romîne. Documentat și convingător este arătat jaful sălbatic al capitaliștilor englezi, francezi și olandezi, care au ars fără nici o cruțare pădurile uriașe ale Moldovei și Transilvaniei.

Autorul consideră — just, după părerea noastră — că în Transilvania conjunctura economică de la începutul secolului

al XIX-lea a adîncit și mai mult criza generală a feudalismului. Un rezultat direct al ascutirii neconcordanței dintre forțele de producție și relațiile de producție îl constituie și apariția manufacturilor de potasă din Valea Ungurului și Călin — regiunea Sălaj. Neconcordanța se exprimă în această încercare a virfurilor feudale din Transilvania de a folosi forme burgheze — în cazul de față manufacturile de potasă — pentru a întări economia feudală aflată în descompunere.

Un mare interes îl prezintă schițarea familiei de nobili Bánffy care a fondat manufactura; autorul reușește să prindă în cîteva pagini trăsăturile tipice ale nobilului feudal transilvănean din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care „cu toa'e afacerile sale capitaliste... a rămas și mai departe moșier feudal aristocrat“ (p. 361).

În lucrare sînt cercetate cele mai importante laturi ale istoriei acestor două manufacturi: situația forței de muncă, procesul tehnic de producție și diviziunea manufacturieră a muncii, rolul capitalului comercial etc.

Autorul descrie amănunțit greutățile care au stat în calea construirii și punerii în funcțiune a acestor manufacturi. La lipsa de mijloace bănești s-au adăugat racilele formației feudale: izolarea patriarhală, lipsa de căi de comunicație, îngustimea pieței interne pentru mina de lucru salariată etc.

Numai cu ajutorul împrumuturilor contractate cu o dobândă medie de 25%, folosind și toți oamenii calificați de pe moșie, s-a reușit a se termina construcțiile. În decursul acestor lucrări, moșierul feudal devenit întreprinzător industrial a utilizat pe scară largă mina de lucru iobagă.

În producția de potasă existau trei faze principale: 1) prepararea cenușei, 2) alcalinizarea (potasa neagră brută), 3) calcinarea (potasa albă).

Majoritatea muncitorilor lucrau la prepararea cenușei; această operație se făcea, în afara localului manufacturii, în pădure, de către grupe de muncitori compuse din 4—8 oameni. Condițiile de muncă ale acestor muncitori transilvăneni, confirmă pe deplin observația lui V. I. Lenin că „Muncile forestiere fac parte din categoria muncilor celor mai prost plătite; condițiile sanitare sînt mizerabile și sănătatea muncitorilor se distruge într-o măsură foarte mare; muncitorii, pierduți în adîncul pădurilor, sînt lipsiți de orice apărare, și în această ramură a industriei domnesc în toată puterea lor robia, truck-system-ul și alte lucruri de felul acesta care însoțesc ocupațiile țărănești «patriarhale»¹.

Muncitorii care lucrau în pădure la prepararea cenușei formau cadrele flotante ale întreprinderilor. Numai un număr restrîns erau permanenți și lucrau în localul întreprinderilor. Pe bună dreptate autorul subliniază că muncitorii permanenți sînt prevestitorii proletariatului industrial, baza existenței lor constituind-o munca în întreprinderi. Manufacturile au folosit munca salariată, condițiile de muncă erau însă însoțite de forme directe de aservire și constrîngere (p. 382, 383, 387).

Împletirea formelor de manufactură eterogenă și manufactură organică a dat posibilitatea existenței unor intermediari (autorul îi denumeste modernizat „antreprenori”) între stăpînul întreprinderii și

muncitori. Virfurile înstărite ale țărănimii, care lucrau pentru manufactură, angajau la rîndul lor oameni la preparatul cenușei. În felul acesta se adîncea exploatarea elementelor sărace ale satului transilvănean.

Deosebit de instructivă este descrierea manufacturii și a procesului de producție. Întreprinderile nu aveau un aparat tehnic de conducere, iar utilajele și metodele de lucru erau rudimentare. Autorul aduce multe amănunte care ilustrează încetineala cu care se luau cele mai simple măsuri de organizare a muncii.

Sistemul de destacere a potasei în acea vreme mărturisește cît de profund era supusă capitalului comercial producția acestei mărfi de circulație mondială. Sînt convingătoare observațiile în ceea ce privește efectele crizei mondiale din 1825—1829 asupra accelerării decăderii manufacturilor din Călin și Valea Ungurului. Adîncirea crizei formației social-economice feudale a dus la pustiirea sălbatică a pădurilor și a determinat închiderea întreprinderilor. Pe ruinele lor s-au ridicat o serie de mici arendași de pădure. Pentru stăpînul feudal care se hazardase în industrie a devenit mai rentabil de a arenda loturile de pădure acestor mici arendași, în schimbul unei sume fixe pentru fiecare chintal de potasă brută. În concluzie autorul consideră manufacturile de potasă din regiunea Sălajului drept „o formă intermediară între vechile manufacturi «feudale», și între cele capitaliste”. (p. 408).

Rezolvarea justă a temei, vastul material faptic, analiza serioasă a izvoarelor, ne îndreptățesc să dăm studiului lui Jako Sigismund o apreciere pozitivă. Este necesar de a indica totuși și insuficiențele lucrării. În primul rînd, unele teze sînt discutabile. Astfel autorul, vorbind despre legiferarea prin care țărănimea transilvăneană a fost spoliată de păduri în folosul nobililor feudali, afirmă că prin această jefuire „s-a căutat... înlăturarea ultimului obstacol din drumul silviculturii

¹ V. I. Lenin, Opere, Ed. P.M.R., București, 1951, vol. III, p. 499.

capitaliste" (p. 352). Este greu de a fi de acord cu o astfel de teză; legiferarea din 1791 a întărit nu proprietatea capitalistă — cum socotește Jako Sigismund — ci proprietatea feudală. Statul feudal ca element suprastructural și-a slujit baza prin legea din 1791, întărind relațiile feudale. „Ultimul obstacol” din drumul silviculturii capitaliste l-a constituit nu legea din 1791, ci desființarea iobăgiei, care a avut loc în Transilvania abia la mijlocul secolului al XIX-lea. Este neclară și lipsită de argumentare afirmația „germenii noii orînduirii capitaliste au apărut în sînul moșierimii tocmai pe marile latifundii” (p. 353). Este vorba de apariția germeilor de relații capitaliste în gospodăria agricolă moșierească sau în industria creată pe aceste latifundii?

În ceea ce privește apariția acestor relații în industriile create pe marile latifundii, problema deschide o serie de aspecte de care autorul nu se preocupă. Nu ar trebui neglijat, de pildă, că în cazul manufacturii de potasă — spre deosebire de alte ramuri industriale — domeniul feudal face parte din mijloacele de producție ale întreprinderii. Aici, domeniul feudal furnizează materia primă — lemnul. Această situație face ca în împletirea dintre elementele capitaliste și elementele feudale privitoare la mijloacele de producție, acestea să păstreze în mare măsură un caracter feudal.

Problema care are o importanță primordială în determinarea caracterului și direcției dezvoltării acestor manufacturi — problema forței de muncă — este tratată de autor în genere numai sub unghiul de vedere al condițiilor de muncă (p. 376—388). Lipsește material factic și analitic asupra vinderii-cumpărării forței de muncă. Se știe că munca salariată, ca și producția de marfă a existat și în formațiile precapitaliste, dar în aceste formații ea a fost nu numai cantitativ limitată, ci și *calitativ* s-a deosebit de cumpărarea-vindere a forței de muncă ce stă la baza relațiilor capitaliste.

Toți muncitorii care lucrau pentru manufactură și-au menținut loturile lor de pămînt. Indiscutabil, lotul nu mai servea ca *unicul* mijloc de reproducere a forței de muncă a acestor muncitori iobagi. Astfel, pentru muncitorii cenușari care formau majoritatea, munca pentru manufactura de potasă completa doar într-o măsură mai mare sau mai mica mijloacele necesare pentru existența lor. Este greu de acceptat poziția autorului, care reduce de fapt la zero însemnătatea lotului ca o condiție a reproducerii forței de muncă a muncitorilor. Autorul este înclinat să împingă pe primul plan plata bănească, adică forma caracteristică pentru producția capitalistă. Ba mai mult, nu se ține seama că această plată bănească nu este identică cu salariu, ea nu conținea încă toate trăsăturile ce caracterizează forma capitalistă.

Autorul afirmă că manufacturile au găsit „muncitori în număr mare în rîndurile iobăgimii deposedate de pămînt” (p. 380), ceea ce este în contradicție cu îngustimea pieței forței de muncă din acea vreme.

Nu putem fi de acord cu teza că aceste manufacturi au contribuit la subminarea economiei feudale (p. 408). Elementele capitaliste ale acestor manufacturi au fost prea slabe pentru a putea influența formația feudală și a contribui la subminarea ei.

Istoria acestor manufacturi arată că micile exploatați forestiere pentru producția de potasă, bazate pe relații capitaliste, reprezentau *noul* și nu manufacturile de potasă ale conților Bănffi. Apariția și dezvoltarea acestor mici exploatați au fost condiționate de decadența manufacturilor.

Traducerea neglijentă este adesea supărătoare și îngreuiază lectura; ar fi fost de dorit să se fi dat și traducerea în întregime a trimiterilor.

Toate acestea nu micșorează valoarea și importanța acestui studiu.

S. Vianu

PREFAȚA LA VOLUMUL «DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI»

Veacul XV, A. Mo'dova, vol. II (1476—1500)

În acest volum sînt publicate 291 documente moldovenești din anii 1476—1500, în special fondul de documente al Academiei R.P.R. și al Arhivelor Statului. Dintre cele 291 documente, 157 sînt traduse în limba romînă din limba slavă, după originale slave, celelalte documente se împart în 29 traduceri după copii și fotocopii slave și 105 traduceri vechi după originale slave dispărute între timp, sau apărute în publicații rare. La sfîrșitul volumului se reproduc fotocopiiile unor documente originale.

★

Documentele din prezentul volum procură informații asupra procesului de dezvoltare social-economică a Moldovei în secolul al XV-lea. În cadrul acestui proces documentele din acest volum oglindesc în mai multe feluri întărirea producției de mărfuri. Documentul nr. 131 din 17 martie 1490 arată de pildă că domnia întărește M-rii Putna privilegiul ca „în primăvară și în toamnă să trimită cîte trei măji” (3 căruțe cuprinzînd circa 500 kg de produse fiecare) fiind scutite de vamă. Astfel de privilegii domnești ne sînt cunoscute mai pe larg din precedentul volum (cf. Documente privind istoria Romîniei, seria A, vol. 1, doc. din 1453 ianuarie 1, doc. din 1454 august 25, doc. din 1454 octombrie 2 etc.). Ele ne arată, pe de o parte, că la mijlocul veacului al XV-lea se trimiteau anual numai două măji de către marile mănăstiri, pe de altă parte, conținutul mai larg formulat al acestor acte lămurește obiceiul privilegiului arătînd că e vorba de scutiri de vamă pentru produsele trimise spre vînzare.

Un alt aspect al dezvoltării social-economice îl constituie dezvoltarea meșteșugurilor. Documentele menționează chiar existența unor meșteșuguri de lux. În doc. nr. 55 din 1484 mai 29, ne este ates-

tată prezența unui Stanciu aurar. Acesta reușește să-și agonisească de pe urma meseriei sume care să-i permită să cumpere de exemplu „un loc de moară”. Documentul nr. 229 din 1495 martie 17 ne înfățișează activitatea în aceleași condiții a unui croitor.

Meseriașii și negustorii încep a se concentra în ȧrguri. Acestea erau în cea mai mare parte subordonate direct domnitorului. În ȧrgurile domnești se poate observa sprijinul primit de orașeni din partea lui Ștefan cel Mare. Doc. nr. 150 din 15 octombrie 1491 expune pe larg formele diverse prin care domnul ajută astfel pe ȧrgoveții din Vaslui. După ce lărgeste hotarul acestui oraș prin sate și locuri cumpărate din banii propriei sale vistierii, Ștefan cel Mare adaugă: „Apoi iarăși domnia mea am socotit și am mi-luit pe șoltuzii și pîrgarii și pre toți oamenii cei săraci din ȧrgul Vasluiului, și le-am întărit obiceiul cel vechi, precum că nici un om dintr-înșii, din care au lăcuința lor acolo, în Vaslui, nici cît de puțină vamă să nu aibă a plăti acolo în ȧrgul Vasluiului, nici delă un feliu de alișverii, fără numai să plătească a iia care vor duce pește în ȧrgu, adică de la o maje un pește, și de la o căruță iarăși un pește, iar mai mult nimică”. Sprijinul acordat de domnie ȧrgoveților obligă pe domn să intervină prin dregătorii lui pe marile domenii feudale. Este de pildă cazul Rădăuților (doc. 33 din 23 august 1481). Domnul numește această localitate „satu mitropoliei noastre”; Rădăuții erau în adevăr pe atunci un simplu sat, supus episcopiei de Rădăuți căreia Ștefan cel Mare îi și confirmă de aceea prin actul citat privilegiile de stăpînire feudală. Domnul precizează: „n'ci un boier al nostru... să nu aibă treabă cu oamenii de la Rădăuți.. nici să-i judece, nici să ia gloabă de la ei, nici pentru faptă mare nici pentru faptă mică.. care se vor

face în acel sat Rădăuți „ci sa-i judece rugătorul nostru chir Ioanichie sau acel pe care-l va alege Dumnezeu să fie episcop la mitropolia noastră de la Rădăuți“. Actul ne arată însă că la Rădăuți începuseră a se dezvolta birliuri locale, lucru care face pe domn să știrbească și privilegiile episcopului în zilele de tîrg. Actul adaugă: „...pentru sfada în tîrg și pentru furt, care se vor întîmpla de față în tîrg, să-i judece vornicii tîrgului pe acei oameni de la Rădăuți“.

Legăturile politice dintre domnie și tîrgoveți aveau ca urmare necesară îngustarea privilegiilor de imunitate feudală și întărirea autorității domnești. Pe acesca cale au progresat instituțiile centrale ale statului Moldovei în a doua jumătate a veacului al XV-lea. Un exemplu în acest sens se oglindește în documentele nr. 126 din 15 martie 1490 și doc. 134 din 6 decembrie 1490; ele ne arată existența unor dieci de vîstierie în Moldova. Organizarea astfel documentată a unei cancelarii a vîstieriei de către Ștefan cel Mare trebuie pusă în legătură cu apariția tot pe atunci a catastrofelor de vîstierie. Se vede de aici cum domnia caută să rezolve în unele domenii problema dezvoltării organelor administrative centrale.

★

Documentele din volumul de față aduc de asemenea prețioase marturii privitoare la suferințele poporului din cauza atacurilor turcești și a jafurilor la care a fost supusă Moldova, chiar și în timpul domniei lui Ștefan. Ele evocă și luptele purtate de moldoveni, sub conducerea lui Ștefan cel Mare, în anii 1475—1476. Astfel doc. nr. 26, din 1480 septembrie 17, pomenește de privilegiile pierdute de Mircea, fiul lui Micul Orgoe, „cînd a venit împăratul turcesc și a pradat țara noastră“. Alte documente amintesc de rolul jucat de boierimea Țării Românești și de domnul ei, pe care și

i au asociat turcii în aceste războaie de pradă. Astfel doc. nr. 34, din 1481 octombrie 15 vorbește despre privilegiul pierdut de Mihul Buzat „cînd au venit Ali-beg și fratele lui, Schender-beg și cu Țepeluș și au pradat țara noastră pînă pe sub Lunca Mare“.

Impotriva turcilor și marii boierimi din Moldova, Ștefan sprijina pe curteni, ridicăți mai ales dintre boiernași sau țaranii liberi, în care el vede sprijinul în pastrarea independenței țării și a întăririi puterii centrale. Un exemplu din care reiese acest fapt îl vedem în documentul cu data 1495 ianuarie 17, prin care Ștefan întărește mai multora satul Nanești. Între beneficiarii actului este de pilda și ostașul Dobroin voinicul, care a fost privilegiat de domn (trecînd astfel în rîndurile curtenilor).

Analiza actelor de la sfîrșitul domniei lui Ștefan și comparația cu actele de la începutul ei, întărește afirmațiile de mai sus cu privire la procesul de prefacere a aparatului de stat al Moldovei la sfîrșitul veacului al XV-lea. Preocupat de nevoia consolidării apărării împotriva turcilor, Ștefan cel Mare ia măsuri de întărire a organelor administrative centrale, cum ar fi de pilda sfatul domnesc. În ultimele documente ale acestui volum, ogîndind situația sfatului în anul 1500, funcțiile din sfat se repartizează în felul următor: din totalul de 15 membri ai sfatului, 8 sînt pîrcălabi (sau foști pîrcălabi) ai diverselor cetați de apărare a Moldovei, alți 6 membri ai sfatului ocupă dregătorii felurite (vornic, spătar, vîstier, ceașnic, stolnic, comis), iar unul singur se găsește în sfat ca simplu boier. Reiese astfel că la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare, sfatul domnesc, organ politic al țării, ajunsese a fi dominat în chip covîrșitor de dregători domniei, iar mai mult de jumătate din aceștia sînt conducătorii militari ai teritoriului țării. Aceste date merita să fie adîncite pentru a putea urmări rolul puterii domnești în timpul lui Ștefan cel Mare.

FRANTIŠEK GRAUS: *Dejiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské* (Istoria țăranilor din Cehia în epoca prehusită)

Praga, 1953, vol. I, 330 pag. + 4 hărți + 26 reproduceri

Istoriografia ceha marxista are ca sarcină printre altele și combaterea tezelor pe care le raspindea istoriografia burgheza. Una din cele mai importante epoci din istoria poporului ceh este, fără îndoială, mișcarea revoluționară husită. Intrucit însă aceasta mișcare a apărut în împrejurări sociale și economice foarte complexe, limpezirea ei cere, în momentul de față, reluarea temeinică a tuturor problemelor pe care le pune feudalismul în perioada prehusită. De aceea, prof. F. Graus a atacat în ultimii ani câteva probleme, a caror soluționare ajută la o înțelegere cit mai completă a acestei mișcări.

Astfel, încă din 1946, Graus a publicat un studiu despre „Postăvăria în perioada prehusită”¹, în care se ocupă de organizarea producției de postav și a relațiilor de producție din cuprinsul orașelor cehe și morave. Problema postavului a fost reluată apoi într-o lucrare mai întinsă, „Comerțul ceh cu postav în secolul al XIV-lea și la începutul celui de al XV-lea”², care aduce contribuții concrete nu numai în sfera legăturilor de comerț dintre țările cehe, pe de o parte, și Belgia, Polonia, Rusia, Austria și Ungaria, pe de altă parte, și, pe baza unei documentate analize, pune în lumină deosebirile calitative dintre comerțul medieval și cel din perioada capitalistă³.

Numai punându-se în lumină lupta dintre clasele sociale, cu toate contradicțiile care au măcinat orînduirea feudală

din secolul al XIV-lea și de la începutul celui de al XV-lea, se va putea înțelege mai ușor acel joc de forțe, care a însoțit mișcarea husită de la apariție pînă la lupta de la Lipany (1437). De aceea, cercetările lui Graus privesc frămîntările acestei epoci, în care își au obîrșia postulatele taboriților. În această privință, prof. Graus a stăruit pînă acum asupra a doua „stări” sociale, care formau aripa radicală de stînga a mișcării husite — sărăcimea orașelor și șerbii. Despre cea dintîi a apărut o contribuție esențială, intitulată: „Sărăcimea orașelor în perioada prehusită”⁴, în care autorul analizează situația juridică, socială și economică a nevoiașilor de la orașe.

Pentru a lămuri însă situația socială a țăranimii, problema profund complicată pentru această epocă, autorul a înțeles că cercetările trebuie să pornească de la o dată mult mai timpurie. De aceea, acest prim volum de care ne ocupăm aici prezintă stările de lucruri din țările cehe, începînd din secolul al X-lea pînă în prima jumătate a celui de-al XIII-lea, așa cum indică și subtitlul lucrării.

Primele două capitole, din cele nouă cite are lucrarea, cuprind în primul rînd o amănunțită analiză critică adusă concepției istorice a vechii istoriografii cehe, în măsura în care e vorba de această perioadă — începînd de la Dobrovský, trecînd pe la Palacký și pînă la contribuțiile mai noi ale lui Husa și Vanecek — și, în al doilea rînd, o dezvoltare a metodelor folosite în studiul istoriei, mai ales de școala lui Goll, care transplantase dincoace, în Cehia, concepția istorică a lui Ranke. Capitolul următor stăruie asupra celor mai vechi izvoare ale istoriei

¹ Cf. Soukenictví v době předhusitské în „Sborník pro hospodářská a sociální dějiny”, Praga, 1946, I, vol. 3—4, p. 164—183.

² „Český obchod se suknem ve 14. poátkeu 15. století”, Praga, 1950, 119 p. Vezi o dare de seamă în „Historický sborník”, Bratislava, 1950, X, p. 409—411.

³ Lucrarea lui Graus a provocat o discuție care s-a purtat în jurul problemei privitoare la căile de comerț cu postavul. A se vedea „Przeglad historyczny”, Varșovia, 1951, nr. 42, p. 405—415, de asemenea, „Kwartalnik historyczny”, Varșovia, 1951, p. 113 și urm. și „Voprosy istorii”, 1950, nr. 10, p. 413 și urm.

⁴ Cf. Chudina městská v době předhusitské. Praga 1948, 218 p. Vezi o dare de seamă în „Historický sborník”, Bratislava, 1952, X, p. 411—417.

cehe, pe care autorul le împarte în: documente și scrisori, cronici, legende, homilii, texte juridice și izvoare străine. Textele dinainte de secolul al XIV-lea sînt scrise toate în limba latină și cuprind puține știri despre situația țăranilor. Cu toată apartenența lor de clasă, mai toate fiind scrise de clerici și avînd deci un caracter de propagandă, totuși, din izvoarele secolului al X-lea, se poate trage o concluzie importantă, pentru problema periodizării feudalismului în țările cehe: la această epocă (secolul al X-lea), exista deja o diferențiere foarte pronunțată a populației, iar procesul de feudalizare a societății era aproape încheiat. Tot pe baza acestor izvoare, Fr. Graus răstoarnă cîteva concluzii formulate de istoriografia burgheză cehă.

Astfel, sprijinindu-se și pe descoperirile arheologice, el admite că, chiar din secolul al X-lea, vînătoarea și pescuitul rămîn pe al doilea plan, deși continuă să existe în tot cursul evului mediu, alături de munca cîmpului și creșterea vitelor, care devin acum ocupația de căpetenie a țăranilor. Animalul de tracțiune rămîne în permanență boul, care n-a fost niciodată înlocuit complet prin folosirea calului.

Tot în cuprinsul acestui capitol, în care e vorba de „tehnica producției agricole”, autorul extrage din izvoarele istorice date privitoare la întregul complex de îndeletniciri din sfera vieții agrare. Astfel, vitele cele mai des întîlnite din această perioadă sînt oile și porcii. Nutrețurile lipseau, din cauza relei distribuții a pămînturilor arabile în cadrul economiei feudale și faptul acesta a avut drept consecință împuștinarea vitelor de tracțiune. Dintre cereale, se cultivau două soiuri de grîu, orzul, meiul — ca fiind cel mai rezistent — mazărea, lîntea și bobul, la care se mai adăuga orzul și secara. Oamenii desțeleneau ogoarele cu plugul și despădureau coclaurile prin incendierea pe loc a copacilor — sistem folosit în general de

popoarele slave¹, cunoșteau assolamentul vița de vie, hameiul, pomaritul, foloseau rîșnița, moara ș.a. Analiza minuțioasă a tehnicii agricole îndrituiește pe autor să tragă, printre altele, o concluzie care merită a fi subliniată. Graus constată că nu exista în țările cehe o deosebire *esențială* între cea mai veche treaptă a producției agricole atestată istoric, și producția de mai tîrziu, din perioada feudală.

O problemă importantă, de care se ocupă Graus în continuare, este aceea dacă în secolele X-XII exista sclavaj în țările cehe. Pentru a soluționa această teză, autorul examinează alte două probleme cu caracter secundar: a) structura social-economică a țărilor cehe din secolul al X-lea și b) dacă la această epocă mai supraviețuia ceva din organizarea gentilică a societății. Pe baza materialului arheologic și istoric de pînă acum — izvoare interne și externe — și în urma despuierii termenilor de „mare proprietate” și „latifundie”, cu toate atributele lor economice de exploatare, Graus trage concluzia — spre deosebire de Josef Šusta², că în secolele X-XII nu existau în țările cehe nici latifundii și nici mari proprietăți rurale, așa cum se întîlnesc în secolele XVII-XVIII, ci un sistem tipic feudal *de curte*. În același timp, în secolul al X-lea, odată cu diferențierea societății cehe pe clase, procesul de destrămare a societății gentilice era complet încheiat. Cu alte cuvinte, la această epocă nu se mai poate vorbi de o organizare gentilică a societății cehe ci, cel mult, se poate admite numai supraviețuirea unor resturi, care formează o punte de trecere spre societatea pe clase, ca de pildă, existența *obcinei*, în sensul strict al cuvîntului (adică proprietatea în comun a pămîntului nelucrat).

Așadar, dacă în țările cehe nu existau, la această dată decît rămășițe din vechea organizare a societății gentilice și

¹ Vezi în legătură cu aceasta și M. N. Meimane, *Dvijenie feodalnogo proizvodstva*, în „Istorijskije zapiski”, Moscova, 1953, nr. 42, p. 122.

² Josef Šusta, *Otroctví a velkostatek v Čechách*, Praga, 1934.

dacă economia feudală nu era organizată după modelul latifundiilor, ci avea caracterul unei economii „de curte” — „care avea în cea mai mare parte o funcție administrativă și servea ca centru pentru exploatarea iobagilor” (p. 185) — în acest caz, sîntem îndrituiți să admitem că producția din acea vreme nu era predominată de munca sclavilor. Or, aceasta este, potrivit definiției lui I. V. Stalin, una din condițiile esențiale, pentru ca într-o anumită perioadă să se poată vorbi de existența sclavajului. Josef Šus a și Kamil Krofta¹, ocupîndu-se de această problemă, au ajuns, mai ales pe baza terminologiei, la concluzia că în secolul al XII-lea predomina în țările cehe munca sclavilor. Deosebirea dintre ei constă numai în faptul că, cel dintîi admitea existența sclavilor ca mină de lucru pe marile proprietăți — pe care și le închipuia ca pe niște latifundii romane — pe cînd Krofta credea că sclavii erau în cea mai mare parte meseriași. Graus subliniază faptul — și pe drept cuvînt — că nu ne putem sprijini numai pe analiza terminologiei pentru a trage astfel de concluzii. O cercetare mai atentă a izvoarelor și a termenilor, „servus” — „ancilla” — „familia”, duce în mod necondiționat la constatarea că era mai curînd vorba de relații feudale. Pînă în secolul al XII-lea, situația socială a sclavilor a fost supusă în mod firesc unor transformări, intervenite în urma procesului general de feudalizare. Faptul acesta se oglindește suficient în modificările care au avut loc în conținutul termenilor de mai sus. Existau desigur robi în țările cehe, ca și la alte seminții „barbare”, însă erau folosiți numai în servicii personale și ca meseriași. Rar se întîlnesc la munca ogoarelor. Pe de altă parte, știri demne de încredere vorbesc despre negocîturile cu robi din Cehia, ceea ce înseamnă că în interiorul țării nu se simțea nevoie de ei. În sfîrșit — și acesta poate fi un argument puternic — ne aflăm într-o perioadă cînd chiar feudalii grăbesc trans-

formarea relațiilor de producție. Ei aveau tot interesul ca robii să fie înlocuiți cu țărani iobagi, care să dovedească oarecare inițiativă și interes față de muncă. În condițiile secolului al XII-lea, procesul acesta e pe deplin dovedit și el constituie un argument peremptoriu la problema de mai sus.

Cu acestea, prof. Graus trece, în cap. VII, la analiza unor fapte istorice, care dovedesc caracterul feudal al societății cehe din secolul X-XII. Pentru aceasta, el stăruie îndeosebi asupra particularităților orînduirii feudale, așa cum reies din definițiile clasicilor marxism-leninismului. E vorba de acumularea de pămînturi, de mijloacele de înfeudare a țăranilor, violențe economice și extraeconomice, de subjugarea țăranilor liberi prin acțiuni juridice, prin operațiuni de cumpărare etc. Toate elementele analizate îndreptălesc pe autor să admită că încă din secolul al X-lea, statul ceh poate fi privit ca avînd atribuțiile unui stat feudal. Se poate spune, afirmă Fr. Graus, că cehii au trecut și ei prin același proces de evoluție ca și celelalte popoare: un popor agricol cu o puternică diferențiere de clasă și cu majoritatea țăranilor în stare de șerbie pe moșiile feudalilor.

Desăvîrșirea procesului de feudalizare s-a făcut însă și cu sprijinul efectiv al bisericii, problemă care formează obiectul cap. VIII. Păgînismul din societatea gentilică nu oglindea structura de clasă a societății. Feudalii introducea creștinismul tocmai pentru a-l transforma într-un instrument al întăririi puterii lor. De aceea, creștinismul merge mină în mină cu ideologia feudală, apără pe marii proprietari de pămînt și îndeamnă credincioșii la supunere. Cine pornește împotriva unui senior, spunea biserica, e un proclat și e hulit de Dumnezeu. Cine se împotrivesc bisericii, spuneau feudali și se dedă la practici păgîne, acela va fi pedepsit, căci practica păgînismului era o formă de rezistență a claselor asuprite.

Puterea economică a bisericii crește vertiginos și din această pricină, la începutul

¹ Vezi Kamil Krofta, *Dějiny sešského stavu v. 8. až 14. st. př. n. l.*, Praha, 1949, ed. III-a.

tul secolului al XIII-lea, începe lupta „pentru emancipare“, care se termină pe la 1222, cu biruința bisericii. Acest lucru a avut ca urmare stabilizarea definitivă a feudalismului și, în același timp aservirea țăranilor.

În cap. IX, prof. Graus trece la examinarea situației sociale și economice a țăranilor, problemă care formează pivotul cercetărilor sale. Expunerea începe cu analiza termenilor cehi și latinești cu care sînt desemnați țăranii în izvoarele istorice. Iată aceste categorii de expresii:

1. Termeni care exprimă originea raporturilor de șerbie: *dédicaheres, dušnik-animator, proanimatus, asscripticii, scripticii, cartulati* și *originarii*.

2. Termeni în legătură cu ocupația șerbilor: meseriași, păstori, pescari, vieri, *aratores, campanarii* și *custodes ecclesiae, hortulani, rustici*.

3. Termeni care nu înseamnă altceva decît un simplu raport de șerbie: sălaș de slugi, bătrîn, *colonus, homo, hospes, pauperes, seroi, villani, cliens, domesticus, ministerialis*.

4. Termeni care precizează situația șerbilor: *censualis, debitores mellis, mercenarius*.

Majoritatea acestor termeni exprimă

pentru secolele X-XII un raport de dependență feudală.

În rezumat, prof. Graus constată că statul, țemysl zilor din secolele X-XII a fost în esență un instrument de apasare și exploatare. Ca orice stat feudal, el devine un mijloc pentru exploatarea mării majorității a populației. Cu acestea se încheie primul volum din lucrarea lui Graus, urmînd ca volumul II să cuprindă situația țăranilor începînd de la jumătatea secolului al XIII-lea pînă la mișcarea revoluționară husită. Autorul ne îagaduiește că va urmări îndeosebi cauzele care au făcut ca șerbii să se transforme în purtătorii revoluției husite.

Pe lîngă acestea, lucrarea de față mai cuprinde încă alte trei capitole, intitulate:

I. Ce spune cronica lui Kosma despre perioada pagînă.

II. Documente și izvoare.

III. Hotărnicirea și contururile ogoarelor și satelor (p. 277-319).

Ele cuprind elemente prețioase pentru studiul instituțiilor feudale în genere. Lucrarea se încheie cu două rezumate, în limbile rusă și franceză, o bogată bibliografie și un indice de nume și materie.

Tr. Ionescu-Născov

PROBLEMELE CUCERIRII BIZANȚULUI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR SOVIETICE

publicate în „Vizantiiski Vremennik“ (vol. VII/1953)

La 29 mai 1953 s-au împlinit 500 ani de la cucerirea Constantinopolului de către turci. Istoricii și bizantinologii sovietici au publicat cu această ocazie studii ce deschid căi noi în cercetările destinate cunoașterii istoriei Bizanțului.

Revista „Vizantiiski Vremennik“ (vol. VII/1953) publică 14 studii, numeroase recenzii și cîteva fragmente din izvoare privitoare la problemele căderii Bizanțului sub dominația turcă și la urmările istorice ale acestui eveniment. Aceste studii privesc în mod critic unele lucrări, valorifică

materiale documentare noi și adîncesc cercetările privitoare la istoria Bizanțului. Studiile publicate de revista sovietică au un conținut variat, unele ocupîndu-se de situații și fapte din imperiul bizantin premergătoare căderii Constantinopolului, altele cercetînd cauzele directe și urmările cuceririi Bizanțului, altele examinînd probleme privitoare la relațiile ruso-bizantine. Istoricii sovietici cercetează în chip stăruitor cauzele interne ale prăbușirii imperiului bizantin, analizează particularitățile feudalismului bizantin, studiază structura

internă a societății bizantine și acordă mare atenție problemei luptei de clasă din perioada premergătoare caderii Bizanțului.

Pastram în prezentarea acestor studii ordinea în care au fost publicate în vol. VII/1953 al revistei „Vizantiiski Vremennik”.

M. V. Levcenko, în studiul intitulat „Cucerirea Constantinopolului de către turci în anul 1453 și urmările istorice ale acestui eveniment” (p. 2—8), pune în lumină faptul că ocuparea Constantinopolului de către turci n-a fost un eveniment istoric întimplător ci o consecință a întregii dezvoltări istorice anterioare a Bizanțului. Încă din vremea sultanului Baiazid (1389—1402) dominația turcă s-a întins de la Marea Egee pînă la Dunăre. Strivită de saracie și sfîșiată de contradicții sociale, populația imperiului n-a putut rezista invaziei turcilor. Cuceririle turcești în Balcani se explică nu prin deosebita capacitate militară a turcilor, cum au susținut istoricii burghezi turci, ci prin descompunerea internă a imperiului bizantin și prin războaie interne dinăuntru acestui imperiu și dinauntru statelor balcanice.

Încă de la începutul veacului al XIII-lea, imperiul bizantin se zbătea într-o gravă criză economică. De aceasta împrejurare s-au folosit feudalii din Europa apuseană, care organizînd cruciata a IV-a au dat în anii 1202—1204 o lovitură zdrobitoare statului bizantin. Un număr de 20.000—30.000 cruciați, fără nici o viteză excepțională, au lichidat puterea bizantină ocupînd lesne Constantinopolul care avea un excelent sistem de apărare.

Populația imperiului exploatată de feudați și asuprită de funcționari, era în același timp stoarsă economicște de către negustorii italieni. M. V. Levcenko arată că feudalii și funcționarii bizantini, nefiind în stare să apere interesele poporului nici chiar față de mărunti negustorii italieni, n-au putut să aibă nici un sprijin din partea populației capitalei în această împrejurare. Din mărturiile pline de amărăciune ale lui Nichita Choniatis aflăm că după cucerirea capitalei de către cruciați,

plebea și parecii priveau cu o bucurie rautăcioasă la suferințele dinașilor bizantini. Existau în imperiu grave contradicții de clasă, deoarece după caracterizarea dată de Marx, Bizanțul era atunci, principalul centru al luxului și mizeriei din tot orientul și din tot occidentul¹.

Imperiul latin, întemeiat pe ruinele Bizanțului, s-a menținut pînă în 1261. Imperiul bizantin restabilit era însă un stat feudal foarte slab, sfîșiat de aceleași contradicții de clasă și supus loviturilor din afară. După restabilirea statului bizantin, izbucni în Asia Mică, în 1262, răscoala Akrișilor și a țărănilor, în urma căreia apărarea imperiului a trecut asupra mercenarilor străini, iar sistemul proniar se prăbuși. Prin impuneri grele s-a intensificat asupra populației. Marii feudali căpătără imunități fiscale și judiciare, iar veniturile statului scăzură.

Bizanțul mai putea fi salvat dacă masele populare ar fi avut inițiative și acțiuni bine organizate. Răscoala zeloșilor, care a avut ca urmare Comuna din Tesalonica (1342—1349) și care ar fi putut salva atunci Bizanțul, a fost înăbușită pînă la urmă din lipsa unei clase în stare să organizeze lupta politică a maselor populare. Sleit de putere în interior, statul bizantin a fost supus unei duble agresiuni: din partea venețienilor și genovezilor și din partea turcilor. În această situație, cîrmuitorii bizanțului nu mai vedeau nici o scăpare, resemnîndu-se doar să plîngă, ca Teodor Metohitul, strălucirea lor de altă dată și „fericirea sortită pieirii”.

În ce privește urmările istorice ale cuceririi Bizanțului de către turci, M. V. Levcenko relevă următoarele:

Cucerirea turcă a curmat comerțul internațional ce se făcea prin Bizanț, principalul centru mijlocitor al comerțului între orient și Europa occidentală.

Constantinopolul, centru al culturii bizantine, încetă de a mai exercita în chip direct înfrîurarea sa asupra popoarelor ve-

¹ Învsemnări cronologice în Arhiva K. Marx și Fr. Engels, ediția rusă, t. V. p. 193.

cine, dar numeroși învățați, scriitori și artiști bizantini emigrând în Rusia și în alte părți răspîndiră cultura bizantină.

Jugul turcesc avu nefaste urmări pentru toate popoarele cucerite, căci statul otoman s-a organizat ca un stat militar jefuitor.

Clasele dominante ale popoarelor cucerite au fost slăbite numai într-o măsură redusă, căci în cea mai mare parte feudalii cuceriiți s-au încadrat în rîndurile feudalilor turci, continuînd să exploateze poporul.

Cucerirea turcă pricinui o totală decădere a tehnicii și stagnarea forțelor de producție în țările cucerite de turci creînd totodată o barieră de nepătruns între popoarele cucerite și celelalte popoare și menținînd în regiunile cucerite economia rurală primitivă și relații iobăgești.

Aceste constatări generale, desprinse din studiul introductiv al lui M. V. Levcenko, demască lipsa de temeinicie a susținerilor unor istorici turci și ale unor bizantinologi burhezi care socotesc că cucerirea Bizanțului a fost un eveniment binefăcător pentru popoarele cucerite, dominația otomană punînd capăt anarhiei care sfîșia de veacuri aceste popoare și asigurînd dezvoltarea economică a regiunilor cucerite.

Ca pildă de denaturare a istoriei bizantine în ce privește problema cuceririlor turcești în Balcani, M. V. Levcenko menționează între altele lucrarea lui Louis Bréhier, „Viața și moartea Bizanțului”, apărută în 1947, care prezintă istoria cuceririlor turcești ca un proces oarecum pașnic de contopire a cuceritorilor turci cu populațiile cucerite, și cuprinde aprecieri nesincere asupra toleranței religioase a turcilor.

A. S. Tveritinova, în studiul „Falsificarea istoriei medievale a Turciei în istoriografia kemalistă” (p. 9—31) supune unei amănunțite analize critice principalele teorii ale istoricilor kemaliști care subordonează cercetările lor scopurilor politicii naționaliste. Criticînd susținerile istoricilor kemaliști, autorul arată că în epoca cuceririlor din Asia Mică și Europa, turcii se

găseau din punct de vedere economic pe o treaptă inferioară în raport cu popoarele cucerite iar societatea turcă era lovită de puternice contradicții de clasă. Punînd în lumină fapte istorice concrete, autorul dovedește că idealizarea societății medievale turcești este lipsită de temeiuri științifice.

Reprezentantul tipic al istoriografiei kemaliste este Mehmed Ferat Köprülü care, preocupat de tradiția politică și continuitatea istorică a turcilor, propune să se studieze istoria turcilor folosindu-se metoda numită de el „genetică”. Potrivit acestei metode, trebuie să se studieze dezvoltarea societății turcești și organizarea politico-militară a statului turc, în chip succesiv, cercelîndu-se trecerea de la cel mai vechi stat turc, începînd cu al hunilor, pînă la statul turcilor otomani. Cu această metoda istoriografia kemalistă încearcă să susțină că destrămarea imperiului otoman s-a produs din cauză că cîrmuitorii statului s-au îndepărtat de la vechile tradiții turcești privitoare la conducerea statului, mai ales după ce în rîndurile conducătorilor au pătruns elemente străine indiferente față de destinul istoric al poporului turc.

Dar tradițiile politice turcești se dovedesc a avea un alt caracter. A. S. Tveritinova se oprește asupra statului seldjucizilor a cărui istorie se caracterizează prin frecvente invazii asupra vecinilor și prin neîntreprinse lupte între triburi, acest stat nefiind organizația politică centralizată și de nivel superior despre care vorbesc istoricii kemaliști.

Un alt istoric turc, Omer Lütfi Barkan, susține că în Turcia au dăinuit fără modificări instituțiile economice și sociale autohtone, avîndu-și obîrșia chiar de la vechia dinastie asiatică a ilhanilor. Această teorie o formulează Barkan în prefața colecției de documente privitoare la istoria economică a Turciei medievale publicată la Istanbul în 1945 (sub titlul: XV ve XVI asırlarında Osmanlı İmparatorluğunda hukukî ve malî esasları). A. S. Tveritinova arată însă că mărturiile documentare precise, cuprinse chiar în această colecție turcă prefațată de Barkan, contrazic con-

cepția care idealizează tradiția și continuitatea instituțiilor turcești. Statul otoman a fost greu supus contradicțiilor sociale și neîntreruptei lupte de clasă îndreptată la început împotriva aristocrației triburilor osmane și apoi împotriva stăpînitivilor feudali.

Un alt istoric turc, Sadî Selen idealizează orașul medieval turc. Dar orașele provinciale turcești — kasaba — au fost centre de asuprire administrativă, fiind destinate controlului țărănimii aservite din satele dependente.

Folosind izvoarele turcești și neturcești între care îndeosebi cronicile bizantine și armenie, A. S. Tveritnova pune în lumină grelele nenorociri pe care le-au adus turcii asupra popoarelor cucerite, caracterizînd denaturările istoriografiei kemaliste privitoare la istoria medie a poporului turc ca fiind destinate să servească țelurilor politice ale propagandei burghezo-naționaliste și pan-turciste.

I. S. Dostian, în studiul intitulat „Lupta popoarelor slave din sud împotriva agresiunii turcești în veacurile XIV—XV” (p. 32—49), cercetează pe larg îndeosebi urmările tragice ale cuceririlor turcești în țările balcanice locuite de slavi: Bulgaria, Serbia, Macedonia, Bosnia, Herțegovina și Muntenegru. Abia la sfîrșitul studiului său, autorul se ocupă puțin și de lupta popoarelor slave împotriva cîmpitorilor turci.

Istoriografia burgheză a susținut adeseori că dominația turcească în țările slavilor sudici a avut un caracter pozitiv, admițînd că guvernul turc ar fi lichidat abuzurile feudalilor locali, ar fi pus capăt luptelor feudale din aceste țări și prin nimicirea feudalilor ar fi moderat mult exploatarea țăranilor, ducînd astfel chiar la lichidarea relațiilor feudale. I. S. Dostian relevă numeroase asemenea păreri eronate răspîndite în istoriografia burgheză de către unii istorici ruși ca: V. Makușev, L. Dobrov și A. Pogodin, de către unii istorici sîrbi ca: S. Stanoevici, S. Novaković și M. Vukievici, de către unii istorici bulgari ca: P. Nikov, G. Gilîbov, H. Hinkov și alții. Influența unor asemenea păreri

se resimte pînă și în opera academicianului sovietic N. S. Derjavin „Istoria Bulgariei”, în care se vorbește despre unele momente „pozitive” ale dominației turcești asupra bulgarilor.

Istoriografia sovietică revizuieste însă în chip radical teoriile istoriografilor burhezi în acest domeniu, pornind de la indicațiile clasicilor marxism-leninismului și analizînd materialul documentar existent. I. S. Dostian scoate în lumină caracterul barbar al dominației turcești, care a făcut cu neputință asimilarea popoarelor cucerite și care a determinat înverșunata luptă de rezistență și de eliberare a popoarelor cucerite. Asupra dominației otomane în Balcani trebuie făcute studii temeinice. În ultima vreme, cercetători din Bulgaria democratică ca: B. Tvetkova, L. Snegarov și I. Mitev au publicat lucrări documentate din care aflăm că starea poporului bulgar s-a înrăutățit foarte mult după căderea lui sub stăpînirea otomană.

Toate popoarele aflate sub jugul otoman au luptat să se elibereze. Una din formele lor de luptă a fost haiducia. Organizîndu-se în munți, cetele de haiduci hărțuiau mereu pe turci. În lupta lor popoarele slave înrobite au fost întărite de increderea neclintită în izbîndă și de sprijinul frăcesc din partea marelui popor rus.

Pentru medievistii noștri, studiul lui I. S. Dostian este plin de sugestii. El constituie însă și o critică, căci cercetările privitoare la dominația otomană în Țările Romîne întîrzie încă să vadă lumina tiparului.

N. A. Smirnov studiază „Insemnătatea istorică a «Povestirii» rusești a lui Nestor Iskander despre cucerirea Constantinopolului în anul 1453” (p. 50—71). Dintre vechile izvoare rusești privitoare la căderea Constantinopolului, „Povestirea” lui Nestor Iskander este cea mai de seamă și se află publicată în diferite redacții, intercalată în textul unor cronici rusești din veacul al XVII-lea. De acest izvor s-au ocupat cîțiva cercetători ruși din veacul al XIX-lea între care A. F. Bicikov, V. A. Iakovlev și mai ales I. I. Sreznevski

care a publicat un studiu special intitulat „Povestire despre Țarigrad“ (Petersburg 1855). Textul „Povestirii“ n-a fost cunoscut însă în integritatea lui. În 1886 arhimandritul Leonid găsi într-o colecție de manuscrise din veacul al XVI-lea, aflată în biblioteca mănăstirii Troița Serghieva, un text mai amplu care făcu posibilă studiarea mai temeinică a variantelor „Povestirii“. Din acest text se constată că Nestor Iskander, autorul „Povestirii“, a fost de origine rus, fiind convertit cu forța la islamism și încorporat în armata turcă care a asediat și ocupat Constantinopolul.

N. A. Smirnov examinează apoi poziția cercetătorilor ruși față de „Povestirea“ lui N. Iskander. După arhimandritul Leonid, „Povestirea“ se înfățișează ca un jurnal de însemnări zilnice, iar N. Iskander a dat informații asupra unor campanii la care el însuși a luat parte ca ostaș. Din acest punct de vedere se pot stabili analogii între varianta „Povestirii“ descoperită de arhimandritul Leonid și opera autorului grec Franțis, activ participant la evenimentele din 1453. Faptul că celelalte variante ale „Povestirii“ omit numele lui N. Iskander, s-ar explica prin ipoteza că omiterea s-a făcut în mod intenționat spre a se salva prestigiul operii, ascunzându-se faptul că N. Iskander era turcit și că atare renegat, fiindcă el însuși se considera „nelegiuit“. Neavînd nici un atașament față de turci, a căror religie o disprețuia, N. Iskander și-ar fi scris într-ascuns însemnările sale în mod cronologic, culegînd de la creștinii din Constantinopol știrile asupra faptelor petrecute în timpul asediului. Mai tîrziu, N. Iskander și-a sistematizat însemnările, izbutind să-și trimită opera la Moscova printr-un prieten grec.

În 1903, academicianul rus A. I. Soboievski, cercetînd textele „Povestirii“ fără a le studia temeinic, a susținut că autorul „Povestirii“ ar fi unul dintre membrii coloniei ruse din Constantinopol, care scăpînd cu viața din asediul orașului și avînd simpatii față de greci, a descris patetic

tragicul eveniment al căderii Constantinopolului.

Mai profund a fost studiată „Povestirea“ de către cercetătorul sovietic G. P. Belcenko care a publicat în 1934 substanțiala sa lucrare „Cu privire la problema alcătuirii povestirii istorice despre cucerirea Țarigradului“. După acest cercetător, „Povestirea“ are două izvoare — unul turcesc și altul grecesc. Primul izvor este caracterizat prin abundența amănuntelor asupra operațiunilor militare din vremea asediului, celălalt cuprinde știri privitoare la lupta grecilor împotriva turcilor. „Povestirea“ are la bază un text restrîns, întregit apoi de vreun cărturar.

Promovînd cercetările asupra „Povestirii“, N. A. Smirnov analizează conținutul acestui izvor, pornind de la concepția că numai prin disecarea elementelor ce compun opera, se pot deosebi părțile scrise de Nestor Iskander de cele ce nu puteau fi scrise de el. Punînd în lumină pasaje caracteristice din „Povestire“, N. A. Smirnov ne întărește convingerea că numai un martor direct al evenimentelor a putut descrie atît de sugestiv și plastic tabloul luptelor și rezistenței asediaților din Constantinopol. „Povestirea“ cu toate numeroasele ei completari tinzînd la idealizarea grecilor ortodocși, este în esență un jurnal de însemnări zilnice, scrise de Nestor Iskander, este o operă literară rusă și singurul izvor contemporan cuprinzînd caracterizarea armatei, armamentului și tacticii turcilor. Din „Povestire“ se desprind multe constatări asupra situației militare, politice și economice a Turciei din veacul al XV-lea, arătîndu-se și părțile slabe ale puterii militare turcești. Om simplu, înzestrat cu talent, autorul „Povestirii“ a lăsat o operă de mare însemnătate socială și politică asupra unuia dintre cele mai de seamă evenimente istorice din veacul al XV-lea.

„Povestirea“ de care se ocupă N. A. Smirnov a circulat și într-o traducere romînească. Această traducere, împreună cu traducerea rusă după ediția arhimandritului Leonid din 1853, au fost publicate de

N. Iorga în 1927, însoțite de un studiu intitulat: „Une source négligée de la prise de Constantinople”¹). Istoricul român atribuie aceasta traducere stolnicului Constantin Cantacuzino, care cu puțina vreme după 1680 ar fi tradus „Povestirea” după un text grecesc. Existența unui text grecesc pare probabilă istoricului român, între altele și pentru unele argumente trase din analiza fonetică a traducerii românești.

Istoricii burghezi sîrbi, între care Cedomil Mijatovici, admit că „Povestirea” este opera unui slav din Balcani, căci versiunea slavă, publicată în 1854 de Sreznievski la Moscova, provenea din mănăstirea sîrbă Hilandar de la Athos.

Circulația largă a „Povestirii” în Balcani, probată astfel, prin însăși existența textului slav găsit la Hilandar și a traducerii românești atît de vechi, dovedește ca popoarele balcanice aflate sub jugul turcesc au prețuit operele literare în care găseau încurajarea rezistenței lor împotriva cruzimilor turcești.

N. A. Meșcerski studiaza „Plîngerea lui Ioan Eugeniciul și vechea ei versiune rusă” (p. 72—86). După ce indică unele date biografice asupra lui Ioan Eugeniciul, originar din Trapezunt, arătînd că acest scriitor bizantin a fost un însemnat reprezentant al partidei ortodoxe antilatiniste și contemporan al evenimentelor legate de cucerirea Constantinopolului de către turci, autorul analizează cuprinsul operii intitulate „Plîngere la cucerirea marelui oraș”.

Această „Plîngere” are caracter liric și a fost scrisă nu mai tîrziu de 1461. Ioan Eugeniciul n-a fost probabil marilor direct al căderii capitalei bizantine și nici n-a urmărit să înfățișeze istoricește evenimentele. Conținutul „Plîngerii” caracteristic prin sinceritatea susținerilor și amploarea mărturiilor referitoare la evenimentele căderii Constantinopolului, s-a bucurat de o mare răspîndire.

N. A. Meșcerski se ocupă apoi de variantele „Plîngerii” în traducere slavă, indicînd 9 vechi manuscrise și arătînd că

această traducere s-a făcut după textul grecesc în scurtă vreme de la alcătuirea originalului. „Plîngerea” s-a tradus în Novgorod. O copie a traducerii poartă data de 6976 (1468) și se găsește în același manuscris cu „Istoria razboiului iudaic” a lui Iosephus Flavius. Această alăturare se găsește în toate copiile traducerii și se explică prin faptul că traducătorii și copiiștii făceau legătură între dărîmarea vechiului Ierusalim de către romani și căderea noului Ierusalim, adică a Constantinopolului sub stăpînirea turcilor. „Plîngerea” se află astfel în grupul operelor literare puse în circulație de către ideologii statului centralizat rus. Căderea Bizanțului coincide cu ridicarea politică a Moscovei. Ideologii centralizării statului rus, căutînd justificarea istorică a misiunii universale a autocrației moscovite, socoteau că „Plîngerea” lui Ioan Eugeniciul intră în rîndul creațiilor literare care pot promova ideea „Moscovei ca a treia Romă”. În conștiința acelor ideologi stăruia puternic ideea paralelismului istoric: Ierusalim, Constantinopol, Moscova. Cel care îndeosebi a dezvoltat ideea „Moscova, a treia Roma” a fost Filoftei, starețul mănăstirii Eleazarov, care cunoștea foarte bine conținutul „Plîngerii”, folosind în epistola adresată marelui cneaz Vasile Ivanovici expresii împrumutate din textul „Plîngerii”.

Pentru a dovedi că traducerea rusă a „Plîngerii” s-a făcut, nu după manuscrisul găsit la mănăstirea Ivirilor de Porfirie Uspenski, ci după un manuscris mai vechi și mai complet, N. A. Meșcerski analizează și compară numeroase expresii din textele respective; din această comparație rezultă că traducătorul — probabil un călugăr rus cărturar — a cunoscut bine limba greacă, dar a păstrat o deplină independență față de textul grecesc.

Monument al literaturii bizantine, oglindind puternic tragedia istorică a poporului grec, „Plîngerea lui Ioan Eugeniciul” intră prin traducerea ei rusă în rîndul creațiilor literare cunoscute și folosite de poporul rus, contribuind la promovarea ideii statului unificat rus și dovedind tot-

¹ „Bulletin de la section historique”, Acad. Roumaine, XIII, București, 1927, p. 59—128.

odată continuitatea legăturilor dintre Bizanț și poporul rus. N. A. Meșcerski propune să se facă o ediție științifică a „Plîngerii”, publicîndu-se atît textul grecesc cît și traducerea rusă.

Menționăm că „Plîngerii” pentru căderea Constantinopolului au circulat în număr mare în țările balcanice. Într-o asemenea „Plîngere”, întocmită curînd după căderea Bizanțului, autorul anonim îndeamnă și pe vlahi să lupte alături de celelalte popoare creștine pentru izgonirea turcilor din Constantinopol¹. Parte din aceste „Plîngerii”, în text grecesc, au fost publicate de istoricii greci Sp. Iambros și N. Bees. Bizantinologul român D. Russo s-a ocupat de unele din aceste „Plîngerii” dînd și referințele bibliografice respective în lucrările sale². În țările balcanice asemenea opere literare au stimulat lupta popoarelor subjugate împotriva dominației otomane.

I. N. Borozdin în studiul intitulat: N. G. Cernișevski despre asediul și cucerirea Constantinopolului (p. 87—92), relevînd faptul că bizantinologia rusă dinainte de Marea Revoluție Socialistă n-a fost străina de greșeli în tratarea problemei căderii Constantinopolului sub stăpînirea otomană, se ocupă de remarcabila atitudine a marelui democrat revoluționar rus N. G. Cernișevski care a criticat unele denaturări în prezentarea evenimentelor legate de cucerirea Bizanțului de către turci. M. M. Stasiulevici, unul dintre reprezentanții tipici ai istoriografiei burghize ruse, a publicat în 1854 o lucrare intitulată „Asediul și cucerirea Constantinopolului de către turci”. Era prima lucrare rusă consacrată acestui subiect. Ea a atras atenția lui M. G. Cernișevski care purta un viu interes studiilor istorice. În două articole — recenzii critice — publicate în revistele: *Отечественные записки* (nr. 3/1855)

și *Современник* (nr. 2/1855), Cernișevski critică sever lucrarea lui Stasiulevici.

N. G. Cernișevski arată, între altele, ca în lucrarea lui Stasiulevici, personalitatea și politica sultanului Mehmed al II-lea sînt idealizate, iar condițiile cuceririi Constantinopolului prezentate în chip arbitrar. Schișind trăsăturile cuceritorului Bizanțului, Cernișevski se exprimă astfel: „Nu voim să înfașîșăm pe Mehmed ca netrebnic, dar el a fost un adevărat turc al veacului XVI: arțăgos, iubitor de glorie, perfid și necruțînd pe nimeni și nimic pentru satisfacerea pasiunilor sale, dintre care prima a fost pasiunea cuceririlor”³.

N. G. Cernișevski respinge apoi teza lui Stasiulevici potrivit căreia Mehmed a fost silit să cucerească Constantinopolul împotriva voinții sale, trebuind să ducă razboiul de fapt contra latinilor și nu contra grecilor. În realitate, statele apusene au tratat Bizanțul, lăsîndu-l fără sprijin în fața agresiunii turcești. Din analiza justă pe care Cernișevski o face lu crării lui Stasiulevici, se desprinde constatarea că marele democrat revoluționar pătrundea mai adînc înțelesul evenimentelor istorice și aprecia mai just agresiunea turcă și urmările ei decît reprezentanții istoriografiei burghize de felul lui M. M. Stasiulevici.

Z. V. Udalțova în studiul său „Politica trădătoare a nobilimii feudale dîn Bizanț în perioada cuceririlor turcești”, (p. 93—121), ținînd seama de legea concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, cercetează situația societății bizantine în perioada cuceririlor turcești și constată că din cauza dominației feudalilor în toate ramurile vieții publice, relațiile de producție frînau dezvoltarea societății bizantine. Feudalii bizantini, folosind aparatul de stat în scopurile lor de clasă, făceau o politică anti-populară. Ei protejau pe străini și îndeosebi pe negustorii italieni care subminau teme-

¹ Vezi *Ἡ Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως*, ed. F. Legrand, in *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris, 1880, vol. I, p. 169—202.

² D. Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 94—95 și *Studii istorice greco-române, opere postume*, București, 1939, vol. I, p. 55—56.

³ N. I. Cernișevski, *opere*, ed. rusă, vol. II, p. 603—604.

liile economice ale statului bizantin, fapt care a contribuit în mare măsură la slăbirea și prăbușirea imperiului.

Căderea Bizanțului a fost apoi înlesnită și de o parte din nobilimea feudală bizantină. Propunându-și să lămurească rădăcinile sociale ale curentului turcofil din Bizanț, Z. V. Udalțova folosește ca izvor principal în această privință opera istoricului bizantin Mihail Hermodor Critobul: „Istoria lui Mehmed II”. Critobul a fost un ideolog zelos al curentului turcofil din rîndurile nobilimii bizantine care a sprijinit pe turci în perioada prăbușirii Bizanțului. Unii istorici burghezi ca Adolf Deissman, M. Ubinici, E. Darko, I. Radonici și alții au folosit opera lui M. Critobul pentru a susține în diferite chipuri că cucerirea Bizanțului a fost justificată istoricește chiar prin atitudinea societății bizantine. Examinînd faptele istorice și mărturiile lui M. Critobul, Z. V. Udalțova arată că o parte din nobilimea bizantină a devenit turcofilă pentru că urmărea să-și salveze viața și averea și chiar să capete demnități de la turci. În rîndurile acestei nobilimi se afla și Critobul care ca preț al trădării sale obținu de la turci postul de guvernator al insulei Imbros. Așa se explică de ce opera lui Critobul se înfățișează ca un panegiric închinat sultanului Mehmed al II-lea, ale căruia fapte sînt prezentate în chip denaturat.

Din analiza operii lui Critobul, rezultă că turcofilii în Bizanț erau în mare parte dinații, nobilii feudali, care aveau întinse legături cu negustorii străini. Turcofilii n-au găsit nici un sprijin în masele populare care au manifestat întotdeauna o înverșunată împotrivire față de turci.

G. I. Ibrahimov în studiul său, „Răscoalele țărănești din Turcia în veacurile XV—XVI” (p. 122—145) cercetează cauzele și desfășurarea principalelor mișcări țărănești din Turcia în primele două veacuri de după cucerirea Bizanțului. După ce arată că cuceririle turcești nu se datorează capacității războinice excepționale a sultanilor

și feudalilor turci, ci decăderii puterii imperiului bizantin, autorul analizează structura societății feudale turcești, dovedind lipsa de temeiuri științifice de care se face vinovată istoriografia burgheză turcă, care idealizează sistemul militar feudal „timariot” ce caracterizează orînduirea feudală a Turciei

G. I. Ibrahimov împarte terenurile cultivabile din teritoriile cucerite de turci în patru categorii principale:

a) terenurile statului — „miri”, b) terenurile feudalilor sau timariote, c) terenurile din proprietatea privată — „temlik” sau „mülk”, d) terenurile „vakuf”, aparținînd așezămintelor religioase turcești. Autorul adaugă că în unele regiuni s-a menținut și proprietatea obștească asupra pămîntului. Cea mai mare întindere în raport cu celelalte forme de proprietate o aveau terenurile statului, sultanul fiind considerat în chip formal ca proprietar al acestor terenuri.

Sistemul vasalității căpătă la turci o mare dezvoltare prin practica daniilor făcute de sultani feudalilor. Proprietățile feudale constituite prin daniile sultanilor aveau întinderi diferite în raport cu dregătoriile ce ocupau feudații și purtau ca atare numiri diferite: timar, ziamet, hassi. Proprietățile feudale erau revocabile în cazul infidelității titularilor lor față de sultan.

Drepturile feudalilor asupra țăranilor legați de moșiile lor erau nelimitate. Feudalii aveau drept de judecată asupra țăranilor dependenți. Stăpîni absoluți ai țăranilor lor, feudalii puteau vinde pămîntul folosit de țărani și puteau readuce cu forța pe țăranii fugari. Dacă țăranii fugiți nu puteau fi găsiți, copiii lor erau obligați să „despăgubească” pe feudal. Țăranii fugiți și admiși pe moșia altui feudal, trebuiau să plătească în continuare dijmă și stăpînului moșiei pe care o părăsiseră. Părăsirea pămîntului era încuviințată țăranilor numai dacă ei asigurau neîntreruperea muncii sau dacă plăteau darea specială „cift-bozan” sau „resme-bozan”. Țăranii nemusulmani erau obligați să plătească darea suplimentară „ispendje” în

cazul părăsirii moșiei. În unele regiuni, feudații turci foloseau în agricultură și munca robilor, aceștia locuind în sate separate.

G. I. Ibrahimov analizează apoi dările și prestațiile ce apăsau țărănimea din Turcia și anume: „aşar“ (dijma) percepută de la țăranii musulmani, „kharadj“ (haraciul) perceput de la nemusulmani și care în veacurile XV—XVII cuprindea de fapt toate dările impuse populației nemusulmane, „resme-cift“, sau „rezme-zemin“ (renta în bani) impusă țăranilor pentru pământul folosit cu toate că această dare era cerută și țăranilor care nu aveau pământ în scopul forțării lor de a munci pământul. Predominau deci în Turcia medievală renta în produse și renta în bani, pe care feudații le încasau în chip nemilos, nemai lăsând țăranilor acele „surplusuri“ rezultate din produsul muncii lor suplimentare. Existau însă și unele forme ale rentei în muncă. Claca se păstra în veacul al XVI-lea, codul „Kanun al-i osman“ prevăzând anumite obligații de muncă pentru țăranii. În statul otoman din veacurile XV—XVI, economia naturală închisă începu să arate semnele descompunerii, căci dările în bani se înmulțiră, feudații turci căutând noi izvoare de venituri bănești pe care le obțineau prin tot felul de obligații impuse țăranilor: dări pentru pășuni, pentru oi, pentru vite, pentru cai etc. Apăru și o dare pentru fum. În târguri, taxe mari loveau pe țăranii și orașeni la vânzarea și cumpărarea produselor. Numeroasele dări și prestații impuse de către turcii țăranilor dependenți erau percepute după bunul plac al feudaților și al administrației turcești. Feudații speculau și apa, transformând izvoarele pentru irigarea câmpurilor și grădinilor în mijloace de îmbogățire.

G. I. Ibrahimov se ocupă apoi de darea pe care turcii o numeau „devşirme“ (darea în oameni). Pentru corpul ienicerilor, turcii cereau popoarelor subjugate copii în vîrstă de 7—8 ani. Crescîndu-i în fanatismul lor orb, turcii foloseau pe acești

tineri în razboaiele lor agresive, ienicerii avînd trista faima de buni ucigași.

Aceste dări și prestații, stoarse fără mila, au dus la înăsprirea contradicțiilor interne de clasă în statul militar feudal turcesc, contradicții ce constituiau premisele directe ale răscoalelor țăărănești care izbucniseră la începutul veacului al XV-lea în Anatolia și Rumelia, continuînd apoi în diferite regiuni ale imperiului.

Materialul documentar privitor la răscoalele țăărănești, de la începutul veacului al XV-lea arată ca aceste răscoale au avut un înveliș ideologic mistico-religios, fiind legate de numele șeicului Bedr-ed-Din Simavnaoglu al cărui nume s-a păstrat pînă în vremurile noastre în amintirea poporului turc. Acest șeik a strîns adepți, propovăduindu-le egalitatea și frăția între credincioșii celor trei religii: islamismul, creștinismul și mozaismul. Totuși ascuțișul acestor răscoale a fost împotriva clasei dominante din Turcia.

Prima răscoală mai puternică, pe care o studiază G. I. Ibrahimov a izbucnit în jurul anului 1416 în regiunea Aidin, întinzîndu-se pînă în Kara-Burun. Numărul răsculaților turci, greci, evrei s-a ridicat pînă la 10000, în fruntea lor fiind țăranul turc Biurkliudge Mustafa, adept și colaborator apropiat al lui Simavnaoglu. La baza învățăturii lui găsim ideea proprietății comune asupra pământului, animalelor, alimentelor și vestmintelor. Răsculații au izbutit mai întîi să împrăstie o armată de 6000 de oameni, apoi să distrugă o altă armată turcă. Răscoala a fost totuși înăbușită, datorită cruntelor represiuni dirijate de Baiazid pașa din ordinul sultanului Mehmed Celebi. Este prima mare mărțurie istorică ce dovedește că țăranii din regiunile cucerite de turci nu socoteau pe conducătorii turci ca „salvatori“ de sub jugul feudaților bizantini, ci ca împilatori și mai aspri.

A doua răscoală a izbucnit în împrejurimile Manisei sub conducerea lui Torlak Kemal care a fost de asemenea discipol al lui Simavnaoglu și care propovăduia aceeași învățătură ca și Biurkliudge Mus

tafa. Numărul răsculaților a ajuns pînă la 5000. Răscoala a fost înăbușită de trupele sultanului comandate de același Baiazid pașa.

A treia rascoală a fost condusa de în-suși Bedr-ed Din Simavnaoglu. După ce fusese cadiu la Adrianopol, el fu exilat la Iznik (Niceia) pentru libertatea sa de gîndire. Atacînd doctrina islamică și guvernarea sultanului, Bedr-ed Din Simavnaoglu raspîndea totuși o învățătură idealistă, socotind că veșnica mișcare a materiei are la bază spiritul divin. Dar și această învățătură lovea în principiile credinței musulmane. Prin ideea socializării bunurilor, Bedr-ed Din Simavnaoglu reuși să strîngă foarte mulți adepți.

Cînd izbucni răscoala lui Mustafa la Aidin, în 1416, Simavnaoglu fugi din Iznik cu hotărîrea de a provoca și alte focare de răscoala. El merse în Valahia, după cum socotește G. I. Ibrahimov, stabilindu-se aici într-o pădure și punîndu-se în legătură cu Mustafa. Acțiunea răscoalei s-a întins repede datorită răspîndirii ideii de reîmpărțire a proprietății feudale și a funcțiilor administrative. Dar atrăgînd în răscoală elementele eterogene din punct de vedere social, Bedr-ed Din Simavnaoglu își slăbea însăși puterea de luptă. S-au strîns în jurul lui: turci emigrați din Anatolia, valahi și bulgari. El i-a organizat în detașamente armate. Același călău Baiazid pașa, trimis să înăbușe „răscoala din Valahia“, nu izbuti la început decît să împrăști detașamentele răsculaților, fără să le distrugă. Folosind apoi spionajul și provocarea, înlesnită de compoziția socială eterogenă a răscoalei, Baiazid pașa zdrobi răscoala lui Bedr-ed Din în munții Macedoniei în anul 1420.

G. I. Ibrahimov se ocupă apoi și de răscoalele din veacul al XVI-lea, ca răscoala „kizilbaşilor“ din Anatolia, izbucnită în anii 1511—1512, răscoala condusă de

țaranul Nur Ali în partea răsăriteană a Asiei Mici pe vremea sultanului Selim I (1512—1520), răscoala condusă de șeicul Djebali în 1519 în regiunile Tokat și Sivas, răscoalele conduse de Soglutoglu Kodjea și Zinunoglu în 1525—1526 în Cilicia și Sivas, răscoala condusă de Kalendar şah în regiunea Malatiei în 1526. Autorul arată la sfîrșitul studiului său că răscoalele pe care le-a studiat au fost înfrînte din cauza caracterului lor spontan și neorganizat. Lipsindu-le programul și conducerea organizată, răsculații au șovăit și cauza luptei lor a fost pînă la urmă pierdută.

Lupta de clasă în Turcia medievală se înfățișează astfel numai în aparență sub aspecte îndeosebi religioase. La baza acestei lupte stau însă interese materiale de clasă, determinate de grava înrăutățire a situației maselor țărănești din cauza exploatarei feudale crescînde și din cauza asupririi administrației turcești.

Particularitatea răscoalelor țărănești din Turcia constă în faptul că răsculații aparțineau populațiilor diferite: turci, greci, valahi, bulgari, muntenegreni, armeni, evrei, kurzi, lazi, azerbaigieni, arabi etc. Toate aceste populații luptau și împotriva asupririi administrative turcești și împotriva exploatarei feudale.

Meritul esențial al studiului lui G. I. Ibrahimov constă în cercetarea analitică a obligațiilor feudale ce apăsau țărănimia din imperiul otoman. Din acest punct de vedere, pentru medievistii din țara noastră studiul lui G. I. Ibrahimov este cu deosebire binevenit, fiind plin de sugestii utile. În ce privește însă răscoala țărănească din anii 1416—1420, care, după istoricul sovietic, a fost organizată și îndrumată din Valahia de Bedr-ed Din, avînd între participanți și valahi, problema trebuie adîncită, cronologia precizată și teritoriul de acțiune al răsculaților bine determinat.

Pentru a se preciza aria de acțiune a răscolului condusă de Bedr-ed Din și participarea valahilor la aceasta rascoală, trebuie valorificate toate știrile cronicilor turcești, în confruntare cu toate materialele documentare necontestate ce s-au la baza istoriei medievale a popoarelor balcanice.

A. N. Nikolaev studiază „Starea actuală a monumentelor arhitectonice bizantine din Istanbul” (p. 146—160). Pe teritoriul vechiului Constantinopol și al cartierelor mai noi, atât în partea europeană denumită Beiglu cât și în partea asiatică denumită Uksiu dar se găsesc numeroase monumente bizantine. Unele monumente sînt distruse, altele sînt îngropate sub nivelul actualului Istanbul, altele se mai păstrează fără a avea însă protecția cuvenită din partea oficialității turcești. Autorul clasifică monumentele bizantine după așezarea lor topică, împărțind teritoriul orașului din punct de vedere arheologic în cinci sectoare, dar precum recunoaște însuși, clasificarea monumentelor după criteriul topic este foarte convențională.

Autorul găsește defectuoase studiile mai vechi asupra monumentelor bizantine publicate de J. Labarte, A. Paspatis, C. Gurlitt, Charles Diehl. Anumite progrese se vădese în studiile mai noi publicate de Th. Wiegand și E. Mamboury. Dar un cercetător ca J. Ebersolt susține în prefața lucrării sale „Constantinople” (Paris, 1950) că pentru studiul monumentelor bizantine sînt îndestulătoare mărturiile scriitorilor bizantini, care nu necesită săpături. În general, lucrările cercetătorilor apuseni privitoare la monumentele bizantine au tendințe cosmopolite și ocolesc problemele economico-sociale.

Arheologii turci, aflați în slujba claselor stăpînitoare, sub influența ideologiei panturciste, se străduiesc să micșoreze valoarea monumentelor bizantine, prezentînd uneori însăși arta bizantină ca fiind „barbară”, „compilată” sau „lipsită de valoare”. Reprezentant tipic al arheologilor turci din această categorie este Mu-

zaffer Ramazanoglu. Arheologii turci care întreprind studii conștiincioase asupra monumentelor bizantine își vad munca lor împiedicată în diferite chipuri, neputîndu-și publica lucrările.

Oficialitatea turcă nu manifesta grija cuvenită pentru conservarea monumentelor bizantine care aparțin tezaurului culturii universale. Din aceasta cauză se nimiceșc monumente de rară valoare. Uneori autoritățile turcești acționează în spirit de dispreț față de trecutul bizantin, cum se constată de pilda din faptul că lucrările pentru construirea noului palat de justiție au fost începute chiar pe terenul de lînga vechiul hipodrom bizantin, care constituie un important sector arheologic, prea puțin cercetat pînă în prezent. Proteste împotriva unor asemenea procedee s-au făcut de către bizantinologi și chiar de către unii arheologi turci. După intervenția făcută de către participanții la Congresul al XXII-lea al orientaliștilor, ținut în 1951, guvernul turc a suspendat lucrările de construcție, dar săpăturile arheologice în acel sector au rămas interzise. Semnalînd asemenea piedici puse de cercurile conducătoare din Turcia, care în această privință merg pe drumul fanatismului musulman, A. N. Nikolaev cere să se creeze condiții pentru săpături și studii arheologice temeinice, care să valorifice monumentele bizantine, în interesul științei universale.

Studiul lui A. N. Nikolaev este însoțit de planșe asupra unor monumente bizantine și de o schiță topografică indicînd răspîndirea monumentelor bizantine în Istanbul, după planul care a servit drept ghid membrilor Congresului al XXII-lea al orientaliștilor.

M. L. Abramson în studiul intitulat „Țărănimea din regiunile bizantine ale Italiei de sud în veacurile IX—XI” (p. 161—193) cercetează relațiile feudale din sudul Italiei în perioada zisă bizantină, care începe de la sfîrșitul veacului al IX-lea cînd bizantinii recuceriră de la saracini și longobarzi provinciile Apulia

și Calabria și durează pînă la cucerirea normandă ce se încheie la 1071. Procesul feudalizării societății din această parte a imperiului bizantin este studiat pe baza știrilor date de izvoarele italiene și bizantine.

Principala trăsătură a procesului de feudalizare este absorbirea obștiilor satești libere de către domeniile feudale. Prin spargerea comunităților familiale ce alcătuiau obștiile satești, acaparatorii de pămînturi au ajuns să aservească din ce în ce mai mulți țărani, destrămînd astfel obștiile libere. Proprietatea obștească făcu loc treptat proprietății particulare a marilor stăpînitores feudali, acest proces fiind asemănător cu acela al descompunerii comunității familiale germane.

Autorul arată ca numărul țăranilor aserviți crescuse și prin transformarea sclavilor în țărani dependenți. Destul de mare la începutul perioadei bizantine, numărul sclavilor folosiți în agricultură scăzu treptat, astfel încît în perioada normandă referirea izvoarelor la sclavi este excepțională. Folosirea sclavilor în producție scăzu pînă la sfîrșitul veacului al XI-lea, deoarece sclavii așezați pe domeniile feudale începură să fie tratați ca țărani dependenți, fără o eliberare formală prealabilă. Țăranii aserviți, atît cei proveniți dintre membrii obștiilor libere cît și cei proveniți dintre sclavi, erau fixați pe loturi de pămînt determinate și supuși obligațiilor feudale de rentă: în muncă, în produse și în bani.

Au existat în sudul Italiei și țărani semi-liberi de diferite categorii care luau în arendă pămînt de la feudali, plătindu-le de obicei rentă în produse. Mai puțini la număr au rămas în această perioadă țăranii liberi (allodiali) care își păstrează terenurile individuale, rezistînd presiunilor feudalilor acaparatori. Aservirea țăranilor n-a fost deci un proces încheiat în perioada bizantină. Țăranii rămași liberi erau aserviți adeseori pe calea împrumuturilor. Participînd la transacțiile comerciale destul de dezvoltate în Italia de sud, unele gospodării țărănești se îndatorau bănește. Nepuținînd restitui la termen sumele împrumu-

tate, țăranii liberi se vindeau cu pămîntul lor stăpînitores feudali. Aservirea țăranilor se făcea apoi și pe calea patronatului, la care recurgeau țăranii saraciți. Paupe-rizarea țăranilor liberi și aservirea lor mai erau determinate și de administrația bizantină care avu și în Italia un caracter hrăpăreț și asupritor.

Feudalizarea societății din sudul Italiei a fost însă stînjinită de apriga rezistența țărănească. Obștiile satești și țăranii liberi au dus o luptă permanentă împotriva stăpînitores feudali acaparatori ai drepturilor și pămînturilor lor. Una din urmările acestei lupte a fost faptul că au obținut dreptul de a li se stabili cuantumul obligațiilor prin convenții, feudali neavînd astfel dreptul să sporească obligațiile în chip arbitrar. Asuprirea fiscală bizantină și exploatarea feudală au provocat în Apulia și Calabria mișcări antibizantine și anti-feudale la care participară masele populare. Autorul se ocupă pe scurt de răscoalele din anii 887—888, 946, 950, 955, 965, 987, 997—1000, 1009, 1017, 1018.

Pentru istoricii medievîști din țara noastră relevăm utilitatea acestui studiu în-deosebi în ce privește analogiile ce se pot face între obștiile libere italiene și cele de pe pămîntul patriei noastre dinainte și din vremea formării statelor feudale. Studiile privitoare la aservirea țăranimii libere trebuie întemeiate pe ample cercetări comparative, ce sînt cu atît mai necesare cu cît asupra acestei probleme ne lipsește materialul informativ direct din perioada premergătoare formării statelor feudale.

M. V. Levchenko studiază „Relațiile dintre Bizanț și Rusia veche în timpul lui Vladimir” (p. 194-223). Domnia lui Vladimir Sveatoslavici (980—1015) reprezintă perioada înfloririi maxime din istoria Rusiei Kievene și oglindește în chip neîndoiios strînsele legături ruso-bizantine din această perioadă. Autorul pune în lumina mărturiei istorice doveditoare că Rusia Kieveană începuse să primească creștinismul cu mult înainte de botezul lui Vladimir și de constituirea bisericii oficiale ruse sub conducerea unui cler bizantin. La sfîrșitul

veacului al IX-lea, slujba bisericească se făcea la Kiev în limba slavă și după cărți slave aduse din Bulgaria, ceea ce înseamnă că la început în Rusia veche creștinismul bulgar a fost mult mai activ decât creștinismul bizantin. Înainte de Vladimir, se botezase Olga, bunica sa. Creștinarea lui Vladimir și a drujinei sale constituie un succes al diplomației bizantine care urmărea extinderea influenței bizantine asupra puternicului stat al Rusiei Kievene.

M. V. Levcenko examinează în chip stăruitor referințele vechilor cronici rusești privitoare la botezul lui Vladimir, arătând că există în aceste referințe multe elemente legendare. Faptele istorice, astfel cum se desprind din confruntarea cronicilor rusești cu cele bizantine și arabe, dovedesc că creștinarea lui Vladimir se explică prin cauze politice precise atât în ce privește pe cneazul rus cât și în ce privește guvernul bizantin. După M. V. Levcenko, împăratul bizantin Vasile al II-lea, văzându-se primejduit pe de o parte de răscoala internă condusă de Bardas Focas, iar pe de alta de amenințarea bulgară, a cerut ajutor grabnic puternicului cneaz Vladimir. Ca să nu devină un simplu mercenar al împăratului bizantin, mîndrul cneaz rus a cerut în schimbul alianței militare mîna principesei Ana, sora împăratului și poate unele titluri bizantine. Ca să accepte aceasta cerere a lui Vladimir, împăratul i-a pus condiția să treacă la creștinism. Consimțind, Vladimir trimise îndată la Constantinopol un corp expediționar rus care luptă alături de trupele imperiale împotriva răsculașilor. Trupele lui Bardas Focas au fost înfrînte și astfel domnia și însăși persoana lui Vasile al II-lea au fost salvate atunci, datorită sprijinului militar oferit de cneazul Vladimir. Dar împăratul bizantin zăbovi să-și îndeplinească făgăduința trecerii surorii sale Ana în căsătorie cu Vladimir, fapt care făcu pe cneazul rus să asedieze cetatea bizantină Cherson din Crimeea și prin cucerirea cetății în 989 sili pe Vasile al II-lea să respecte înțelegerea. Botezîndu-se, căsătorindu-se cu Ana și înrîndindu-se astfel cu familia imperială bi-

zanțina, Vladimir obținu și titlul bizantin de cezar, fapt ce se oglindește în efigia monedelor ce înfațișează pe cneazul rus în vestimente imperiale bizantine, purtînd coroană și sceptru. În stabilirea acestor fapte, M. V. Levcenko analizează numeroase mărturii istorice și învederează erorile unor bizantinologi burhezi, ca Vasilievski, care nu cunoșteau toate cronicile străine, între care mai ales cronică lui Yahia Antiohianul, pusă în valoare de către V. R. Rozen în studiul său: „Împăratul Vasile Bulgaroctonul” (Petersburg, 1883).

Biserica ortodoxă din Rusia Kieveană a fost organizată de către clerici bizantini. M. V. Levcenko examinează mărturiile istorice privitoare la ierarhii greci ai bisericii Kievului, arătînd că clerici greci au introdus cărți grecești și au început sa pregătească clerici ruși. Cărturarul bizantin Anastasie din Korsun, cleric, deveni sfetnicul lui Vladimir. Meșteri bizantini construi ră biserica catedrală din Kiev.

În schimbul acestor servicii, Vladimir asigură împăratului bizantin în permanență un detașament de ostași ruși. Există mărturii certe chiar în izvoarele bizantine despre rolul detașamentului rus în timpul luptelor bizantino-bulgare din anii 991—995 și în luptele duse de bizantini în 1061 pentru lichidarea statului chazarilor din Crimeea.

În ce privește urmările creștinării poporului rus și ale organizării bisericii ruse cu ajutorul bizantinilor, M. V. Levcenko le socotește ca avînd caracter progresist, referindu-se în aceasta privință la aprecierea regretatului academician B. D. Grekov din lucrarea „Rusia Kieveană” (Moscova, 1949, p. 339), asupra consecințelor pe care le-a avut pătrunderea creștinismului bizantin în Rusia Kieveană. M. V. Levcenko previne însă pe cititori asupra exagerărilor ce s-au făcut în ce privește influența culturii bizantine asupra vechii culturi ruse. Însăși tratatele încheiate între Bizanț și Rusia Kieveană la începutul veacului al X-lea dovedesc existența unei înaintate dezvoltări economico-sociale și culturale în Rusia veche. Cultura rusă veche are un

caracter autohton, dezvoltându-se în chip independent în aşezările populaţiilor slave de rasă rit. Ştiinţa sovietică nu tagăduieşte valoarea deosebită a culturii bizantine în condiţiile epocii respective.

Patrunderea creştinismului bizantin în Rusia Kieveana a adus poporului rus elemente de cultura mai înaintate, dar prin organizarea bisericii care deveni stăpînitore de întinse proprietăţi, s-a consolidat sistemul feudal bazat pe exploatarea ţărănimii aservite.

P. O. Karişkovski în studiul „Cu privire la istoria războaielor balcanice ale lui Sveatoslav” (p. 224—243) foloseşte preţioase informaţii istorice din operele literare bizantine şi din unele scrieri istorice nebizantine. După ce rezumă principalele date cuprinse în cronicile bizantine privitoare la războaiele ruso-bizantine din anii 968—971, autorul se ocupă în primul rînd de mărturiile istorice aflate în poeziile lui Ioan Geometrul. Bizantinologul rus V. G. Vasilievski, folosind pentru prima dată ca izvor istoric poeziile lui Ioan Geometrul, a arătat în 1876 că ele se referă la evenimente din a doua jumătate a veacului al X-lea. La aceeaşi concluzie a ajuns apoi în 1893 filologul italian P. Tacchi-Venturi.

Folosind datele cunoscute, autorul arată că Ioan Kiriutul, supranumit Geometrul, fost protospătar în Bizanţ, intră în monahism şi ajunsese mitropolit al Melitenei. Nu se ştie precis cît a trăit, dar a supravieţuit domniei împăratului Vasile al II-lea. Avînd cunoştinţe întinse, pe lîngă talent poetic, Ioan Geometrul a inclus în opera sa destul de variată un preţios material de istorie socială şi politică. El zugrăveşte societatea bizantină, cunoaşte starea de aşuprire a ţărănimii bizantine şi menţionează luptele feudale ale lui Bardas Focas şi Bardas Scleros.

P. O. Karişkovski relevă două importante fragmente din poeziile lui Ioan Geometrul referitoare la războaiele ruso-bizantine din a doua jumătate a veacului al X-lea. Vorbînd despre dezastrul suferit de bizantini odată cu pierderea lui Nichifor Focas, poetul bizantin învederează primejdia ce

ameninţa capitala din partea oştilor ruseşti, descriînd starea de spirit a nobilimii bizantine îngrozită în faţa atacurilor ruseşti. Asemenea mărturii constituie un just corectiv al laudaroaselor povestiri ce figurează în unele cronici bizantine despre aceste evenimente.

O altă producţie literară de care se ocupă autorul, este dialogul satiric „Filopatris”, care se înfaşisează ca o imitaţie a dialogurilor lui Luchian; cuprinde de asemenea mărturii preţioase despre pericolul ce ameninţa Constantinopolul în vremea războaielor ruso-bizantine. Examinînd literatura privitoare la această operă anonimă, P. O. Karişkovski ajunge la concluzia că ea a fost redactată în noiembrie sau la începutul lui decembrie 969. Ştirile cuprinse în „Filopatris” contribuie la stabilirea faptului că operaţiunile militare ale Rusiei împotriva Bizanţului începură încă înainte de moartea lui Nichifor Focas care avu loc în anul 969 şi dezminţ astfel concluziile acelora care au susţinut că a doua campanie a lui Sveatoslav în Balcani a avut loc în anul 970 sau chiar 971. Ameninţarea rusă asupra capitalei bizantine avu loc în toamna anului 969.

P. O. Karişkovski relevă apoi informaţiile istorice din opera scrisă în limba arabă a învăţatului sirian Yahia Antiohianul. Trăind între anii 970—1066, Yahia fu medic, lucrările lui medicale fiind de mare însemnătate pentru vremea sa, dar el lasă şi o cronică. Cronica lui Yahia care are caracterul cronicelor bizantine, a fost editată, tradusă în limba rusă şi comentată de către învăţatul rus V. R. Rozen în lucrarea sa „Împăratul Vasile Bulgaroctonul” (Petersburg, 1883). În cronica sa, după ce arată că împăratul bizantin Nichifor Focas lasă ruşilor toată puterea asupra bulgarilor, Yahia dă ştiri despre luptele ruso-bizantine pe timpul domniei lui Tzimiskas, apoi unele informaţii despre asediarea oraşului Taisar (Durostor) şi despre izbînda grecilor, în urma căreia ruşii s-au întors în patrie, iar Bulgaria căzu sub dominaţia bizantină.

Despre războaiele ruso-bizantine din a

două jumătate a veacului al X-lea se ocupa și alți scriitori nebizantini. Astfel, arma-nul Stepanos Taroneanu, cunoscut indeo-sebi sub numele de Asohik, a scris o cronică în trei cărți, terminată în 1004. Folosind materialul cronicelor mai vechi în primele două cărți, Asohik este mai independent în redarea informațiilor consemnate în ultima carte din cronică sa. Istoria medievală a Armeniei este bine cunoscută lui Asohik. El vorbește despre campaniile lui Nichifor Focas, Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea. El cunoaște lupta unită a bulgarilor și rușilor împotriva Bizanțului.

Un alt cronicar armean care dă atenție istoriei bizantine este Matei din Edesa. În cronică sa, acesta se ocupă de evenimentele dintre anii 952—1132.

Dintre scriitorii arabi ale caror mărturii sînt folosite de P. O. Karișkovski în studiul său, menționăm pe Abul Kasim Muhammed Ibn-Haukal, născut în Bagdad. Acesta este cunoscut ca însemnat călător și geograf; făcînd comerț, el vizitează multe regiuni din Extremul orient. În scrierea sa „Cartea drumurilor și statelor”, Abul vorbește despre relațiile dintre bulgari și ruși în anii 968—969. De campaniile rușilor în această epocă se ocupă și arabul Ibn-Miskaveih, istoric, filolog și medic, martirizat în 1030. De asemenea Ibn-al-Asir, care a trăit în Siria în veacurile XII—XIII.

P. O. Karișkovski se ocupă în sfîrșit de mărturia lui Liudprand, episcop al Cre-monei, contemporan apusean al evenimentelor din 968, care aflîndu-se atunci la Constantinopol unde a stat 4 luni, a cunoscut relațiile ruso-bizantine. În a sa „Relatio de legatione Constantinopolitana”, Liudprand indică cu exactitate cronologia războaielor balcanice, existența unor vase rusești în compunerea flotei bizantine, incursiunile ungurești pe teritoriul bizantin etc.

Studiul lui P. O. Karișkovski, bogat în referințe bibliografice, este un model de investigație istorică bazată pe izvoarele literare, în general nefolosite de cercetători.

V. N. Lazarev, publica „Studii despre Teofan Grecul” (p. 244—258). Intocmirea biografiei lui Teofan Grecul este anevoioasă, fiindcă izvoarele sînt sarace în referințe privitoare la viața și activitatea acestui vestit pictor și iconograf bizantin. Din puținele informații ce se găsesc în izvoare, autorul arată ca Teofan Grecul a trăit pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea și ca a doua jumătate a vieții sale a petrecut-o în Rusia. Înainte de a veni în Rusia, Teofan a lucrat la Constantinopol. De acolo el merse la Kaffa în Crimeea în colonia greacă din acest oraș, unde pictează biserici. Cum Novgorodul avea relații comerciale cu Kaffa, Teofan primi invitația de a merge la Novgorod. Aici el se afla în anul 1378 și pictează biserica „Schimbarea la față a mîntuitorului”. După unele referințe din izvoare, Teofan ar fi fost și la Nijni-Novgorod, probabil în anul 1380. De aici, el pleacă la Moscova, unde desfășoară o activitate ce este mai bine cunoscută. Teofan și ucenicii săi pictară la Moscova bisericile: „Nașterea maicii domnului” în 1395, „Arhanghelilor” în 1399 și „Bunavestire” în 1405, precum și palatele unor feudali laici.

Teofan a fost talentat nu numai în pictura frescelor și în iconografie, dar și în miniaturi. Multe desene ce împodobesc cărțile de slujbă sînt lucrări de artă de o rară măiestrie, executate de Teofan în culori.

P. O. Lazarev se ocupă apoi în chip special de frescele lui Teofan Grecul din biserica „Schimbarea la față a mîntuitorului” din Novgorod, studiind trăsăturile caracteristice ale artei acestui pictor bizantin. Din cercetarea aceasta, se desprinde constatarea că Teofan a studiat și vechea iconografie rusă, vizitînd numeroase biserici vechi din Moscova și din alte orașe rusești. Artă iconografică a lui Teofan, astfel cum a fost realizată în Rusia, este îmbinarea reușită a frumuseții și vioiciunii proprii vechii iconografii ruse cu stilul sobru al artei bizantine.

Relațiile culturale dintre Bizanț și Rusia

în perioada premergătoare cuceririi Constantinopolului de către turci se oglindesc astfel în mod fericit în activitatea iconografică a lui Teofan, care plecând din Bizanț a dezvoltat în chip creator arta sa iconografică în Rusia. Un număr de 23 planșe fotografice ce însoțesc studiul lui P. O. Lazarev ilustrează admirabila artă iconografică a lui Teofan.

A. V. Bank în studiul „Unele controverse în istoria artei bizantine” (p. 259—268), atrage atenția istoricilor asupra condiționării artei bizantine de ideologia proprie societății feudale, condiționare ce n-a înăbușit tradiția artei antice.

Bizantinologii sovietici desfașoară o muncă intensă pentru a cerceta caracterele artei bizantine și în această privință ei valorifică în mod critic studiile bizantinologiei ruse dinaintea de Marea Revoluție Socialistă. În ce privește însă problema importanței istorice a artei bizantine, nu toți cercetătorii sovietici sînt de acord, ei rezolvînd această problemă în chip diferit.

Autorul citează din lucrările lui Levcenko, Lihacev, Lazarev, caracterizări diferite date artei bizantine. El recomandă să se studieze însă sub toate aspectele și pe baza materialului concret valoarea istorică a artei bizantine, ținîndu-se seama pe de o parte de faptul că tradițiile au o mare forță conservatoare, iar pe de altă parte de faptul că și tradițiile se primenesc și se adaptează intereselor de clasă.

Revista publică apoi comunicarea lui K. V. Golenko intitulată „Imitațiile monedelor bizantine din veacurile X-XI, aflate în peninsula Taman” (p. 260—269). Urmează articolele critice și recenziile în număr de 12, ocupînd în revistă peste 100 pagini (p. 276—284). Ultima parte a revistei este rezervată publicării de izvoare. Se publică aici în traducere rusă mai întîi două fragmente din istoricii bizantini Duca și Frantiș privitoare la căderea Constantinopolu-

lui (p. 388—430). Traducatorul A. S. Stepanov însoțește aceste fragmente de un studiu introductiv (p. 385—388). Se publică apoi un studiu introductiv și în traducerea rusă făcută de E. B. Veselti un fragment din istoria lui Halcocondil cu privire de asemenea la cucerirea Bizanțului de către turci (p. 431—444). Tot cu privire la căderea Constantinopolului se publică în sfîrșit în traducere rusă făcută de S. S. Arevșatian, cu un studiu introductiv de A. S. Anasian, 2 fragmente din cronicarii armeni Abraam din Ancira și Arakel Beșeski.

Istoricii sovietici studiază problemele istoriei bizantine, bazîndu-se pe concepția materialistă a istoriei și folosind regulile de interpretare indicate de metodologia marxist-leninistă. Ei sprijină studiile lor pe un bogat aparat de informație științifică. Neadîncînd cauzele interne ale prăbușirii statului bizantin, istoriografia burgheză s-a ocupat mai ales de cucerirea externă a Bizanțului atribuind căderea acestui imperiu fie politicii înguste a guvernului bizantin care dușmănind țările apusene a pierdut sprijinul lor împotriva agresorilor turci, fie intoleranței religioase a grecilor ortodocși față de catolicii apuseni, fie superiorității militare a turcilor. Fără a tăgădui importanța cuceririlor externe în desfășurarea evenimentelor istorice, cercetătorii sovietici studiază în primul rînd cauzele interne economico-sociale care pregătesc și condiționează faptul cuceririi. În această direcție cercetările cu care revista „Vizantiiski Vremennik” a întîmpinat împlinirea a 500 ani de la căderea Constantinopolului sînt un mare ajutor pentru înțelegerea unor probleme extrem de importante ale istoriei Bizanțului.

Gheorghe Cronț

STUDII

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

TABLA DE MATERII PE ANUL 1954 *

(Nr. I—IV)

Tezele C.C. al P.C.U.S. cu privire la 300 de ani de la reunirea Ucrainei cu Rusia	5/I
Sedința plenară a C.C. al P.M.R. din 19 aprilie 1954	5/II
GH. GHEORGHIU-DEJ, Pentru întărirea continuă a muncii de partid. Expunere făcută la ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 19 aprilie 1954 . . .	7/II
Adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de a 10-a aniversări a eliberării României. Cuvântarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej	5/III

STUDII ȘI ARTICOLE

Istorie

P. CONSTANTINESCU-IAȘI, Știința sovietică, știință pusă în slujba poporului și a păcii	27/I
P. NICHITA, M. IONESCU și T. UDREA, Lupta maselor populare pentru reforma agrară și lichidarea moșierimii ca clasă în preajma lui 6 martie 1945	57/I
T. GEORGESCU și GH. MATEI, Ajutorul acordat României de către Uniunea Sovietică la Conferința de Pace de la Paris (1946)	85/I
T. BUGNARIU și L. BĂNYAI, Trădarea Transilvaniei de către Carol I și Carol al II-lea de Hohenzollern în ajunul primului și celui de al doilea război mondial	107 I
I. GHEORGHIU, V. I. Lenin și problemele războaielor balcanice	123/I
B. F. PORȘNEV, Contribuții la caracterizarea situației internaționale în timpul războiului de eliberare dus de poporul ucrainean în anii 1648—1654 . .	15/II

* Cifrele arabe indică pagina unde se găsește articolul.

Cifrele romane, care urmează după cele arabe, indică numărul revistei în care se găsește articolul.

J. BENDITER, Din politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierilor române între anii 1937—1939	33/II
GHEORGHIIE HAUPT, Luptatorul revoluționar N. P. Zubcu Codreanu	67/II
G. VAIDA, Ienin și coexistența pașnică între cele două sisteme — sistemul socialist și cel capitalist	99/II
N. FOTINO, Propunerile P.C.R. din anul 1947 în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării	73/III
S. I. SAMOILOV, Avântul mișcării muncitorești revoluționare din România în perioada crizei economice mondiale (1929—1933)	101/III
EUGEN STĂNESCU, Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al secolului al XVI-lea (I și II)	119/III, 187 IV
VASILE MACIU și CONSTANTIN VASILESCU, Ion Ionescu de la Brad, luptătorul revoluționar, gânditorul progresist, introducătorul științei agricole în patria noastră	145/III
23 AUGUST 1944—1954. V. CHERESTEȘIU, EUGEN STĂNESCU și I. IONAȘCU, Despre dezvoltarea științei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944—1954	161/III
F. MEZINCESCU, Un an de la apariția hotărârii C.C. al P.M.R. cu privire la îmbunătățirea activității catedrelor de științe sociale din învățământul superior	173/III
M. IONESCU, Colaborarea monopolurilor petrolifere americano-englize cu cele germane în România în perioada celui de al doilea război mondial (1938—1944)	7/IV
B. M. KOLKER, Lupta de eliberare națională în România în anul 1941—1944	45 IV
LOTAR RĂDĂCEANU, Cu privire la periodizarea istoriei literaturii germane	55 IV
MIIHAI BALEA, Lupta poporului francez pentru independență și unitate națională	83 IV
E. CAMPUS, Destrămarea Micii Înțelegeri	103/IV
V. LIVEANU, Armistițiul de la Focșani (1917)	127 IV
V. CHERESTEȘIU, Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3—15 mai 1848 (I)	161 IV
AL. GRECU, Începuturile dreptului scris în limba română	215/IV

Filozofie

M. LUPAN și GR. SMEU, Învățătura leninistă despre transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă — călăuză în lupta partidului nostru pentru făurirea regimului de democrație populară	121/IV
AL. TÂNASE și AL. R. NICHITA, Grijă față de om — legea supremă a activității Partidului Muncitoresc Român și a statului democrat popular	23/III
GH. CHEPEȘ, Unele probleme privind întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărânimea muncitoare în țara noastră	49/III

DOCUMENTE

Starea economică și social-politică în ajunul anului 1877. Mișcarea revoluționară (1871—1881)	247/III
---	---------

DIN VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Lucrările Sesiunii anuale a Secțiunii de științe istorice, filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. din 21—24 decembrie 1953	137/I
---	-------

Raportul de activitate pe anul 1953 al Secțiunii de științe istorice, filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R., prezentat de Acad.

P. CONSTANTINESCU-IAȘI 137/I

Dezbatări: Gh. Ștefan, Victor Cheresiesiu, D. Berlescu (Iași), Sebastian Morintz, Șt. Ștefănescu, Mircea Matei, I. Melinescu, Radu Vulpe, Dănilă Plătică, Constantin Panciu, I. Gioglovan (Tîrgoviste), E. Condu-rachi, Traian Lungu, Iulian Matei (Pitești), Ion Nestor, Fugen Stănescu, St. Olteanu, C. Daicoviciu (Cluj), August Teodoreanu, S. Țeposu (Sibiu), D. Berciu, Florența Rusu, C. Ionescu-Gulian, Nicolae Munteanu, Șt. Mihai, S. Stirbu, Gh. Toacă, Radu Manolescu, M. Petrescu-Dîmbovița (Iași), Măria Covaci, Vasile Varga, Nichita Adăniloae, Ion Baci (Orașul Stalin), V. Popovici (Iași), Ion Ionașcu, Vasile Maciu, Gh. Țuțui, C. Șerban, Sava Iancovici, V. Liveanu, Gh. Haupt, I. Răduțiu, N. Copoiu, Acad. Mihail Roller, Despre poporul făuritor al istoriei în unele probleme de cercetare din domeniul istoriei României 151/I

Lucrările Sesiunii Institutelor de istorie, filozofie și cercetări economice ale Aca-demiei R.P.R. închinată celei de a 10-a aniversări a eliberării patriei (18—19 august 1954) 183/III

Cuvînt de deschidere de Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI . . . 183/III

Dezbatări: D. Hurezeanu, S. Ghiță, V. Liveanu, M. Andercou, E. Gheran, M. Ionescu, I. Banu, A. Roman, L. Lupșa, E. Munteanu, T. Necșa, M. Lupan, V. Spiridon, Pavel Dan, R. Băleanu, I. Dumitriu, Gh. Dobre, N. Belli, C. Sabin, H. Wald, Tr. Udrea, C. Șerban, E. Hutira, I. Berceanu, H. Marinescu, Acad. Mihail Roller 188/III

Cu privire la revista « Studii » 243/III

NOTE ȘI RECENZII

N. CREȚU, M. FRUNZĂ și GH. HAUPT, Îmbunătățirea « Manualului de istorie a R.P.R. », o sarcină de cinste a istoricilor 135/II

Nic. Copoi, M. A. BARG, Cromwell și epoca sa 153/II

Tr. I.-N., Trei studii noi despre revoluția husită 158/II

R. Voroponov, A. V. MIȘULIN, Spartacus 162/II

D. P., Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I 166/II

E. C. Munteanu, Documente din istoria Partidului Comunist din România (1923—1928) 257/III

Tr. Udrea, MAO ȚZE-DUN, Opere alese, vol. I 268/III

Ç. Cîmpeanu și A. Eged, Documente alese din istoria mișcării muncitorești maghiare (1848—1890), vol. I 279/III

S. Vianu, IAKO SIGISMUND, Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Murgului și Călin 229/IV

* * Prefață la volumul « Documente privind istoria României », veacul XV, A. Moldova, vol. II (1476—1500) 232/IV

Tr. Ionescu-Neșcov, FRANTIŠEK GRAUS, Istoria țărănilor din Cehia în epoca prehusită (Praga, 1953, vol. I 234/IV

Gh. Cronț, Problemele cuceririi Bizanțului în lumina cercetărilor sovietice publicate în « Vizantiiski Vremennik » 237/IV

СТУДИ

ЖУРНАЛ ИСТОРИИ И ФИЛОСОФИИ

ЖУРНАЛ ВЫХОДИТ ЧЕТЫРЕ РАЗА В ГОД

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ ЗА 1954 ГОД*

(№№ I—IV)

Тезисы ЦК КПСС в связи с 300-летием воссоединения Украины с Россией	5/I
Пленарное заседание ЦК РРП 19 апреля 1954 г.	5/II
Г. ГЕОРГИУ-ДЕЖ, За дальнейшее укрепление партийной работы. Доклад на пленарном заседании ЦК РРП 19 апреля 1954 г.	7/II
Торжественное заседание, посвященное десятой годовщине освобождения Румынии. Доклад товарища Г. Георгиу-Деж	5/III

СТАТЬИ И ИССЛЕДОВАНИЯ

История

П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ, Советская наука — наука на службе народа и мира	27/I
П. НИКИТА, М. ИОНЕСКУ и Т. УДРЯ, Борьба народных масс за аграрную реформу и ликвидацию помещиков как класса накануне 6 марта 1945 г.	57/I
Т. ДЖОРДЖЕСКУ и Г. МАТЕЙ, Помощь, оказанная Румынии Советским Союзом на Парижской мирной конференции (1946)	85/I
Т. БУТНАРИУ и Л. БАНИАЙ, Предательство Карла I и Карла II Гогенцоллернов в отношении Трансильвании накануне первой и второй мировой войны	107/I
И. ГЕОРГИУ, В. И. Ленин и вопросы балканских войн	123/I

* *Арабские цифры* указывают страницу, на которой находится статья.

Римские цифры, справа от арабских, указывают номер журнала, в котором помещена статья.

Б. Ф. ПОРШНЕВ, К характеристике международной обстановки освободительной войны украинского народа 1648—1654 гг.	15/II
Ж. БЕНДИТЕР, В связи с антипопулярной и антинациональной политикой румынской буржуазии и помещиков между 1937—1939 гг. ..	33/II
Г. ГАУПТ, Революционный борец Н. П. Зубку Колчану	67/II
Г. ВАЙДА, Ленин и мирное сосуществование двух систем — капиталистической и социалистической	99/II
И. ФОТИНО, Предложения, внесенные РКП в 1947 г. для улучшения экономического и финансового положения страны	73/III
С. И. САМОЙЛОВ, Подъем революционного рабочего движения в Румынии в годы мирового экономического кризиса (1929—1933)	101/III
ЕУДЖЕН СТЭНЕСКУ, Военное сотрудничество румын и казаков в последней четверти XVI века (I и II)	119/III, 187/IV
В. МАЧУ и К. ВАСИЛЕСКУ, Ион Ионеску де ла Брад — революционный борец, переловой мыслитель, основоположник отечественной сельскохозяйственной науки	115/III
23 АВГУСТА 1944 — 23 АВГУСТА 1954. В. КЕРЕСТЕШИУ, ЕУДЖЕН СТЭНЕСКУ и И. ИОНАШКУ, О развитии исторических наук в Румынской Народной Республике за десятилетие с 1944 г. по 1954 г.	161/III
Ф. МЕЗИНЧЕСКУ, Годовщина постановления ЦК РРП об улучшении работы кафедр общественных наук в вузах	173/III
М. ИОНЕСКУ, Сотрудничество американско-английских и германских нефтяных монополий в Румынии в период второй мировой войны (1938—1944)	7/IV
Б. М. КОЛКЕР, Национально-освободительная борьба в Румынии в 1941—1944 гг.	45/IV
ЛОТАР РЭДЭЧАНУ, О периодизации истории немецкой литературы	55/IV
М. РАЛЯ, Борьба французского народа за независимость и национальное единство	83/IV
Е. КАМПУС, Распад Малой Антанты	103/IV
В. ЛИВЯНУ, Фокшанское перемирие (1917)	127/IV
В. КЕРЕСТЕШИУ, Подготовка съезда в Блаже 3—15 мая 1848 г. и его цели (I)	161/IV
А. ГРЕКУ, Начало писанного права на румынском языке	215/IV

Философия

М. ЛУПАН и Г. ЗМЕУ, Ленинское учение о переростании буржуазно-демократической революции в социалистическую — руководство в борьбе нашей партии за создание строя народной демократии	121/IV
А. ТЭНАСЕ и А. Р. НИКИТА, Забота о человеке — высший закон, руководящий деятельностью Румынской Рабочей Партии и народно-демократического государства	23/III
Г. КЕПЕШ, Некоторые вопросы, касающиеся укрепления союза рабочего класса и трудящегося крестьянства в нашей стране	49/III

ДОКУМЕНТЫ

Экономическое и социальное политическое положение накануне 1877 г. Революционное движение (1871—1881)	247/III
---	---------

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Работы ежегодной сессии Отделения исторических, философских, экономических и правовых наук Академии РНР 21—24 декабря 1953 г.	137 I
Отчетный доклад за 1953 г. Отделения исторических, философских, экономических и правовых наук Академии РНР, представленный академиком П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ	137 I
Прения: Г. Штефан, В. Керестешу, Д. Берлеску (Яссы), С. Моринц, Ш. Штефанеску, М. Матей, И. Мелинеску, Р. Вульпе, Д. Платика, К. Панчу, И. Джиоглован (Тырговиште), Е. Кондурари, Т. Лунгу, Ю. Матей (Питешти), И. Нестор, Е. Стэнеску, Ш. Олтяну, К. Дайковичу (Клуж), А. Теодоряну, С. Цепосу (Сибиу), Д. Берчу, Ф. Русу, К. Ионеску-Гулиан, Н. Мунтяну, Ш. Михай, С. Штирбу, Г. Тоакэ, Р. Манолеску, М. Петреску-Дымбовица (Яссы), М. Ковач, В. Варга, Н. Адэнилоайе, И. Бачу (город Сталин), В. Попович (Яссы), И. Ионашку, В. Мачу, Г. Уцулуй, К. Шербан, С. Янкович, В. Ливяну, Г. Гаупт, И. Радуюцу, Н. Копю; акад. Михаил Роллер, О народе-созидателе истории в некоторых вопросах исследования в области истории Румынии ..	151 I
Работы сессии Научно-исследовательских институтов истории, философии и экономических наук Академии РНР, посвященной 10-й годовщине освобождения родины (18—19 августа 1954)	183 III
Вступительное слово академика П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ ..	183/III
Прения: Д. Хурезяну, С. Гицэ, В. Ливяну, М. Андеркоу, Е. Геран, М. Ионеску, И. Бану, А. Роман, Л. Лупша, Е. Мунтяну, Т. Некша, М. Лулап, В. Спиридон, П. Дан, Р. Бэляну, И. Думитриу, Г. Добре, Н. Белли, К. Сабин, Х. Вальд, Т. Удря, К. Шербан, Е. Гутира, И. Берчану, Х. Маринеску, акад. М. Роллер	188/III
По поводу журнала «Студии»	243/III

ЗАМЕТКИ И РЕЦЕНЗИИ

Н. КРЕЦУ, М. ФРУНЗЭ и Г. ГАУПТ, Улучшать и совершенствовать «Учебник истории РНР» — почетная задача историков	135/II
Н. Копю, М. А. БАРГ, Кромвель и его эпоха	153/II
Тр. И.-Н., Три новых труда о гуситской революции	158/II
Р. Воропанов, А. В. МИШУЛИН, Спартакс	162 II
Д. П., Археологические материалы по древней истории РНР, т. I	166/II
Е. К. Мунтяну, Документы из истории Румынской Коммунистической Партии (1923—1928)	257/III
Т. Удря, МАО ЦЗЕ-ДУН, Избранные сочинения, т. I	268/III
К. Кымпляну и А. Егид, Избранные документы из истории венгерского рабочего движения, (1848—1890) т. I,	279/III
С. Вианц, ЯКО СИГИЗМУНД, Исторический очерк калиевой мануфактуры в Валя Мургулуй и Кэлине	229 IV
* * * Предисловие к тому «Документы, касающиеся истории Румынии», XV в., А. Молдавия, т. II (1476—1500)	232 IV
Т. Ионеску-Нешков, ФРАНЦИШЕК ГРАУС, История крестьян в Чехии в догуситскую эпоху (Прага, 1953) т. I	234 IV
Г. Кронц, Вопросы завоевания Византии в свете советских исследований, опубликованных в «Византийском вестнике»	237 IV

ÉTUDES

REVUE D'HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

TABLE DES MATIÈRES POUR 1954 *

(n^{os} I à IV)

Les thèses du Comité Central du Parti Communiste de l'Union Soviétique sur le troisième centenaire de la réunion de l'Ukraine à la Russie	5/I
La séance plénière du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain du 19 avril 1954	5/II
GH. GHEORGHIU-DEJ, Pour l'intensification incessante de l'activité de parti. Exposé présenté à la séance plénière du C.C. du Parti Ouvrier Roumain, le 19 avril 1954	7/II
L'Assemblée solennelle fêtant le X ^e anniversaire de la libération de la Roumanie. Discours du camarade Gh. Gheorghiu-Dej	5/III

ÉTUDES ET ARTICLES

Histoire

P. CONSTANTINESCU-IAȘI, La science soviétique, science au service du peuple et de la paix	27/I
P. NICHITA, M. IONESCU et T. UDREA, La lutte des masses populaires pour la réforme agraire et la liquidation des propriétaires fonciers, en tant que classe, à la veille du 6 mars 1945	57/I
T. GEORGESCU et GH. MATEI, L'assistance accordée par l'Union Soviétique, à la Conférence de la Paix de Paris (1946)	85 I
T. BUGNARIU et L. BĂNYAI, La Transylvanie trahie par Carol I et Carol II de Hohenzollern à la veille des première et deuxième guerres mondiales . .	107/I
I. GHEORGHIU, V. I. Lénine et les problèmes des guerres balkaniques . .	123/I
B. F. PORCHNEV, Contribution à la définition de la situation internationale au temps de la guerre de libération menée par le peuple ukrainien entre 1648 et 1654	15/II
J. BENDITER, Aspects de la politique antipopulaire et antinationale de la bourgeoisie et des propriétaires fonciers roumains, entre 1937 et 1939 . . .	33/II

* Les chiffres arabes indiquent la page.

GHEORGHE HAUPT, Le militant révolutionnaire N. P. Zubcu Codreanu . . .	67/II
G. VAIDA, Lénine et la coexistence pacifique des deux systèmes — le système socialiste et le système capitaliste	99/II
N. FOTINO, Les propositions faites en 1947 par le Parti Communiste Roumain en vue du redressement économique et financier du pays	73/III
S. I. SAMOÏLOV, L'essor du mouvement ouvrier révolutionnaire en Roumanie à l'époque de la crise économique mondiale (1929 — 1933)	101/III
EUGEN STĂNESCU, La coopération militaire entre Roumains et Cosaques durant le dernier quart du XVI ^e siècle (I et II)	119/III, 187 IV
VASILE MACIU et CONSTANTIN VASILESCU, Ion Ionescu de la Brad, militant révolutionnaire, penseur progressiste, initiateur de notre patrie à l'agronomie.	145/III
23 AOÛT 1944 — 1945. V. CHERESTEȘIU, EUGEN STĂNESCU et I. IONAȘCU, Sur le développement des sciences historiques dans la République Populaire Roumaine entre 1944 et 1954	161/III
F. MEZINCESCU, A un an de l'apparition de la décision du C.C. du Parti Ouvrier Roumain, au sujet de l'intensification de l'activité des chaires de Sciences Sociales dans l'Enseignement supérieur	173/III
M. IONESCU, La collaboration des monopoleurs du pétrole américano-anglais et allemands en Roumanie, à l'époque de la deuxième guerre mondiale (1938 — 1944)	7/IV
B. M. KOLKER, Le mouvement de libération nationale en Roumanie au cours des années 1941 — 1944	45/IV
LOTAR RĂDĂCEANU, Remarques sur la division en périodes de l'histoire de la littérature allemande	55/IV
M. RALEA, La lutte du peuple français pour l'indépendance et l'unité nationale	83 IV
E. CAMPUS, La désagrégation de la Petite Entente	103/IV
V. LIVEANU, L'armistice de Focșani (1917)	127/IV
V. CHERESTEȘIU, Préparation et objectifs de l'Assemblée de Blaj du 3/15 mai 1848 (I)	161/IV
AL. GRECU, Les commencements du Droit écrit en Roumain	215/IV

Philosophie

M. LUPAN et GR. SMEU, Les enseignements léninistes sur la transformation de la révolution bourgeoise-démocratique en révolution socialiste — guide de notre Parti dans la lutte pour l'établissement du régime de démocratie populaire	121/II
AL. TĂNASE et AL. R. NICHITA, La sollicitude pour l'homme — loi suprême de l'activité du Parti Ouvrier Roumain et de l'Etat de démocratie populaire	23/III
GH. CHEPEȘ, Certains problèmes ayant trait à l'affermissement de l'alliance entre la classe ouvrière et la paysannerie travailleuse dans notre pays	49/III

DOCUMENTS

La situation économique et sociale-politique à la veille de l'année 1877.	
Le mouvement révolutionnaire (1871 — 1881)	247/III

APERÇUS SUR LA VIE SCIENTIFIQUE

Les travaux de la Session annuelle de la Section des Sciences historiques, philosophiques et économiques-juridiques de l'Académie de la République Populaire Roumaine, du 21 au 24 décembre 1935	137/I
Rapport sur l'activité de l'année 1953 de la Section des Sciences historiques, philosophiques et économiques-juridiques de l'Académie de la République Populaire Roumaine, présenté par l'Académicien P. CONSTANTIN-NESCU-IAȘI	137/I

Débats: Gh. Ștefan, Victor Chereștiu, D. Berlescu (Iași), Sebastian Morintz, St. Ștefănescu, Mircea Matei, I. Melinescu, Radu Vulpe, Dănilă

Plătică, Constantin Panciu, I. Gloglovan (Tîrgoviște), E. Condurachi, Traian Lungu, Iulian Matei (Pitești), Ion Nestor, Eugen Stănescu, St. Olteanu, C. Daicoviciu (Cluj), August Teodoreanu, S. Țeposu (Sibiu), D. Berclu, Florența Rusu, C. Ionescu-Gulian, Nicolae Munteanu, St. Mihai, S. Știrbu, Gh. Toacă, Radu Manolescu, M. Petrescu-Dîmbovița (Iași), Maria Covaci, Vasile Varga, Nichita Adăniloaie, Ion Baci (Orașul Stalin), V. Popovici (Iași), Ion Ionașcu, Vasile Maciu, Gh. Țuțui, C. Șerban, Sava Iancovici, V. Liveanu, Gh. Haupt, I. Răduțiu, N. Copoiu, l'Académicien Mihail Roller, Le peuple, artisan de l'histoire, dans certains problèmes posés par les recherches dans le domaine de l'histoire de Roumanie	151 I
Les travaux de la Session des Instituts d'Histoire, de Philosophie et de Recherches économiques de l'Académie de la République Populaire Roumaine, travaux consacrés au X ^e anniversaire de la libération de la patrie (18 — 19 août 1954)	183/III
Discours d'ouverture de l'Académicien P. Constantinescu-Iași	183/III
D é b a t s : D. Hurezeanu, S. Ghiță, V. Liveanu, M. Andercon, E. Gheran, M. Ionescu, I. Banu, A. Roman, L. Lupșa, E. Munteanu, T. Necșa, M. Lupan, V. Spiridon, Pavel Dan, R. Băleanu, I. Dumitriu, Gh. Dobre, N. Belli, C. Sabin, H. Wald, Tr. Udrea, C. Șerban, E. Hutira, I. Berceanu, H. Marinescu, l'Académicien Mihail Roller	188/III
Au sujet de la revue « Études »	243/III

NOTES ET COMPTES RENDUS

N. CREȚU, M. FRUNZĂ et GH. HAUPT, L'amélioration du « Manuel d'histoire de la République Populaire Roumaine », tâche d'honneur des historiens	135/II
Nic. Copoiu, M. A. BARG, Cromwell et son temps	153/II
Tr. I. - N., Trois études nouvelles sur la révolution hussite	158/II
R. Voropanov, A. V. MICHOUINE, Spartacus	162/II
D. P., Matériel archéologique concernant l'histoire ancienne de la R.P.R., 1 ^{er} volume	166/II
E. C. Munteanu, Documents de l'histoire du Parti Communiste Roumain (1923—1928)	257/III
Tr. Udrea, MAO TSE-TOUNG, Oeuvres choisies, 1 ^{er} volume	268/III
C. Cîmpeanu et A. Egyed, Documents choisis de l'histoire du mouvement ouvrier hongrois (1848 — 1890), 1 ^{er} volume	279/III
S. Vianu, IAKO SIGISMUND, Historique des manufactures de potasse de Valea Murgului et de Călin	229/IV
* * * Préface du volume « Documents ayant trait à l'histoire de Roumanie », XV ^e siècle, A. Moldavie, II ^e volume (1476 — 1500)	232/IV
Tr. Ionescu-Născov, FRANTIŠEK GRAUS, Histoire des paysans de Bohême à l'époque pré-hussite (Prague, 1953, 1 ^{er} volume)	234/IV
Gh. Cronț, Les questions de la conquête de Byzance à la lumière des recherches soviétiques publiées dans « Vizantiiski Vremennik »	237/IV

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii” aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 8,30 și 16,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

Prețul lei 5